

(ప్రతి మహాంధుః)

మహాభారతము

(కృత్య త్రయ గ్రంథము)

ఉద్యోగ వర్ణము

(తిక్కనకృతము.)

1600

పరిష్కారము

మున్ముంగి, పుష్పాక్షి, పుష్పాక్షి, పుష్పాక్షి.

(ప్రతిభాగములు :

13

కావ్యము, ఉత్తరము, పురాణము.

OF 321

గ్రంథమునకు తీర్మానము]

[జరిగిన దినములు]

(మ దాం ధి)

మహాభారతము

(కవిత్వయంత్రము)

ఉ ద్యోగ వ ర్ష ము

(తిక్కనకృతము.)

160

పరిష్కర్త:

ముప్పాసి. లక్ష్మీనరసింహశర్మ.

ప్ర.కా.జ.పలు:

కాచిగూడ లక్ష్మీ శా., పిలూరు.

౧౯౩౫

సప్తస్వయంకలితము]

[పరిష్కర్త లక్ష్మీనరసింహశర్మ]

చెలిమిగుఱుతు.

అనుగుచెలి, కొప్పరపు సుబ్బయాభ్యా, కృతాత్త,
ప్రాక్తనమొ ప్రకృతమొ చెప్పరాద్దుగ్గాని,
నీదుపున్నెము దొడ్డది: నిగమకల్ప
మగు తెలుగుభారతోద్యోగ మావరింపఁ
గనుట! నీవాసి నీమ వంగడమువాసి
తెలుగునుడి నంటి నిచ్చలు మలయుఁ గాత!
“భారతము” పేరితో సత్యవతితనూజు,
రాణ్యహేంద్రుని, అలకవిత్రయమువారి,
మనుమసిద్ధి, నారాయణు నెనయుపట్ల,
నిన్ను నీతెల్లనీమ మన్నింప దెట్లు!.
ధర్మదేవత నీనిశాంతమున నెఱపు
పేరటమ్ముల మంగళహారతులను
బాడి యాడుత జయరమం గూడి శాంతి!

మేలుతలఁపులు.

“విరాటోద్యోగముల” నొక్కుమట్టి పతితల కందీయ మోజు పడితిని. “విరాటము” ఇంకను అచ్చునఁ గడమ వడియున్నది. “ఉద్యోగము” ముగిసినది, ఇంతలో విరాటమును వెలువడఁ గలదు. ప్రకృతము చేతి కందిన ఈయద్యోగమును తెలుఁగుసీమకుఁ గానిక వెట్టుచు నా మేలుతలఁపుల నింత తడవికొందును.

నా తోబుట్టువు నెనయు నెనరురూపువాడు, మేలుసేతలో మేలివాడు, నా మనుగడయ ముడుపుగాఁ గట్టవలయువాడు, తెలివు నకుఁ దెలిదీవిబోనివాడు, నేటితెలుఁగుమొనగాండ్రలో మొదలు లెక్కింపఁ దగినవాడు వేమూరి విశ్వనాథశర్మ, ఎం. ఏ., ఎల్. టి., (రాజమండ్రి గవర్నమెంటు ప్రైన్సింగ్ కాళేజి అధ్యాపకుడు) ఈ భారతపరిష్కరణముం గూర్చిన నా తలఁపునకుఁ దన కలుపుగోలు తనముతో నూపిరి వోసినాడు. పదంపడి నిండుమనంబువాడు, నిజమైన బ్రాహ్మణుడు, తల్లినుడికిఁ దనువుమీఁదుగట్టినదిట్ట మా రేపల్లి రామచంద్రకవి ‘తొలిపలుకుతో’ గారవించినాడు. ఈ ఇరువుర దీవనల చలువకలిమియ ఇంతకు నాజతనము జివుర్పఁ జేసిన వందును.

పడమటిసీమనెల్ల పాడి నెఱపుటలో పేర్వాసి గన్నవాడు, కడప మండలమునకు గుండె యనఁ దగినవాడు, ప్రొద్దుటూరు నగర మునకు ఏలిక యనఁ బరగినవాడు, నాచిన్ననాటి చెలిమికాడు కొప్పరపు సుబ్బయ్యసెట్టి తనబిడ్డ చి. సా. శకుంతలాదేవి కల్యాణ మహోత్సవమునకు ననుఁ బిలిచినాడు; సదస్యమునాటి సంజకడ, పెండ్లింట, రాజమహేంద్రవరవాసి నాయనుఁగునెచ్చెలి మధురకవి నాశము కృష్ణరాయని నేతృత్వమున జరుపఁబడిన కవి - పండిత సమావేశమున వాకు పెత్తన మిచ్చినాడు, తెలుఁగుబాసకు నాచేయు నూడిగము విని మెచ్చినాడు. “ఉద్యోగపర్వము” ప్రశస్తి నెఱిగి పసదన మిచ్చినాడు. ఆ చెలిమిగుఱుతుగా నీ యుద్యోగము వెలువ రించితిని, ఇందు పురుషకారము నెఱపిన ప్రొద్దుటూరి యన్నదమ్ములను

శ్రీ శ్రీ మర్కాక రాజశేఖరశతావధానిని, కసిరెడ్డి వేంకట సుబ్బారెడ్డిని, భూతపురి నారాయణస్వామిపంతులను, వెల్లాల ఉమామహేశ్వరు (బి. ఏ.) ని, నాప్రచారమున నెల్ల దేవగుల దొడ్డెన శ్రీకైఫ సుబ్రహ్మణ్యశర్మభిషగ్వరుని బేర్కొందును. యథామతి నా పరిష్కరించిన ఈ యుద్యోగము నిచ్చుగొని గడు నోపికతోడ మదముట్ట బరికించి, అట నట విలువకు మిగిలిన దిద్దు బాటుల బచరించి ఎంతేని సాయపడిన యనుంగును శ్రీ నిడుమోలు కనకసుందరముపంతుల, ఎం. ఏ. (సబ్ మేజిస్ట్రేటు, కొవ్వూరు - ప. గోదావరి) వర్ణింతును. “భారతము పరమార్థప్రదర్శనము” రచించి “భారతి” ద్వై, ఈ “నా యుద్యోగము”న కుపాయనముగ నర్పించిన నేస్తుని సంహారి బంగారయ్య బి. ఏ. (వకీలు, రాజమహేంద్రవరము) ను మన్నింతును. “మహాభారతము : వ్యాసునికూర్పు-తిక్కనాతీర్పు” పేరి నా వ్యాసములకుఁ బ్రియమారఁ జోటిచ్చి ప్రోత్సహించిన “భారతి” సంపాదకులకు : శ్రీ శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరాయ వదాన్యగణ్యులకు, గన్నవరపు సుబ్బరామయ్యలన్నకు జోత లందింతును.

ఈ నా “యుద్యోగము” నకు భూమిక యొకఁడు గూర్పు నిచ్చుగొన్న నాముచ్చట వినినది తడవుగా, నాదెన గౌరవమును భారతమునెడ గౌరవమును వెలువరించుచు, అనినట్ల చెల్లించి అచ్చొత్తించి ఇచ్చిన నామేలుగోరు నెయ్యని ఉదారభావుని శ్రీ ఈదర వేంకటరావుపంతుల (వేంకట్రామ అండు కో., ప్రాప్రయి టరు)ను, అభినందించుచు, ఈయన వితరణమునకు వికాస మిచ్చిన హితైసిని “వేంకట్రామ్ పవర్ ప్రెస్” మేనేజరు శ్రీ గోపాలుని వేంకటశేషయ్యపంతుల నుగ్గడింతును.

తెలఁగుభావన,

మున్నంగి...శర్మ.

మ హా భా ర త వి మ ర్శ

వ్యాసునికూర్పు - తిక్కనతీర్పు

వ్యాసుని భారతము, నన్నయ-తిక్కనల తెలుఁగింపులఁ బొంపిన మార్పుల నించుక విన్నవించును. పెక్కురు పెక్కుమాటులు ఇదివఱకు తడవిన ప్రాతభావములే నా యీ వ్రాతయందును దోఁపవచ్చును. విషయము నందలి తీఁపియుఁ, దల్లినుడిమిఁది వెఱ్ఱవలపును నాతలంపులను వెలువరింపఁ బురి గొల్పినవి, కావున ఈతెంపరితనము.

వ్యాసునికూర్పు :

వ్యాసాచార్యుఁడు పదునెనిమిది పురాణములం గూర్చి నందురు. ఈ పురాణముల నన్నిటిని వ్యాసుఁడే రచించెనా? భారతకథాసందర్భమున నొకపాత్రయై నటించిన వ్యాసుఁడే ఈ పురాణకర్తయా? అను సంశయములకుఁ జోఁటియక, ప్రకృతము మనకు విషయ మయిన భారతరచనమునకు మాత్రము కట్టువడి కత సాగింతము.

వ్యాసుని పదునెనిమిది పురాణములలో “భారతము” తలమానికము. తక్కినవానియందు లేని కొత్తతెన్నులు భారతమునఁ దెక్కులు. సన్నివేశ రచనాచాతుర్యమునను, సంవిధానకాశలమునను, పాత్రస్పృష్టియందును, భావానుగుణసంభాషణా క్రమనిర్వహణమునను, అన్నిటను వ్యాసునినిపుణత, భారతమట్లు మఱి యేపురాణమును నెల్లడింపదు. వాల్మీకిరామాయణముకత వేఱు; దానిమాగ్గ మే వేఱు. అది భారతమున కెందునను బోలదు. వ్యాసభాగవతమును తెలుఁగుభారతముతో, అందు తిక్కనతెలుఁగింపుతోఁ బోల్చినపుడు, వ్యాసకవికూర్పునందలి నెప్పరితనమున నేమిటపాటు లున్నవి; చాతుర్యమున ఛాందస మున్నది; విషయ సమృద్ధియందు వివేచనము లోఱవడినది; శబ్దసంపత్తికి బొలిచి జతపడదు; సమయమునకు పొందుపడని సంభాషణములు, వృత్తిలోఁ బొత్తుగోరని వక్తృత్వము, ఆత్మ ప్రజ్ఞ దెను మెగము మలఁచిన వాదములు కఱవ దీఱఁ గాంచవచ్చును. కాని, సంస్కృతవాఙ్మయమున రచితములయిన శ్రవ్య దృశ్యప్రబంధములలో నేదియు నీ వ్యాసభారతరచన కెందునను ఎన గా దని పెద్ద లన్నమాట సమీచినము.

నన్నయ తెలుఁగుమూర్పు:

నన్నయభట్టారకుఁడు విద్వాంసుఁడు, శబ్దానుశాసనుఁడు, శాస్త్రపీఠుఁడు, ప్రవక్త, ప్రామాణికుఁడు, ఉభయభాషాభిజ్ఞుఁడు, కవితావిలాసుఁడు, వ్యాస

భారతప్రశస్తి నెఱిగినవాఁడు, తెలుఁగువలపురుచికి మఱిగినవాఁడు, ప్రకృతిసిద్ధమగు రసజ్ఞతఁ గన్నవాఁడు. రాజనరేంద్రుని యాస్థానిపండితుఁడు, తత్పురోహితుఁ డును. రసపీపాసు వగు రాజనరేంద్రుఁడు తన పురోహితుని నన్నయభట్టారకుని పాండిత్యకవితావిశేషములఁ జక్కగ కనిపట్టినాఁడు. మహాభారతస్వారస్యము జాణి నాఁడు; భారతమును తెలుఁగునఁ బలికింప ముచ్చటపడినాఁడు; వినయపూర్వకముగ నన్నయను నియోగించినాఁడు. భట్టారకుఁడును, భారతము నెడఁ దనకుఁగల సేర్పికఁ దనయేలికఁకొరికఁ తోడ్పడుట తొంటిపున్నెముగా నమ్మి తెలుఁగునేతరుఁ దలపడెను. ఆదిమొదలు ఆరణ్యమునఁ గొంతవఱకు ఆయన తెలుఁగించె నని, అతని తెలుఁగు మార్పున సంస్కృతశబ్దజాలము ఎక్కుడుగా పుంజుకొన్నదని, తెలుఁగుభారత వర్తమానముం గూర్చి తెలిసిన వా రెల్ల రెఱుఁగుదురు. మాతృకం గల భావమును తెలుఁగున దిగుమతి నేయుటయ నన్నయ తెలుఁగింపునకు ఉద్దేశ్యము, ప్రయోజనము ననుటయుఁ బదివినవా రెఱుఁగుదురు. భట్ట ఆట నట ఇంచుకన్యతంత్రత వర్ణింపఁ గడఁకఁ జూపినను, మాతృకకుఁ జాలవఱకు విధేయతయ మాపినాఁడు. పఠితగ్గిన పట్టులు లే వనరాదు గాని ప్రసన్నతకుఁ దలఁగిన పంక్తి కల దనఁ గాను. ప్రయోజనము పాటించని సంబుద్ధులు తఱచుగట, శైలి సడలినది గాని సారశ్యము సంపన్న మయినది. సంస్కృతపదభరితము, సహాసభూయిష్ఠము నయ్యుఁ గలు వచస్సు కలికమునకుఁ గానరాదు. నాటికి నేటికి నన్నయశైలి తెలుఁగు కవితకు ఒక మేలిమి చ్చయినది. అరణ్యపర్వమునడుమనే అతనికి ఆయుఃపరిమితి ముగిసినది. కడమసేత కట్టువడినది.

తిక్కనతీర్పు :

నన్నయకుఁ దరువాత ఇంచుమించు గిల్లి శతాబ్దికి భారతము తెలుఁగుసేత తిక్కనపాలఁబడినది. ఏకారణమయిన మన కేమి గాని అరణ్యపర్వశేష మటుంచి తిక్కన విరారుపర్వము తొలిగా స్వర్గారోహణముదాఁక పదునేను పర్వములను తెలుఁగించినాఁడు. తెలుఁగుసేతకు దొరకొనిన తిక్కనకు, నన్నయ భారతము తెలుఁగింపు దక్క, మఱి తెలుఁగుపద్యప్రబంధము లేవని దొరకి యుండు సేతా చెప్పరాదు! నన్నయకు మునుపు పద్యరచన యున్న దనువాద మొకఁ డున్నది. మచ్చునకు ఆకాలమునాటి శాసనములందలి పద్యములు కొన్ని కనఁబడుచు నున్నవి. కాని గ్రంథరూపమున నేవియుఁ గనఁబడవు. నన్నయడే పద్యరచనకుఁ దొంటివాఁడని గోసయ్య మ తొకదిక్కున వినఁబడును. సంస్కృత కవిత్యమునకు వాల్మీకి యెట్లు : తెలుఁగుకవనమునకు నన్నయ అట్ల అందురు,

సంతసమే! నన్నయకుఁదక్కిన పరువునఁ దిక్కిననును పాలు లేకపోవడు. నన్నయ కైలి, తననాఁటికే, తెలుఁగుబాసయు కైతయుఁ గమియమాఁగిన దని మూదలించు చున్నది. సంస్కృతశబ్దాధిక్యముగా, సమాససమృద్ధముగా నుండియు, నన్నయ తెలుఁగుకైత కొకనడకయు, పోతయుఁ జేర్చి నమూనా చూపినాఁడు. అట్టి తిక్కనయు, తెలుఁగుపదములకు మిక్కిలి చొరవయిచ్చి పలునడకలతో నొకపోత, నిజమై లక్షణ్యము, స్వనామాంకితము నగుచానిని, తెలుఁగుబాసకుఁ గానుక నిచ్చినాఁడు. భట్టారకుని భారతమమార్పుతప్ప మఱి తెలుఁగుకబ్బ మేదియు నగపడమిఁ దిక్కినరచనకు నన్నయరచనయ తొలిప్రాపయిన దని యొప్పికొనవచ్చును. కాని నన్నయ- తిక్కనల రచనలందలి పరిపాకము గాంచుచో, నన్నయనాఁటికే తెలుఁగుబాసయుఁ, నైతయు నిగ్గుదేసిన దని, అచ్చప్రము లయినవి కాని, సంఖ్య యందు కొలఁది యయినను సారతగము లయిన గ్రంథములు కొన్నియేని యుండి యుండు నని, తెలుఁగుకైతకు శ్రీకారము జాఱిన తెలుఁగువాల్మీకి నన్నయకుఁ బూర్వమే తెలుఁగుగడ్డకుఁ బుట్టియుండు నని ఊహించుట కెంతేని యవకాశము కలదు. సరి, ఆగొడవ యటుండె.

తిక్కన, తనరచనకు మొదలిడుటకుమున్ను, నన్నయరచనం గాంచి, తెలుఁగుపలుకుబడికి పరువు చాలతగ్గిన దని, తెలుఁగురూపేమాఱిన దని, దానితో తెలుఁగునడత, నవకము, ఎక్కటితనము చూటిపోయె నని, తెలుగును నూఁడు పాళ్ళు సంస్కృతము మ్రింగివేసిన దని, ఇట్లే పరాకుగ నున్నయెడ ఇంకను తెలుఁగు సంస్కృతమునఁ గరఁగిపోవు నని వగచి కాఁబోలు, తనచేతలోఁ దెలుఁగునకుఁ బెద్దిగా నెల విచ్చినాఁడు; రూపునకుఁ దెచ్చినాఁడు; దిద్ది తీర్చినాఁడు; అచ్చుతము వోసినాఁడు; బ్రదుకుడెఱ వేర్పఱచినాఁడు. ఈతని తెలుఁగు సేత కిదియ మేలియక్కఱ. ఇందియకాదు- ఈయక్కఱ నూఁది, నన్నయ తన కూర్చున్న కెక్కించిన నుడులగమిగాక, తననాఁడు, తెలుగుసీమయందు పలునాడుల వాడల గూడెములఁ బరిపాటిగ నాడుచుండిన నుడులను బెక్కింటిని కూర్చి పేర్చి, రూపునెడిన వాని తొంటిపుట్టుకయు వాలకమును గుఱులించి, నొక్కుడిర్చి తన ప్రాతను గుద్దిగ్రుచ్చినాఁడు. అంతే-అంతటితోఁ దెలుఁగుబాస మొగసాలకు గడియపడినది.

పిమ్మట బయలుదేరిన కవులలోఁ దెక్కురు, వ్రాతయందును, పోతయందును మునుకుటిగాడిని వైచి తమకైతను ఈడ్చుట అటుండ, తమమునుపటిపూర్వుల తమపూర్వుల వాడిన పలుకులతోఁ దనిసిరే కాని, మున్నటి కబ్బముల కెక్కని

నుడులను, తమనాడు వాడుకలో నున్నను, తమకూర్పునఁ జేర్చుఁ దెలిపఁ బైరి. కావుననే మనతెలుఁగు నాఁటికి నేఁటికి కుంపటిలోని మొక్కవలె, ఎదుగు పొరుగు లేక, గిడసవాతినది. ఉసురుగల బాసకుఁ డెం పొక పెద్దగుఱుతు.

తిక్కన తర్వాతికవులు—శ్రీనాగుఁడు తొలుతగా నలుపు రయిదుగురు మాత్రము, తిక్కన వాడని నుడులను గొన్నింటిని తమ కబ్బములం జూప్పించిరి. అందు “ఆముక్తమాల్యద” కారుఁడు పెక్కింటినిఁ బనివడికూర్చి తనకతకుఁ జేర్చికొన్నాఁడు. తిక్కన, ఏపట్టుననేని తలఁచున కొప్పిన తెలుఁగుపలుకు దొరకి నంతనఁ బిప్పరి కింపక, నడకతిన్నదనముంగూడఁ బాటించక పొదిగినాఁడు. ఆతని మక్కువ కగ్గ మగుట కతమునన తెలుఁగు నేఁటిదాఁక ఒకవెరపున ఎక్కటితనముతో బ్రదుకఁ గలిగినది.

తెలుఁగునుడి—నేటికాన్పు:

ఒక్కొక్కరును, ఆవఱకు కబ్బముల కెక్కక, తమనాట వాడుకలోనుండు మాటలను జతపఱచుచుంటు, పలుకుబడికి బలుపు పరువు గూరుచుండును. నెనుకటి వారిపాత్రముల లేని మాటలు, తారు వాడఁ గూడ దను వెట్టికి లోనుగాక, నూటిగా స్రుచ్చి యెత్తుచుండవలయును. పాత్రముల కెక్కిన పలుకులతో వలగొను చుండవలయుఁ గాని, క్రొత్తనుడులకు, వాడుక నున్నవానికి, ఎవ మిఁ గూడ దను కట్టడి లేదు. తమ వ్రాతలలోఁ గ్రొత్తపొకడలను, క్రొంగ్రొత్తవ న్నెచ్చి న్నెలను నులికింప నెలయునట్ల వాడుక నున్ననుడుల, ఆను-పానులు, అర్థమును దెలిసి అను వగుచోట్ల జూప్పింపఁ దమకపడవలయును! ఇట్టి కడఁకయందు ముందంజ వైచుట తల్లిబాసకు నిజ మగు నూడిగ మగును. దానఁ దమఎక్కటితనము, వలఁతితనము వెలయఁ గలవు. బాసయుఁ బొదలఁ గలదు. ‘కృతకభాష’ అనునది తప్పను. ‘జీవద్భాష’ యన్న మేలిమాట యొప్పును.

వాడుకమాత్రమున నుండి, ఈవఱకు కబ్బముల కెక్కినిమాట లెన్నెని కడనువడియున్నవి. కబ్బముల కెక్కిని నుడులు నిఘంటువుల కందవు. ఇంతవఱకు “శబ్దరత్నాకర” మొక్కఁడే తెలుఁగున ననుకొనదగిన నిఘంటువు. ఇది సంస్కృతాంధ్రశబ్దములం గూడినది. వట్టి అచ్చతెలుఁగుమాటలం గూడిన “లక్ష్మీనారాయణీయము” కూడ నొకపాటిగ నెన్నఁ దగినదియ. తెలుఁగు వ్రాయసకాండ్రకు, శబ్దార్థమునకై వెంపరలాడువారికి, పైరెండు నిఘంటువులే ఏడుగడ లయినవి. శబ్దరత్నాకరమున మొదట, గ్రంథస్థములు కాక, వాడుకలో నుండుమాటలు కొన్ని కూర్చబడి యుండెను. ఈతరువాతి కూర్పులలో “శబ్దరత్నాకరమున

మఱికొన్నిమాటలు చేర్చబడినవి. అవి అంగ్లాది విదేశీయములు. ఉదా: డ్రేఫ్ట్, స్టీమురు, స్టోరు, గుమాస్తా, మనిషీ—ఇట్టివి. ఇట్టిమాటల కూర్పు కొఱుమాలినది. దీని ప్రయోజన మింతయుఁ దోఁపదు. కబ్బముల వాడక, నిఘంటువుల కెక్కక, వాడుకమాత్రముననున్న తెలుఁగునుడులు పెక్కు లున్నవి. నాడు నాడులు తిరిగి జనులవలనఁ జెలియఁ దగినవి. ఇట్లు తెలిసి కబ్బములకు, నిఘంటువులకును ఎక్కించినచో నెక్కుడుగ నక్కఱపడఁగలవు. ఈచెప్పినవెరవున మాటలఁబ్రోవునేయు జతనమే కానరాదు.

వ్యాసునికూర్పు - ఏమఱుపాటు:

పట్టు: అద్దమరేయి—వంటయిల్లు—వడముడి మైమఱచి నిదురించుచున్నాడు—కీచకునిచేఁ దనపడిన యగడు పైరంధ్ర భీమునితోఁ దలపోసికొనవచ్చునని.

అడవులలోఁ దెరిగిన మూఁడేండ్లయీడుగల ఆవు తొలిమాఱు ఎదగొని పొగరుతో నున్న కోడెను దరిసినట్లు, నీరిచాయ నున్న కొంగపెంటి కలయికఁ గోరి తనజోడు (పోతుకొంగ)ను జేరినట్లు, ద్రోవది భీముం దరిసినది; గోమఱి తీరమండలి మహాసాలమును తీగవలె, పాండురాజు గండవకొడుకును పాంచాల రాజపుత్రి పొదివికొనెను; అట్లు అతని నిజభావయుగళిచేఁ బొదివికొని, సులక్షణవతి యగు నాకృష్ణ, దారి తెన్ను లేని యడవిని బడి నిదురించు సింహమును సింహివలె మేల్కొల్పెను. కరిణి తనజోడునట్లు శిలవతియగు పాంచాలిభీమసేనునిఁ గాఁగించి, వీణనుండి వెడలు గాంధారస్వరమువంటి మధురస్వనమున భీము నిట్లు సంబోధించెను :

“ఉత్తిష్టోత్తిష్ట, కిం కేశే, భీమసేన, మృతోయథా !

నామృతస్యహి పాపీయాన్ భార్యా మాలభ్య జీవతి !”

(చచ్చినట్లు పరుండిలివి, భీమసేనా, లెమ్ము లెమ్ము ! బ్రదికినవానికి భార్య నగుదునేని ఆపాపి చావ కుండునా !)

అని పైరంధ్రిచే వ్యాసుఁడు పలికించినాడు ! అదనున కనువుగా నడవ నేర్చినది ! కొండవంటి తాల్మిగలది ! ఐదుగుర మగలవలపు సరిగా గడించినది ! కలఁకు లలీమియు మొలఁకువ గోల్పడనిది ! మగలవెంట వలచి నీలుగులఁబడ నోపిన యిల్లాలు ! ధర్మరాజును మొదలుగా మగలను రాచఱికపు నడకలం గూర్చి

ఎచ్చరింపఁ గల వలఁతి! * అత్త మది కెక్కిన కోడలు ! ఇన్ని మేలిగొనముల నలరారు ద్రోవది, కీచకుఁడు తన్నుఁ బఱచిన యాటడి ఎఱింగించి భీము సెసగొల్పి చలము దీర్చికొనఁ బనివడి సగముఁదెయిని వంటయింటికడకు వచ్చిన ద్రోవది “భీమసేనా, చచ్చినట్లు పడియున్నావు లే లేమయ్య” అనుట అదనున కను వగునా? ఆమెనడతకు ఊట వగునా ! అవు కొంగ సింహి ఏనిక తీవ ఉపమాన ములు పెంపునకే కాని సమయయోగ్యములా ! సరసములా ! వట్టిఛాందస మన వలదా ! మఱియుఁ జూడుఁడు.

“ఇంతతొందరగా నిట కేమిపనిబూని వచ్చితివి ?” అని భీముఁడు ప్రశ్నించినాఁడు. సరే- అడఁగఁ దగిన మాటయ, పాంచాలికిైన పరాభవము సెఱింగియు నిట్లనాలోచితముగ నడిగె నేల అన నక్కటలేదు. నిదురమబ్బున నడిగెనని, లేదా భుజబలమేకాని బుద్ధిబలము భీమునియందు తక్కువని సమాధాన పడవచ్చును. పదంపడి, భీముఁడు “నీ వన్నె మానినది ! వెల్లనై యగపడు చున్నావు ! తేటతెల్లముగా నా కెల్ల ఎఱింగింపుము. అది సంతోషప్రద మయినదో, సంతాపకారణ మయినదో, ప్రియమో అప్రియమో నిజము నాకుఁ దెలిసికొనవలయును. అంతయు విని తగినవెరపు చేయునును.” + అని భీమునినోరఁ బలికించినాఁడు వ్యాసుఁడు ! ఒరు లెఱుంగకుండ మెలఁగవలసినవారుగదా ఈచంపతులు ! భీముని పరున్నచోట దీప ముండెనే యనుకొందము. ఆదీపమును

*కుంతిమాట —

“భుజబలమున జీవించుట నిజధర్మము; మెత్తవడుట నింద్యము; మాద్రీ ప్రజలకుఁ జెప్పము; ద్రుపదాత్మజఁ గార్గ్యం బడుగునునును తగ నందఱతో.”

—ఉద్యోగ. ఆ 3-౧౯౯.

“కొడుకులకంటె నయ్యసుఁగుఁ గోడలి కెక్కుడు గూర్తుఁ; గోడలున్, గొడుకులు సేయు భక్తి, కట కోటిమడుంగులు భక్తి నాకు నెప్పుడఁ దగఁ జేయుచుండు ! నది పుణ్యచరిత్ర ! కులాగ్రగణ్య...”

.....”

—ఉద్యోగ. ఆ 3-౧౮౭.

+ “కేనాస్మ్యర్థేన సంప్రాప్తా త్వరితేవ మ మౌన్దికమ్ ?
ఆచక్ష్య పరిశేషేణ సర్వం విద్యా మహం యథా;
నతే ప్రకృతిమాతృ వర్ణః కృతా పాణ్డుశ్చ తక్ష్యసే.
సుఖం వా యది హ దుఃఖం, ద్వేష్యం వా యది హా ప్రియమ్ ?

దూరమున నుంచియో, అర్చియో చీకటింట నుండి గుజగుజలు వోయియుండురు గాని, తమ మఱుగుబాటు బయల్పడు నన్న బీతుగలవారు నీపము వెలుగున నుద్దులు సాగింతురా ? ఇం దేమి బొచ్చితి కలదు ? సభలో కీచకుని తాంపు దిన్నపుడు పాంచాలిని భీముడు చూడగదా ? అప్పటికి లేచినన్నె మాంపు వెల్లబాటు త్రొత్తగ ఆమెయందు భీముఁ జేది చూడగలిగెను ? ఆతాంపు నకు ఈతలపోతకుఁ దిడ వెంతపట్టినది ?

తిక్కనతీర్థు:

తిక్కన ఈపట్టును ఎంతకొలదిలో ముగించి బొచ్చితిం గాపాడెనో తిలకింతము. చెప్పవలయునది మానఁడు; మాన దిగినది చెప్పఁడు; అక్కఱయైన దానిని వదలఁడు; అనువుగాని సోచకు దిగఁడు. ఆవు ఎదఁగొని కోడెను గదిసె నని, ఆఘ్రుకొంగ మగకొంగకై వలపులాడె నని అక్కఱమాలిన ప్రసంగమును గ్రుక్కకి, నూటిగా పాత్రమర్యాదకును, పట్టునందలి భావమునకును ఒప్పిద మగునట్లు నాట్యకళాకాశలముం గుప్పినాఁడు—చిత్తగింపుఁడు !

రాత్రిసమయం బగుటయు సమస్తజనంబులు గ్రమంబున నిద్రింపం దొడంగి నం, దానును శయ్యాతలంబు విడిచి మేనిసూళి గడిగి, ధాతపరిధానపరితయై, మహానగ్నహంబున నుత్తండై న వృకోదరుకడకుం జని,—

“నన్నుఁ బరాభవించి సదనంబునకుం జని కీచకుండు ము
న్నున్న తెఱంగు దప్పక నుభోచితశయ్యను నిద్రనేయ, నీ
కన్ను మొగుడ్చు నూటటకుఁ గారణ మెయ్యెది, భీమసేన! మీ
యన్న పరాక్రమంబు వల దన్న నొకో దయమాలి తక్కుటా!”

అనుచు మందమందసంభాషణంబుల సంబోధించు పాంచాలిపాణిస్వర్ణంబున మేలుకని ‘ఇది ఎవ్వరు?’ అనవుడు, ‘నేను’ అను నమ్మానిని యెలుం గెఱింగి, భీమసేనుండు, ‘యాజ్ఞ సేన కీచకు దురౌచగణంబు నొకఁడు బ్రకటించి, వాని నిర్జింప నియోగించు నదియై యరుగుజెంఁడెం గావలయు! అత్తెఱంగు ఇత్తెఱవ తాన చెప్ప విందు’ నని తలంచి,

“ఇంతే ప్రాద్దేల యిచ్చోటి కేఁగుజేఱఁ? గారణం జేమి? యెవ్వరుఁ గానకుండు
నట్లుగాఁ జనుచెంచితి యంబుజాక్షి!” అనిన నరయ్యంతి ఇట్లు నతనితోడ;
‘ఎఱింగి ఎఱింగి న న్నడుగ నేమిటి! కప్పుడెఱింగి యింతకుకొ
మఱుకుట గల్గెనే నది విసం బనిలే; దటుగాక యున్నరూ
పెఱింగియు, నేన చెప్ప వీన నిష్ఠము గల్గుట చాల లెస్స! య

తైలం నెఱిగించెదన్ వినుము తెల్లముగా మొదలింటినుండియున్.”

అని ఆ తరువాతికత పలికించినాడు. ద్రోవది ఇట్లు తనకత చెప్పికొను పరుగును—

వ్యాసునికూర్పు:

గొంతిపెద్దకొడుకు తొంటివైబోగము, ఇప్పటి పేడిటికముం దిలంచి పోల్చి పొక్కుచు పాంచాలి భీమసేనునితో వాపోవుచున్నది :

‘పదివేల ఏనుగులను పదివేల గుఱ్ఱములను బంగారుచాడోళ్ళతోఁ దనవెంట నడవఁగా నూరేగు ధర్మతనయుఁడు నేఁడు జూడముతో బ్రగుకుచు న్నాఁడే! నూఱువేలరథములు, అమితఓజస్సంపన్నుని మహారాజును యుద్ధిష్ఠిరుని ఇంద్రప్రస్థమునఁ గొలుచుచుండెడివే! నూఱువేలమందిదాసీలు ఎల్లపుడును రేయుంబవరులు తన (ధర్మసుతుని) వంటయింట వడ్డనపాత్రలు చేపట్టి అతిథిలకు భోజనములు పెట్టుచుండెడివారే!

.....” *

ఈతలపోతయందు కవితాకళ మూతి ముడిచినది.వట్టిజాబితా తయారయినది.

తిక్కన తీర్పు:

‘ఎవ్వని వాకిట నిభమదపంకంబు రాజభూషణ రజోరాజ నణఁగు,
ఎవ్వనిచారిత్ర మెల్లలోకములకు నొజ్జ యై వినయంబు నొఱపు గఱపు,
ఎవ్వని కడకంట నివ్వటిల్లెడు చూడ్కి మానితనంపద లీనుచుండు,
ఎవ్వని గుణలత లేడువారాసుల కడపటికొండవైఁ గలయఁ బ్రాఁకు,
అతఁడు భూరిప్రతాప మహాప్రదీప దూరవిఘటిత గర్వాంధకారవైరి
వీరకోటిరమణిఘృణివేష్టితాంఘ్రి తలఁడు, కవలమర్త్యుఁడే ధర్మసుతుఁడు!’

.....”

అని చక్కని చిత్రారిపనితనముఁ జూపినాడు. వాచ్యముగ నుండినదానికి వ్యంగ్య రూప మిచ్చి కవిత్య మనిపించినాడు. స్థాయి నెఱిగి, భావము నెఱిగి, అల

* “దశ నాగసహస్రాణి హయానాం హేమమాలినామ్,
యం యాస్త మనుయాస్తీహ సోఽయం ద్యూతేన జీవతి!
రథా శ్శతసహస్రాణి నృపాణా మమితేజసామ్,
ఉపాసస్త మహారాజ మింద్రప్రస్థే యుద్ధిష్ఠిరమ్ ! శతం దానీ సహస్రాణాం
యస్య నిత్యం మహానసే పాత్రీహస్తం దివారాత్ర మతిథీక్ భోజయత్యుత !”

పించి జీవము పోసినాడు, వట్టిమాటల జాబితాను, ఒకపోతను చెచ్చి, మేలిపూత ఇచ్చినాడు.

ఈపర్వమున మ తొకపట్టు:

నాలవ ఆశ్వాసము: సాలంకృతుడు, సాయుధుడు అర్జునుడు ఉత్తరుని. నట్టి జడువు బాపి నొగమీడఁ గూర్చుండఁబెట్టి తాను రథియై. తరుబలముం దటుముచున్నాడు.

తమ తరుసేనవంకకు వడిగా వచ్చుచున్న అర్జునుని రథధానము వాతా వరణమునం దంతట గ్రమ్మినది. కారవులు ఆతని పతాకాగ్రముం గాంచిరి. ఆతని రథధానమును నెఱచు మొఱయు నతని గాండీవగుణరవమును వినిరి. ఆయహారథి ఘని ఆగాండీవధ్వనియు వచ్చుట గమనించి కాంచి ద్రోణుఁ డిట్లనియె:

సూరమునఁ బ్రకాశించునది యా పార్థుని కేతనాగ్రము. ఇని యాతని యరచుచున్నడు. ఈభయంకరముగ గల్గించునది ఆతని పతాకయంబలి వానరము. ఆవానరధ్వని సేనల నెల్ల సంక్షుభిత మొనర్చినది. ఆరథశ్రేష్ఠము నధిష్ఠించియున్న యామహారథికాగ్రణి మేఘగర్జ్వాసన్నిధి మయిన గాండీవధనుష్టంకారము చేయు చున్నాడు. * ఇది వ్యాసుని కూర్పు.

పూర్వార్థమునఁ దొలుత రథధానము వినఁబడె నని, పిదప ధ్వజాగ్రము కనఁబడె నని, తరువాత గాండీవజ్వారవము వినఁబడె నని వైశంపాయనుఁ డన్నాడు! ఉత్తరార్థమునఁ దొలుత సిడము కనఁబడె నని, అంతట రథము చప్పుడు వినఁబడె నని, తరువాత గాండీవమునల్లెత్రాటినీ మీటుచున్న అర్జునుడు రథమునఁ గూర్చుండియుంట చూపడె నని ద్రోణుఁ డన్నాడు! ఈవినఁబడుటలొ కనఁబడుటలొఁ గల వ్యాపూతము ల టుండె-మారమునుండి దొడవ్వలఁ జేరవచ్చు

* “మహారథ మనుప్రాప్తం పృష్ట్యా గాఢీవధన్వినమ్,
అయం పీరాశ్చ శూరాశ్చ దుర్ధర్షశ్చైచ్చైవ సంయుగే.
ఏత ధ్వజాగ్రం పార్థస్య దూరతః ప్రతిపృశ్యతే,
మేఘాః సవిమ్యుస్తనితోరు రోర్వీతి చ వానరః
ఆస్థాయ చ రథం యాతి గాఢీవం విశీప ధ్రువః.
అశ్వానాం స్తనితం శబ్దో వహతాం పాకశాసనమ్,
రథ స్యాంబుధరస్యైవ శ్రూయతే భృశ దారుణః.
దారయన్నివ తేజస్వీ వసుధాం వాసవాత్మజః,
ఏష తిష్ఠన్ రథిశ్రేష్ఠో రథే రథిశతప్రణుత్.”

రథగమన మందలి పరిణతిక్రమమూ ఇది అని ప్రశ్న! వీరపురుషోచితమగు శంఖారవ మిందు లేదు. పోనిండు, అది పార్థునికేతనాగ్ర మని, ఇది యతని తేరి చప్పుడని, అది యతని జెండా యంచలి వానరగర్జన యని నిస్సంశయముగఁ జెప్పుచు న్నాడే ద్రోణుండు! మఱియుఁ గాండివధనుష్టంకారము సేయుచు నతఁడు రథమునఁ గూర్చుండి యున్నాఁడనియుఁ జూచి పలికినాడే! ఈకూర్చున నేర్పరితన మేదేనిఁ గలదా? క్రమగతి పాటించఁబడెనా?

చిత్తగింపుండు తిక్కన చిత్తారిపనితనము :

“శ్రవణపుటంబులు వ్రయ్యంగఁ దాకి సంక్షోభంబుఁ గావించె గుణముమోత!
బ్రహ్మాండభాండంబుఁ బగిలించి భూతనితైత్తనన్య మొనరించె శంఖరవము!
గగనభగంబెల్లఁ గప్పి క్రాలుచు బెగఁడడిరించె నుగ్రంపుఁబడగఁపఱపు!
మిఱుమిట్లు గొని చూడ్కి పఱివోవ వెలిగి పరిభ్రాంతి సేసెఁ గిరీటకాంతి!
తెల్ల మిది గాండివంబును, దేవదత్తమును, గపిధ్వజమును, వానపులివరమునఁ
గన్నమకుటంబు-నగు. వేఱకొన్నియైన నుజ్జ్వలాదుభృతభంగులై యున్నెల్ల!”

తొలుత అల్లెత్రాఁటి మ్రోత, దానివెంట శంఖధ్వని వినఁబడెను. అంతట పతాకాగ్రముమాత్రము, దానిలో కిరీటకాంతులుమాత్రము కనఁబడెను. ఆయల్లె ద్రాటివూట గాండివముదే యని, ఆచిందముమ్రోత దేవదత్తముదే యని, ఆపడగ పఱపు వానరాంకమే యని, ఆకిరీటకాంతులు ఇంద్రదత్త మగు మమటప్రసారితమే యని—వాని పావిత్ర్యములను వైలక్షణ్యములను బట్టి యూహించి నిశ్చయించెను. చాలును- హృదయ మగు నీదృశ్యమును, కళాప్రవణతను ఇంతకన్న వాచ్యము చేయఁ గాదు. ఆకూర్చునవ ఈతీర్చునకుఁ గల తఱుగు మెఱుంగులు రస లుబ్ధుల కూహ్యములు.

వ్యాసుని కూర్పు:

సంజయుని రాయబారముపట్టు : ధర్మరాజుమాట :

“కర్ణ శ్చ జానాతి సుయోధన శ్చ । ద్రోణ శ్చ జానాతి పితామహ శ్చ,
అన్యేచ యే కురవస్తత్ర సన్తి । యథార్జునా న్నాస్త్యపగో ధనుర్ధరః,
జాన స్త్యైత త్కురవః సర్వవ । యే చాప్యన్యే భూమిపాలాః సమేతా,
దుర్యోధనే రాజ్య మిహాభవద్యథా । హ్యరిష్టమే షాల్మసే విద్యమానే,
తేనానుబంధం మన్యతే ధార్తరాష్ట్రః । శక్యం హర్తుం పాండవానాం మనుత్సవ్
కిరీటినా తాళమాత్రాయుధేన । తద్వేదినా సంయుగం తత్రగత్వా.

గాడ్డీవ విష్ణురితకబ్బ మాజా । వశ్యణ్వానా ధార్తరాష్ట్రా ధ్రియస్తే ;
 క్రుద్ధం నచే న్నీక్షతే భీమశనం । సుయోధనో మన్యతే సిద్ధ మర్థమ్.
 ఇన్ద్రో క్ష్యేత న్నోత్సహే త్తాత హర్తు । మైశ్వర్యం నో జీవతి భీమశనే,
 ధనజ్ఞయే నకులే చైవ సూత, । తథా వీరే సహదేవే సహిష్ణా.

* * * *

ఈ క్రింది తెలుగుపద్యములలో పైవాని యర్థము సుస్పష్టమగుట ముందటి
 వానికింబలె గద్యరూపమున వ్రాయ మానితి. పైవానియందలి భావమును జెక్కు
 చెదరనిక తన మార్పునఁ గూర్చి, అంచలి సడలుబాటు ఇందుఁ బొరయనీక, సుప్ర
 సన్నముగా భావమును సాక్షాత్కరింపఁ జేసినాఁడు తిక్కన-ఉపలక్షింపుఁడు !

తిక్కన తీర్పు :

ధర్మరాజు :

“చాపాచార్యుఁడు, భీష్ముఁడుం, గృపుఁడు, నశ్వత్థామయుం, గర్జుఁడుకొ,
 భూపకేశ్వుఁడుఁ దారు ము న్నెఱుంగలే పో ! రెట్లఁ గయ్యంబు ; లా
 కాపాశంబులు జుట్ట లా వెఱిఁగియుం జా వేడి మార్కొందు ! రిం
 తే పో ! తమ్ముఁ గపిధ్వజప్రభల యం ధీభూతులం జేయవే !”

* * * *

“గాండీవజ్వారవం బుత్కట మయి పెలుచం గ్రమ్మినకొ, భీముబాహు
 చండం బేపారి శుంభద్గద బడియుచు రౌ ద్రంబుగాఁ దోచినకొ, వే
 డండద్వంద్వంబుమాడ్కిం దఱిమి కవలు మా ద్వద్గతిం దాఁకినకొ, నా
 కుండం బోకుండఁ గారవులకు వశమె బిట్టుల్ని మూర్ఖిల్ల కుండకొ !”

పై నుదాహృత మగు వ్యాసకృత మూలమునకును, తిక్కన తెలుగునకును
 గల భేదము సవిమర్శముగఁ బరికింతము.

“కర్ణశ్చ జానాతి.....” అని వ్యాసుఁడు వాచ్యము చేసినాఁడు.
 తిక్కన దానికి, సంక్షిప్తపఠించి, భావమునకుఁ బుష్టినిచ్చి, వ్యంగ్యప్రధానముగా
 కవిత్వాకళను సాధించినాఁడు. వ్యాసుఁడు, కర్ణుని, సుయోధనుని, ద్రోణుని
 భీష్ముని వరుసగా జెప్పినాఁడు. కృపాశ్వత్థామలపే గత్తఁడు ! తొలుత కర్ణుని,
 దిన్ముని సుయోధనుని, తరువాత ద్రోణ-భీష్ములను — నలువురను క్రమపఠించినాఁడు.
 దేనినిఁబట్టి ఈ క్రమము నిర్ణయించినట్లు ? అధికారార్హతను బట్టియా ? జౌచితిని
 బట్టియా ? ఎఱుకగలవారినిఁ బేర్కొనవలయునెడ ద్రోణ-భీష్ముల నుగ్గడించి
 తరువాత ఎవరినేని చెప్పఁదగును. సర్వమెఱిగియుం దనపంతమే నెగ్గవలయు

నను సుయోధనుఁడు హతయోగి; కర్ణుఁడో రారాజు అడుగుజాడలఁ బట్టి తనతోఁచినట్లు మాటగా నడచు కర్మయోగి. ఇట్టి వీరిని ఎఱుకగలవారిలోఁ దొలఁతగాఁ జెప్పటయు, నిజముగా ఎఱుకగల ధర్మయోగులను ద్రోణ- భీష్ములను తరువాత చెప్పటయు బోచితి యనఁబడునా? ధర్మరాజు సంజయునితో వరుసగా నీనలుపుర నిట్ల నుడివె నని పురాణములపుట్టు వెఱింగిన బుద్ధిశాలురు వానింపఁ బూనరుగదా! అగ్నితను, అధికారతారతమ్యములను, బోచితినిఁ బాటించియి కాఁబోలు—తిక్కన, ద్రోణ భీష్ముల తరువాత కృపాశ్వత్థామలను, పిమ్మట కర్మయోగిని కర్ణుని, పదంపడి హతయోగిని సుయోధనునిఁ బేర్కొన్నాఁడు! ఎఱుకగల పెద్దలను వరుసఁబడి తెలిపి, ఎఱుంగఁజాలని ఎఱుంగ నొల్లనివారి నిద్దఱను వాకొన్నాఁడు. ఎప్పుడు ఎక్కడ ఎప్పుడు ఎట్లు పేర్కొన్నను, చాపా చూర్చునో శాంతనవునో—ఇరువురలో నొకని మొదల నిడి, కృపాశ్వత్థామల నిద్దఱనో అథవా ఒకరినేని చెప్పి, కడమవారిని వాకొనుచుఁ గ్రమభంగము పొరయనీక మరియొక గాపాడువాఁడు తిక్కన. వ్యాసుఁ డిట్లు పాటించుట గానరాదు.

మూఁడుఁడు:—

“ద్రోణుఁడు భీష్ముఁడుకొ కృపుఁడు । ద్రోణసుతుఁడును కర్ణశత్రులుకొ
బ్రాణము లా సుయోధనుని । పాలివ యండ్రు;.....”

అని రాయబారి సంజయుని నోరను,—

“భీష్మద్రోణ కృపాధిపత్ని నికరాభీలంబు.....” అని తత్తరపడుచుండిన ఉత్తరుని నోరను బలికించినాఁడు తిక్కన. అంతియకాదు— ఉత్తరగ్రంథంబు మున కురుసేనం జూపి జ్ఞప్తియుంచుకొనుటకై పేర్వేరవరుసఁ గిప్పి ఉత్తర కుమారునకుఁ చెబుపుచున్నాఁడు:

“కాంచనమయవేదికా కనశ్చేతనోజ్జ్వలవిభ్రమమువాఁడు కలశబంధు;
సింహలాంగూలభూషితనభోభాగ కేతుక్రేంభణమువాఁడు ద్రోణసుతుఁడు;
కనకగోవృషసాంధ్ర కాంతిపరిస్ఫుట భవజగముల్లాసంబువాఁడు కృపుఁడు;
లలితకంబుప్రభాకరేతపతాకా విహారంబువాఁడు రాధాతృప్తజండు;
దుఃఖిమయోచగిరుచిజాలమహిత మైన పడగవాఁడు కురుక్షేత్రపతి; మహాగ్ర
శిఖరఘనతాళితరువగు సింహమువాఁడు సురనదీనూనుఁ డేర్పడఁ జూచికొనుము.”

ఇందునను మెలఁకువ గోల్పడదు. కలనికీ మొనగాఁడు కలశజాఁడు.
ద్రోణుఁడు. అతనివెనుక అశ్వత్థామయు, ఆతరావ్రత కృపుఁడును నిలిచినారు.

ఆ పిలువ రాధేయుఁడ; పిమ్మట కురురాజు. కురుదారుదొర గాంగేయుఁడు. ఎత్తి పైఁజువచ్చు పగఱనుండి ఏలికను గాచికొనుటకై, తమ్ముఁ గడచికొని సుయోధనుని దరియనుండఁ బ్రోతాదికర్ణులు మొగాళమునను, భీష్ముఁడు వెన్నునను నిలిచినట్లు సంవిధానము. ఇది మూలము ననుసరించినదియ. పైసంఘటనయును మాతృకతోఁ బోల్చి తిక్కన తీర్పఱితనమును గమనింపఁ బఠింపఁబడును.

మఱియు, “గాండీవవిస్ఫారితశబ్ద మాజ్ఞ” అనిన పట్టున, వ్యాసభగవానుడ,” గాండీవగుణరావము ధార్తరాష్ట్రులు ఇంకనుక వినలేదుగాన బ్రదికిరి. శ్రోధావిష్టుని భీమునిఁ జూచునందాఁక తనవ్రాన్ని సాగినవనియే సుయోధనుఁడు నమ్మియుండఁగలఁడు.” అని మరల, “భీమార్జునులను, వీరుఁడగు నకులఁడను, సహనశీలుఁడగు సహదేవుఁడును, సహేవులైయుండు సంతప ఇంగ్రుఁడేని మాప్రభుత్వమును హరింపఁగలఁడటయా?” అని యుద్ధిష్ఠిరుని నోరఁ బలికించి నాఁడు. ఇందు కవితాకాశల మెక్కడ? పూర్వార్థమున గాండీవజ్వారపము జెప్పెను; శ్రోధమూర్తిని భీమునిఁ బలికెను. ఉత్తరార్థమున భీమార్జునులను, నకుల సహదేవులను గెట్టించెను. ఈపునరుక్తిఁ బ్రయోజన మేమి?

ఇక తిక్కనతీర్థుఁ జిత్తగింపుఁడు :

“గాండీవజ్వారవంబు” లో మొసలిడి బిడ్డనుని పరాక్రమమును వ్యంగ్యముగా నూచించుచు గదాపండితుఁడగు భీముని బాహుబండ్లకౌశల్యమును దెలిపి, నకుల సహదేవుల రణవిద్యాప్రవీణత నెఱిగించినాఁడు. భావానుగుణమయిన, సన్నివేశసమచిత మయిన వృత్తమును సడపినాఁడు. నలువురఁ గన్న దమ్ముల బల పరాక్రమ శౌర్యముల రీతులం గ్రహముగాఁ బ్రకటించినాఁడు. తొలుత గాండీవజ్వారపము పలుమరు ఉత్కటముగాఁ గ్రమ్ముటయొ, పిమ్మట బాహుబండ్ల మేపాఱి భుంధద్ద బడిపించు భీముని రాద్రాకృతి లోఁచుటయు, పదిపది ఏనుగులొడవలెఁ దఱుము నకుల సహదేవుల తాఁకుటయుఁ జూపినాఁడు. అర్జునుఁడు శ్రవణమాత్రభయంకరుఁడని, భీముఁడు దర్శనమాత్రభయంకరుఁడని, నకుల సహదేవులు సంఘర్షణమాత్ర భయంకరు లని తారతమ్యముల వ్యక్తీకరించి నాఁడు. ‘శిక్మిన్’, ‘ఘోరిచిన్’, ‘తాకినక’—అని ధ్వనిఁ బ్రసాదించి మెఱుంగునెట్టి నాఁడు, ఇది తిక్కనతీర్థు.

ఇట్టిపట్టుల నెన్నేని జూపనగును. సంగ్రహణమున నున్న సొగసు కుగమును సొగఱితలో నుండదు. ఐనను, కళాచాపల్యమునఁ బడి మఱొక్కఁడనినిఁ జూప నుంకింతును.

వ్యాసుని కూర్పు - స్వర్గారోహణము :

స్వర్గరంగము - ధర్మరాజు ప్రవేశము - తత్పశ్చిమ భాగమున నాతని చిత్ర వృత్తి పరిశీలించఁ గుత్సాహుల రయిన నారదాదిమునుల గమనము.

వైశంపాయనుని మాట :

“యుధిష్ఠిరుఁడు స్వర్గమున నడుగిడెను ! విశ్వర్యసమగ్రుఁడై సింహాసనా
సీనుఁ డయిన దుర్యోధనునిఁ గాంచెను. ఆ దుర్యోధనుఁడు సూర్యునట్లు ప్రకాశిం
చుచు పిగపురుషస్వత్వమును కీర్తిలాంఛనము ధరించియుండెను. అతఁడు దివ్యజేష
స్సంపన్నుల, కుభకర్మకగుల నగు సిద్ధాదిదేవతలం గూడియుండెను. దుర్యోధనుని,
అతని యైశ్వర్యమును జూచి యుధిష్ఠిరుఁడు కోపోద్రిప్తుఁడై చూపు మఱియెను.
* యుధిష్ఠిరుఁడు స్వర్గమున నడుగుబెట్టఁగానే విశ్వర్యసమగ్రుఁడు ఉత్తమసీత
ఘ్నఁ డగు దుర్యోధనునిఁ గనెనని వైశంపాయనునిచేఁ బలికించి, ‘సూర్యద్రభాకలిత
.....’ అని చెప్పించెను. అద్యంతములందు దుర్యోధనునిపేరు రాట్టింపి చెప్పిం
చెను. ఇందు నేర్పఁపెంపు లేదు. కవితా - గానకళల జీవ మంతయు ఎత్తుగడ
యందును, తీరుగడయందును నిక్షిప్తమయి యుండఁ దగును. పైఁజెప్పిన ఉక్తి
కేవలము వాచ్యము.

ఇక తిక్కనతీర్పు:—

“.....కట్టెదురఁ దోచె : ఉన్నతాసనాసీనుఁ, డభ్యుదితసరసి
జాప్తసంకాకుఁ డమృతాశనాంగనాని వృతుఁడు, పీఠలక్ష్మీవిరాజితుఁడు, సతత
యుక్త సుఖసాధనుండు దుర్యోధనుండు ! ”—

కనఁబడె నని ప్రారంభించి, ఆమహావైభవమునంత ఎఱిగించి చివరకు పేరు
వెలువరించినాఁడు తిక్కనకవితిలకుఁడు ! ఇది తీర్పుగాదా !

వైశంపాయన ఉవాచ:—

“స్వర్గం త్రివిష్టపం ప్రాప్య తవ పూర్వపితామహాః ;
యుధిష్ఠిరప్రభృతయో య దమర్వత తచ్చునిః.
స్వర్గం త్రివిష్టపం ప్రాప్య ధర్మరాజో యుధిష్ఠిగః ;
దుర్యోధనం శ్రియాజుష్టం దదర్శాసీన మాసనే.
బ్రాజమాన మి వాదిత్యం పీఠలక్ష్మ్యౌభి సంవృతమ్
దేవై రాభ్రజిష్ణుభిః సాద్యైః సహితం పుణ్యకర్మభిః.
తతో యుధిష్ఠిరో రాజా దుర్యోధన మనుర్నితః
సహసా సన్నివృత్తోఽభూ చ్చియం దృష్ట్వా సుయోధనే.”

ఈ యదనన శబ్దప్రయోజనముచేన వ్యాసుని చూపునకు తిక్కనచూపునకు ఎంతవ్యత్యాసముగలదో స్థాలీపులాకన్యాయముగ నొకటి మూదలించినఁ జాలును.

ఈస్వర్గారోహణమునను, వ్యాసుఁడు ధర్మరాజును ‘యుధిష్ఠిరుఁడు’ అనియే పెక్కొండల వాడినాఁడు! తిక్కన ఈపర్వమున నెక్కడను ఆ శబ్దమునకుఁ జోటిచ్చినాఁడు గాఁడు. యుధిష్ఠిరత్వమునకు ఈస్వర్గభూమి స్థానము గా దని, తిక్కనకవి యెఱుఁగును. ఇక్కడనే కాదు—ఏపట్టున నేని తిక్కన పద ప్రయోజనమునెడ ప్రజ్ఞకోల్పడె నని చెప్ప నయితీకాదు. స్థానము సమయమును గమనింపక వ్యాసుఁడు ఇచ్చవచ్చినట్లు వాడినాఁడు.

ఈభాగ మింతట గట్టిపెట్టుదును. నాట్యకళావిరచనమున పాత్రసృష్టి యందుఁ బుష్టియందును వ్యాసునికి తిక్కనకుఁ గల కాశలభేదము ముందు మనవి చేసి కొందును.

అదవచందములఁ బాటించని యడవిపడుచుంబోని వ్యాసుని రచనకు, తిక్కన కవి దగ్గజకుఁ దీసి దిద్ది తీర్చి, ముద్దుముచ్చటలం గూర్చి మాటములుపులు నేర్పినాఁ డనుటకు కొన్ని ప్రకరణములనుండి మచ్చులు చూపితిని. ఆత్మసంభూత మగు “భారత” సంతానమునందలి వివిధ వైలక్షణ్యాదిచిత్తవృత్తులను చిత్రించి నాఁడు వ్యాసభగవానుఁడు. దానికి, మెదిచి మెఱుఁగు లిచ్చినాఁడు తిక్కనకవి. ఇఁట, దిక్పాత్రప్రసర్జికగా కతిపయ భారతవ్యక్తుల చిత్రవృత్తుల పరిణితిని పోలికగా మూదలెత్తును.

‘భారతము’-నిష్పాక్షికరచన :

కారవ-పాండవుల జననములు, నామకరణములు మొదలుగా నెల్ల విషయములను, తన భారతకృతియందు, వ్యాసుఁడు పాండవపక్షమునే వహించి వెలువరించె నని లోకసామాన్యమున వాడుక! బౌ నది యట్టిద. కాని, కళాకాశలము నటుంచి, పాత్రసృష్టిని పరిణతిని సవిమర్శముగఁ బరికించువారికి మాత్రమే, నిష్పాక్షికముగ నిర్వహింపఁబడెనని, అత్యంతము ప్రకృతి కనుగుణముగ మనః ప్రవృత్తులు సాధించుజతన మెంతేని గలదని స్పష్టము కాఁగలదు. వ్యాసభగవానుని భారతరచన అష్టార్వసృష్టియని, విశ్వకర్మనిర్మాణముమీఁద జైత్రప్రస్థానభేరి యని చెప్పవలయును.

రాలగట్టలో రత్నము, పాలకడలిని కాలకూటము, చిమ్మచీకటియందు క్రొమ్మించు, విషసరస్సున తేనెకరటము, మార్తాండునిపై మబ్బుతరంగ, నరత్వమున మృగత్వము, మృగత్వమున నరత్వము, గుణసంపన్నత యందు దోషలేశము,

దోషరాశియందు గుణలేశము—ఇవి వై పరీత్యములుగఁ దోచినను త్రిగుణాత్మక ప్రకృతికిఁ బరమధర్మములు—నైసర్గికములు. వ్యాసభగవానుఁడు ఈ ప్రకృతి విలాసమును అవిష్కరించుటయే తన భారతకృతికిఁ బరమప్రయోజనముగా భావించినాఁడు; కృతకృత్యుఁడై నాఁడు.

చిత్తవృత్తులు :

పరమార్థచింతవెంట పక్షపాతమాలక కుటిలవృత్తి నెఱసినది ధృతరాష్ట్ర నందు. స్వాభిమానాది లబ్ధత్వముల పొత్తున ఆత్మనిశ్చయముతోడి నిశ్శంకవృత్తి కాఁపుర మేర్పఱుచుకొన్నది సుయోధనునందు. అహంకారాది వికృతులమీఁద కృతజ్ఞతాపురస్సర మగు త్యాగశీలము ప్రభుత్వము నేసినది కర్ణునందు. యాధర్మ పరత్వములయందు మమకారమునైన పామరత్వము పాదుకొన్నది పాండవాగ్రజు నందు. ప్రాకృతికరూపమున ఆప్రాకృతికప్రజ్ఞ బీజహూత్రమయినది యుజ్జ్వల సేని యందు. ఆశాకికజ్ఞానసమృద్ధిమీఁద శాకికకిరణములు ప్రసరించినవి భీష్మ - ద్రోణులందు. రుద్రాంశ విజృంభించినది సత్త్వసంధుఁడు డను కృష్ణునందు. ఇట్లు సాగినది వ్యాసుని భారతసృష్టి.

ఈ నా వివరణమునకు ధర్మనందనునిచరిత్ర విషయము. సృష్టికర్త వ్యాసుఁడు. భారతమునందలి పాత్రలనుగూర్చిన తెఱఁగును, వానినిఁ దీర్చిన తిక్క కవి నెరవును ఇంత పరిశీలించుము.

ధర్మజుఁడు—దయాధర్మపరత :

ధర్మనందనుఁడు రెండవమాటును జూచుట టురులఁ దగుల్కొన్నాఁడు; ఆడినాఁడు; అఖిలరాజ్యసంపద లోడినాఁడు. పదిరెండేడులు ఆలితో అనుజు లతో నడవులఁ గడంగండ్రకాఁపురము ముగిసినది. ఏఁడాదిఅజ్ఞాతవాసదీక్ష కడమ వడినది. ఈయేఁడు విరటునిపాలఁ గడప నేర్పఱుచుకొనిరి. భీముఁడు వంటల వాఁడుగ నుండు ననినంతనే ధర్మజుఁడు అనిలాత్మజుం గాంచి “తత్కాలజనితం బయిన భేదంబునం నొరంగ సమకట్టు బాష్పజలంబులు మగుడ నింకించుచు నిట్టూర్పు లడంచి ధైర్యం బవలంబించె.” అర్జునుని పీక్షించి “ఘోర్ణమాన మాన సుం డయ్యె.” నకులనిఁ గనుంగొని “నెమ్మనమ్మున నమ్ములికమ్ము గదుర సేలుఁగు చందంబు వేటుగా” మాన్చె. సహదేవు నారసి “వగలు మిగిలి కొందల పఱుపఁ బడియె.” “పాంచాలి నాలోకించి భిన్నాంతః కరణం” డయ్యె. విరటునగరము జేర నరుగుచు నడవఁ జాలమి నీడిగిలంబడిన ద్రోవది కడంగండ్రకు—

“తనమదిఁ గరుణయు భేదంబును బిరి గొనుచుండె” నకులునిఁ జూచి,

“లతాతన్వీ ఇది : వడ గొనియె; మోచి తెమ్ము కొంతదప్పు” అనియె.
సవ్యసాచిం జూచి :

“ఇమ్మదిరాక్షి డస్సె!..... నీ వెమ్మెయిలైన దీని ధరియించి
పురంబునసూపభూమికిం జె”మ్మని నుడివె. ఇది ఇల్లాల్లిపై ననుకంప.

కీచకుడు సైరంధ్రం దన్నుట గాంచి, “.....పేర్చిన కోపాటోపంబున
అవిచారితవర్తనం డయి వృకోదరుడు కీచకుం గీటడంగింపఁ జూచి, తత్సంబంధ
బద్ధండును, ఆజ్ఞాపరిపాలకుండును గావున, మత్స్యపతిని దన యలుకలోనివానిన
కాఁ దలంచుచు ఆచ్చేరువనున్న యున్నతవృక్షంబు నిరీక్షించి, ఆననంబు పల్లటిల్ల
ధర్మతనయుం గనుంగొనిన, ఆతఁడు తన నయనాకారంబున వారించి,—

“వలలుం డెక్కడఁ జూచె ! నొండెడ ననేవ్యత్పాజముల్ పుట్టవే !

..... విశ్రాంతి గావింపఁగాఁ

గ్గిల ఈ భూజము వంటకట్టియలకై ఖండింపఁగా నేటికి ?’

“అని నిగూఢభాషణముల నయ్యజాతశత్రుఁ డనిలబ్ధి కోపరసంబు పేర్చి
చెఱిచె.....”

ఇది ధర్మసమంచిత మగు నతని కృతజ్ఞత. మఱియు —

“...రాద్రసము మనమున నడరంగఁ, బడగ యెత్తు సురగసాటురేఖ
సెనయుచేతిసాగఁ గొని ప్రేసెఁ బతి: ‘పేడిగడన యుడుగుమన్ననుడుగ’వనుచు.

“ఇవిధంబున (సాగ) ప్రేటువడి యజాతశత్రుండు అలుకగరురని హృద
యంబుగోడం బాంఘాలిదెసం జూడ్చి మలంగ సూరకుండె.”

“ధర్మతనయుండు పణిహరితో నల్లన... “ ‘ఇన్నెత్తురు గనుగొనిన బృ
హన్నుల కోపిందు: నన్ను సతిధక్త మెయి- మన్నించు గాన, రాజాం,
దన్ను విచారంప కేమి తప్పఁ దలచునో !’

“ఇది లెస్సగాఁ దుడుచునంతవఁ దదిసుప్రవేశం బించుకవడి వారింపుము”

ఇదియుఁ గృతజ్ఞతాశీలమ.

“అపదగ డవం బెట్టను, | (ఉచ్ఛ్వాస: ఆ ౩-ప ౬)

: అనుట తొలిగా—

“ ‘ఇచ్చటి బంధులు, నీవును, |’

‘అ ద్దుగ్యోధనుఁ డంతమాత్రయును జేయంజాలఁడో కాని’..... (౩-౧౨)

‘అక్కట ! లాతు లై సఁ, బగ జైసను జంపన కోర సేల ?...చూ

తొక్కుట, దోస మందుటను సీదురవస్థల కోర్వలచ్చునే !’ - (౩-౧౩)

‘కౌస, నవశ్యము పెనకువ

గాని యుపాయమునఁ బగఱఁ గడతేర్చు...” (3-౧౯)

* * * * *

‘కౌవున, శాంతిఁ బొందుటయ కర్షము; దా నటు లుండె; ...’ - (3-౨౦)

‘మనమునఁ బక్షపాతగతి మాడెన మానుము; ...’ - (3-౨3)

తెగవునఁ బోక రాజు బెడిదంబుల పల్కెనయేని సైఁచి యొ

ప్పుగ నిలుమి.....’ (3-౨౪)

‘సుతువాఁడై వినయంబు నేకొనక, యే చొప్పుం దగం జెప్పకా

ధృతరాష్ట్రం దవినీతిఁ జేసినను,’ - (3-౨౫)

‘మ మ్మెఱుఁగు; దెదిరి నెఱుఁగును;’

అనునందాఁక వెలవడిన మాటలు ఆతని శేరున కొప్పియున్నవి;

తన్మనఃప్రవృత్తి నెఱిఁగించుచున్నవి.

పదంపడి—

ప్రదమునఁ దాఁగిన సుయోధనుఁడు పగతుర రోసపుమాటల కోపక
వెడలించుచున్నాఁడు. భీమసేనునిం దలపడినాఁడు. గదాప్రయోగమునఁ గాశలము
జూపినాఁడు. ‘కేటివిభ్రముము దోఁపఁ గ్రేళ్లుఱికి... ఊర్ధ్వపరిస్థిమణంబు నేసి,
భీముగదాఘాతంబునఁ బెద్దొడలు విఱిగి, ‘నగాగ్ర ముద్భటపవనప్రపాతిం బడు
చొచ్చునం బడెను’. ఆతనిఁ జేగఁ జని భీమసేనుఁడు — ధర్మసంపద గోవిండు
పాంచాలప్రకర పార్థ సాత్యకి నకుల-సహదేవుల సమక్షమున —

“ఏకవక్త్రుఁ బాంచాలి నట్టిడ్చి తేరఁ బనిచి సభలోనఁ బఱిచిన సాపథులు
ననుభవించువు! దుష్టాత్మ!” అనుచు వామచరణమున బెట్టిదము గాఁగ శిరసు చిన్నె”

మూలము:

౧. ‘గౌర్తా రితి పురా మద్ద ద్రౌపది మేకవాససమ్,

య త్సభాయాం హస న్నస్తాం స్రదా వదసి దుర్మతే!

తస్యాపహాసస్య ఫల మద్య త్వం సమాప్నుహి’

ఏవ ముక్త్యా స వామేన పదా యాళి ముపాస్మృశత్,

శిరశ్చ రాజసింహస్య పాదేన సమతాడయత్.’

౨. ‘యే నః పురా క్షణ్ణతిలా నవోచన్ । క్రూరా రాక్షాః ధృతరాష్ట్రస్యపుత్రాః,

తే నో హతాః సగణాః సానుబద్ధాః । కామం స్వర్గం నరకం వా వ్రజామః’

౩. ‘పునర్చ రాజ్ఞః పతితస్య భూమా స తాం గవాం స్కంధగతాం ప్రగృహ్య

వామేన పాదేన శిరః ప్రమృద్య దుర్యోధనం వైక్రంతి కేత్యవోచత్.’

పదంపడి దెప్పచు—

“మును మను గొడ్డువోయి రని ముక్కురతం జెడనాడినట్టి దు
ర్జనుల ననిం గడంగి ధృతరాష్ట్రతనూజుల, నైన్య బంధు మి
త్రనికరపు త్రొకోటి సహితంబుగఁ, గీటడఁగింపఁ గంటి; మిం
క నమరలోక మైచ, నరకం బయినన్ సరి మాకు నారయన్.”

౨

“అని గదఁ జేకొని, నృప, నీ తనయుని మెడవట్టి యదిమి తల గ్రమ్ముటఁ ద
న్నినఁ, గని మను చన్నుటకు న్నన మెరియఁ దదగ్రజం డమన్ ముతోడఁ, ౩

“ “తల యది యేల తన్నెద! వధర్మము నొందుట కౌత్త రోయఁగా
వలవఁదె! రాజరా, జనుజవర్ణముఁ దక్కిన బంధుకోటియుం
గల పరివారముం దెగిన గౌరవ మొందఁగఁ భోరి సంగర
ఫలమునఁ బడ్డ, నీతులువచంపముచేత జనంబు మెచ్చు నే! ”

౪

“మును లోకము ధగ్ధపరుం డనఁ బరగినవాడ విట్లు లనుచితకృత్యం
బునకుఁ జనఁ దగునె! దీనం గనియెడు ఫల మేమి? దూష్యగర్వం జేలా?”

“అని దూతి దుర్యోధనుం జూచి బాష్పకులలోచనుం డై—

“విధి ప్రతికూలమై వేదంబు పుట్టించి, మాకు నీవును, మేము నీకు నలిగి,
ఇతరేతరద్రోహమతి గల్గి ఇంతలు సేయుట గావించె; నీ యధర్మ
పరతయు మనము లోభంబును గ్రోభంబు నిన్ను నింతకుఁ దెచ్చె! నీకతమున

౪. ‘మౌ శిరోన్య పదామర్దీ, రాధర్మస్తోఽతిగోభవేత్

రాజా జ్ఞానిర్హత శ్చాయం నైతన్నాన్యాయ్యం తవానఘ.

ఏకాదశచమూనాథం కురూణా మధిపం తథా,

మాస్పృక్షీ ర్భీమ పాదేన రాజానం జ్ఞాతిమేవ చ.

హతబంధుర్హ తామాతోఽభిప్రన్యోనోహతో మృడే,

సర్వాకారేణ శోచ్యోఽయం నాపహాస్యోఽయ మిశ్వరః.

విధ్వస్తోఽయం హతామాతోఽహతబంధుర్హ తాత్మజః,

ఉత్పన్నపిన్డో భ్రాతా చ నైతన్నాన్యాయ్యం కృతం త్వయా.

మౌత్రికలోవుల పునరుత్తులు లేక, తెనుఁగున సంగ్రహముగఁ జెప్పఁబడె
నని, చెప్పవలయునని ప్రక్షిప్తము కా దని చూపుటకు మూలముం గూడ
నుద్ధరించితిని.

౫. ‘తాత మేన్య ర్నతే కారోఽనాత్మా శోచ్య స్త్వయా తథా,

నూనం పూర్వకృతం కర్మ సుఖోర మనుభూయతే.

నాకు బాంధవకుల నాకంటే వాటిదై ! ధృతరాష్ట్రాకోడండ్రు తీవ్రశోక
కారి యయిన వైధవ్యంబు కారణముగ నన్ను నిందింతురు !.....' ౨

అనుచు హృదయపూర్వకముగ కరుణయు గురిసినాడు, దయాపరుడు
ధర్మసూనుడు. మృతబంధులకెల్ల ఉదకప్రదాన మిచ్చుపట్టిన, కర్ణుడు తన
తోలికొడు కని తల్లివలన విని ధర్మతనయుడు—

‘ఘనభుజవిక్రమోన్నతుడు కారవకోటికి బట్టుకొమ్ము, ను
మృనిశముఁ దూలఁబుచ్చిన మహాత్ముడు కర్ణుడు గొంతితోల్తమా
లని యుదకప్రదానసమయంబున నాయమచేత వింటి: నా
తని కుదకంబు లిచ్చుటకుఁ దా మయు బంచుట గోరి చెప్పినకా!’

‘అని మొదలిడి వందరి, అమ్మపైఁ గినిసి,—

ధాత్రోపదిష్టం విషమం నూనం ఫల మనంస్కృతమ్,
య ద్వయం త్వాం జిహ్వాంసామ స్త్వం చాస్మా స్కరుసత్తమ.

* * * *

ఆత్మనో హ్యపరాధేన మహద్వ్యసన మీదృశమ్,
ప్రాప్తవా నసి యల్లోభా నృదా ద్బాల్యాచ్చ భారత.
ఘాతయిత్వా వయస్యాంశ్చ భ్రాతౄ నథ పితౄంస్తథా,
పుత్రాకా పౌత్రంస్తథా చాన్యాంస్తతోసి నిధనం గతః.
త వాపరాధా దస్మాభి ర్భ్రాతర స్తే నిపాతీతాః,
నిహతా జ్ఞాతయ శ్చాపి దిష్టం మన్యే దురత్యయమ్.
ఆత్మాన శోచనీయ స్తే శ్లాఘ్యో మృత్యు స్తవానఘ,
వయమే వాధునా శోచ్యాః సర్వావస్థాసు కారవ.
కృపణం వర్తయిష్యామ హైర్హీ నా బంధుభిః ప్రియైః,
భ్రాతృజ్ఞాం చైవ పుత్రజ్ఞాం తథావై శోకవిహ్వలాః.
కథం దృశ్యామి విధవా వఘాః శోకపరిప్లుతాః,
త్వ మేకః సుగీతో రాజక స్వగ్ధే తే నిలయో ధ్రువః.
వయం నరకసంజ్ఞాంవై దుఃఖం ప్రాప్నాన్యమ దాదుణమ్.
స్మృతాశ్చ ప్రస్తుతాశ్చైవ ధృతరాష్ట్రస్య విహ్వలాః,
గ నా యిష్యంతి నో నూనం విధవాః శోకకర్షితాః.

మూలమునందలి పెంపు చెబుఁగునఁ గుంచితమయినది; రసవంతము లగు వివ
రములు గొన్ని తెలుఁగున విలుప్తములు; పునరుక్తుల కొకరమయ్య మాతృకయ
హృద్యము; పోల్చి తెలియుటకు మూలము నుద్ధరించితిని. తిక్కనకు ఆధార
మయిన ప్రతిలో నె ట్లున్నదో!

“అంగనాజనములకు రహస్యరక్షణంబునందలి శక్తి మనంబులందుఁ గలుగ కుండెడు మెల్లలోకముల” నని శపించినాఁడు.

తన ప్రాపున వచ్చు కుక్కను వడలఁ జాలక ఇంద్రునితో—

“...భీమముఖ్యులను ద్రోపదియుఁ జచ్చి; రేనువారిల విడువక యేడ్చుచున్న వత్తురే! తోడ వచ్చి చావని శునకము విడువకుండుట తప్పగా నుడువఁ దగునె!”

“అని మఱియు,

అనఘచరిత్ర, విస్మయ శరణాగతుఁ జేకొన కున్ని, శుద్ధమి
త్తునియెడఁ జేయు ద్రోహము, వ ఛూటి వధించుట, విప్రునర్థముం
గొనుట యనంగఁ గల్గు నివి గూడి సమం బగు నాకుఁ జూడఁ భ
క్తు ననపరాధునికా విడుచు దోషముతో; నిది యోర్వవచ్చునే!
తొవున, నాకలోకపుసుఖం బటు లుండఁగ నిమ్ము! దేవ, నీ
భావము నిల్పు నాచెసఁ గృపాభరితంబుగ; సారమేయసం
భావననేత్ర దోషముగఁ బట్టమి నాకు వరంబు! నీవు వా!
మీర్షావనభూమి నుండెద సమిధతపంబున నిన్న కొల్పించుకా.”
ఈప్రకరణములు నతని దయా-ధర్మపరత్వములకు ఆదర్శములు.

కౌన్తేయగ్రజుడు-నైతికశీలము:

రాయబారిని సంజయుని సమర్థాదముగ నాచరించినాఁడు కౌన్తేయగ్ర
జుడు. అతనితోలిపాగడ్డలు కూర్చితో వినాఁడు.

“అరాజు మాదెసం గల

“కారుణ్యముకతమునను సుఖంబున...”-(ఉద్యోగ ౧-౨౧౩)

అని వెక్కసపాటుతో పల్లవి యందికొన్నాఁడు.

“అన్యునుజేశ్వరునకు సేమమే! పుత్రకులు గుఱులె?...’-(౧-౨౧౪)

అని అననాయతి చెల్లించినాఁడు. అంత-

“ద్రోణుండు, కృపుఁడును, ద్రోణసుతుండును, సుఖమున్నవారె?...’-(౧-౨౧౫)

అసీ హరివాద్వి తేమోదంతముల నారసిన ట్లున్నది. సుయోధనుడులు
భీష్ముని నుదాసీనభావమునఁ జూతు రని, తమ (పాండవుల) దానముల నన్నిటిని
కొరవ్రులు రద్దుచేసి యుండు రని, బ్రాహ్మణుల సమర్థాదగ నెంచుచుండు రని,
ఊహించి సంజయునితోర నట్లు వినఁ గుతూహితం డయ్యెను. ‘ఒత్తొరు వొండుల.
వలనఁ బుట్టరుగదా? కలకు లందు.....పొగడఁబడునె?’ అని యడుగుటతోతన

శమ్ములు లేనిచో వైరిరాజుల దాడులు తప్ప వని, అట్టివాని నాకట్ట సమర్థులు తనశమ్ములే గాని ఒక లశమ్ము లని, కారవులు వట్టి దవమ్ము లని ప్రజలు తలంచుచున్నట్లు ఓనఁ గోరిక. స్వాతిశయమును నేర్పుగాఁ గుశలప్రశ్నములఁ బొదివినాడు. ఇది సైతికచాతుర్యము. పైఁ జేర్కొనిన తనశమ్ముల బీరమున తీక్రిందివాక్యము టిప్పణము :

“ఒక నాఁ డా తమముందటం బలుముఱుక హోరాటమై.....” - (౧-౨౭౯).
సురియు,

“వినుము, మనము మధ్యస్థుల; మని నర్జును నెదిరి. సంజయా.....” - (౧-౨౮౦)

తమ్ములయొడ వాత్సల్యము, వారి పరాక్రమముల యందు విశ్వాసము, స్వాతిశయమును పెనఁగొని ఆతని నిట్లు పలుమాఱు అగ్గింపఁజేయుచున్నవి! తగవుపలికి నట్లును ధనంజయుని మగఁటిమినిఁ బొగడినట్లును చమత్కారముచేసి నాఁడు. ఇంతమాత్రమునఁ దనివి ననక,

“జనులకు నెల్లను బఁభయము లనఁగా, ధర్మానుగతము లగు ననఁ బొగడం జను పనులు నేయు భీమార్జునులే దుష్కర్మములకు రోయనివాఁలౌ?” - (౧-౩౦౫)

“యోగ్యతృప్తదారు లుచితంపుఁ గొలఁదిమై

నడచినట్టివారు బెడిదములకు నంత సొత్తు రెట్లు!.....” - (౧-౩౦౭)

ఇంతనేని తృప్తిపడక—

“చక్రధరు లెక్కొనఁడు! పరాక్రమనిధి యర్జునునకు రాధేయభుజా

విక్రమ మెదురుగఁ గొని నిర్వక్రముచేసికొనువాఁడు రాజ్యంబెల్లక!” - (౧-౩౦౯)

‘పరాక్రమనిధి’ అని కొనరు మొగ్గులతో నెలగఁచేయియు నర్జునునకు వైచి, బెదరింపు నూచించుచు నిలుపునఁ దలయూఁచినాఁడు.

“చాపాచార్యుఁడు భీష్ముఁడుం గృపుఁడు..... ఇం

తే పో తమ్ముఁ గపిధ్వజప్రభల యంధీభూతులం జేయవే!” అని, - (౧-౩౨౧)

“గాంధీవజ్రార్ధవం బుత్కట మయి పెలుచం గ్రమ్మినం..... చా

కుండం బోపండఁ గారవులకు వశమె బుట్టుల్కి మూర్ఖులకుండక!” - (౧-౩౨౩)

అనియుఁ బూర్తి గా బెదరించి నాఁడు. రోషావేశముల్లు సుడివడి దూఁకిన భావరూపేగము ప్రకటించినాఁడు. అందునను తమ్ముల ప్రతాపముఁ జొప్పించినాఁడు. అంతలో సహజశాంతిప్రియత్వము నే నున్నా నన్నది.

కావున,

“రణమున వారలం గెలువ రా దనుపల్కు ల టుండ నిమ్ము,” - (౧-౩౨౪)

“ఇంకను నట్ల కా తలఁపు; మే మొక కీడునకుం దొడంగి;...”-(౧-౩౨౩)

“గం డని పిలువఁ బనిచి, పా లిం డని కొడుతులకుఁ జెప్పి...”-(౧-౩౨౪)

అని, తనయాశ్రోశమునంతను మూడవకాలముమీఁద ముక్తయింపఁచి, శాంతి యోగ్యునియిదిచి, యెయ్యవర్తముతోనుగోలు కృష్ణునికందించినాడు. అతఁడు పక్ష స్థాయి వఱకు సాగఁగిసి సంచారము చేసినాడు. తనకుఁ గడమవడిన మాటలు కృష్ణునినోగఁ బలికించుటచేఁ బాండవాగ్రజుని నైతికకాశలము వ్యక్త మయినది.

మోహటింప శక్యముగామి ఎవ్వ గణుంగకుండ భీష్మునిం దరిపి,—

“మా కెమ్మెయి సామ్రాజ్యము నేకురు ? నెచ్చుని బహుశనేనేజ్ఞాన వ్యాకులత రాక తక్కుం ? జేకొని యాత్రైఱుగుకుండ జెప్పఁగవలయున్.”-౧

౯నియు—

“చిచ్చుఱకన్న మూసికొని, చేతి త్రిశూలము దాచి, లీలమై వచ్చి నరుగుచందమున వ్రాటుదు వీ పనిలోన; నోర్వఁ గా నచ్చునె నిన్ను నెట్టిమగవారికి ! నీకృప నాశ్రయింపఁ గా వచ్చితి ! మెప్పిధిం గెలువవచ్చు, మహాత్మ్య యెఱుంగఁ జెప్పవే!” ౨

ఇదియు నైతికప్రయోగము. యుధిష్ఠిరుని నైతికచణత్వము చక్కఁగా వినియుక్త మయినది. మూలమున ‘నినుఁ జంపునుపాయముఁ చెలుపు’ మన్నాడు. యుధిష్ఠిరుని తెనుఁగువాక్యము లీపట్టున మూలమునకు భిన్నము లయినను, మానవ స్వభావమును, నేర్పును, బొచితినిఁ బ్రకటించినవి. అభిప్రాయక్రమం జూడఁడు. ఇదియు నీతి ననుకరించిన సందానము.

మూలము:

౧. ‘కథం జయేమ సర్వజ్ఞ ? కథం రాజ్యం లభేమహి ?
ప్రజానాం సంరక్షణం నస్యా త్కథం రేనై వచ ప్రభో,
ఇంతవట్టు తెనుఁగున సరి.

‘భవాత్ హి నో విధోపాయం బ్రవీతు స్వయ మ్మాత్మనః’

ఇది తెలుఁగున ఎవిధిం గెలువ వచ్చు, మహాత్మ్య యెఱుంగఁజెప్పవే. అని మోర్పుఁ గోన్నది.

౨. ‘పశ్యామ స్త్వాం మహాబాహో రథే సూర్య మి వాపరమ్,
రథాశ్వసర నాగానాం హస్తారం పరపీఠహత్.’

అని. ఇందు మూతమున భీష్ముఁడు సూర్యునికం బోల్పఁ బడెను. తెలుఁగున లీపునకు బోల్పఁబడెను. ఇంతమాత్రమే భేదము.

ద్రోణుడు దుర్వారపరాక్రముడు. మఱి యర్ధదినము ఆతడు రంగమున నిలుచునేని మనశేనల నెల్ల నూడ్చివేయు నని, స్వరక్షణార్థము బొంకినను పాపము దొంగనని కృష్ణుని యుపదేశము. యుద్ధిష్ఠిరున కురియాల యైనది. సూన్యతవాది యని నమ్మి తనకొడుకు చాపుబ్రహ్మకులంగూర్చి తన్నడిగినాడు గురుడు. అంత-

“అనృతభయము, నాజిజయము గొనియెడు తమకంపుపెంపు గుడియింపఁగఁ, బొండునకేంద్రు నగ్రతనయుండుసుమానము వాయు బెట్టి యస్త్రగురునితోకొ-”

“వలయుకొలది యెలుం గెత్తి వర్ణసమితి

యచ్చువడఁగ ‘సశ్వత్థామ సచ్చె’ ననియె. అని పదంపడి యల్ల న యతనిచేదికి విసఁగ రాకుండ ‘కుంజర’ మనియె నధిప.” (3-౪)

యుద్ధిష్ఠిరుని హృదయము సత్యనిష్ఠకును, జయకాంక్షకును సంక్రామరంగ మయినది. జయకాంక్ష బలవత్తరమై సత్యవ్రతనియతిని అడఁగఁ ద్రొక్కినది. ధర్మము తల మలఁచినది; నీతి నెక్కిన్నది. అడునది అనృత మని అత్యుద్ధిగా నెఱింగియు ‘కుంజర’ మని గొణఁగ నేల ? ఈగొణఁగుటచే అచ్చము బొంకు కా దని తలంపా!

“జనసంపూజ్యపదారవిందుఁ డగు నాచార్యుండు శోకించినం

దనుచొ ప్పారయ వేడి, పెద్దయు ననుం దా నమ్మి యధింపఁ, జా

వనివానిం గరిచావు బుద్ధి నిడి ‘యశ్వత్థామ సచ్చె’ నిజం’

బని యే బొంకితి ! మేదినిధరణ మర్హుండే గురుద్రోహికె !” -కాంతి. ఆంధ్ర.

అని పశ్చాత్తాపపడినాడు గూడ. ఈనీతికి కారతత్వము తోడైనది. ఆసత్య మాడగలంత సాహసము అతనిలోఁ గొలవడినది. కక్కురితి ! అలవాటులేని దొంగతనము ! నైతికశీలమున కీమాత్రము వివరణము చాలును.

ఒక్కనమస్య :

ప్రకృతమున కంతసంబంధము కాని దయ్యు, విమర్శకుల సహృదయముల నర్పించి, మూలానువాదములయందు విరుద్ధముగాఁ దోచిన సమస్య నొకదాని నీట వేలువరింతును.

తిక్కన తెనుఁగింపు జక్కఁదనము పోల్చికొనుటకు—

మూలము :

3,౪: త మతఃస్థభయే కున్నో, జయే సక్తి యుద్ధిష్ఠిరః,

‘అశ్వత్థామా హత’ ఇతి శబ్ద ముచ్చైశ్చకార హ.

అప్యక్త ముద్రపీ ద్రాబక్ ‘హతః కుంజర’ ఇత్యుతః.”

‘అశ్వత్థామా హతః’, ‘హతః కుంజరః’—రెండు హతాహతము లెందునో!

యుధిష్ఠిరుడు అశ్వశ్రోమ సచ్చే నన్నాడు. సిమ్మట -

తెనుగు : “ఇవిధంబునఁ బలుకుటయు—

“నేలకు నల్లెడుపొడవునఁ గ్రాలుచు మను మెఱయు గురుని రథచక్రము ల

క్కాలంబున సమరజయ శ్రీలోపము చెలియ నంటసేలఁ బడియె

అల్లెడు పొడవునఁ గ్రాలుచుండిన గురు (ద్రోణాచార్యుని) పక్షములు

నేలకుఁ గఱియఁబడిన వఱు! కారణము తెలుపఁబడదు!

మూలము:

“తస్య పూర్వం రథః పృథ్వీ శ్చతురజ్జుల ముచ్చితః

బభూవైవంచ తేనోక్తం తస్య వాహః స్పృశక మహీమ్.”

నాలుగు అంగులముల ఎత్తుననుండిన అతని (యుధిష్ఠిరుని) రథము నేల కానెను అనిమూలము. ఈశ్లోకముగల భారతప్రతి ముఖమునందలి పీఠికయందు పరిష్కర్తలు వివిధప్రాంతములనుండి నేకరించిన అయిదుప్రతులను పరిశీలించి, పాఠ భేదములను గాంచి ప్రశస్తపాఠములను గ్రహించినట్లు వ్రాసిరి. తెలుఁగుపాఠమును బోషించు సంస్కృతప్రతికై వెదకితిని. ప్రాచీనముద్రితప్రతులను మూటిని, అర్వాచీనప్రతులను రెంటినిఁ జూచితిని. తెలుఁగుభారతము లను ప్రాంత-క్రొత్తలను ఏడింటినిఁ జూచితిని. తెలుఁగుప్రతులు - నామాచినవి-అన్నియుఁ బై తెలుఁగుపద్యముతో నున్నవి. సంస్కృతప్రతు లయిదును పైసంస్కృతపాఠముతోన యున్నవి. పదంపడి ఆంగ్లీకృతభారతము ౨ ప్రతులు జూచితిని.

ఈనాంగ్లీకృతము సంస్కృతమునకుఁ బరమవిధేయ మయినది; అందును పైశ్లోకార్థమే కనఁబడుచున్నది. ఇట్లు:

“Before this, Yudhishtira's Car had stayed a height of four fingers' breadth from the Surface of the Earth. After, however, he had said that untruth, his (Vehicle's) animals touch the Earth...” అ.

అంగ్లానువాదము మాతృక ననుసరించిన విధేయతం చెలియుటకు పూర్వ శ్లోకముల అనువాదము నమోనా యాపుదును:

౧. నాగరాక్షరకలిత “మహాభారతము” ; కంఠకోణము “మధ్యవిలాస” ముద్రణాలయమువారిచే (1907 సం॥న) బొంబాయి “నిర్ణయసాగరప్రెస్” కందు ముద్రితమై ప్రకాశిత మైనది.

౨. “Sri Mahabharata” English Prose, by Pratapa Chandra Ray, Bengal, Edition II, 1892.

“Fearing to utter an untruth but earnestly desirous of Victory Yudhishtira distinctly said that Ashwathaman was dead, adding indistinctly the word Elephant (after the name).”

ఈ యనవాచకుడును ఔంగాల్, బొంబాయి, బగోడా, డక్షిణహిందూస్థానము లోనగు ప్రాంతముల ప్రతులను నేకరించి పాత భేదముల నారని ఉచితములని తోచినవానినే గ్రహించి యనువదించినట్లు వీతకయందుఁ జెలిపినాఁడు.

తెలుఁగున ‘రథచక్రములు’ అని యున్నది. సంస్కృతమున ‘తస్య వాహాః’ అని; అంగ్లమున (his Vehicle’s) animals’ అని. వహించున వగుట తెలుఁగున రథచక్రము లన్నారు.; సంస్కృతమున రథాశ్వము లన్నారు. ఈవిభేదము స్పష్టము. అంత పాటింప నక్కఱయుండదు. చక్రము లయినను, అశ్వములైనను నాల్గిఅంగులములపైన నడచుచుండిన రథము నేల నానికొన్నది. సరి - ఎవరరథము అనునది ప్రశ్న. సమరజయశ్రీలోపము జెలియుటకు గురుని రథచక్రములు (నేలకు) అంటసీలఁ బడియె’ ననిన తెలుఁగు పాత మంగీకార్యమా? లేక, అన్యతనామమున పాండవాగ్రజుని రథవాహనములు ‘స్పృశక మహీమ్’ (=భూమిని స్పృశించె) అనిన సంస్కృతపాతము ప్రశస్తమా? మఱియుఁ జెలుఁగుపాతమునకు ఆకరము ఉండ దనరాదు. లిక్కన ఏప్రతి నవలంబించెనో వెదకి పట్టవలయును.

ఇక ప్రధానవిషయము నందికొందము.

పాండవాగ్రజుఁడు - పామరత్వము :

పాండవాగ్రజునియందు ఆత్మస్తుతియు, పరనిందయు అట నట తేలనూపుచువచ్చినవి. అవి సంజయు రాయబారమునుండి కొంత స్ఫుటము కాఁ జొచ్చెను.

భూరథేరణరంగముల సంఘర్షణములఁ గాంచినాఁడు, విహరించినాఁడు, పరుల చూపులకు విసోదించినాఁడు; స్వీయులమరణములకు విలపించినాఁడు; పీనుఁగులమీఁద నడచినాఁడు. హంసతల్పములమీఁద శయనించు రాచకొడుమలు ఆహవరంగమున వీరశయనమున నున్ని చూచినాఁడు. జీవితము తూణిక మని విచారించినాఁడు. హృదయవిదారకములగు రోదనముల నాలకించినాఁడు. పరమపదించిన బంధుకొటి కెల్ల పారలౌకిక క్రియలు జరిపినాఁడు.

‘మన కేటిరాజ్య ! మొం డొక జనపదమున కేగి బైత్త్యచ్ఛర్యావీధి జీ’

వనము నడపికోనియుండుదు ! మనఘా, యట్లయిన శుఖుల మగుదుమునుమ్మి!’

‘జ్ఞాతుల నందఱఁ జంపితి ! మది యాత్మ వధమ కాడే ! రాజవర్తనంబుఁ

గాల్పము !.....’

అని చి త్రసంక్షోభమువలని వైరాగ్యమునఁ బడినాఁడు. సన్నాధిగమే శోరినాఁడు. రాచరిక మనిన క్రూరపితౄచముగ భావించినాఁడు. రాజ్యముం గొని

ఏలు మని నారదుడు చెప్పినాడు; వినెడు. వంశకర్తయు నారాయణాంశ భవుడు వ్యాసభగవానుడు బోధించినాడు; రుచింపను. “విశేషించి మాకు నితనిబుద్ధియు సమస్తపురుషార్థంబులకు మూలం బగుట, మాకు నితని వచనమ్ములు అవశ్యంబు అలంఘనీయంబులు” అని సంజయనకుఁ గృష్ణునిఁ జూపి పలికినతనకు అకృష్ణుఁడును పలువిధముల ఊపదేశించినాడు; నచ్చదు. తమ్ములు జాలి గదురఁ బలికిరి; చలింపఁడు. చనవుమిగిలిన ద్రుపతాత్మజ సకరుణుగ వేడికొన్నది; తలయేని ఊఁచఁడు. శరతల్పగతునిఁ బితామహుని ఆత్మోత్క్రమణసముము వఱకు పొడిచిపొడిచి పుచ్చించి సమస్తధర్మములను విన్నాడు; ఇంకను రాజ్య పరిగ్రహణమునకు మన సొగ్గుదు! పోరాటములవలనఁ దొడరినపాపముల నిస్తరింప నశ్వమేధముం దలపెట్టినాడు; కడముట్టినది. తుద కెట్లొ బలవంతముగొంద ప్రభుత్వమునకుఁ బాల్పడినాడు. ఆత్మ యం దుత్తేజితముయిన విరక్తి అమృతానందమునో ఆశ్రమవాసమునకును పయనము గట్టించినది. యాదవకులమున ముగలము పుట్టినది; కులమంతయు సర్వనాశ మయినది. కృష్ణభానుడు అస్తమించినాడు. నక్షత్రములట్లు తమ్ములు ఒకనివెంట నొకఁడు రాలినాడు. ద్రౌపదియుఁ దనువు జాలించినది. ఎల్లరీతుల పాండవాగ్రజుఁడు, పుటములంబడిన పుత్తడి యైనాడు. సంస్కారపథము బట్టినాడు. అపునరావృత్తికి అర్హత సంపాదించుజాడ కన్పడెను. పిలుపు వచ్చినది; స్వర్గారోహణము నిరాఘాటముగ సాగినది. శ్వానరూపమున ధర్మదేవత చేసిన పరీక్షకు నిలువఁ జాలినాడు.

స్వర్గలోక గర్భధారము దాటినాడు. అట బంధులం జూడఁ గోరి నాడు. ఇంద్రుఁడు తగువానిని దూతను రావించి, ధర్మరాజునకు తన బంధులఁ జూపుమని పంపినాడు. దూతతో ధర్మజుఁడు నడచుచున్నాడు. ధర్మతనయుని చిత్తసంస్కారము నెఱుంగు కుతూహలమున నారదాదులు పిఠిఁదిచెన నడచుచున్నారు. ఇట్లేఁగుచోటఁ గత్తెనురఁ దోచె:—

“ఉన్నతాసనాసీనుఁ, డభ్యుదితసరసి

జాప్తసంకాశుఁ, డమృతాశ నాంగ నాది

వృతుఁడు, పిరలక్షీ విరాజితుఁడు, సతత

యక్ష సుఖసాధ్యుండు దుర్యోధనుండు. ౧

౧. మూలము—పూర్వభాగమునఁ జెప్పిన దానిన పునరుద్ధరింతును; గద్యము వలెఁ బలుచబాఱిన మూలమునందలి భావమును లిక్కన చిక్కఁగఁ బఱిచెమునఁ బోతపోసి కీ వితాజీవ మిచ్చె నని చూపుటకుఁ బై తెలుఁగుపద్యములను మూలముల నటు నుద్ధరించితిని ;

“ఇట్లుప్పియున్న యతనిం గని ధర్మనందనుండు (తనపిఱుండ నడచుచున్న) దేవమునివరుల మొగంబు లాలోకించి—

‘ఇతఁ డతిలోభోపహతమానసుఁడు! దీర్ఘ దర్శిగాఁ! డితనికతమునఁ జేసి,
నిఖిలదేశంబుల యఖిలవృషాలురు ద్రుంగిరి : దంతితురంగ సహిత
ముగ! ననవద్యాంగి విగతకల్మష ధర్మచారిణి సాధ్విఁ బాంచాలి : నార్య
జనములుగనుఁగొన సభలోన నవమాన కెట్టిన తులువ! యే నిట్టివాని
తోడఁ గలసి మెలఁగుదునె! మహితాత్మకులార, యెచట నున్నవారు భీమ -
ఫల్లఁసులును గవలఁ బాంచాలియును : నన్ను
నచటి కనుపవలయు’ ననుచు మరలె. ౧

“మరలినఁ జూచి నారదుండు నవ్వుచు నతని కిట్లనియె :
“ఓధర్మనంచన, ఈధరణీవిభం డాహవసంపరిత్యక్తతునుండు;
దేవతాసంభావ్యుఁడై వెలింగెడఁ; బుణ్యకర్ములెల్లను గడు గారవంతు
రితని; నితండు మహిమల నుజ్జ్వల తత్రధర్మంబునఁ గాదె త్రుంచె!
నది పాప మే లగు? ననఘ, పాంచాలి యితనిచేతఁ బడుటయుఁ దక్కుఁగలుగు.
నెగ్గులును నింక నిచ్చట నేల తలఁప? నిచొటు పుణ్యలోకము! మది నీసు గోష
మనుమనోవికృతులు చగునయ్య! వానివిడిచి సమతనొందుము లోక వినుతచరిత!” ౨

౧. “బ్రువ న్నుచ్చై ర్వచ స్తా నైవ ‘నాహం దుగ్ధోధనేన వై
సహితః కామయేలోకాన్ లుభేనా దీర్ఘ దర్శినా,
యత్కృతే పృథివీ సర్వా సుహృదో బాన్ధవాన్తథా,
హతాస్తాభిః ప్రసహ్యజ్ఞా క్లిష్టైః పూర్వం మహావనే.

క్రౌపదీచ సభామధ్యే పాశ్చాలీ ధర్మచారిణీ,
పర్యాకృష్టాననవద్యాంగీ పత్నీ నో గురుసన్నిధా”.
అస్తి దేవా నమే కామః సుయోధన ముదీక్షితుమ్,
తత్రాహం గన్తు మిచ్ఛామి యత్రతేభాతనో మమ.”

౨. “నైవ మి త్యబ్రవీత్తన్తు నారదః ప్రహసన్నివ,
‘స్మరే నివాసే రాజేంద్ర విరుద్ధం చాపి నశ్యతి.
యుధిష్ఠిర మహాబాహూ మైవంవోచః కథంచన,
దుగ్ధోధనం ప్రతినృపం శ్రుణు చేదం వభో మమ,

పైనున్న వేశమున పాండవాగ్రజుని మాటలలో ఆతని సంస్కారమునెల్ల ఈసు రోషము ఇంకించినవి. తనయున్నది స్వర్గ మయ్యుండ దానుమాత్రము ప్రాకృతుడే! చచ్చిన సుయోధనునెడ, ఆతని పక్షమువారి యెడఁ జలమే సాధించుచున్నాడు! భావము పరిపక్వదశకు రాదు! ధర్మోపదేశము లెల్ల శ్రవణ మాత్రములే! ఆత్మ నంటవు! అనుష్ఠానమునకు రావు! అనుహనము—పామరత్వము స్వాభావికములు. తనవా రని, ఎదిరి యని భేదబుద్ధి తలంగదు! సుయోధనాదులు స్వర్గభోగములనుభవించుచున్నారని, తనవారు నరకబాధలందుచున్నారనివిషాదము!

“... ‘దైవ మకట! ఇట్లు సేసెనె! కీ డేమి సేసిరోకో వీర

లిన్నరకమునకు నేంగుడేర వలసినయట్టిది! వాసవాద్యమరులు

నీచులు వో! వీరి నేవించార మించుకయును లేక ఇట్టికష్టపు టిడు

మలఁ బెట్టెడివ! ధర్మమా తెఱంగు మాలితే నీవు! నజ్జనమాన్య లలఘు

నత్యతిరులు దయాధ్యులు నిత్యదాన

గతులు బహుదక్షిణాంచిత క్రమవితాన పాలితాత్ము లనర్హుంపు బాటుపడిర!”

ఇట్లు తనవారి నగ్గించుచు వాపోయినాడు!

“ఒకటను మేలుసేయని సుయోధనుఁ డెమ్మెయి దేవపూజ్యుఁడై

సకలసుఖానుభూతియు నజస్రము పెంపు వహింప నొప్పి, దృ

ష్టికిఁ గడుప్రేకనై తనదు చెల్వులు చుట్టలుఁ దాను సంతసం

బు కలిమి నేచి, మి న్నడిచి పుణ్యపరావృతుఁ డై వెలింగెడుక!”

ఏషదుర్యోధనోరాజా పూజ్యతే త్రిదశైః సహ,

సద్భిశ్చ రాజప్రవరై ర్య ఇమే స్వర్గవాసినః.

వీరలోకాగతిం ప్రాప్తా యుద్ధేహత్వాఽఽత్యనస్తనుమ్,

యూయం సర్వే సురసమా యేన యుద్ధేన బాధితాః.

స ఏష తుత్రధర్మేణ స్థాన మేత దవాప్తవాక్,

భయే మహతి యోఽభీతో బభూవ పృథివీపతిః.

నత శ్మనసి కర్తవ్యం పుత్రై యద్యుతకారితమ్,

ద్రౌపద్యాశ్చ పరిక్లేశం న చిన్తయితు మర్హసి.

యే చాన్యేఽపి పరిక్లేశా యుష్మకం జ్ఞాతికారితాః,

సంగ్రామే వ్యభవన్ యత్ర నతాన్ సంస్మర్తు మర్హసి.

సమాగచ్ఛ యథాన్యాయం రాజా దుర్యోధనేన వై

స్వగ్లోఽయం నేహ వైరాణి భవన్తి మనుజాధిప.

అని చూపాపమి కుళ్లుపోతుతనము వెడలఁగానినాఁడు. తనవారిచెస తగ్గులము వాయఁడు. ఎదిరిని గూర్చి జాలిగొనఁడు. స్వర్గప్రవేశముకూడ అతని స్వభావమునఁ మార్పజాల దై నది! స్వర్గంగాఘధిస్థానముతోఁ బ్రాకృతభావము నశించి ముక్తుడై నాఁడు !

ఈవిషయ మింతట సమాప్తము. చిత్తవృత్తికి సంబంధించిన దగుట ధర్మజాని ద్యూతవ్యసనము నింత నూచింతును.

ధర్మజుఁడు - జూదరి :

ప్రాజ్ఞతవెంట పామరత్వము; విశేషించి జూదపు దగులము. తొలిమూఱు జూదమున రాజ్య మొటువడినాఁడు. ద్రోవదిగోడాటచూడ నోపక, వారు వీరు చెప్పి ధృతరాష్ట్రునితో రాజ్యము ఇప్పించినారు. రెండవమూఱు పిలిచినది తడవు గాఁ దగుదునని మాయజూదమున్న తెలివియేని లేక, మైమఱచి తఱలినాఁడు. అతనికి జూదముముందు బ్రహ్మనందముగూడ గవ్వకుఁ జెల్లదు. నెత్తము మొదలయినవి. అఖిల రాజ్య సంపదల నొడ్డి యెడినాఁడు. అనుజుల నోడినాఁడు. ఆలి నోడినాఁడు. దన్నుఁ గూడఁ గోల్పడినాఁడు. ధూత భవిష్యద్వర్తమానములందు జూదగాండ్రలొఁ దలకట్టు నని గర్వింపఁదగినాఁడు. ద్యూతలాలసత్వమున నిరుపముఁడు. రజస్సులను ఇల్లాలిని కొప్పవట్టి యీడ్చితెచ్చి యన్నదమ్ములయెదుట, నడికొలుపునఁ బుట్టము లాలిపించిరి. అరణ్యమున అజ్ఞాతమునఁ బెరిసి పదుమూఁడేండ్లు కడగండ్లబ్రదుకు ! అడవులలో పండ్రెండేండ్లు గడపి అజ్ఞాతవాసదీక్ష జరుపుటకు విరాటనగరమునకుఁ బో నిశ్చితమైనది. విరటునిపాల, అన్నదమ్ములు ఏయేపనులవెంట, మెలఁగవలయుటయు నేర్పాటు జరిగినది.

అపట్టన—

“అతనితో నొక్కొకమఱి

కాతూహలవృత్తికిం దగం దొడఁగి మృదు

ద్యూతంబునఁ గీడింతుం

జేతోముద మొరవ నక్షశిల్పప్రాణి.” (విరాట. ఆ. ౧.)

“మణిమయమ్ములు, కలధౌతమయములును, సు

వర్ణమయములు నాదిగా వలయునట్టి

యడ్డసాకులు గలవు నా కభిమతముగ;

వానిఁ గొనిపోయి చూపుదు వరుసతోడ.” (ఆ. ౧.)

“అడ్డసాకులు గలవు నా కభిమతముగ” వని ఘరిసి మురిసి చెప్పి కొన్నాఁడు. తనయగచాట్ల కన్నిటికిఁ గారణ మయినవి పాశికలే యనిన తెలివి

లేక, గ్రహపదరాజుబిడ్డకుఁ దనధర్మపత్నికై బరిభవకారణ మయినవి, ఆలితో ననుజాతులతోఁ గూలి కొగ్గవలయు దుర్గతికై వెచ్చినవి పాచికలే యని సిగ్గులేక, శ్రీమద్దాంభీర్యముతో 'నా కభిమతముగ నడ్డపాకులు గల'వని 'వానిఁ గొనిపోయి చూపుదు వరుసతోడ' నని యనుచున్నాఁడే! "ఆతండు నానావిధములగు నక్షుంబుల ముడి కక్షుంబున నిడికొని చని....." నాఁ డట! పండ్రెండేండ్లు భద్రముగా మాటగట్టి దాచుకొన్నాఁడే! ప్రాణములకన్న పాచికల నెక్కు డుగఁ గాచికొన్నాఁడు! పాచికలమీఁద ప్రాణములుసయితము బలాహూ రనుకొన్నాఁడు!

విరటుండు వేఁడుకగఁ బొద్దుపుచ్చుటకై (విరాటము-ఆ.౫.) "సాక్షలు తె మ్మని పనిచి పలుక ముందటికై దిగిచికొనుచు, 'ఇంగు ర' మ్మనవుడు, పాండవా గ్రజుండు 'జూదం బాడుట యెంతలెన్న.' " అని యుప్పొంగినాఁడు! ఏ మాతనియొల్లాసము! ఒడలు మఱచినాఁడు! ఆడఁ గడంగు నప్పడు పూర్వస్మృతి ఇంచుక కలిగినది కాఁబోలు!—

“జూద మాడి ధర్మనూనుండు రాజ్యంబు,

ననుజులను, బ్రయాంగనను బణంబు

గాఁగ నొడ్డి యోడి కాఱియఁ బడఁడె! య

ట్లగుట, దీనితోడి యర్థి కీడు.”

అనుకొన్నాఁడు. కాని ఆఁగినాడా?

కొన ముచ్చట:

ఇట్లు చిత్రిత మయినది ధర్మరాజుచరిత్ర. ఇంతకన్న నూత్నాంశములు తడవ నవకాశమున్నది. కాని కత పెరుగును. ఆతని చరిత్ర తెలుపుటకుఁ జాలిన ముఖ్యాంశములను గొన్నిటి నేర్చి కూర్చితిని. తనకన్నసంతాన మెట్టి దయినను సమస్తప్రితో నాచరించు తల్లింబోని వ్యాసభగవానుండు పాత్రచరిత్రనిర్వహణమున నుదారతమై వర్తించె ననుట కీధర్మచరిత్ర చిత్రణ మొక్కటి చాలును.

భారతము - సరమార్థ స్రవ్యకము

(ఈ నవ త్తము)

(శ్రీ) కృష్ణుఁడు .

ఏపాత్రమున కాపాత్రముతోఁ బ్రత్యేకసంబంధ మేర్పఱచుకొని అందఱి లోను అంతరాత్మయయి నిగూఢముగ వెలుంగొందు కృష్ణుని విడిచి, భారతము నంతను తనతేజముచే నిండించి చరాచరాత్మకముగు ప్రపంచము నెల్ల తనదివ్య మూర్తిలో నొక్క కరణముగాఁ జేసివైచిన శ్రీకృష్ణునికడకు వత్తము. మనదృష్టి చెడరి పోకుండుటకై ఈ శ్రీకృష్ణుని ఇరుదెఱుంగుల విభజించుకొని విచారింప వలెను. కృష్ణునియందే సగుణబ్రహ్మమగు కృష్ణుఁ డొకఁడు, అఖండసచ్చిదానంద మయుఁడగు నిర్వికారకృష్ణుఁ డొకఁడు. సగుణబ్రహ్మమునుగూర్చి తొలుత విచారింతుము.

శ్రీకృష్ణుని లీలాస్వరూపము.

ఇపుడు పాత్రములను వదలి కథ నాశ్రయింపవలెను. భారతముపేరు చెప్పఁగనే మనకునులయెదుట నిలుచు కథాభాగము యుద్ధము. ప్రథమపర్వము లలోనున్న లాక్ష్యగృహదాహము, పాంచాలీపరాభవము మున్నగు సంశయ లన్నియు ననులవలె వచ్చి ఈభారత సమరసముద్రమున నేక మైనవి. యుద్ధా సంతరము కథకు సంబంధింపని శాంత్యానుశాసనికపర్వములను దీసివైచినచో తిక్కినభాగ మంతయు భారతరణయునఁ బడక మిగిలిన రాజులవంశముల నిష్క్రమణమునుగూర్చి ముచ్చటించునది యగుటచే దానిని యుద్ధమున కనుబంధము (appendix) గాఁ జేర్చుకొనవచ్చును. ఉద్యోగపర్వము మొదలుగా శ్రీపర్వము వఱకునున్న ఈయుద్ధకథలో భారతకవి శ్రీకృష్ణుని టెట్టిపాధాన్యము నిచ్చియున్నాఁడో చూడవలసియున్నది.

ఈయుద్ధకథ మిగులవిచిత్రమైన స్వరూపము కలది. ఒకనైపునుండి చూచినచో నిది యంతయు విషాదమయముగాఁ దోచును. ఎక్కడ చూచినను మొగ్గెడుగుఱ్ఱములు, పీనుగుపెంటు లా నేనుగులు, నేలకు వ్రాలు పదాతివర్గము, గోపురములవలె కూలిపోవుమన్న యతిరోష మహారథులు ! ఎంతటివారికైన శ్రీపర్వము చదువుచున్న పుడుగుండెనీరు గాకుండును. ఆపర్వములో శృశానవాటిక యగు కురుక్షేత్రమును దీసికొనివచ్చి భారతకవి మనయెదుటఁ బెట్టి నాఁడు. మనలో విషాదాంతస్తావకములు లే వల్ల కొండుము కాని, భారతపతనమువలన కలుగు

సత్తమవిషాదానుభూతి యొక్కేక్షియరు ట్రాజెడీ (Tragedy) వలన లభించుచున్నది? కాని ఒక్కమాటు మఱిత క్రద్ధతో భారతకావ్యపఠనమునకుఁ గడంగుచు మేని ఈ శృంగారరంగ మంతయు మంత్రించినట్లు మాయమైపోయి తనచేఁ బ్రేరేపించుట తనకత్తులే మహావాయువులవలె ఒండొంటిలో బోరాడుచుండఁగా తనలీలకు తానే యానందించు శ్రీకృష్ణుని సౌమ్యతేజము దృగ్గోచరమగుచున్నది. ఇట్లుకవైపునుండి చూచినచో భారతము విషాదాంత నాటకము; ఇం కొకవైపునుండి చూచినచో శుభాంతనాటకము. ఒకవైపున ప్రళయతాండవ ప్రవర్తియగు ఫాలలోచనుఁడు; ఇం కొకవైపున లీలామనుషధారి యగు పార్థసారథి. సౌమ్యగ్నేయ విభేదముగల ఈ స్వరూపద్వయము నొక్క ఐక్యకృష్ణుని యందే మూర్తీభవింపఁ జేసి భారతకారుఁడు పరస్పర విరుద్ధస్వరూపముగు సృష్టికభేదార్థము చెప్పినాఁడు.

విరాటపర్వమున నభిమన్యుని వివాహసందర్భమున శ్రీకృష్ణుఁడు చుట్టపు చూపుగాఁ బ్రవేశించినాఁడు. వివాహసంతరము రాజులసమక్షమున పాండవుల రాజ్యభాగమునుగూర్చి న్యాయానురక్తుఁడగు మధ్యస్థునివలెఁ బ్రసక్తి తెచ్చినాఁడు. కారవులకు సందేశ మంపుటకు నిశ్చిత మైనవెనుక—

కారవులకు పాండవులను నారయ నా కొక్కరూప; అట్లుంటఁ దగన్
వారును వీరును తమతమ నేరిమిమై ధరణి యేలి నెగడఁగఁ జూతున్.

పెండ్లి కని పిల్వఁ బంచిన ప్రియముతోడ నేగుడెంచితి; మిన్నాళ్లు నెల్లయొప్ప
ఁములఁజూచితి; మిమ్ముడఁ డడవుగాఁగ నిలవఁ దీఱును పోయిరావలయుమౌకు.

అని యుద్ధ మున నేమోత్రము కట్టనివానివలెను, ఎవ రెట్లు పోయినను తన కేమియు జోక్యము లేని తలఁఘనివలెను మాటాడి నెలపు పుచ్చుకొన్నాఁడు. దుర్యోధనార్జునులు తనసాహాయ్యము నపేక్షించి వచ్చినపుడుకూడ ఈతట్లు భావమునే అత్యంతచతురముగా నటించినాఁడు. ఏపక్షమున నున్నను తా నాయుధమును వహించి యుద్ధముచేయ నని ప్రతిజ్ఞ వట్టినాఁడు.

రాయభారమునకై సంజయుఁడు పచ్చినపుడు శేగోలగమున భర్తరజులకు మధ్యస్థునిగాఁ బిల్చువఱకు నేమియు మాటాడనేలేదు. కాని భర్తరజులకు తన్ను శేర్మనవండఁగ నే రంగమున కుఱికి కారవులకు పాండవులకుఁ గలప్రాతిపకల నన్నిటిని త్రవ్వ “ఈసంధికార్య మత్యంత దుర్లుట మని తలఁచెద” నని తెగఁగొట్టి చెప్పుచున్నాఁడు. ఇట్లు చెప్పుటలోనైన తనమధ్యగృభాన మెక్కడను జాతిపోకుండ కారవులు పాండవులకు చేసిన దుర్ణయములను బురస్కరించుకొని

యలుక పాడవిన న్యాయాసురత్వనివలెనే మాటాడు చున్నాడు. ఈమధ్యస్థ భావమున కింకను పరిపోషకముగ నుండుటకయి కారవుల మేలుగోరి యుద్ధ మెట్లయినను తప్పింప నెంచినవానివలె “తగవును నేర్పును నామీచ నిలుచుట నాకుఁ గీడ” యని ఎంతో గడుసుచనముతో దాత్యభారమును బైవై చుకొను చున్నాడు. ఇది మొదలుకొని భారతపాత్రముల నన్నిటిని శ్రోసి రాజుని శ్రీకృష్ణుఁ డొక్కఁడే మనదృష్టి నాకర్షించు చున్నాడు.

రాయభారము సందర్భమున శ్రీకృష్ణుని చిత్రించిన కవిబ్రహ్మచాతుర్యము వర్ణనాతీతము. శ్రీకృష్ణుని కంటె యుద్ధము నపేక్షించువారు భారతకావ్యమున మఱి లేరు. కాని ధర్మరాజు తన్ను రాయభారమునకుఁ బొమ్మని ప్రార్థించుట మొదలుగా కారవఁభనుండి తాను మరలి వచ్చి ఈ రాజ్యతంత్రములతో విసుగు వచ్చినవానివలె “నేను పారలంగల యంతయుఁ బారలిలి.....కారవుల యెడ ద్రోహంబుదక్క నొం డుపాయంబులేదు. మీకుం బోలినతెఱంగు నేయుండు” అని పలుకువఱకు ఎక్కడను సంతకై ప్రయత్నించు శ్రీకృష్ణుని మానుషముగు తటస్థభావమునకు ఆతనిలోపల వెలుగు యుద్ధసంకల్పము బయల్పడి భంగము తెచ్చుటలేదు. ధర్మరాజుతో “నేను కయ్యపు శవసంబు లెన్నియేని గంటి; నీ వనుత్సాహివి గాఁగవల” దని ప్రబోధించుచున్నను, ఆర్జునునితో “సుయోధనుండు సంభావనచేసి పాలాసఁగు పాడియ కల్గిన బాల్యమాదిగా నేభింపైనను నో జ్ఞాపక నింతలు పాపము లాచరించునే” అని యుద్ధము నూచించు చున్నను, తుదకు భీముని పురికొల్పినపుడు, ద్రౌపది నోదార్చునపుడు, కుంతికి వైద్యము చెప్పనప్పుడు నయినను శ్రీకృష్ణుఁడు దూరాలోచన గలిగిన రాజ్యతంత్రజ్ఞునివలె గానవచ్చుచున్నాడే కాని యుద్ధాతురుఁ డైనట్లుగ మన కంతమాత్రము స్ఫురించుట లేదు. తన కత్యంతాంతరంగికుఁ డయిన విదురునితోఁ గూడ—

చుట్టములలోన నొప్పమి పుట్టినప్పు
డడ్డపడి వారితోడఁ గొట్లాడి యైన
దాని నుడువంగఁ జొరకున్నవానిఁ గూర
కర్మకే డని చెప్పుదురు కర్మకొండవిదులు.

అని ధర్మాసురత్వని తటస్థభావమునే ప్రకటించు చున్నాడు. బహిరంగసభలో దుర్యోధనాదులకు యుద్ధము మానవలసిన దని జంకించియు, భంగించియు, ధిక్కరించియు, తృణీకరించియు తనవాక్పాతుర్య మంతయు వినియోగించి ఎన్నో విధముల సుపస్థనించినాఁడు, ఋషులచేఁ జెప్పించినాఁడు. ఇంక నేమియు

నుపాయము లేక విశ్వరూపమును గూడఁ జూపినాఁడు. బాహ్యక భీష్మ ద్రోణాది విశిష్టజనంబులయెదుట ధృతరాష్ట్రుఁడు తా నేమియు చేయఁ జాల నని చెప్పఁగా- ఇప్పు డీసభఁ బుట్టినయింతవట్టు మీకుఁ దెల్లంబుగాదె! యీ మేదినివి భుండు దా 'నేమిటికిని ముఖ్యుండఁ గాను; తప్పుతనచెన లే' దని చెప్పివిడిచె!

అని విన్నవైపఱుచుకొని మూర్ఖతయెల్ల దుర్వ్యధనాదుల మీదనే నిలుచు నట్లును, తొండరపడినట్టి దోషము నివ్వరిముల్లంతయైన తనమీఁద నిలువనుండు నట్లును శ్రీకృష్ణుఁడు వర్తించినాఁడు. ఈఘట్టముల నెంత జాగ్రత్తగఁ బరిచిన చదువరియైన, ధర్మరాజుతోఁబాటు, "ఇతండు ధర్మాధర్మవిదులకు గురుండు, కౌర్యాకార్యనిరూపకులకు శిక్షకుండు, ఉచితానుచితజ్ఞులకు ప్రదర్శకుండు" అని కృష్ణుని మధ్యస్థభావమును స్తుతింపకహనఁడు. కాని ఏమయినను తుదకు శ్రీకృష్ణుని హృదయంతర్రాజ్యమున నున్న సంకల్పమే నెఱవేఱి యుద్ధము సిద్ధమయినది. ఇట్లు సంధి కని బయలుదేరిన శ్రీకృష్ణుఁడు చూచి రమ్మనిన కాల్చినచ్చినాఁ డను రీతిగ యుద్ధము నసందిగ్ధము చేసికొని వచ్చినాఁడు; కాని యుద్ధము ప్రారంభ మయిన వెనుక శ్రీకృష్ణుని నాటకము సాగినది కాదు. తన కత్యంతాత్ముఁడగు అర్జునునితో తానే ఈయుద్ధమున కంతకు మూలకారణుండ నని పరిస్పష్టముగ వెల్లడించి వైచినాఁడు. భీష్మపర్వము మొదలు శ్రీపర్వమువఱకు నున్న కథాభాగములో మహాకవిచాతుర్య మేమోకాని, కవి ప్రత్యేకముగ వర్ణించి చూప నక్కఱలేకుండ, శ్రీకృష్ణుఁ డెక్కడఁ జూచిన నక్కడనే తానుగ నిమిషనిమిషమునకుఁ బ్రత్యక్ష మగుచున్నాఁడు. సేనానాయక నిర్ణయము మొదలు ఉపపాండవ మరణాంతముగు సౌప్తికవృత్తాంతము వఱకు శ్రీకృష్ణునికి రాత్రులు పవళులు విశ్రాంతి యను మాటలేదు.

ఒకచోట యుద్ధమే చేయ నని గాండీవము విడిచిపెట్టిన యర్జునుని యుద్ధ సన్నద్ధుని గావించుటకై విశ్వరూపము జూపుచున్నాఁడు; ఇం కొకచోట పాండవదైన్యమును మాడ్చివైచుచు విజృంభించు భీష్మునిపైకి చక్రము చేర బూని విజృంభించుచున్నాఁడు. వే తొకచో భగదత్తుఁడు ప్రయోగించు వైష్ణవాస్త్రమును పుష్పమాలిక గా స్వీకరించుచున్నాఁడు. నైంధవవధ్ ప్రతిజ్ఞకు ప్రోద్బలముగ మొట్టమొదట పాంచజన్యము నూదినది యాతఁడు; కార్యభారముమీఁది చింతచే రాత్రియెల్ల నిద్రపట్టక దారుకునితో మంతనము లాడునది యాతఁడు; ప్రాద్దు గ్రంథుచున్న దని సూర్యశింబమునకు చక్ర మడ్డువేయునది యాతఁడు; శిఖండిని ముందుంచుకొని భీష్ముని జంపుట కర్జునుచే నొప్పించినది యాతఁడు;

ద్రోణుని వధించుటకై ధర్మరాజు నబద్ధ మాడుమని ప్రోత్సహించునది యాతఁడు; క్రంగిన చక్రమును పై కెత్తుటకు దిగిన కర్ణుని అన్యాయముగఁ జంపించినది యాతఁడు. అహంభావస్వామియగు భీమునిచే నారాయణాస్త్రమునకు మ్రొక్కించుచు, దుర్యోధనుఁ డిచ్చు చీవాట్ల వాయనము నందుకొనుచు, ఘటోత్కచ వధను విని తాండవించుచు, ఎక్కడఁ జూచిన తాన యై దుర్నిరీక్ష్యతేజముతో వెలిగి పోవుచున్నాఁడు. ఇట్లాదినుండి యంతమువఱకు కారవ పాండవపక్షములకు చెందింటికిఁ గల రణోత్సాహభార మంతయు శ్రీకృష్ణుని మొగమున తాండవించుచున్నది. ఒకపక్ష మనిన నాతనికి దయయు లేదు; ఇం కొకపక్ష మనిన విరోధము లేదు. పాండవపక్షపాతి యని కృష్ణునిగూర్చి మనము సాధారణముగా భ్రమపడుచుందుము. కాని వారిపక్షమున నుండి యాతఁడు వారికి చేసినమే లేమున్నది? అభిమన్యునివధను విని ఆర్జునున కది యెఱుంగఁజెప్పకుండ హాసము వహించుటయు, ఘటోత్కచుని మరణమును విని తాండవించుటయునా? అశ్వత్థామ బారినుండి పాండవౌలను రక్షించినవాఁడు ఉపపాండవులను రక్షించుకొన లేకపోయెనా?

ఇంత మహాభారమును వహించి ప్రళయరూద్రునివలె యుద్ధరంగమున తాండవించు శ్రీకృష్ణుఁడు ఎంత సౌమ్యాకారము ధరించినాఁడు! అంభోజమాలికను మెడనుదాల్చి చేత నాయుధలేశ మైనను దాల్చుక మునిగోలను బట్టి ఏమియు నెఱుంగని నిరపరాధివలె గుఱ్ఱములను కశ్యపు వచలి చల్లగాఁ బో నిచ్చుచున్నాఁడు. తన సంకల్ప మనెడి ఈసుడిగాలిని తప్పించుకొనఁజాలక పరిభ్రమించుచు బంధుమిత్రుల మరణములను చూచి చూచి భరతపంశీయులు విలపించుచుండఁగా వారి యజ్ఞానమున కీతఁడు “కలకల నవ్వుచున్నాఁడు!” శృశాన వాటికవలె నున్న కురుక్షేత్రమును జూచి కడుపు దహించుకొనిపోయి గాంధారి యిచ్చు తీవ్రశాపమును భక్తుఁ డర్పించు పుష్పపహారము నట్లు చిఱునవ్వుతో న్నికరించుచున్నాఁడు.

అని ఘోరంబుగఁ బలికిన విని విఫలమనస్కుఁడైన విష్ణుఁడు చిఱున వ్వున నానన మొప్పఁగ న వ్వనితకు ని ట్లనియె గౌరవస్తుత్యముగఁ : మన్ననకాద యాదవులకు మునివరేణ్యకలితదారుణశాపంబు కలదు! నీకు నేలే చరిత్రచరణ్ణ మిట్లు నేయ! నీన నీ వేమిత్రవృత్తి దానిఁ జెపుము! యదువంశజాతులకు దప్పదు నాశము; వారి సురలు బరిమార్పఁగ లే; రదికారణముగఁ నెట్లుఁ జెగురు రొండొరుచేత రణముఘోరత్వమునక.

మరణివార్త లాతనిచెవులకు సరససంగీతము కాఁబోలును! ఇదివఱకు సంభవించిన కురుపాండవవీరుల మరణములకే సంతాపించుచున్న ధర్మరాజు

పాండవులకు గాంధారిశాపవ్యాజమున యాదవవంశనాశముగూడ నున్నదని ఇంకొక సరిక్రొత్తవార్తను చెప్పచున్నాడు. అది తనప పూర్వపరిచితమే కావున, దాని నిష్పక్ష మరల గాంధారిలోట వినినప్పు డాతనిం పూర్వపరిచితులను గలిసి కొనునప్పు డుదయించునట్లుగ చిఱున వుదయించినది కాని లోట్రుపాటిండు కయులేదు. ఆహా! ఏమి ఈకృష్ణుని స్వరూపము! భూమిని దున్ని విత్తనములు చల్లి పంటకు వచ్చినచేలను కోసికొని గాదిలోఁ బోసికొని యానందించుకర్షకుని వలె ఒకరాజవంశము తరువాత నింకొకరాజవంశమును నాశనముచేసి యానందించుచున్నాడు! మహాభారతవీరు లొకరి నొకరు నఱుకుకొని మరణించునట్లుగా ప్రేరేపించునది తానే! ఆ ఘోరదర్శనమును జూచి యానందించునది తానే! భారతగణరంగమునఁ బ్రత్యక్షమైన కర్మశక్తి యంతయు నీతనిలో మూర్తీభవించి యున్నది. కాని, దానిచే నెక్కడను మనస్సుమాధానమునకు భంగము రాకుండ నానందించుచోగళ క్షిణాద నీతనియందే మూర్తీభవించి యున్నది. అంగులన నేకవి యాతనిని “యోగేశ్వరేశ్వరుఁ”డని పలికినాఁడు.

నిర్వికారకృష్ణుఁడు

ఈ ద్వంద్వభావములతో భారతము ముగిసినచో నొక చిక్కున్నది. చరాచరాత్మకమగు ప్రకృతియంతయు ననోన్యస్య హింసాప్రవర్తకమయి నుండగో ద్యానమువలె నున్న భూమిని కసాయిచుకొణము చేయుచుండఁగా భగవంతుఁ డావ్యాపారము ప్రోత్సహించుచు చూచి యానందించుచున్నాఁడా? ఇ దెక్కడి న్యాయము! అట్లయినచో క్రూరాతిక్రూరులని పేరు వడసిన తైమూర్లంగు, ఛేంగిస్ ఖాను మున్నగు లోకకంటకులకంటె భగవంతుఁడు నిరంకుశుఁడును, క్రూరుఁడునుగాఁ గాన్పించుచున్నాఁడే అని యొకసందేహము గోచరించును.

గుణాత్మకములగు ద్వైతభావములను దాటనంతవఱకు భగవంతునిపై నీ యపనిదయు తప్పదు; మన మనస్సున ఘోరవిషాదమును తప్పదు. ఎవరిని ఎవరు హింసించుచున్నారు? ఒకరి నొకరు హింసించు కొనుచుండఁగా చూచి యానందించుచున్న ఆయింకొక రెవరు? చంపించువాఁడు, చంపువాఁడు, చంపిన చూచి యానందించువాఁడు మువ్వరు నొక్కఁడే యైనచో మన కే యిబ్బందియు లేదుకదా! తన్నుతాను తనయిష్టము వచ్చినట్లు చేసికొన వచ్చునని భగవంతుని కనుజ్ఞ యిచ్చుటకు మన కేమియాటంకము?

భారతకవి యిచ్చిన ప్రత్యక్షతర మీమువ్వరు నొక్కఁడే యనుటతో ముగియలేదు, అతఁ డాభావమునుగూడ నతిక్రమించినాఁడు. సత్యదృష్టితో

జూచినచో చంపుట, చంపించుట, చంపినఁ జూచి యానందించుట ఈమాఁడును గూడ అబద్ధములేమని యాతని యభిప్రాయము. సూర్యుఁడు భూమిచుట్టు తిరుగుచున్నాఁడని జనులనుకొందురు. భూమియే సూర్యునిచుట్టు తిరుగుచున్నదని యథార్థమును దర్శింపఁగలిగిన శాస్త్రజ్ఞులు నిర్ణయించుచున్నారు. గదిగా భారత కారుని దృష్టికి మనదృష్టికి నిట్టిభేదమే యున్నది. అతని దివ్యదృష్టిముందు మనకింత నిశ్చలములుగఁ గాన్పించు సమస్త బ్రహ్మాండములు నీటిపై బుడగలవలె నిముసములో మాయమగుచున్నవి. ఇక్కడనే భారతకవియొక్క లోకాతీత బుద్ధిప్రభావ మున్నది. సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వస్వరూప మగు జగత్తు నెల్ల కన్నులఁ గట్టినట్లు చిత్రించి నాఁడు. తుదకు దీని నెల్ల ఒక్కతన్నతో నిర్మూలము చేసి అంతయు మిథ్యయని నవ్వుచు తన యాత్మసామ్రాజ్యమునుండి యొక్క మెట్టయినను దిగకుండ క్షీరసముద్రమున వటుపత్రకాయయగు విష్ణుమూర్తివలె విహరించుచున్నాఁడు. సౌమ్యాన్నేయస్వరూపియగు కృష్ణుని కతీతుఁడై వెలంగుచున్న నిర్వికారకృష్ణుఁడు అర్జునుని యజ్ఞానమును చూచి నవ్వుచు,—

“పురుషుఁడు సెడు ననువాఁడును, పురుషుఁడు సెఱచునని పలుకు పురుషుండును, నయ్యిరువురు నవివేకుల ! అప్పురుషుఁడు చెఱపండు, చెడఁడు, భుజివ్యనిధి ! పురుషుఁడన వేఱొకండే పురుషోత్తముఁడైనయేన ! పురుషోత్తమతా స్ఫురణకు పురుషత్వం బను మెర మెరగల; దదియకాచె మెయికొను క్రియవన్ !”

అని తత్త్వోపదేశము చేయుచున్నాఁడు. కార్యకారణస్వరూప మగు ప్రకృతియు, ఆనందమయ మగు నిర్వికారనరఁబహ్మమును వేరుగాఁ గాన్పించుట దివ్యనభేదము చేర సేకాని యథార్థస్థితి చేగాదు. భగవత్ము ప్రతిష్ఠించు ఈ సత్యమును మనస్సున నుంచుకొనియే తిక్కన కృత్యాదినిఁగల వైష్ణవాగ్రన పద్యములో సౌమ్యాన్నేయస్వరూపులగు శివ కేశవుల కి భేదముఁజెప్పచు ఇరువురకు నతీతమగు పరత్వము గొల్పుచున్నాఁడు. ఇంతేకాక, ఆశ్వాసాదిని, ఆశ్వాసాంతమందు నున్న పరస్పరవిరుద్ధభావముతోఁ గూడిన ఈశ్వరసంబోధనములు గూడ ఈయంశమునే నూచించుచున్నవి. “సాత్త్వికతేజ వాఙ్మయవికల గృహస్ఫుట ప్రసేపిక” ను తిక్కన ఈవిధముగ సంబోధించి యున్నాఁడు.

మాలిని. నిరుపమగుణరాశి, నిర్గుణత్వప్రకాశి,

భరితభువనకార్యా, భవ్యనైష్కర్మ్యధుర్యా,

విరతినిరతభావ్యా, విశ్వలోకైకసేవ్యా,

స్ఫురిత బహుశరీరా, శుద్ధవైరూప్యసారా.

సృష్టికి మహాభారతకవి చెప్పినగ మిది: పరస్పర విరుద్ధస్వరూపముగల యీజగత్తును చూచి ధగ్మసమ్మాఘచేతస్కులము గావలసినపని లేదు. ఈవిశ్వము నంతను ప్రశస్తపథమున నడపించు భారము వహించి శక్తియొక్కటి యున్నది. అది పైకి భూగర్భముగ కనవచ్చినను సూక్ష్మముగఁ జూచినచో నానందమయము దానిని సృష్టించుండి విడదీసి చూచునంతకాలము మానవునకు మనోవేదన లేస్వగు. తత్త్వవేత్త లదియే ఈశరీరబాహుళ్యమునం నంతటను అంతర్యామియైనట్లు చూచుచున్నారు. అంతేకాదు- సమాధిస్థితులకు నిర్గుణమయముగు నద్వైతతేజము త్వప్వ వేక్షేదియు గానరాదు.” హ్యమ్లెటు వహించిన ధర్మసమ్మాఘచేతస్కులతో బయలుదేలి ఆక్కడనుండి లీలాస్వరూపము వఱకును, లీలాస్వరూపము నుండి నిర్గుణ తత్త్వమువఱకును మూడు గంతులలో బోయి వామనమూర్తివలె మహా భారతకారుఁడు త్రిభువనాతీతుఁడై వెలుంగుచున్నాఁడు. ఈ యద్వైతభావమే భారతమున కంతర్గోచరి.

కాని ఈ అద్వైతభావము మాటలలో నిద్దించునదికా దనికూడ అతఁడే విస్పష్టపఱచినాఁడు. నిష్పాక్షికస్వభావయు, మహాపతివ్రతయు, తపస్వినియు నగు గాంధారికి యుద్ధభూమిని చూచి దుఃఖింపక తప్పినదికాదు. భీష్మునిచే నెంత వేదాంతము విన్నను వియద్గంగావగాహనముతో మానుషభావము నశించు వఱకు తనచరిత్రము హింసాకళంకిత మయ్యెనే యనుబాధ ధర్మరాజునకు తప్పినదికాదు. జగద్గురుఁడగు శ్రీకృష్ణునిచే గీతలను వినిన యర్జునునికి బుత్రశోకము తప్పినదికాదు. లోకోత్తర పురుషులగు వీరి సంగతియే యిట్లుండ నింక సామాన్యుల చూట వేఱగఁ గనఁగనవలెనా? ఈ కృష్ణలీలను చూచి మొదటినుండియు ఆనందింపఁగలిగినవారు భీష్మదిరాజర్షులు, వ్యాసాది బ్రహ్మర్షులు. అట్టివారికి మాత్రమే యద్వైతభావ మనుసంధానమునకు వచ్చుచున్నది.

ఈ సంపన్నమునందు మహార్థప్రతిష్ఠాపనమునకును తత్త్వబోధనమునకును గల తారతమ్యము మనము జాగరూకతతో గమనింపవలయును. అద్వైత తత్త్వ బోధనమే ప్రధానాశయ మగునెడల ‘సీతారామౌపనేయము’, ‘పంచదశి’ యు భారతముకంటె ప్రశస్తకావ్యములు కావలసి యుండును. కావ్యసృష్టిలోఁ జూచినచో వేదాంతోపన్యాసములు కావ్యమునకు వీరసహేతువైలుకాని సాహిత్యము నుష్ఫేషింపఁ జేయవు. కేవలము నీలినగూర్చు, ధర్మములనుగూర్చు, ఆధ్యాత్మికవిషయములనుగూర్చి దీర్ఘోపన్యాసము లొనర్చు శాంతావ్రుణాసనిక పర్వములు భారతమునుండి తొలగించి యుండినచో కావ్యమున కింతకంటె నెక్కుడు పుష్టియు, స్వరూపసౌష్ఠవమును లభించియుండెడివి. అయితే తిక్కన

ఒక్క మహాపకారముమాత్ర మొనర్చియున్నాడు. కావ్యరసాలయమగు విరాట పర్వము మొదలుగా శ్రీపర్వము వఱకు నున్న భారతభాగమున మాత్రము వేదాంత ఘట్టములను ఒకచో పూర్ణముగ విసర్జించియు, ముగియొకచో సానుగుణముగ సంగ్రహించియు కావ్యమునకు పుష్టి చేచ్చెను. భగవద్గీతకు విపులమైన భాషాంతరీకరణ మొనర్చినందులకు తిక్కనను కొంపలు మహాపరాధిగా గణించుచున్నారు. కాని కథాదృష్టమైన కావ్యమునకిది యెంతయు త్రేజము నొనర్చినదో వారు గ్రహింపలేకుండ నున్నారు. నాడులలో రక్తము ప్రవహించినట్లు, శరీరమునఁ బ్రాణవాయువు సంచరించునట్లు మహార్థ మనునది కావ్యరసముతో లీనమై దానికి పుష్టి, దార్ఢ్యము, తేజము కలిగింపవలెను. దేహికి ప్రాణప్రతిష్ఠ యొనర్చుట యెంత కష్టసాధ్యమో కావ్యమున మహార్థప్రతిపాదన మొనర్చుటయు సంత కష్టసాధ్యమే. ఎక్కడనో యున్న వేదాంతార్థమును గైకొని వచ్చి కథతో నతుకుపెట్టినచో నట్టికావ్యము allegory వలె నిర్జీవ మగును. 'ప్రబోధచంద్రోదయ' నాటకము దిలకించినచో మన కీవిషయము తేటతెల్ల మగును. భరతవీరుల చరిత్రమున సహజముగ సంతర్భూతమైయున్న మహార్థమును కవి తనయొగ చతువుచే సందర్శించి మనకు ప్రదర్శించుచున్నాడే గాని యొగకాస్త్రముల నుండి వేదాంతమును కావ్యములోనికి దిగుమలిచేయుట లేదు. ఈ సత్య మాతని కనుభవసిద్ధ మగుటచే సజీవమై యలరారుచున్నది.

మఱియు భారత మద్వైతసత్యమును ప్రతిష్ఠాపన మొనర్చుచున్నదనఁగానే ఇది ద్వైతమతమునకు, విశిష్టాద్వైతమతమునకు వ్యతిరేకభావమును పూనియున్నదని యూహింపరాదు. ఈవ్యాసముసందలి యద్వైత సత్యమునకును ద్వైతాద్వైత విశిష్టాద్వైతమతములకును ఎట్టి సంబంధమును లేదు. త్రిమతములును వేదములపైనను, పురాణములపైనను ఆధారపడియున్నవి. త్రిమతములకు భారతాదీలిహాసముల యందును, పురాణములందును స్థాన మేర్పడుచున్నది. వివేకానందస్వామి శ్రీరామకృష్ణపరమహంస చెప్పినట్లుగ ఈ త్రిమతములును ఒకదాని కొకటి సాహాయ్య మొనర్చుకొనుచున్నవి కాని ప్రజాసామాన్య మెంచుచున్నట్లుగ వానికి పరస్పరవైఘ్రమ్య మెద్దియును లేదు. కాని హిందూదేశము ప్రపంచమునకుఁ బెట్టిన విశ్వా యేమి యను ప్రశ్నవచ్చినచో "ఏకమ సత్, విప్రా బ్రహ్మధా వదంతి." (ఉన్నదొక్కటే, పండితులు దానినే పలువిధములఁ జేర్చుచున్నారు). అను సత్యమును బోధించుటయే... దీనినే యీవ్యాస మద్వైత సత్య మని జేర్చుచున్నది. పైని జేర్చినట్లుగఁబడిన ఋక్కు త్రిమతములకును సమ్మతమగుటయే కాక ఆరాధ్యము గూడ నగుచున్నది.

అనవతప్రత్యక్షమును, నతిపురాతనమును నగు నీయదైతసత్యమును చిత్రించుటకు భారతకారుఁ డొకయన్యుతమును (miracle) సాధించినాఁడు. నాటకీయము (Dramatic art), పౌరాణికము (epic art) అని కళాకాశల్యము ద్వివిధము. తమపుస్తకమునకొకరు నాటక మని పేరుపెట్టుకొన్నను అది తత్త్వమును బట్టి పురాణమే కావచ్చును. గ్రంథమునకు పురాణమేయని పేరుపెట్టుకొన్నను కళాకాశల్యమునుబట్టి అది నాటకమే కావచ్చును. నాటకీయకళ తలపెట్టునది ప్రత్యక్షప్రదర్శనము. పౌరాణికకళ తలపెట్టునది పరోక్షకథనము. నాటకీయకళకు గమ్యస్థానము చదువరిని తన్మయముని గావించుట. పౌరాణికకళ కాదర్శము అద్భుతభావసంచరణ మొనర్చుట. పింగళి సూరస నాటకములు వ్రాయుకపోయినను ఆతని కళాకాశల్యము నాటకీయము. వర్ణితవిషయము లెగుట ప్రత్యక్షమగుచుండును. సంభాషణమాలముగ కథ పెరుగుచుండును. సన్నయభట్టుకళాకాశల్యము పౌరాణికము. దుష్కంతుఁడు, శకుంతల, నలుఁడు, సమయంతి మున్నగు వీరులయొక్కయు, వీరవనితలయొక్కయు చరిత్రముల పరోక్షకథనమున వర్ణించి వస్తువునందు. మానకతివవిత్రమగు గౌరవము కలంగించుటలో నీమహాకవి యద్వి తీయుఁడు. తిక్కనభారతమున దీరెండుకళలును సమ్మేళన మొందియున్నవి. ఇది కళాప్రపంచమున నపురవ్యము, అద్భుతావహము. విరాటోద్యోగ పర్వములందు నాటకకళ ప్రధానము. పౌరాణికకళ అంతర్వాహినియై ప్రవహించుచున్నది. యుద్ధపంచకమున పౌరాణికకళ ప్రధానము. నాటకకళ అంతర్వాహినియై ప్రవహించుచున్నది.

సూర్యమండలము మేఘములచే విహార మైనట్లు అలంకారబాహుళ్యమున మహార్థము సంభవింపుచున్నది. అందువలన విరాటపర్వములో పూర్వజన్మవాసనవలె కొలఁదిగ నలంకారవిన్యాసము గానవచ్చినను ఉద్యోగానులనుండి నిరలంకారమును, నిరాడంబరమును అగుకై లి యుపయోగింపఁబడినది. ఇది మహార్థప్రతిపాదనమున కెంతయు సహకారి.

మఱియు తిక్కనకడ నిగ్రహ మనునొక గొప్పగుణ మున్నది. ఈగుణము కూడ మహార్థప్రదర్శనమునకు మిక్కిలి తోడ్పడుచున్నది. నిర్దహ మన నేమో, అది మహార్థప్రకటనమున కెట్లు తోడ్పడుచున్నదో ఇంచుక వివరించుట యావశ్యకము. తిక్కన రసాతితఁడుగాని రసలోలుఁడు కాఁడు; ఏభట్టమును గాని, ఏసన్నివేశమును గాని అతఁ డతిగా వర్ణించుటఁ గానము; ఒక్క రేఖచేతనే ఎంతో సౌందర్యమును స్ఫురింపఁజేయఁగల చిత్రకారునివలె ఒక్కొక్కమూటచేతనే వర్ణిత

విషయమును బ్రత్యక్షము నేయఁగలకై తిక్కనకడ నున్నది. తిక్కనకవులు పది పద్యములు, పదునైదుపద్యములు చెప్పి వర్ణించు విషయమును తిక్కన ఒక్క పద్యములోనో, ఒక్కపద్యపాదములోనో వర్ణింపఁగలఁడు. తన కెంతో యభిమానాస్పదములు కాఁ దగిన శ్రీకృష్ణుని కారవసభాప్రవేశము మున్నగు ఘట్టములందు గూడ కవి ఈ నిగ్రహము జూపించినాఁడు. ఇందుల కొకటి గెండుదాహరణములు: ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణుని రాయబారమునిమిత్తము కారవసభకుఁ బొమ్మని ప్రార్థించు సంసర్పమున,

“ఆపద గడవంబెట్లఁగ, నోపి శుభం బైనదాని నొడఁగూర్చుఁగ మా
శీఘ్రవృత్తం పొండు ట్కొప్పాలుఁడునిన్ను జూపి చనియె మహాత్మా!

* * * * *

ఈ నీకు మేము ప్రద్యుమ్నాని కుమారులలోడి వాఁడు” అని వచించినాఁడు. ఈపద్యమున నెన్నెన్ని యుత్కృష్టభావము లిమిడియున్నవి! మఱియొక కవి యొకచో ఇక్కడ శ్రీకృష్ణుని పదియవతారములకు ప్రసక్తిలేకుండ విడిచి పెట్టఁడు. ఈపద్యముతో యుద్ధిష్ఠిరకృష్ణులు మనయెదుట నిలువఁబడినారు. ధర్మరాజు కృష్ణుని గడ్డముపట్టుకొని యీపద్యమును జెప్పుచున్నాఁడు. కృష్ణుఁడు మందహాస మొనర్చుచున్నాడు. శ్రీకృష్ణుని చారిత్రమును, మాహాత్మ్యమును వలఁచిన కొలంది ఆతనిపై తా నొక పెద్దఁకము వహించినారని నొక కార్యము చేసికొని రావలసిన దని యాజ్ఞాపించుటయును ననాచిత్యము ధర్మరాజునకు పొడకట్టుచున్నది. కాని ప్రస్తుతము లోకధర్మమును బట్టి చూడఁగా వయసునకుఁ దా నాతనికంటె పెద్దవాఁడు. ఆతఁడు తప్ప ఈకార్యము నిర్వహించుకొనిరాఁ దగిన సమర్థుఁడు వేఱొకఁడు లేఁడు. అందుచే విషయము, భక్తి, అనురాగము, అనునయము, చనవు మున్నగు భావము లెన్నో ముప్పిరిగొనియున్న యీవాక్యములను కవి ధర్మరాజుచే జెప్పించినాఁడు. ఇట్లే రాయబారసంసర్పమున శ్రీకృష్ణుని కారవసభాప్రవేశమును వర్ణించుచు,

“ఎదురువచ్చిన విడురుని యిచ్చుకరముఁ, దమ్ముచేయును గెండుహస్తములఁ బట్టి
నడచెఁనుండట గడ్డియు సందడి గడంగి కర్ణ ధుర్యోధనులు దొలఁగంగ జడియ.

వ. కృతవర్మాదియాదవులు లోసుగాఁగల యభ్యంతరులైన బలమానుసులు
పొదివికొనిపోనఁ...దేజోరాశియగు రాజీవాత్ముండు...”

అక్కడ కవి సభాసదుల నొకటి గెండుపద్యములలో వర్ణించి పరిసరవర్ణమున (atmosphere) ను బట్టి ప్రధానవస్తువును జిత్రించినాఁడు. శ్రీకృష్ణుని ప్రవేశ

మైనంతనే సభాసదు లాతనియెడఁ జూపిన భయభక్తి వినయ సంభ్రమములనుబట్టి యాతని మాహాత్మ్యము మనకుఁ బ్రత్యక్ష మగుచున్నది. కృష్ణుఁడు సభలో నడుగు పెట్టినంతనే విదురుఁ డెదురువచ్చి చేయూత నిచ్చినాఁ డట ! దుర్యోధనాదులకు లోలోపల తాము రారాజుల మని యెంతగర్వ మున్నను “తేజోరాశియగు రాజీవాత్మని” చేయిపట్టుకొనుటకు తగినంతశక్తి వారికి లేకపోయినది. చోపుదార్ల వలె మూఁగుచున్న జనసమూహము నొత్తిగించి దారిచేయుచున్నారు. ఇక్కడ నితరకవులు కృష్ణుని ప్రతియవయవమునకు ఒక్కొక్కపద్యము చొప్పున వ్రాసి యున్నను మొత్తమువీరిది నితరసంఘారము గలిగింపలేదు, తుద కొక్క సీసపద్యమైన నిక్కడ వ్రాయక “తేజోరాశియగు రాజీవాత్మండు” అను నొక్క మాటతో కవి సంతుష్టిపడుచున్నాఁడు! ఉదాహరణము లీయి మొలిడినచో నిట్టి వసంఖ్యాకములుగ నున్నవి. ప్రకృతవిషయమున కీవి చాలాను. ఇట్టి నిగ్రహము వలన కావ్యమునకు సిద్ధించిన గుణము ధ్వని. భారతము చదివినకొలది చవుట్రారుట కిదియే కారణము. ధ్వని ప్రధానముగా మహార్థమును ప్రతి పాదించుటవలన కవి బ్రహ్మ మహార్థముతో చదువరులను బోబాచులాడించుచున్నాఁడు. మేలిముసుగు ముఱుగున నున్న ముద్దుమెఁగు మువలె ఈనిగ్రహగుణము వలన తిలకించినకొలది కావ్యార్థము నూతనరావణీయకముతో నలరారుచుండును.

మహాకావ్యమునకు సంగీతము (melody) కూడ ఒక ప్రధానాంగము. శాస్త్రసంగీతము (Technical music) నకును కావ్యసంగీతమునకు (Poetic melody) ను భేద మున్నది. ఈసంగీతమాధుర్యము కొన్నికొన్ని శబ్దముల సమ్మేళనమున నుపపత్తిల్లుచున్నది. తనకావ్యార్థ ప్రతిపాదనమునకు తగిన సంగీతమును తిక్కన యలవఱుచుకొన్నాఁడు. భారత మేర్పఱుచుకొనిన సమయమునుబట్టి ఏతన్మహార్థమును ప్రతిపాదించుటకు ప్రసన్నతయే ప్రధానముగు సంగీత మొక్కటే చాలదు. చంద్రజ్యోత్స్నను సూర్యతేజముతో మేళగించినట్లు ప్రసన్నతా గుణమును తేజోగుణముతో మేళగింపవలెను. అందుచేత తనకవిత్వమున వచనమున కుండవలసిన స్వాతంత్ర్యమును, పద్యముల కుండఁదగిన గమనసౌందర్యమును ఏకీభవింపఁజేసినాఁడు. భారతపద్యము లెక్కడఁజూచినను యతులకొఱకుఁగాని, ప్రాసములకొఱకుఁగాని ఆంగక అఖండముగఁ బ్రవహించుచున్నవి. యతులును, ప్రాసములును వినయముతో చేతులు జోడించుకొని వచ్చి వానిస్థానమున నవి నిలువఁబడవలసినదే కాని వానికి వేరే యాహ్వానములేదు. భారతమును వ్రాయుటకు పూర్వము తిక్కన వేదమునందలి స్వరమాధుర్యమును బాగుగ ననుసంధించి యుండును. ఒక యాశ్వాసాంతపద్యమున “వీణానాదప్రతిమ నిగమావిర్భవత్సరః

పుణ్యశ్రేణి సంపాదిత" (శ్రీపర్వము. ఆ. ద్వి. ౧౮౪) యని హరిహరనాథుని సంబోధించి యున్నాడు. సరిగా ఇట్టి సంగీతమునే తన కావ్యమునఁగూడ అలవఱుచుకొనుటకై తిక్కన ప్రయత్నించి కృతార్థుడైనాఁడు. భారతసంగీతము వేఱునాదయువలె సర్వజనసమ్మోహనకరము కాకపోయినను రసాస్వాదనాచూఱు మగు కర్ణమునకుమాత్రము దానిని తరచినకొలది ఆనంద ముప్పటిల్లు చుండును. సహజముగ తేనెలూరు తెనుగు బాసకు తనయఖండ ప్రజ్ఞచే నూత్నవైభవము గల్పించిన తిక్కన మనపాలిటిభాగ్యదేవత. ప్రబంధపరమేశ్వరుఁడని డేరుగాంచిన ఎఱ్ఱపెద్దడ ఆతని నీవిధముగ స్తుతించియున్నాడు.

తనకావించినసృష్టి తక్కురులచేతం గాదు నా, నేముఖం
బున తాఁ బల్కినపల్కులాగముయై పొల్పాంచునా, వాణి న
త్తన్ను సీలం డొకరుండునాఁ జను మహత్వాప్తిం “గవిబ్రహ్మ” నా
వినుతింతుం గవితిక్కయజ్ఞ నభిలోర్విదేవతాభ్యర్చితున్.

—నండ్లూరి బంగారయ్య, బి. ఏ. ...

వకీలు, రాజమహేంద్రవరము.

ప్రకరణానుక్రమణిక.

ప్రథమాశ్వాసము

ప్రకరణము.

పుట.

సాత్త్విక దుర్యోధనుకడకు దూతం బంపఁగూడ దని చెప్పఱు. ౬
 దుర్విపనుఁడు దనపురోహితుని దుర్యోధనునికడకు దూతగాఁ }
 బంపుట. ౧౧
 అర్జునుఁడు శ్రీకృష్ణునిం దనకు సహాయునిగాఁ గోరికొనుట. ౧౪
 దుర్యోధనుఁడు శల్యసాహాయ్యఁబుఁ గోరుట. ౧౫
 శల్యుఁడు పాండవులం జూడ నుపప్లావ్యంబునకు వచ్చుట. ౧౯
 ఇంద్రుఁడు వృత్రాసురునితో యుద్ధంబు సేయుట. ౨౩
 దేవతలు నహుషుని సురరాజ్యాభిషిక్తునిం జేయుట. ౨౭
 ఇంద్రుఁడు నహుషులేజోవిశేషంబు చూచి మఱుంగు వడుట. ౩౦
 అగ్ని దేవుఁ డింద్రుని వెదకి బృహస్పతికిం దెలుపుట. ౩౪
 అగ్న్యైఁ డింద్రునకు నహుషు భిష్మతఁ దెలుపుట. ౩౭
 ధృతరాష్ట్రుఁడు సంజయునిఁ బాండవులయొద్దకుఁ బంపుట. ౪౦
 సంజయుఁ డుపప్లావ్యంబుననున్న పాండవులయొద్దకు వచ్చుట. ౫౦

ద్వి తీయా శ్వాసము.

సంజయుఁడు ధర్మజునిసంధిపల్కులను ధృతరాష్ట్రునకుఁ దెల్పుట. ౭౫
 . సనత్కుజాతుఁడు ధృతరాష్ట్రునకు నధ్యాత్మతత్త్వంబుఁ దెలియఁ }
 జెప్పట. ౯౩
 పా్రి తః కాల వర్ణనము. ౯౫
 సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునితోఁ బాండవుల లెఱంగు సెప్పట. ౯౭
 " " కృష్ణుని సప్పినమాట లెఱింగించుట. ౯౯
 భీష్ముఁడు గర్హనిదుర్జయంబు ధృతరాష్ట్రునితోఁ జెప్పట. ౧౦౭
 ధృతరాష్ట్రుఁడు భీమసేనాదులపరాక్రమంబుఁ దలంచి దుఃఖించుట ౧౧౧
 దుర్యోధనుఁడు తండ్రితో స్వపక్షవీరుల సామర్థ్యంబు సెప్పట. ౧౧౫
 సంజయుఁడు దుర్యోధనునకు ధర్మరాజు నిశ్చయం దెఱింగించుట. ౧౧౯

ప్రకరణము.

పుట.

ధృతరాష్ట్రుడు దుర్యోధనుతో సంధిసేయుమని చెప్పుట.	౧౨౩
దుర్యోధనుడు తండ్రితోఁ దనబలపరాక్రమంబులు చెప్పుట.	౧౨౬
కర్ణుడు భీష్మునిపై రోషముచేత సస్త్రసన్నాహమునేయుట.	౧౩౧
కృష్ణునిపాదములు ధృతరాష్ట్రునియొద్దకు వచ్చుట.	౧౩౪

తృ తీ యా శ్వా స ము.

శ్రీ కృష్ణుని రాయబారము.	౧౪౦
కృష్ణుడు ధర్మరాజుతోఁ గౌరవుల దుర్జయంబు చెప్పుట.	౧౪౬
శ్రీకృష్ణుడు భీమసేనుని గౌరవులతోడి యుద్ధమునకుఁ బయల్కొల్పుట.	౧౪౭
అర్జునుడు శ్రీకృష్ణునితోఁ దనయభిప్రాయంబు చెప్పుట.	౧౪౮
ద్రౌపది కృష్ణునితోఁ దనమున్నపడిన భంగపాట్లు చెప్పుట.	౧౪౯
శ్రీకృష్ణుడు ద్రౌపది నూతనార్చుట.	౧౫౦
శ్రీకృష్ణుడు నారదాదిమునులం గని సంభాషించుట.	౧౫౧
ధృతరాష్ట్రుడు విదురుతో శ్రీకృష్ణునిరాక చెప్పి సంతోషించుట.	౧౫౨
శ్రీకృష్ణుడు ధృతరాష్ట్రుని మంజరంజనము బోవుట.	౧౫౩
శ్రీకృష్ణుడు గుంతీదేవి నూతనార్చుట.	౧౫౪
శ్రీకృష్ణుడు దుర్యోధనునితో సంభాషించుట.	౧౫౫
,, విదురుతో సంభాషించుట.	౧౫౬
,, ధృతరాష్ట్రునితో సంభాషించుట.	౧౫౭
,, పాండవుల చెప్పినమాటలు ధృతరాష్ట్రునితోఁ జెప్పుట.	౧౫౮
కర్ణుడు దుర్యోధనునితో గరుత్మాంతుని వృత్తాంతంబు చెప్పుట.	౧౫౯
దుర్యోధనుడు నారదాదిమునులమాట వివర నిరాకరించుట.	౧౬౦
భీష్మ-ద్రోణులు దుర్యోధనునకు హితంబు చెప్పుట.	౧౬౧
శ్రీకృష్ణుడు దుర్యోధనునితో ముగ్ధుడగు సేన దుర్జయంబులు చెప్పుట.	౧౬౨
దుర్యోధనాదులు శ్రీకృష్ణుని బట్టికొని చెఱం బెట్టఁ దలంచుట.	౧౬౩

చ తు ధా శ్వా స ము.

[పకరణము.

పుట.

కృష్ణుండు గుంతియింటికిని జని యాయమతో మాటలాడుట.

౨౨౬

శ్రీకృష్ణుండు కర్ణుని దనగఢం బెక్కించుకొని కొన్నిరహస్యోక్తులు పలుకుట. } ౨౨౯

కర్ణుండు శ్రీకృష్ణునకుఁ దగినయుత్తరంబు లిచ్చుట.

౨౩౨

కుంతీదేవి కర్ణునకు సతండు దనపుత్రిం దగుట దెలుపుట.

౨౩౬

శ్రీకృష్ణుండు ధర్మరాజునకుఁ గౌరవసభం బుట్టినవిశేషంబులు దెలుపుట. } ౨౪౦

ధృష్టద్యుమ్నాదులు సేనానాయకత్వంబు నిర్ణయించుట.

౨౪౪

పాండవులు కౌరవులతోడి యుద్ధంబునకు వెడలుట.

౨౪౮

దుర్యోధనుండు ద్రోణప్రభృతుల సేనాపతులం జేయుట.

౨౫౩-

బలరాముండు పాండవుల వీడ్కొని తీర్థయాత్ర వోవుట.

౨౫౮

య క్తి వృ త్తాం త ము.

౨౫౯

సంజయుండు ధృతరాష్ట్రుని కులూకుండు పాండవుల నాదిన మాటలు సెప్పట. } ౨౬౧

భీష్ముండు కౌరవసేనాలో సతీగఢ-మహారథాదుల నిరూపణంబు సేయుట. } ౨౬౭

,, కర్ణుని నర్దరథం దని చెప్పుట

౨౭౦

,, పాండవపీఠం దతిరథ-మహారథాదుల నిరూపించి చెప్పుట. } ౨౭౪

,, దుర్యోధనున కంబోపాఖ్యానంబు సెప్పుట.

౨౭౮

పరశురాముఁ డంబం దోడుకొని భీష్మునియొద్దకు వచ్చుట.

౨౮౩

భీష్ముండు పరశురామునితో యుద్ధంబు సేయుట.

౨౮౬

భీష్మునకు వసువులు స్వప్న సాక్షాత్కారంబున మోహనాశ్రమం బిచ్చుట. } ౨౮౯

నారదుండు భీష్మీన కంబవృత్తాంతం బంతయుం జెప్పుట.

౨౯౪

శిఖిండి యత్యునివలనఁ బురుషత్వంబు నొందిన వృత్తాంతము.

౨౯౮

సౌలకర్ణునకుఁ గుబేరునివలన శ్రీత్వము గల్గుట.

౩౦౦

హరిహరనాథాయనమః

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతము

ఉద్యోగపర్వము

ప్రథమాశ్వాసము.

శ్రీ గౌరీపల్లవపుట
యోగాశ్రయమంజరీనముజ్జ్వలమూర్తి,
యోగీంద్ర సంతతాంత
ర్యాగపరీపాకహాప, హరిహరనాథా. 1

౧

వ. దేవా, వైశంపాయనఃండు జనమేజయున కిట్లనియె:

౨

తే. ఎలమి నభిమన్యుపండిలి యివ్వధమునఁ

జేసి, యుల్లాసలక్ష్మి గై నేసి, మత్స్య

మనజపతియన్వయంబు పావనమునేసి,

దినచతుష్టయానంతరమునఁ బ్రియమున—

౩

వ. ధర్మతనయుండు దమ్ములుం గొడుగులుం బరివేష్టించి యుండ, విశాల
రమణీయేంబగువిరాట్టాకొలుపుకూటంబున కరిగి యందు—

౪

1. శ్రీ.....నాథా = లక్ష్మీ పార్వతులు అను చివ్రయ జొంపములయొక్క కూడికకు ప్రాపక లేతగొమ్మగా నొప్పు తేజస్వహాస, తపస్సంపన్నుల అంతఃకరణముల యందు నిరంతరము జరుగు యజ్ఞముయొక్క పరీపక్వ రూపమయిన వాఁడ, హరి-హర నాథా.

క. విరటుండఁ, బొంచాలుండును,
హరియును, రాముండు, ¹వారియనజ తనూజుల్,
²పరిణయసమాగతాఖిల
ధరణీశులు బలసి యుండఁ, దద్దయు నెమ్మిన్—

౧

వ. ఉన్న సమయంబున సభాసదు లైనమానవేంద్రులు నానావిధంబులఁ
గృష్ట యుధిష్ఠిరులతో సంభాషణంబులు సేయుచుండఁ, బొండవ
కార్యార్థి యై కృష్ణుండు తదీయవచనంబులు వారింబి, వారలఁ గలయం
గనుంగొని యిట్లనియె:

౬

మ. “కపటద్యూతమునందు సౌబలునిచేఁ గాంతేయు లాత్మీయరా
జ్యపదభ్రంశముఁ బొంది, సత్యనిరతి శక్తాత్ములై యుండియుం
గుపితస్వాంతులు గాక, ³తత్సమయసంక్షోభంబు గా కుండఁగా,
⁴విషినావాసము, గూఢచర్యయును గావింపం దలం పొప్పడే?

౭

ఆ. తలఁచినట్ల వృత్తమునలిపి యమ్మాడ్కిఁ బం
డెండు వత్సరములు పాండవేయు
లకట! ⁵కూరిసత్త్వ యాతుధానావలి
తోడఁ గాననమునఁ గూడి మనరె?

౮

క. పదపడి, దుస్తర మగు నీ
పదుమూడవయేఁడు గడవఁబడుట యరిది; త
మ్మెదు రెఱుంగమిక్తై యాపద
లొడవిన సైరించి; రిట్టియునికియుఁ గలదే?

౯

1. వారి యనుజ తనూజుల్ = వారి తోఁబుట్టువులును, కొడుకులును.

2. పరిణయ.....ధరణీశులు = పెండ్లికై వచ్చిన రాజులెల్లరు.

3. తత్సమయసంక్షోభంబు గాకుండఁగా = వారిగొన్న శపథము కలఁతఁబడకుండఁగా,

4. విషినా.....చర్యయును = అరణ్యవాసము, అజ్ఞాతవాసమును...

5. కూరిసత్త్వ యాతుధానావలి = కూరిసత్త్వములయు రాక్షసప్రకరములయు ...

క. మీరలు ధర్మజువర్తన

గౌరవ మెఱుంగుదుర కాదె? కావున, నా గాం

ధారీతనూభవులకును,

వీరలకును హితము గా వివేకప్రాధిన్—

౧౦

తే. ధర్మమార్గంబు దప్పక తలఁపుఁ డొక్క

తెఱుగు; ధర్మపు దస్పి యుధిష్ఠిరుండు

వడయ నొడఁబడఁ డయ్యింపదవియైన;

నుచితగతి నెంత వడసిన నుల్లసిల్లు.

౧౧

వ. కావున, బాండవులకుఁ బితృధనంబగు రాజ్యంబు గవటద్యూతంబున
దుర్యోధనుఁ డపహరించుటయు, నది వీరలు దిగ్విజయంబుఁ జేసి
యలవరించికొన్న పదంబగుటయు, ధర్మసూను మహానుభావంబు
విచారింపక ధార్తరాష్ట్రులు పరిభవించినం దెగి యితండు వారలకుం
గీడు సేయ రోయమియు, నీరెండుదెఱుంగులవారికిం బంచి కుడువం దగు
టయుం దలపోసి, తగిన కార్యంబు సెప్ప నర్హులరు. ఏనును నాకన్నంత
సెప్పెన వినుండు.

౧౨

క. కుంతీతనయులు ¹సమయము

శాంతతమై నడపి, తమభుజాబలమును, దు

ర్గాంతోద్వమశౌర్యము నెఱిఁ

గింతు మనుచు నున్నవారు గిను కెడఁ గదురన్.

౧౩

క. వీరితలం పెఱిగిన గాం

ధారీతనయుండు సుహృద్వితానముఁ గూర్చుం,

‘బోరఁ బరిమార్చుఁ గొంచెపు

వారై యున్నెడన’ యని యవశ్యముఁ గడఁకన్.

౧౪

1 సమయము = (సం. వి. ఆ. పుం.) శపథము; ఆచారము; కాలము; సిద్ధాంతము; బుద్ధి;
సంకేతము; ప్రతిజ్ఞ; ఆజ్ఞ; ఆన.

క. అలఘుబలవిక్రమోదా

త్తుల కై నను బలము లేక దోర్లర్వముమై

గెలువంగ వశమె, సహాయము

కలిమి ససంతంబు లగువగఱపై న్యములన్?

౧౫

క. కావునఁ, బొండవపక్షము

భూవల్లభకోటి యిచటఁ బోవగు; ని మ్రొ

సీవీరులు నావీరులు

దేవాసురులట్ల యనికె దెగుదురు గడిమిన్.

౧౬

ప. ఇది యిక్కడి తెలుగునకుఁ దోచిన తలంపు. అక్కడివానిచి శ్రవృత్తి యెట్టి చగుట యెఱుంగము. ఎదిరిమతం బెఱుంగక యెట్టికార్యంబు నిశ్చయింప నెర వగునే? కావున, నియ్యవసరంబునం దగినమానిసి నందులకుం బుచ్చవలయు. దుర్యోధనుండు వీరికి రాజ్యంబుపా లిచ్చిన మే లగుఁ; కాక, తక్కిన నప్పటికిఁ బోలినపని సూచకొంపము. అని పలికిన విని బలరామదేవుం డియ్యకొని, రాజలోకంబు నాలోకించి యిల్లనియె:

క. “హరివాక్యము వింటిరె?

అది యిరుదేలుగులజనములకును హితమును, ధర్మో

త్తరమును నై యున్నది. ఈ

వెరవున శక్యంబు మనకు వీరలఁ దీర్పన్.

౧౭

చ. తమ సగఁబాలు గోలువడి, దానిన యిప్పుడు గోరువీరికి

సముచితవృత్తి నిచ్చి, తమసామున సంతన మంది యున్ని యు

క్తము ధృతరాష్ట్రసూనునకు; దాన నపాయము లేకయుండు. కోపముడిగి వీరు సేయుదురు బాంధవ; మిజ్జగముం బ్రయింపడున్.

౧౮

ప. కావున నిక్కార్థం బెడనేయక యొక్కరుం బనుపవలయు. వాడు నుం జని యభిమతంబు సాధించునప్పుడు—

౨౦

- ఆ. మాటపొం దెటింగి, ¹యోటమై
నల్లన చేరి, కౌరవేందు చిత్తవృత్తి
కనుగుణంబు గాఁగ ²నానతుం డగుచుఁ బా
ర్థించి యడుగకున్న ³దెఱంగుపడదు. ౨౧
- వ. అది యెట్లనిన, ధర్మనందనుం ⁴డతనియుద్ధతికిం ⁵బుయిలోడి, ⁶మెయివడి
గలనడవడిం బ్రవర్తిల్లుచుండియు, జూదంబువెంట మోసపోయి,
తొడరి చిక్కునం బడియె. అదియును నతం ⁷డక్షవిద్యాపాటవంబు
దనకు మిగుల తేమింజేసియు, బంధుజనంబులు దన్ను వారించుటయుఁ,
దా నాడుట మాని గాంధారరాజును నియమించినం, దత్త-
లంబునం బరిణతుండు గావున నాశకవి యాడి, ⁸యుద్ధిష్ఠిరుం డొడ్డిన
యొడ్డిమియు గెలుచుచు వచ్చినట్లుగుట, నాతనియందును గొఱంత

-
1. ఓటమెక్ అలన = ధయమున - సంకోచమున, తిన్నన - మెల్లన,...
- ఓట. రూ. ఓటమి = (దే. ౧.) ధయము, సంకోచము, జంకు.
- ప్రయోగము: "ఓట యొకింతయేనియు సుయోధను చిత్తమునందు లేదు" - ఉద్యో. 3, ౧౦౪
- "నివృత్తవృత్తి... యెంటఁ జరించె దోలలేక" - స్వా. మను. ఆ. ౨
2. అనతుండగుచు = పూర్తిగా ముంచునకు మొగ్గతిలినవాఁడై.
3. తెఱంగుపడదు = అనువు పడదు - సమకూడదు.
4. అతని (దుర్యోధనుని) యుద్ధతికి = ఉద్వృత్తికి - గర్వమునకు
5. బుయిలోడి = సంకోచించి
6. మెయివడి = నమ్రముతో...
- మెయివడి. రూ. మయివడి, మేవడి = (దే. వి.) నమ్రత: ఉపాయము: ఉచితము.
- ప్రయోగము: "అరిన్మ పాలుపెంపు...
- మృదుచితవృత్తి నతని యుద్ధతి మేవడిగడపి" - శాంతి. 3, ౯౦
- "కయ్యమునతోచలదు..."
- మెగఁజేసి చెఱుచు మెయివడిఁ దప్పించుకొను తెఱంగు" - శాంతి.
- "పియ మెనఁగందగక్..." [౨, ౨౮౨
- యే
- మియు ననలేదు కూ డదియు మేవడియొ చను" - ఉద్యోగ. 3, ౨౨౨
7. అక్షవిద్యాపాటవంబు = పాఠకలయాటలో నేర్పు.
8. (యుద్ధిష్ఠిరుండు) ఒడ్డిన ఒడ్డిమియు = పెట్టిన పంచె మంతయు.

లేదు. ఇత్తైఱంగున వార లధర్మపరు లని నిందింపరా కునికి కారణంబుగా వీరలు వుచ్చినమానిసి వినయంబుతోన యిక్కార్వంబు దీర్చికొని రావలయు” : అనిన, సాత్యకి కోపించి యిట్లనియె: ౨౨

—: సాత్యకి దుర్యోధనుకడకు దూతం బంపఁ గూడదని చెప్పట :—

ఆ. “ఇట్లు లాడఁదగునె? ఇది నీక పోలు; ని
న్నేమనంగ నేర్తు? ఇత్తైఱంగు
పాడిగాఁగఁ బూని పలుకంగఁ జెప్ప యొడ్డి
యూదరించువారి నందుఁ గాక ! ౨౩

క. వేమక పుట్టిన జూదం
బాడెనె ధర్మజుఁడు? వారలంజఱుఁ దమలో
గూడికొని పిలిచి, బలిమిన
యాడి, కపటజయము గొనుట యది దగ వగునే? ౨౪

క. ధర్మతనూభవు దెస దు
మృత్యుము యాపించి, సభ నొకండును మైమైఁ
బేర్చి సెడక పోనేర్చునె?
ధార్మికు లిం కెట్టివాగు తథ్యం బరయన్? ౨౫

చ. పలికిన చందముల్ నెఱపి, పైతృకమై చను రాజ్యభాగ మి
మ్ములఁ బడయం దలంచి, బలముం జలమున్ నెఱవం గడంగు వీ
రలు నొరు వేడఁ బోదురె? అరాతులు సాధుల మెత్తురే? రణం
బుల జయలక్ష్మిఁ జేకొనుటఁ బోలునె యొండాక రాజధర్మముల్?

తే. సముచితము లగుమాటలఁ జక్కఁ బడక
తక్కెనే, నుక్కివుం డగు ధార్తరాష్ట్రుఁ
గూరశరముల నే నియ్యకొలుపువాడ,
నవని కౌంతేయులకు నిచ్చునట్లుగాఁగ. ౨౬

1. ఉక్కి-వుండు అగు ధార్తరాష్ట్రుఁడు=కపటియగు (ధృతరాష్ట్ర)నికొడుగు)దుర్యోధనుఁడు

- క. భీమార్జునులకు రణమున
నేమగలును బ్రతియె? పీరు నేనును నైనోయ్
ద్దాముల మై నడచిన, నే
భూమిశులు నెదిరి బ్రదికిపోవం గలరే? ౨౮
- ఆ. కవలవారు, గొడుగుగమియు, బాంచాలవ
ర్లంబు, వృష్టివరులు గడగిరేని,
నొక్కమాత్రులోన నువ్వెత్తుగొనరె దు
ర్యోధనాదిశతము - శివద్రవిడిన? ౨౯
- క. ఈమత్స్యపతి శివహాయము
గా మాకుం దీర్పరాని కార్యము గలదే?
సామాన్యపాయపరు, దు
ద్దామభుజాబలయతుం, డితుడు కేవలుడే? ౩౦
- క. నామతమున గార్యము సం
గ్రామము నేయుటయ. ఇట్లుగా కీలోనక
సామవచనంబు లక్కురు
భూమిశ్వరుతోడ నాడె బుచ్చెన రేనిక- ౩౧
- ఉ. దైన్యము దక్కి దూత యుచితంబుగ బొండునృపాలు పాలు ధా
జన్యవరుండు ధర్మజుడు సమ్మతి వేడెడు నన్న, లోకసా
మాన్యవిధిం దగంగ గరిమంబున నిచ్చిన బుచ్చికోండ: మ
నోన్య విరుద్ధభాషణము లాడిన, దత్తుల మాత్రం డందెడుకా." ౩౨

-
1. ఉవ్వెత్తుగొనర = అడుగెత్తోడెక్కలరా? - నిశ్శేషము నేయరా?...
ఉవ్వెత్తు = (ప్ర). యుగపతు)కమ్మడిగా; అడుగాన; నిశ్శేషముగా
 2. ఉద్దవిడిన = పెనయెత్తుతో; పిట్టపిడుగున.
ఉద్దవిడి = రూ. ఉద్దవిడి (ప్ర). ఉద్దవృత్తి = ఉద్దతితో; పిట్టపిడుగున
 3. సహాయముగా = సాయముకాగా; తోడ్పడగా..... సామాన్యపాయపరుడు,
సామదానాది చతురుపాయములు నేర్చినవాడు...
 4. కేవలుడే = అల్పుడా? - వట్టివాడా?

వ. అనిన, ద్రుపదుండు: “ఇది వోలు. బలదేవుమాట మాట గాదు. బలవిక్రమవంతుండును సహాయసంపన్నుండును దుష్టాత్ముండును నైన దుర్యోధనుండు పీయవచనంబుల రాజ్యంబు పాలిచ్చుట కియ్యకొనమి సిద్ధంబు; యుద్ధంబునం గాని చక్కంబడఁడు,” అని పలికి మఱియు నిట్లనియె: 33

క. “మృదుభాషణముల దుర్జన
హృదయములు వ్రినన్న తామహిమఁ బొందునె? ఎ
ల్లదముగఁ గొని, యంతంతకు
మద మెక్కుం గాక దురభిమానము పేర్చిక్.

వ. అదియునుం గాక, 34

తే. కూటికై దోణ భీష్ములు గుమతి యనక
యనుసరింతురు: ధృతరాష్ట్రుండును దనూజు
త్పష్ట నూనినవాఁడు: రాధేయుబోటి
తులువ లెల్లను నతని నద్బుద్ధి యండు). 35

వ. కావున, నతండు దుర్విసీతుం డై యుండు. ఎల్లభంగుల సంగరంబు గాఁగలయది. ఈ సమయంబున బలంబులం గూర్చికొని పిలువం దగు రాజులం బిలిచి పుచ్చవలయు. నుయోధనుండును దోడాసపడి పుచ్చు. ఉదితపరులగు సరపతులు దొలుతఁ జెప్పినవారిక సహాయత్వంబుఁ జేయం జూతురు. మనము 'వెనగల కాలరుల వేగంబ పుచ్చి, శల్య కేకయ దృష్టకేతు జరాసాధతనయప్రభృతు లయిన భూపతులకును, వారివారి బంధు మిత్రజనంబులకును నెఱింగించి పుచ్చుట కార్యంబు. ఇది నాకుం బోలినకెఱంగు.” అని: పలికి తన కెలన సముచితాసనంబున నున్న విప్రవరుం జూపే: 36

క. “ఇతఁడు మదీయాగ్రీపురో
హితుఁ; డితనికి నెల్లవనలు నెఱింగించి తగఁ

ధృతరాష్ట్రాక్షకడుఁ బరపుఁడు
చతురవచన రచనఁ గఱపి సంప్రీతిమెయిన్.

3౮

ఉ. ఆతనిసమ్ముఖంబునఁ, దగఁగ్రతనూజకడన్, మరున్నదీ
జాతునిసన్నిధిం, గలశసంభవునొద్దఁ గ్రమోచితంబుగా,
'నీ తెఱఁ గిట్టు లాడు' మని యేర్పడ నంతయుఁ జెప్పి పుచ్చఁగా,
నీతిమెయిం దగం బలుక, నెయ్యము లాభముఁ బెంపుఁ జొప్పడున్."

వ. అనిన, వాసుదేవుండు: "పాంచాలపతివచనంబు లుచితంబు లయి
యున్నయవి. ఇబ్బంగిన చేయవలయు" నని పలికి మఱియు నిట్లనియె:

క. "కౌరవులకుఁ బాండవులకు
నారయ నే నొక్కరూప; యట్లగుటఁ, దగన్
వారును వీరును దమతమ
నేరిమిమెయి ధరణి యేలి నెగడఁగఁ జూతున్.

౪౧

తే. పెండ్లికని పిల్వఁ బంచినఁ బ్రియముతోడ
నేఁగుదెంచితి; మిన్నాళ్ళు నెల్లయొప్పి
దములఁ జూచితి; మియ్యెడఁ దడవుగాఁగ
నిలువఁ దీఱదు; పోయి రావలయు మాకు."

౪౨

వ. అని పలికి, ద్రుపదు నాలోకించి, "మీరు మా కెల్లవారికి గురు
స్థానంబు. మీ మాట యనిన ధృతరాష్ట్రాక్షుండు బహుమానంబు
సేయు. విమ్ము శాంతనవుండును గొనియాడు. మీయందు
దోష కృపాచార్యులు సఖ్యంబు వాటింతురు. అట్లగుటంజేసి,

తే. పాండవార్థమై యొక్కరుఁ బనుప మీక
భరము; మీపలుకందఱవలుకు; మీరు

1. నేరిమిమెయి=నేర్పుతో. 2. ఒకరుం...భరము = ఒక్కనిం బంపుట మీభారము. మీమాటయే యందఱమాట. 3. మీరు తెఱఁగు పలుపంగ = చక్కదిద్దవోవఁగా, మీటి-ఆతిక్రమించినవో వారే చెడువారు.

తెలుగు పలుపంగ, మిగిలి యుద్యోగులైన
వార చెడువారు, విమలవిచారవిభవ !

౪౪

క. పొం దైన లెస్స ; విరసపుఁ
గ్రం దయ్యెడుచంద మైన, రాజులనెల్ల
ముంధట రావించి క్రమం
బొందఁగి, మముఁ బిలువఁ బంపుఁ డొయ్యన పివపన్.

౪౫

క. మీపనపున రాజ్యమువా
లీపాండుత్తనూభవులకు నీకున్న, భుజా
టోపభయంకరుఁ డద్రును
కోపానల మడరి ముట్టికొనదే వారిన్ ? *

౪౬

చ. అని, గమనోన్ముఖుం డయి మురాంతకుఁ డా ద్రుపదుండు ధర్మనం
ధనుఁడు వ్యకోదరాదు లగుతమ్ములు మత్స్యమహీభండుఁ ద
న్ననున, హలాయుధప్రభృతియాదవలోకము న్నాశ రా, ముదం
బున నిజపట్టణంబునకుఁ బోయె సముజ్జ్వలవై భవంబునన్.

౪౭

వ. వివాహమహోత్సవంబునకు వచ్చిన తక్కటిరాజులును సంగ్రామ
సన్నాహంబునకై తమతమపురంబులకుం జనిరి. తదనంతరంబ—

౪౮

క. సమరమునకుఁ దగుచుద్యో
గమునఁ బ్రవర్తిల్లి రెలమిఁ గాంతేయులు ; మ
త్యమహీనాభుఁడు సన్నా
హము సేసెక ; ద్రుపదవిభుఁడు నాయిత మయ్యెన్.

౪౯

వ. ఇట్లు సన్నద్ధులై 'వెలివీడు విడిసి తమకు ననుర క్తులైన రాజుల పాలికిం
దగుదూతలం బుచ్చిరి. అట దుర్యోధనుండు వీరలచందంబు విని,
తానును దనబంధుమిత్రగణం బైనరాజులొకంబు నెల్ల రావించిన—

క. ఇభ తురగ స్వందనగతి
రభనంబునఁ బృథివి యద్రువ రాఁ దొడఁగిరి భూ

విభులు నలుదిక్కులను, లో

కభయంకరలీల నుభయకటకంబులకున్.

౧౧

—: దుగ్రహుడు దేవ పురోహితుని దుశ్శౌభమునికడకు దూతగాఁ బంపుట. :—

వ. అట్టిసమయంబున నజాతశత్రు సనుమతి వడసి పాంచాలపతి వయోజ్ఞానవృద్ధుండైన తనపురోహితుం గురుపతిపాలికిఁ బుచ్చువాఁడై యతని రావించి—

౧౨

క. “హితుఁడవు, మతిమంతుఁడవు,
శత్రురవచనకోవిదుఁడవు, సమయజ్ఞుఁడ, పు
న్నతవంశవర్ధనుఁడ, విం
గితవేదివి, నెచ్చెలివి, సుకృతి వట్లగుటన్—

౧౩

తే. నాకుఁ గర్తవ్య మగుపని నీకుఁ జేయఁ
దగవు గావున, నెల్లవిధములఁ బూని
పాండవార్థంబు ధృతరాష్ట్రపాలి కరిగి
నేర్పువాటించి కార్యంబు దీర్పవలయు.”

౧౪

వ. అని చెప్పి యొడఁబడిచి యతనితో మఱియు నిట్లనియె:

౧౫

క. “విను, కొడుకు గొన్న వేదము
కొని కొట్టినతిండికాఁడు కుటిలుం డతఁ ; డా
జనపతిచందము, ధర్మజు
ననుపమశీలంబు నెఱుంగు ; దది యట్లుండెన్—

౧౬

తే. పుడమిపాలు పాండవులకు నడుగఁ బోయి,
నీవు ధృతరాష్ట్రతో ధర్మనిష్ఠ మైన
యుచిత మాడిన, నందుఁ బోతొడ్డి యున్న
దొరల భృత్యులమనములు *దిరుగఁబడవె ?

౧౭

1. వేదము = వెదయే...

2. తిరుగఁబడవె? = వెనుకకు మరలవా?—మన కనుకూలముగ చూడవా?

క. గురు భీష్మాదులమనములు

దురమునకుం జొరక యుండ, దుర్యోధనుఁ డా

తురుఁ డై యొడఁబఱువఁగ, ని

పురుసున నెర వైన టిచ్చవడు బల మెల్లఁ.

౧౮

ఉ. పాండుతనూభవుల్ వడినపాటులు బంధుల కెల్లఁ దెల్పుచుం,

బండిత వృద్ధ సజ్జనులపాలికిఁ బోయి, కులోచితంబు గా

కుండుట సూపి చెప్పచుఁ, బ్రయోక్తులఁ దక్కటివారి 'నిట్లు మే,

లొండొకచంద మొప్ప' నని యుల్లములం దలపోయఁ జేయుచుఁ—

వ. మఱియు సమస్తజనంబులమనంబులు నిక్కడ వ్రాలునట్టి యుపా
యంబు లెన్నిగల వన్నియు, నయ్యైతగవులమై నాచరించుచుఁ జరి
యించునది. ఇచ్చట విరాటు కొలువుకూటంబునం బుట్టిన కృష్ణాదుల
సంవాదంబు తెఱంగును మనయెఱింగినయదియ. తదనురూపంబుగాఁ
బలికి పాండవులకుఁ దేజోలాభంబుం గావించుట కర్తవ్యంబు. నీవు
కరినగరంబున వసియించి ధృతరాష్ట్ర ధార్తరాష్ట్ర గాంధేయ విదుర
గురు కృపాదులకడ కరిగి నానాఁటికి వారివారి చిత్తంబుల తెఱంగెఱింగి
ప్రవర్తింపుము. దైవగతింజేసి నీయొడ్డిన సూత్రంబునకు సుయోధనుం
డొడంబడియె నేనియు నదియ సకలజనసమ్మతం బయినవిధంబగు.
దాన నశాతశత్రుండును బ్రీతుం డగుఁ, బోయిరమ్ము". అని నిశ్చ
యంబు సేసిన, సమ్మహీసురవరుండు -

౨౦

క. మును పాంచాలవిభుని వీ

డ్కొని, ధర్మజు భీము నరు నకులు సహదేవుం

గని యనుమతుఁడై, యండఱు

ననుపఁగ, మన్ననలు వడసి యరిగెం బ్రీతిఁ.

౨౧

వ. అంత నక్కడ దుర్యోధనుండు సకలరాజన్యసామాన్యంబుగా గోపాల
దేవుపాలికి దూతం బుచ్చుట దగ వగునే యని విచారించి, ౨౨

క. వెరవుమెయిఁ దాన కలిపయ

పరిజననహితముగ నరిగెఁ, బటుతురగగతి

స్ఫురణానుమోదలీలా

భరితుఁ డగుచు, వేగిరంపుఁబయనములఁ దగఁ.

౬౩

వ. చని, తదీయపురప్రవేశంబు సేసె. ఆదివనంబునన ధనంజయుండును
గోవిందుం గాన వచ్చె ; నట్టియెడ—

౬౪

తే. అతఁడు పవడించు, మును కౌరవాధినాథుఁ

డరిగి తలయంపిదెన నున్న తాననమున

న్లండెఁ : బదపడి కాల్కడయొద్ద కల్లఁ

జని వినముఁగై నిలుచుండ నవ్యసాచి.

౬౫

వ. అంత,—

క. మేలుకని కృష్ణుఁ డద్దును

నాలోకించి, మఱి కౌరవాధిపుఁ గని, త

త్కాలోచిత బహుమతిమై

జాలఁ బ్రియం బిరువురకుఁ బ్రిసన్నతఁ జేసెన్.

౬౬

వ. తదనంతరంబ—

ఉ. వారలఁ జూచి కేశవుఁడు, “వచ్చినకార్యము సెప్పు”డన్న, న

క్కొరవనాథుఁ డిట్లనియెఁ : “గయ్యము సేయవగఁ సహాయముం

గోరి భవస్సకాశమునకుం జనుదెంచితి ; మేము, వీరు నీ

కారయ నొక్కరూప; హృదయంబునఁ బేర్చిన బాంధవంబునన్.

క. ము నేను గాన వచ్చితి

నిన్న ; నుజుమ లై నవారు నెమ్మిని మునుమున్

గన్నం దగఁ గైకొందు ; న

మున్నత సౌజన్యసారయుతుఁడవు నీవున్.

౬౭

వ. కావున లోకంబుపాడి విచారించి నాకుం దోడు గా వలయు", ననిన
వాసుదేవుం డిట్లనియె : ౭౧

ఉ. "నీ విట మున్న వచ్చి; తిడి నిక్కము. పార్థునిఁ దొల్లఁ గాంచితిన్
గావున, మీకు నిద్దఱకు గౌరవమొప్పఁగ దోడుపాటు న
ద్భావము. దీనికిం దెఱుంగు దప్పక యుండఁగ నేర్పరించెద;
నీవల పెట్టు లట్ల తగ నీవును నీతఁడు గోరికొండొగిన్. ౭౨

క. నాపాటియ పదివేపురు
గోపాలురు గలరు, సమరకోవిద బాహు
టోపాభిరామమూర్తులు,
నాపాద్యాయధకళావిశారదచిత్తుల్. ౭౩

క. నారాయణాభిధానులు
వారలు గయ్యంబు నేయువా; రొక్కెడ నే
నూరక నిరాయుధ వ్యా
పారతమై నుండువాడఁ బరమాప్తుడ నై. ౭౪

క. వా రొకతల, యే నొకతల;
యీ రెండుదెఱుంగులందు నెయ్యది ప్రియ మె
వ్వారికే జెప్పఁడు; దొలితొలి
గోరికొనన్ బాలునికిఁ దగుం బాడిమెయిన్. ౭౫

—: అర్జునుడు కృష్ణునిం దనకు సహాయునిఁగాఁ గోరికొనుట :—

క. అని పలికి హరి, కిరీటం
గనుఁగొని : "కొండుకపు నీవు గావున, నీకున్
మునగోరఁ బాడి" యనవుఁడు,
విని కృష్ణునిఁ గోరికొనియె విజయుం డెలమిన్. ౭౬

ఆ. దాని క్కాత్మఁ బొంగి ధార్తరాష్ట్రుఁడు, వారి
నపహరించికొనిన యట్ల కాఁగఁ

దలచి, చెన్నమిఱి, బలములఁ గైకొని
చనియెఁ బ్రీతి రాము సదనమునకు.

22

వ. చని యతనిం గని సమ్మానంబు వడసి తనవచ్చినకార్యం బెఱింగించిన
దుర్యోధనునకు బలదేవుం డిట్లనియె:

2౩

క. “అభిమన్యు వివాహమునకుఁ
బ్రభువర్గం బెల్ల గూడఁబడి యుండఁగ, నా
సభ నీకై యేఁబలికితి;
నిభపురమున మాట వుట్ట దె ట్లివు వినన్?”

2౪

వ. ధానికిఁ గొంద అసహ్యపడి పాండవపక్షపాతంబునం బ్రీతికూలవచ
నంబులు వలికిన నవి కృష్ణునకుఁ బ్రీయంబు లై యుండె. అట్లగుటం
జేసి.

తే. అతనిఁబాసి యొక్కింత పొద్దైన నిలువఁ

జాలమియు మూలముగ, విరసంపుమాట
లాడ నొల్లమి, నేమియు ననక యంత
నుండి యొక నిశ్చయముమై నున్నవాడ.

౨౫

వ. అది యెయ్యది యంటేని —

క. మీరును వారును జలమునఁ
బోరెడునెడ, నెద్ది యెట్లు వోయిన నెఱి నే
నూరక యుండుదుఁ; దో డె
వ్వారికిఁ బో, నింత నిక్కువం బెబ్బంగిన్.”

౨౬

వ. అసేన పిని, ధుర్యోధనుండు దాని కియ్యకొని, సవినయంబుగా బల-
దేవుని వీడ్కొని, వాసుదేవు నామంత్రణంబుసేసి, కృతవర్మ పాలికిం
జని, యాతం డొక్కయత్నాహిణితోడఁ దన్నుం గలయ వచ్చువాడయి
యాటడం బలికినఁ బ్రీయం బంది, నిజపురంబున కరిగె. తదనంత
రంబ కృష్ణుం డర్జునున కిట్లనియె:

క. “నారాయణ గోపాలుర

భూరిపరాక్రములఁ గురువిభుఁడు గొన, సంగా

మారంభరహితు నన్నుం

గోరికొనుట నీకు మేలగునె తలపోయె?”

౮౫

క. అనుటయు, నాతడు హరి కి

ట్లను : “నేను రణంబునకు సహాయం బొల్లె

విను, సుప్రసిద్ధుఁడవు నీ

వని నేసినఁ, బేరు నీక యగు నెప్పాటె.

౮౬

వ. నీ కెద్దురై జయంబు గొనరా; దట్లగుటంజేసి, విజయమూలం బగు
నీశోడును వలయు. నీవు నమరంబు నేయకునికీయుం బ్రియంబు
కావున, నిన్నుం గోరికొంటి” నని చెప్పి మఱియు నిట్లనియె :

క. “సారథ్యం బొనరింపు మ

పారకృపాలీల నెల్లభంగుల నా; కీ

గౌరవమును జరకాలము

గోరినయది; దీని నిమ్ము గుణరత్ననిధి.”

౮౭

క. అనినఁ, గిరీటికి హరి యి

ట్లను : “నీ దగు కోర్కె దీర్చు టది నాకు వ్రతం

బనఘా! తగ సారథ్యం

బొనరించెద నీకు నసమయ్యద్ధ క్రిడె.”

౮౮

క. అని యూఱుడించి, నరుఁ దో

డ్కొని, ధర్మతనూజు నొద్దకుం బ్రియ మెనఁగం

జరుదెంచెం గార్యాలో

చనమును దగఁ జేయుబుద్ధి కౌరి గడంకె.

౯౦

వ. అంత, నట శల్వుపాలికిం బోయినదూత లతనిం గని సముచి
తాలాపంబుల సమర సహాయత్వంబునకుఁ గోరి పిలిచినం బ్రీతుండై
యతండును బుత్త్ర మిత్త్ర సమేతంబుగా నానా సేనాతినంకులం-
బుగాఁ గదలి పాండవు లున్న యెడకు నిత్యప్రయాణంబుల నడచు
సమయంబున—

౯౦

—: మర్యాదనుండు శల్వుసాహాయ్యంబు గోరుట. :—

తే. ఇంతయును విని కౌరవాధీశ్వరుండు
దత్తు లగు నాప్తజనములఁ దత్త ణంబ
మద్రాసాధునిచనియెడు మార్గమునకుఁ
బుచ్చి, యెడనెడ నతులవిభూతి మెఱయ—

౯౧

సీ. అరు దారు మేలుకట్లాయితం బై చూడ
నొప్పారి తను పగు చప్పరములుఁ,
బర పైన చెలువంబు గరగరికయుఁ దియ్య
తెలిసిరుఁ గలిగిన దీర్ఘ కలును,
బొడ వైన మువ్వంచఁ బాలుచునట్లుగ నేనుఁ
గులకు గుఱ్ఱములకుఁ గొట్టములును,
ముందర బయలైన చందంబుఁ జతురాభి
మత మైన యాస్థానమండపములు,

ఆ. బియ్యములును, నేయుఁ, బెరుగును, గూరగా
యలును, వంటకట్టియలును, గడ్డి,
కవణములును బెల్లుగా నొడగూర్చి ని
గూఢవృత్తిఁ దానుఁ గూడ నడచె.

౯౩

1. పరపైన..... దీర్ఘ కలును=విరివియు, అందమును, తేట (గరగరిక) యునై తియ్యని నిర్మలాదకమ్మ (తియ్యని తెలిసిరు) గల డిగ్గియ (దీర్ఘ క)లును—నడబావులును.
2. మువ్వంచఁ బాలుచునట్లుగ=మూడు పంచలతో నొప్పనట్లుగ.
3. కవణములును=గుఱ్ఱములు లోనగువానికి వేయు ఉలవలధానా, మొ. కవణము. (పు. భాణము) ఉలవలధానా.

వ. ఇవ్విధంబున విడిదలవయనంపునంపనలు పొంపిరివోవం దనకు సమ కట్టిసమున్నతవస్తువులయ్యవై కల్యంబునకు శల్యండు సంతృప్తాంత రంగుండై నిజపరిజనంబులంజూచి, “యిట్లు చతురంబుగా మనకు వలయువాని సంపాదించుటకుఁ బ్రవర్తకులైన యుధిష్ఠిరామాత్యు లెవ్వరు? వారలం దోడ్కొనిరండు. వారలు ప్రసాదదానంబున కర్హులు,” అని పలుకు నవసరంబున, నటమున్న పలుదెఱంగులఁ బనులు సేయుచున్న తన² పల్లాయనంబువారిలోఁగలసి మఱువడియున్న కౌరవేశ్వరుం డఘోటలువిని, యతనికిం బొడసూప నిదియ సమ యం బని సముచితప్రకారంబునఁ దన్నెఱింగించికొని వినయంబునఁ గనిన, సతండును సంభ్రమంబున గాఢాలింగనంబుసేసి కనకాసనంబున నునిచి, ‘ఇంకయు నిమ్మహాత్ముడ్యోగంబున నయ్యెంగావలయు’ నని తలంచి విస్మయం బంది “నీ కెయ్యది యిష్టంబు గోరు మిచ్చెద” ననిన, గాంధారీనందనండు పరమానందంబునం బొంది యిట్లనియె :

౯౪

క. “సత్యసరస్వతి వగు ; మా
చిత్రవిశారదము నీదుచిత్రము ; నియమా
దాస్త్యంబు మెఱయ నాకు న
మాత్యుడ వై పూని నడపు మత్తెన్సన్యంబు.”

౯౫

ఆ. తలఁపఁ బాండవులును ధార్తరాష్ట్రులు నీకు
నొక్కరూప : భక్తియుక్తి జాల
నీవు నన్న మాననీయుండు గాంగ న
నుగ్రహించి తగఁ బరిగ్రహింపు.”

౯౬

చ. అనవుడు, శల్యుఁ డియ్యకొని, “యట్టిద కాదే, విభేదవృత్తి నా
మనమున లేదు; పాండవసమాజము మీరును నొక్కరూప, కా

1. పొంపిరివోవ = అతిశయింపఁగా. 2. పల్లాయనంబువారిలో = ఆ పులిలో. పలాయనము య. పల్లవము (ప్ర). పల్యాము = ఆ పులి ; ఏనుగు అంటాము.

పున నిది తైస్సమాట దగవుం దలపోయఁగ. మున్ను ప్రీతిఁ గాం
చిననిను నెమ్మిఁ గూడుటయ చేయుదు నిట్టల యెల్లభంగులక. ౯౭
ఉ. దానఁ గొఱంత లే; 1దభిమతం బిది గాకయుఁ గల్గెనేనియుం
బూని యొనర్తు" నన్నఁ, గురువుంగవుఁ డెంతయుఁ బొంగి "నీవు న
మ్మానము నేసి నాకిటు లమాత్యుడ నై నవదంబుకంటె మే
లై నుతి కెక్కుకోర్కి యెటు లానసి చూచిన నొండు గల్గునే?" ౯౮

వ. అనిన విని, వికచవదనుం డగుచు మదే)శ్వరుండు - ౯౯

క. "చను నీవు హ స్తినగరం బున;
కేసేను బాండుభూపపుత్తులఁ బ్రీతిం
గని యట వత్తు; నవశ్యం
బును వారలఁ జూడవలయుఁ, బోయెద ననినక"- ౧౦౦

ఆ. "అట్ల కాక; వేగ మట వోయి మరలుండు;
వరము మఱన కుండవలయు ! మిమ్ముఁ
జేరి నెగడువాడఁ; గారుణ్యమున నిట
యరసి యుండు" డనియెఁ గురివిభ్రుండు. ౧౦౧

వ. అనవుడు, ౧౦౨

క. దరహాసముతో మదే)
శ్వరుఁ డాలింగనము నేసి, 'నందియవడ కీ
వరుగు' మని పనుప, నాతఁడు
కరిపురికిం జనియె మది వికాసముఁ బొందక. ౧౦౩

:—: శత్రుఁడు పాండవులం జూడ నుపప్లావ్యంబునకు వచ్చుట :—

వ. అంత శత్రువుండు నుపప్లావ్యంబునకుం జని, 2స్కంధావారంబు దఱియం
బొచ్చి, ధర్మనందనుని నివాసంబున కరిగిన, నతండు దమ్ములుం,

1. అభిమతం బిదియొనరు=కోర్కి ఇదికొక మతెదియొనను పునికతో జేయుచున్న

2. స్కంధావారము=(సం. వి. అ. పుం.) దండు విడిచుచోట్లు,

దానును, ద్రాపదీ సుభద్రలు, నభిమన్యవృత్తి పుత్రవర్గంబును నెదురు వచ్చి, కృతప్రణాముఁడై భోడ్కొనిపోయి, కాంచనాసనంబున నునిచి, యర్ఘ్యపాద్యంబులిచ్చి, కుశలంబడిగిన, 'సర్వంబును గుశల సంపన్నంబ' యని వారలనండఱ నభినందించి, యుధిష్ఠిరుం బునరాలింగనంబు సేసి యిట్లనియె :

౧౦౪

క. "జనరహితం బగువనమున
ననుజన్ములు, ద్రుపదభూవరాత్మజయును, నీ
వును నింతకాల మలయక
యునికి కడుక దుష్కరము, మహాదాత్తమతీ !

౧౦౫

ఆ. దానికంటె నరిది దలపోయ నజ్ఞాత
వాస ముజ్జ్వలాంగభాసమాను
లై నమీకు. మీదయాసూనృతాదుల
పెంపు మీమ్ముఁ గడవఁబెట్టకున్నె ?

౧౦౬

క. ఇమ్మహి యెల్లను నీమది
యుమ్మలికకుఁ జాల నొచ్చె; నుర్వీవర, నీ
విమ్మెయి నిప్పు డఖిలమరి
తమ్ములుఁ గడచుటకు నమ్మదమ్మనఁ బొడలెక."

౧౦౭

వ. అని యుచితసంభాషణంబులు సేసి, దుర్యోధనుండు దన్నుం గాంచిన విధంబును, అతండు పార్థింఛిన తెఱంగును, దానికిఁ దా నియ్యకొనుటయుం జెప్పిన, ధర్మనందనుం డతని కిట్లనియె :

౧౦౮

తే. "మేలు సేసితి; రొక్కరి మెచ్చి వారి
కోర్కి దీర్చుట పెద్దలగుణమకాదె ?
అది మదీయచిత్తమునకు హర్షకరము.
తివిరి యొక్కటి వేఁడెద ననధరింపు.

౧౦౯

వ. “పార్థునకుఁ గృష్ణుండు సారథ్యంబు నేయువాఁడై యున్నవాఁడు. కర్ణుండు పార్థుతో నెప్పుడు మచ్చరించుచునుండు. వీ రిరువురకు సంగ్రామం బైనయప్పుడు కృష్ణునకుఁ బ్రతిసారథ్యం బొనరింప మీరకాని యక్కడం దక్కొరుండు లేడు గావున, నవశ్యంబును మీకుం గర్హసారథ్యంబు గర్తవ్యంబుగాఁ గలయది. సమరసమయంబున నిరాకరించి పలికి కర్ణుచిత్తంబునకుం గలఁక వుట్టించి పార్థు రక్షింపవలయు. అకృత్యంబని యనుమానింపక మత్స్యార్థ నంబున నెల్లభంగుల నివ్వ ధం బనుష్ఠించువారలు,” అని యభ్యర్థించిన, సమర్థించి శల్యుం డిట్లనియె :

౧౧౦

క. “అగు నిది వోలును ; నాకుం

దగ వట్టిద ; కర్ణునకు రథంబు గడప నీ

వగు’దని కోరిన కౌరవ

జగతీశ్వరుప్రార్థనంబు సలుపఁగ వలయున్.

౧౧౧

క. కర్ణునిసారథి నైనను

నిర్ణయమున కేసు బాధునిం గాచెద. నా

దుర్ణయవిచారు నెమ్మెయిఁ

గర్హకతోరంబు లాడి కలుఁతుర బోరన్.

౧౧౨

తే. దర్పమును దేజమును మాయఁ దలరఁ బలికి

చిక్కువఱచిన, నేయంగఁ జేతులాడ

కునికి, రాధాతనూజు నర్జునుఁడు తీవ్ర)

బహుళ బాణవరంపర పాలు పఱుచు.

౧౧౩

చ. ఇది యొకఁ డే! నీవు మది నెయ్యది గోరినఁ జేయువాఁడ. నాఁ

డదీయత సూత్రనూతి సభ నాడినమాటకుఁ జాల నొచ్చి మా

హృదయము లెల్ల నీవలన నెంతయుఁ బక్షమునేయు: నక్కటా!

అదియును గాక మీపడిన యాపద లెవ్వరి నొవ్వఁజేయవే! ౧౧౪

ఆ. ఇట్లు వడితి ననుచు నెడ నీవు వగవకు ;

గౌరవమున నీ మనోరథమ్ము

ఫలము వొందు నెల్లభంగుల; దేవత
లయినఁ బడుదు రొక్క యవసరమున.

౧౧౫

క. వాసవుఁడు దొల్లి నిజకాం

తాసహితము గాఁగ నధికదైన్యము వొందెక;

మీసంపద పెద్దయె? విధి

సేసినగతిఁ బడకయుండ శివునకు వశమే?”

౧౧౬

ప. అనిన విని ధర్మనందనుఁడు : ‘ఇందుగ్రిండు శచీసమేతంబుగా నట్టి
దురవస్థ యేమికారణంబున నెఱ్ఱెఱుంగున ననుభవించె’ నని యడిగిన,
మద్రాపతి, ‘దొల్లింటి యితిహాసంబు సెప్పెద విను’మని యిట్లనియె:
“దేవతలయందు మాన్యంతై త్వష్ట యను పేరం బరఁగువాఁడు,
వాసవునకుం గీటు దలంచి మూఁడుదలలవాని నొక్కని సృజించి,
విశ్వరూపనామధేయుం జేసిన, నతం డింద్రపదవిం గోరి ఘోర
తపంబుసేయుచున్న, దానికి భయం బంది నిలింపపతి యప్పరస్త్రీలఁ
దత్తపోభంగంబు సేయుం డని నియమించి పంచిన—

౧౧౭

క. వారివిలాసంబులను, వి

హారముల, విలోకనముల, సాలాపములక

మారవికారం బాతనిఁ

జేరద ; యన్నాకపతియు సిగ్గెదఁ గదురక—

౧౧౮

తే. తలరి యమ్మునిఁ దెగఁజూచి ధర్మరహితుఁ

డగుట, యెవ్వరు నెఱుంగనియట్లు గాఁగ

నేడుగాలంబు గడవిన, నెఱిఁగి భూత

గణము లాకోశ మొనరింపఁగా నతండు—

౧౧౯

ప. త్తన దుష్కర్మంబు ప్రకటంబగుటకు రోసి, యొక్క విషమవ్రాతం బాచ
రించి, సముద్రతరు ధరణీ స్త్రీజనంబులయందు బ్రహ్మహత్య విభా
గించి పెట్టి, నిజకల్మషంబుఁ బాపికొని, మునిగణసేవితం డయి సము-
ల్లానంబునం బొంది యునికికిఁ ద్వష్ట కోపించి—

౧౨౦

తే. “అనపరాధుఁ, దపోనిధి, నధికశాంతి
యుక్తఁ జంపినపాపాత్ము నుఱక పట్టి
మింగఁజాలెడువాని, నుత్తుంగదేహు
నేను సృజియింతుఁ జూఁడుఁడీ యీక్షణంబు”.

౧౨౧

చ. అనుచుఁ గడంగి నిష్కమెయి నగ్నిముఖం బొనరించి, 'వేలిమిం
దనయు సృజించి, లోకవిదితంబుగ వృత్రసమూఖ్య యిచ్చి 'మ
ద్విసతతపోబలంబునఁ బ్రదీపిత తేజఁడవై జయింపు నీ'
వని నియమించి పంచ నమరాధిపుత్రో నమరంబు సేయఁగన్.

౧౨౨

*—: ఇంచుఁడు వృత్తానురనితో యుద్ధంబు సేయుట :—

చ. పనిచిన నాతఁడుం జనియె బాహుబలంబున సేచి; వానవుం
డని కెదురేగుదెంచె; నిలు లద్భుతసంగర మైనచోట న
య్యనిమిషనాథుఁ బట్టకొని యంగద వృత్తుఁడు మింగె, దేవత
లైనమున బెగ్గలింపఁగఁ జలంబు బలంబును సూపి యుగ్మఁడై.

వ. ఇట్లు మింగినం ద్రిదశగణంబులు దశ్రణంబ యాదైత్యునకు నావు-
లించునట్టి యాలస్యం బావహించిన—

౧౨౩

తే. అనురనాథుండు నలసత యడర నీల్గి
యావులించిన, నత్తటి నమరవిభుఁడు
దనశరీరంబు సంకుచితంబు సేసి,
కడుజవంబునఁ గుప్పించి వెడల నుఱికె.

౧౨౪

క. *వెలలి బలరిపుఁడు చలమునఁ
గలహామునకుఁ జొచ్చె. వృత్తు ఘన బాహుబలం

1. శేలిమిందనము సృజించి=యజ్ఞమువలనఁ గొడుకును బుట్టించి...
2. అంగద...మింగె=వృత్తుఁడు కోపముతో మింగెను. అంగద=(ఉభ. దే. వి.)
అడలి; అపద; కోపము; ఉత్సాహము; ఉపద్రవము.
3. ఆవులించునట్టి యాలస్యంబు ఆవహించిన=సోమరితనము - బడలిక.
4. వెలలి రూ. వెడలి

బలపిశి మిత్రాన; దండ్రి వి

మల తపమునఁజేసి సురల మనములు దలఁచన్.

౧౨౬

వ. ఇ ట్లధికబలుండైన వృత్తు నాటోపంబు సహింపంజాలక సురపతి దెరలి
మరలిపఱచి మందరగిరిశిఖరంబున కరిగినం, 'గనుకనిం జని యనిమిషు
లతనిం గూడుకొని, వృత్తివధోపాయంబు విచారించునెడ, నవ్వాన
వుండును దనమనఁబున నిశ్చయించి,

౧౨౭

క. 'హరిఁ గాంచి యతనిచెప్పిన

పరమోపాయంబు నేసి బ్రతుకుద' మనినన్,

సుర లదియ కర్త మని య

మ్మొరమగ్దను కడకుఁ జనిరి మునులుం దారున్.

౧౨౮

వ. ఇట్లు దివిజానీకంబును మునిలోకంబును బాకశాసనం బురస్కరించు
కొని—

౧౨౯

మ. చని యాదైత్యుతెలుంగు సెప్పి, "యతులోత్సాహంబుమై నెప్పుడున్
దనుజవ్రాతము తుగ్ధుడంచి, దివిజేంద్ర శ్రీవిలాసంబు పెం
పునఁ బొందించుట నీకు నైజముగదా, భూతేత! ఘోరారిమ
ర్దన సంకీర్ణ యొనర్పు లోకముల కత్యంత ప్రమోదంబుగాన్."

క. అనిన విని, "యొకటి సెప్పెద

వినుఁ, డాతనితోడ నమరవిభునకుఁ దగఁ బొం

దొనఁగింపుఁ; డొక్క నమయం

బున నడఁకువఁ గులిశధారఁ బొందెద నేనున్.

౧౩౦

వ. మదీయతేజోవిశేషంబున నష్టరుహూతున కుత్సాహంబు సంభవింపం
గలయది. అప్పు డనాయాసంబునఁ బగతు వధియింప నగు" నని
గదాధరుం డూఱడిలం బలికిన, బలసూదనప్రముఖ నిఖిల సురలోకం

1. కనుక నింజని=ససంభ్రమంబునఁ జని—అక్కఱతోఁ బోయి...

2. అడఁకువఁ... నేనున్ = అడఁకువతో నేను వజ్రాయుధంబున దూరుకొందును.

ప్రథమాశ్వాసము [గంధారియం] 91
 నమోమ సంఖ్య 6733

బును సంతసిల్లి మగిడి వచ్చి వృత్తుకడకడి... 2-7-1986
 వారును జని యతని కిట్లనిరి : ౧౩౨

క. “భజబలదుర్జయుఁ డిందు”;
 డజయుడవు నీవు; నీకు నతనికి మీలో
 విజయము దక్కదు. మీ రే
 చి జగంబులు నొవ్వ రణము నేయఁగ నేలా? ౧౩౩

క. మైత్రీసౌఖ్యముఁ బోలునె
 శాత్రువ మెమ్మెయిఁ దలంప? శకశ్రీకిం
 శాత్రుమ వై యింపుగఁ ద
 నిత్తుడి వగు; బుదియ మేలు మీయిద్దఱకున్.” ౧౩౪

వ. అనవుడు, వృత్తానురుండు: “తేజంబువానికి నాన పడియెడు మా
 యిరువురకు సఖ్యంబు నమకూర నేర్చెనే?” అనుటయు, నమ్మునలు:
 “నత్పురుషసాంగత్యంబు సంభవించినం జేయమి నీతిగాదు. మహేం
 ద్రుండు నకలలోకసమ్మతసద్భావుండు గావున, నతనితోడి చుట్టటి
 కంబు మేలు;” అనిన, నొడంబడి యతండు వారల కిట్లనియె: ౧౩౫

క. “ఏ నొక్క తెఱఁగు సెప్పెద;
 దానిం గావనక చేసి తగ మీరలు సం
 ధానము దృఢముగఁ జేయుం
 డా నాకేశునకు నాకు నధికప్రీతి.” ౧౩౬

వ. ‘అది యెయ్యది’, యనిన: “అర్చింబగుదానను, శుష్కంబై నసాధనం
 బునను, దారువునం, బాహుణంబున, శస్త్రాస్త్రంబులం, దివంబున,
 రాత్రియందును నేను వధ్యుండఁ గాకుండవలయు.” అనిన, వారును
 దానికి నొడంబడి, యవ్వరంబు లొనంగి, వృత్రవజ్రధరులకు మిత్రభావం

1. మైత్రీ...దలంప = తలఁచఁగా శత్రుత్వము, ఏమయినను, మిత్ర సౌఖ్యమునకుఁ బోలువా!
2. అర్చింబగు...వధ్యుండఁ గాకుండవలయు = పచ్చిదానితోను, ఎండుదానితోను, కట్టి
 తోను, చావకుండవలయును.

బొనరించి, మగుడంజని, యత్తైఱంగు వాసవున కెఱింగించి నిజనివా-
సంబుల కరిగిరి. సురనాథుండు సుఖం బుండి, పెద్దకాలంబునకుం
దనమనంబునఁ బాయనివైరంబు సైరింపం జాలక, దామోదరునిపూని
కయు, మునిజనంబు సేసిననంధివిధంబును నిరూపించి, రిపుం బరిభ-
వింప రంధ్రాస్త్రేషణంబు సేయుచుండి యొక్కనాఁడు— ౧౩౭

చ. జలనిధితీరభూమిఁ దనశత్రుఁ గనంగొని, “పీని నిష్ఠ దో
ర్బల మెనఁగంగ నాదుభిదురంబునఁ ద్రొంచెద : రాత్రి గదు ; తాఁ
దలఁప దివంబు గా ; దిది యుదగ్రీవరాకృమయోగ్యసంధ్య; 1 నా
యలవుఁ జలంబుఁ జూప నెవమై తగుసాధన మెద్దిగల్గునో ?” ౧౩౮

క. అని తలఁచుచు నచ్చట నొక
2 వననిధి ఫేనంబుఁ జూచి వాసవుఁ, “ఛార్ద్రం
బును శుష్కంబును గా దిది”
యనుచుం, గులిశమునఁ గూర్చి యధికరయమునక — ౧౩౯

తే. దాన వృత్తుని వేయ, నస్త్రతి మురారి
యందుఁ దగ నంకమించి, యయ్యసురఁ జంపె.
జిష్ణుఁ డతిభక్తి విష్ణుఁ బూజించె నాత్మ;
నఖిలలోకంబులకు మోద మావహిలై. ౧౪౦

ప. ఇవ్విధంబునం బగతుం బరిమార్చి వేర్చి యింద్రుండు నిజపురంబునకుం
జనియె. మఱియును భూతసంఘం ‘బిట్లు బ్రహ్మహత్య సేయందగునే’
యని యతని నిందించినం బ్రభుత్వసంపద సెడుటయు — ౧౪౧

ఆ. నీచదశకు వచ్చి నిషధాచలంబున
కరిగి, సురవరేణ్యుఁ డడఁగి యుండె.
అమరు లెల్లఁగలఁగి, యన్యోన్యపీడన
భయముఁ బొంది కూడఁబాటి, తమకు — ౧౪౨

1. నాయలవు చలంబు = నాబలమును పగయు.

2. వననిధి ఫేనంబు = సముద్రపు నులుగు.

క. కావలి యై సురరాజ్య

శ్రీ వాలింపంగఁ దగు విశేషంబున సం

భావితఁడు నహుషఁ డని చని,

యావిభుఁ గని తారు మునులు నతనికి నెమ్మిన్ —

౧౮౩

—: దేవతలు నహుషుని సురరాజ్యాభిషిక్తునిం జేయుట :—

వ. పాకశాసను తెఱఁగఁ గెఱింగించి :

౧౮౪

క. “ర మ్మింద్రోపదవి నేకొని

మృష్టెల్లను నరయు” మనిన, మానవవతి, “నా

కమ్మహిమకుఁ దగుమహా

త్యమ్ము గలదె? నన్న నేల యలఁచెద?” రనినన్ —

౧౮౫

వ. అంత నిలువక యత్యంతపార్థనంబు నేసి,

౧౮౬

క. యమ వరుణాదిత్రిదశులు

దమతమ శక్తిప్రభావదర్పంబులు భూ

రమణునకుఁ బంచి యిచ్చిరి,

ప్రమోద మెనఁగంగ మునిసభామధ్యమునన్.

౧౮౭

వ. ఇవిధంబున నిచ్చి, యధికబలసమన్వితం గావించి తోడ్కొనిపోయి, పూజ్యంబగు దివిజరాజ్యంబున కభిషిక్తుం జేసిన, నతండును బరమ ధర్మపరుండై, కిన్నర కింపురుష గరుడ గంధర్వ సిద్ధ విద్యాధి రాది సమస్త దేవయోనులవలనను దేజోభాగంబులు పుచ్చుకొని మహానుభావుండై, దివ్యమునిసేవ్యం బైన యద్దేవేంద్రోపదంబు నేకొని తుంబురునారహాది వినోదపాత్రంబులును, రంభాద్యపురోగణంబులుం గొలువ నభిమతభోగంబు లనుభవించుచు, మదంబు మిగిలి మన్మథా ధీనుండై నర్తిల్లసమయంబున నొక్కనాఁడు —

తే. మహితలావణ్యమున ససమాన యనఁగఁ

జనిన పౌలోమి యానహుషునకు పయన

మార్గగోచర యగుటయు, మదనబాణ

భిన్నహృదయుఁడై, ధృతిఁ బాయఁ జెట్టి యతఁడు -

౧౮౯

క. “సురలోక రాజ్యపదవీ

గరిమంబున నున్ననన్నుఁ గవయం బరమా

దరలీలఁ జతురయగు నీ

సరసిజముఖ రామి యేమిచందమొ తలఁపక?”

౧౯౦

క. అని యప్పొలఁతిం బిలిపిం

చిన, ¹నదియును భయమునొంది, శీఘ్రమ దేవే

జ్యునినదనమునకు శరణం

బనుచుం జనుటయును, వాసవాచార్యుండు -

౧౯౧

ప. పరమాదరంబున నద్దేవిని గారవించి: “నిన్ను నహుషుదుర్వినయంబు

బొరయుకుండ నరయువాడ. ²అఖండలుండు నాయత్నంబున నవశ్యం

బును దడయక వచ్చు”నని యూటడించిన -

౧౯౨

క. అది యెల్ల నెఱిగి కోపం

బొదవఁగ నహుషుండు: “గురున కుచితమె యే న

మ్ముదితం బిలిపింపఁగఁ దన

సదనంబున నునుచు?” అనియె సంక్షుభితం డై.

౧౯౩

చ. అనుడు, మునీంద్రులు సురలు: “నక్కట నీమహనీయగౌరవం

బునకుఁ బరాంగనం గవయుబుద్ధి జనించుట ³యీడు గాదు” నా

విని, “మును పూని యిమ్మెయి వివేకము గౌతమభార్య బాకశా

ననుఁ డెడఁ గోరుచోఁ గలవఁ జాలర మీ రది యెట్లు సెప్పఁడా!”

ప. అనుచు నతండు కోపించిన, భయంబుఁ గొని వార లాపొలోమి నతని

పాలికిం దోడ్కొనివచ్చువారై పూని బృహస్పతికడకుం జని యద్దేవి

వినుచుండ నిట్లనిరి:

౧౯౪

1. అదియును...దేవేజ్యుని సదనంబునకుం శరణంబనుచును...=అపొలోమిదేవియు...

బృహస్పతి ఇంటికిఁ గాపాడుమని... 2. అఖండలుండు = ఇంద్రుఁడు.

3. ఈడుగాదు నాకొ = సరికొదు అనఁగా.

- క. “నహుషుండు మహేంద్రపదవీ
నహితుండు; శచికిఁ వరింపఁ జను నాతని. లో
కహితంబు గాఁగఁ బుచ్చుము
మహాత్మ, ‘తచ్చిత్తమున యమర్షం బడఁగఁ.’” ౧౫౬
- క. అనవుడు, శోకం బడరఁగ
ననిమిషగురుఁ జూచి యిట్టులను శచి, “యటు వు
చ్చిన దూఱు రాదే? నను ‘శుచి’
యని మీఁకొనియాడు తెల్ల ననృతము గాదే?” ౧౫౭
- వ. అనిన విని దరహాసితపదనం డగుచుఁ బురుషూతపురోహితుండు—
- క. “నహుషుండు పనుచువాఁ డటె!
విహితానుష్ఠానపరులు వీ రటె! తా లో
కహితం బటె! ఇది మనకుఁ
మహనీయమ కాక యెట్లు మానఁగవచ్చున్?” ౧౫౮
- వ. అని యుల్ల సంబాడి యనిమిషులను ఋషులనుజూచి యిట్లనియె: ౧౬౦
- తే. “శరణు సొచ్చిన రక్షింపఁ జాలియుండి
కడపి పుచ్చిన సూర్ధ్వలోకములు దప్పఁ,
బుణ్యకర్మంబు లఫలతఁ బొందు ననఁడ,
కమలగర్భంతు దొల్లి జగద్ధితముగ?” ౧౬౧
- వ. అని యనురూపాలాపంబుల నిషేధింప, వారలు: “అట్లేనిఁ గర్తవ్యం
బెయ్యది యూహింపుము” అనిన “అద్దేవి నహుషుకడకుం జని సము
చిత్తంబుగాఁ దదీయసాంగత్యంబున ‘కడ వలికికొని వచ్చునది. అట
మీఁద మనోమందఱముం బురందరున కభ్యుదయం బగుతెజం
గాచరించువారము” అనుటయు, వాచస్పతి వచనంబులకు సంతసించి
సురసంఘమిసంఘంబు లరిగినయనంతరంబ— ౧౬౨

1. తచ్చిత్తమున అమర్షంబు అడఁగఁ = అతని (అనహుషుని) చిత్తమున కోపము అడఁగు నట్లుగా. 2. ఎడవలికికొని = తడవు చెట్టికొని.

క. పోలోమియు నానహుషుని

పాలికిఁ జనుటయు, నతండు ¹భావజవికృతి

వ్యాలోలమానసుం డయి

²లీలాసంభావనాలలితముఖుఁ డయ్యెన్.

౧౬౩

వ. అట్టియెడ—

౧౬౪

ఉ. అల్లన యింతి యిట్లునియె: “³నారసి వాసపుకల్మి లేమియుం

దెల్లముగా నెఱింగికొని, ⁴తేకువ లే కిట వచ్చు టొప్పు. నా

యల్లము శంకితం బగుచు నుండఁగ వేగిరపాటు మేలే? నీ

వెల్ల నెఱుంగు; దిప్పు ⁵డెడ యిచ్చుట యుక్తము నాకుఁ జూడఁగన్.”

వ. అని యొడంబడిచి కొండొకకాలం బెడ వలికికొని యింద్రాణియు

మగుడం జనుదెంచె. అమరగణంబును మునిజనసహితంబుగ విష్ణుదేవు

పాలికి రహస్యవృత్తింబోయి జిష్ణునిదురితంబు వాపుటఁ గోరిన, శౌరి

కరుణాయ త్తచిత్తుండై —

౧౬౬

క. “హయమేధంబున నాకుం

బ్రియ మొనరింపంగ వృత్తిభేదికిఁ బుణ్యో

దయమగు” నావుడు, వారలు

రయమునఁ జని రండఱుం బురందరుకడకున్.

౧౬౭

—: ఇంచుడు నహుషు లేజోవిశేషంబు మాచి మఱుంగువడుట :—

క. చని, యతని నశ్వమేధం

బునఁ గల్పపరహితుఁ జేయఁ, బురుహూతుండుం

దనపురికి నరిగి, నహుషుం

గని తత్తేజోవిశేషకంపితుఁ డయ్యెన్.

౧౬౮

1. భావజ వికృతివ్యాలోల మానసుండయి = మదన వికారమున అల్లలాడు మనసుగల వాడై. 2. లీలా...ముఖుడయ్యెన్ = విహాసభావములం బొబుషాదు ముఖము గలవాడయ్యెను. 3. అరసి...లేమియున్ = వాసపు (ఇంద్రుని) ని ఉనికియు, లేనదికియుఁ విచారించి. 4. తేకువలేక = భయములేక నిర్భయముగా, లేకువ = భయము; భైర్యము. 5. డెడ ఇచ్చుట = అనకొక మిచ్చుట.

వ. ఇట్లు వృత్తాగ్రీ తన బ్రహ్మహత్య వాయుటయే కాని నహుషునంత
బలంబు లేమింజేసి భయాకులితచిత్తుండై, ౧౬౯

క. ఎందేనిఁ జనియె. ఆతని
సుందరియును నెమ్మనమున శోకోద్దేహికం
బొంది "పురందరుఁ డరిగిన
కందువ యే నిప్పు డెట్లు గాంతునొ?" యనుచు — ౧౭౦

వ. నిశాసమయంబున నుపశ్రుతి నారాధించె. తదీయాధిదేవత, "నీ
సశ్యంబువలన నీమగనిం గనుదువు" అనిచెప్పి, యనంతరంబు సాకార
యై పొడసూపిన, పౌలోఁబు "నీ వెవ్వర"వని యడిగిన, నదియును
"భవత్పాతివ్రత్యశౌచంబులకుఁ బ్రియంబుంది వచ్చితి, నుపశ్రుతి"
నని చెప్పి, "నీకుం బాకశాసనం జూపెద" రమ్మని తోడ్కొని
హిమవంతంబును స్తరంబున ముంజివంతం బనుమహాశైలంబున కరిగి,
దానియందు శతయోజనవిస్తీర్ణం బైన యొక్కనరోవరంబు సొచ్చి,
యచ్చట నల్లనీల్లు పంచవర్తకమసీయంబులగు కమలంబులలో నొక్క
నాళంబు భేదించి, ముందటఁ బ్రవేశించె. ఇంద్రాణీయుం దోడన
చని తదీయ తంతుమధ్యంబున సూక్ష్మరూపంబున నన్న సురపతిం
గన్నంత, సయ్యుపశ్రుతి యదృశ్యం బగుటయు — ౧౭౧

క. పతినన్నిధి వడసి మహా
ద్యుత మందెడుశచి తదీయపూర్వసుకర్మ
స్మృతి నేయుచు నిలిచిన, నతఁ
డతివం గని సంభృతాదరాత్ముం డగుచు — ౧౭౨

ఉ. "ఇచ్చట నేను నిల్చు టిది యెట్లు లెఱింగితి? నన్నుఁ గాన నీ
వచ్చినకార్య మేమి? అనవద్యగుణోత్తర, చెప్పు" నావుడుం,

1. పురందరుఁ డరిగిన కందువ = బాడ. కందువ = (దే. వి. బాడ; సంకేతసలము; ఋతువు; ఏకాంతము; చమత్కారము; ప్రదేశము; సామర్థ్యము; తెగ - ఒక బాతిగుంపు.

బొచ్చెము లేక యానహుషుపోయిన పోకలు, వానికిం దగం
జెచ్చెరఁ గాలయాపనము సేసినభంగియుఁ జెప్పెదేవియున్. ౧౭౩

వ. చెప్పి యుపశ్రుతి తెఱంగును నతని కెఱింగించి, “దేవా, నీ వి శ్శ్రుతిం
బ్రకాశుండ వై, భవత్ప్రతాపంబున నహుషునకుఁ బరాభవం బొన
రించి నన్ను రక్షింపక తక్కిన, నుక్కివుం డగునతనిపాపనిశ్చయం
బున నాపదవచ్చు”ననిన విని వల్లభకు దివిజనల్లభుం డిట్లనియె : ౧౭౪

క. “అనహుషు బాహుగర్వము
నూనం బై యున్నయది సముజ్జ్వలమునిన
మూనప్రవృద్ధ మగుటను ;
దానం గాలంబు వేచెదను జయమునకున్. ౧౭౫

చ. తఱి యగునంతకున్ రిపునుదగ్గిత నైఁచుట సీతి. నీవు నా
కఱపినయట్ల చేయుము. తగం జని యాతనిఁగాంచి ‘నన్ను నె
త్తెఱఁగున నైనఁ బొందఁగ మదిం దలపోతయ కల్గెనేని, ‘గృ
చ్ఛట మునివర్గవాహనుఁడనై చనుదె’మ్మను మంతఁ దీతెడున్.” ౧౭౬

ఆ. అనిన, ‘నట్లకాక’ యని పతివీక్షిని,
యింతి నహుషుపాలి కేఁగు దెంచె.
అతఁడు 2వమక మడర నద్దేవిఁ బెద్దయు
నాదరించి యిష్ట మడుగుటయును— ౧౭౭

వ. ఇంద్రాణియు నిట్లనియె : ‘మన నిరూపించినసమయంబునకుఁ గొం-
డొకతడవు గలదు. కాలంబగుటయు నిన్ను వరియించెద. నీవు
మహామునివాహనుండవు గావలయు. అది నాకుఁ బ్రియంబు. నీకు
ననన్యసామాన్యం బైనయానంబు తేజోవిశేషకరంబగు’ ననిన, నప్ప
లుకులకు నహుషుండు ప్రహర్షచిత్తుండై— ౧౭౮

1. కృచ్ఛట (కచ్చు+అట) = శీఘ్రముగా ; నిష్క్రమ్యముగా.

2. తమక మడర; తమకము = మోహము ; తొందర.

ఆ. “ఏను డక్కనోరుల కెవ్వరికైన న
వ్యాహనంబు నెక్క వశమె? నీకు
సమ్మదంబు గాఁగ నప్తర్షి గణము నా
యందలంబు మోప నరుగుదెంతు.”

౧౭౯

క. అని వనితఁ బంచి, యప్పుడ
మునులం బిలిపించి, మార్త్యమునఁ దనకుఁ వా
హనముగఁ జేసి, యొకింతయు
ననుమానము లేక తిరిగె నతఁ డెల్లడలక.

౧౮౦

శ. చని పోలోమియు సురగురుఁ
గని, “నహుషుఁడు వేచియున్నకాలం బెడలే,
దనిమిషనాథున కిత్తటి
ననుగ్రహము సేయవలయు ననహితబుద్ధిక.

౧౮౧

వ. శరణాగత నైననన్న రక్షింపు” మనిన, నతం డిట్లనియె: ౧౮౨

క. “ఆ నహుషువలన నాపద
రా నీ, నాతనికి నాతురత గావింపం
‘బూని యొనర్చెద వేలిమి;
దాచను, మునివాహనత ²గతస్థైర్యుఁ డగుక.

౧౮౩

క. వెరవున నీవతి యునికియు
నరసెద” నని యూరడించి, యప్పుడ ³వైశ్వా
నరుఁ నర్చితుఁ జేసి, పురం
దరులెఱుంగుం జెప్పి ⁴యతనిఁ దడవం బనిచెక.

౧౮౪

1. పూని... శేలిమి = పూని యాగము సేయుచును. 2. మునివాహనత... స్థైర్యుడగుక =

మునులను వాహనములుగాఁ బూన్పుటచే వాడు నిలకడను పోగొట్టుకొనును.

3. వైశ్వానరు నర్చితుఁజేసి = అగ్నినిఁ బూజించి. 4. అతనిదడవక = ఆ ఇంద్రుని
జెనుకుటకై.

—: అగ్ని దేవుఁ డిందుని వెదకి బృహస్పతికిం చెలుపుట :—

న. పనిచిన వహ్నియు వనితాహంబునం జని, ¹మనోగతి యగుటంజేసి,
సర్వదేశలును, భూమ్యంతరిక్షంబులును, గిరి విశిషంబులును గొండొక
సేపునకుం గలయం జూచి, సంక్రిందను నెందునం గానక మగిడివచ్చి,
వాచస్పతికి నత్తైఱం గెఱింగించి, నాకు జలంబులు ప్రవేశంపరామి
నంద పరికింప నేర నైతి. ²అప్సలవలన నగ్నియు, బ్రాహ్మణుల
వలన క్షత్రియజాతియు, ³నశ్కంబులవలన లోహంబును నుద్భవించె.
వాని వాఁడిమి యెల్ల యెడలనం జెల్లు, నమతమజస్మస్థానంబులయం
దడంగుం, గావున నీళ్లు నాకు సంక్షయంబు సేయుట సుప్రసిద్ధం బనిన
విని, యనిమిషగురుండు ⁴హవ్యవాహను నత్యంత గౌరవంబునం
గనుంగొని—

౧౮౫

మ. “⁵సకలస్థావరజంగమంబులు భవత్సాన్నిధ్యమాత్రంబునక
వికసిల్లుం; గ్రీతువై భవంబులు, జతుర్వేదంబులుక నీవ; ⁶పా
నక, నీయంద జలంబులుం గలిగె, విశ్వవ్యాప్తిమై నున్ననీ
కొకచో టెట్టు లగమ్య మయ్యె? నిను నీ పూహింపు పెంపారంగక.

ఉ. ఏనును బ్రాహ్మమంత్రముల నెంతయు నీ కభివృద్ధి జేసెదం
గాన, విశంకతక సలిలగామివి గోమృనినం, గృశానుఁడుం
బూనిక నేగి వారినిధిభూరినదీనరసీతటాకనం
తానము రోయుచుం జని, శతక్రితుఁ డున్నసరోవరంబునక— ౧౮౬

ఉ. అంబుగుహంబులం గలయ నారసి చొచ్చి, యొకండునాళ నూ
త్రంబున నున్నయిందుగ్రి గని, రాగమునక గురునొద్ద కగ్నిశీ

-
1. మనోగతి = మనోవేగము. 2. అప్సల వలన నగ్నియు = నీళ్లవలన నిష్పన్న,
3. అశ్కంబులవలన = తాళ్లవలన. 4. హవ్యవాహనుని = అహనిశ్చే వాహనముగల
వానిని—అగ్నిహోతుని. 5. సకల...వికసిల్లుక = ఎల్లచరములును అచరములును
నీనమిషమున నున్నంత వికసించును. యజ్ఞ విధివంబులును నాల్గవేదములందును నీవే.
6. పానక = ఓ అగ్నిదేవా,

ఘ్రీంబున నేఁగుదెంచి, తనకన్న తెఱఁగఁజింప, నాతఁ డు
ల్లంబున నుల్లసిల్లి, సురలక్ మునులం దగఁ గూడి గ్రీకునఁ—

మ. దివిజాధీశ్వరుపాలికిం జని, కృతార్థీ భూతచేతస్కుండై,
వివిధస్తోత్రపరంపరాచతురవాగ్విన్యాసతం బ్రీతుఁ జే
సి, “వరిష్ఠం బగునీదుకృత్యము ననుష్ఠింపంగ నీ వృత్తహిం
పవు; నీ కేమికొఱంత, వృత్తవధ మేపాపంబు చూపింపుమా?

క. శరనిధిఁ ఘనంబున నా
హరివొంది జగద్విరోధి యగువృత్తునిఁ దాఁ
బఱిమార్చ, నీకు విజయము
దొరకొనియెం గాక, దీన దోసము గలదే?” ౧౯౦

వ. అని నముచితంబుగా సంబోధించిన, గురుని సంభాషితంబుల నిర్దోషి
తుం డయి నిజరూపంబు వహించి, సకలసుమనో మునిసహితంబుగా
నతని సంభావించి, జంభారి, ‘కర్తవ్యం జెయ్యది?’ యని యడిగిన,
నాచార్యుం ‘డితం డెఱింగినను విష్వస్థంబుగా నహంశువృత్తాంతం
బంతయు వివరించెదఁగాక’ యని తలంచి యిట్లనియె: ౧౯౧

క. “నాఁ డట్లు నీవు నీ దగు
పోడిమి సెడి యడఁగుటయును, భువనంబుల కే
వ్వాడును రక్షకుఁ డయ్యెడు
వాఁడిమగఁడు లేమిఁ, ద్విదశవర్గము మునులుఁ— ౧౯౨

ఉ. ‘ఒండొరుచేతఁ బీడ వడ నోవక రక్షకుఁ డైనవాని నా
ఖండలతుల్య నేమిగఱిఁ గాంతుమొకో!’ యనుచున్నచోట, ‘ను
ద్దండబలై కరత్యము శతకృతురాజ్యము, దాని నేల న
న్యండు నమర్థుఁడే?’ యనుచు నొల్లరు దివ్యులలోన నెవ్వరుఁ. ౧౯౩

1. ఉద్దండ బలై కరత్యము = మహాబల సంపన్నుడైత నే రక్షింపఁబడఁ దగినది. శతకృతు
రాజ్యము = నూలుయాగఘ్నలు చేసినవాని— ఇంద్రుని— ప్రభుత్వము; దానినేల
దానిని ఏలుటకు.

వ. అట్టిసమయంబున మునిజనసహితంబుగ ననిమిషులు నహుషుకడకుం
జని, మనంబుల మనుజుం డను ననుమానంబు దక్కి, యతని నింద్ర
పదవిఁ బరిపాలించుటకుం బ్రార్థించిన, నతండును దాను హీనబలుం
డనని శంకించినం, దమతమ తేజంబుల యంశంబు లతని కొనంగి శక్తి
మంతుం గావించి యభిషిక్తుం జేసిన — ౧౯౮

క. మహానీయభవత్పదవీ

మహితుం డై నహుషుఁ డేచి, మదమున ధర్మ

స్పృహ దక్కి, తన్ను నిప్పుడు

నహియింపఁగ నన్యునీంద్రవర్ణముఁ బనిచెన్.

౧౯౯

ఆ. ఇదియ కాదు, మఱియు నెన్నియు దుర్వి

యములు గలవు; హాని కలసి నిన్ను

పెదక వచ్చితిమి. వివేకహీనుం డగు

నతనిఁ జెఱుప నిప్పు డవసరంబు.

౧౯౯

వ. అది యెట్లంటేని వినుము: నాఁడు హరిపంపునం జేసిన యశ్వమేధం-
బున ¹నీ వపగత కల్మషుండ వైనను, నహుషునకుఁ దేజోహాని
లేమింజేసి, యతని నాక్రమింప రాదయ్యె. ఇప్పుడు ²మహామునుల
సదాకరించి యతండు నిస్తేజుండై యున్నవాఁడు. కావున నీచేతం
జెడు. ³అట్లగుటయుం దురగమేధఫలపరిపాకంబ. ఇంక సుత్సా
హంబునేయుము. అనుచున్న సమయంబున, యమ వరుణ కుబేరులు
సోమసహితంబుగా నరుగుదెంచి పురందరుం గాంచిన, నతండు ప్రియం
బంది, యప్పటి కార్యంబుతెఱంగు వారల కెఱింగించి తగినసంభాష
ణంబుల వారలఁ బ్రీతచేతస్కులం జేసి, దృష్టివిషదుస్సహుండై న
నహుషు గెలుచునుపాయంబు విచారించు నవసరంబున — ౧౯౭

1. నీవు అపగతకల్మషుండవైనను = దోషము—పాపము పోగొట్టుకొనినవాడ నయినను ;

2. మహామునులను, అధాకరించి = కొంచెపటిచి. 3. అట్లగుటయు...పాకంబ = నీ చేతం
జెడుననుటకు వీచేసిన అశ్వమేధమువలని ఫలపరిపాకమే కారణము.

క. “కష్టం డగు నానహుషుండు
నష్టాత్మకుఁ డయ్యె; దివిజనాయక, నీయు
త్కృష్టచరితమున సురలకుఁ
దుష్టిగ నిజరాజ్యనంగతుండ వగు” మనుచున్ —

౧౯౮

క. మునివరుండై న యగస్త్యుండు
సనుదెంచిన, శతమఖుండు సమ్మతి నుచితా
సన మిడి, యర్హ్యముఁ బాద్యము
నొనరిచి, యట్లనియె సవినయోక్తి నతనితోఁ:

౧౯౯

ఆ. “అధికవిభవ మెనఁగ నసమానశక్తిన
నాథుఁ డగుచు నున్న నహుషుం, డిప్పు
డేమికతన భాగ్యహీనుండై యుజ్జ్వల
శ్రీ దొఱంగె, మునివరేణ్య, చెపుమ.”

౨౦౦

—: అగస్త్యుఁ డింగ్రునకు నహుషభివృత్తఁ డెలుపుట :—

వ. అనిన విని, యమ్మునీందుర్ని డిట్లనియె: “అన్నహుషుని మోచి
వేసరుచున్న మును లతనికడ గోష్ఠీవినోదంబుల నుండి ‘బ్రాహ్మణంబు

1. బ్రాహ్మణంబులు = మంత్రమునకు వ్యాఖ్యానరూపమయినది బ్రాహ్మణము.

[వివరణము: బ్రాహ్మణము అనఁగా వేదము. ఆవేదమునకు సంబంధించినది బ్రాహ్మణము. వేదమున కొక్కొక్క దానికిని బ్రాహ్మణభాగము కొంత యుండును. ఆబ్రాహ్మణ భాగమునబడునది సంహితల యందలి మంత్రములనెల్ల యజ్ఞకర్తృమునకు సమన్వయింపఁజేయును. వివిధములగు కర్మపులు విసరించిన కాలమున ఈ బ్రాహ్మణములు పఠింపబడి యజమానికులము నాశ్రయించి ప్రతీష్ఠ గాంచినవి. బ్రాహ్మణములు: ఋగ్వి, అథర్వాదము, ఉపనిషత్తు అని మూడు భాగములు; అందు విధులు: కర్మ ప్రతిపాదకములు, కర్మవిధానములు, కర్మ స్వరూపబోధకములు అని మూడు వాక్యములు. అథర్వాదములు: కర్మప్రరోచనా (...ప్రకాశించుటకైన) పదములయిన వాక్యములు. ఉపనిషత్తులు: ఇతిహాసరూపములు, సంవాదాత్మకములు, తత్త్వనిచారపరములు, బ్రాహ్మ ప్రతీపాదకములు నగు భాగములు. బ్రాహ్మణములు కేవలము కర్మముల కుపయోగించునవి; మంత్రభావముం డెలుపునవియు; తత్త్వతాత్పరము లందలి మతభర్తృములను, వర్ణవ్యవస్థలను, సంఘాచారములను—మొత్తము నాఁటి భంతిరేతిహాసమును గ్రహింపఁ దొడ్డుడు నవియును. బ్రాహ్మణములకును యాగములకును అంగాంగీభావముని పెద్దల మతము].

లయినమంత్రంబులు గోసంప్రోక్షణంబునందుఁ జెప్పంబడి యుండు; అవి నీకు బ్రహ్మాణభూతంబు లగునే?' యని యడిగినం, బాపనిశ్చయం దై యతండు 'అమృతంబులు ప్రిమాణంబులు గావు' అనిన, నే నమ్మాట నిషేధించి, 'పూర్వాచార్యులచేత నభినందితంబు లగుమంత్రంబులు నిందించుట యజ్ఞానంబు' అని వివాదంబునేసితి. అతండు కోపించి మదీయమస్తకంబు దన్నె. అతనిం గనుంగొని, పుణ్యహీనుండును దేజోహాని దీనుండును నగుట యుపలక్షించి, 'నీవు పూజనీయులయిన మహామునుల నిన్ను వహింపం బనిచితి; వారలు గొనియాడు మంత్రంబులు గర్హించితి; వదియున్పంపగాక నన్ను నవమానించితి; గావున, నింద్రపదభృష్టుండ వై బహునంపత్సరంబులు భూలోకంబున నరగనూపంబున నుండు' మని శాపం బిచ్చి, పదంపడి యనుగ్రహించి, 'భవదీయవంశజాతుం డయి యజాత శత్రుం డనుపెంపు గలిగి యుద్ధిష్ఠిరనామధేయుం దైన యొక్క నత్పురుషునిసందర్శనంబున దురితంబులఁ బాసి పుణ్యలోకంబు వడయువాఁడవ'నినఁ, దక్షణంబు -

— ౨౦౧

క. స్వర్గపరిభృష్టుం దై

దుర్గతికిం బోయె నతండు; దుష్టాత్ములకుఁ

దౌర్గత్యము, సుజనులకు న

నర్గళనద్గతియు నగుట యరుదే యెందున్?"

— ౨౦౨

మ. అనినఁ, దేవతలుం దపాధనులు సత్యానందముం బొంది; రా :

మునిఁ బూజించె నమర్తనాథుండు మనోమోదంబు సంధిల్ల; న

య్యసురాగంబు చరాచరంబులకు హృద్యంబయ్యెన్; సర్వాప్సర

జనముం శౌశికుఁ గాన వచ్చె నుభయై శ్వర్యంబు శోభిల్లఁగన్. ౨౦౩

వ. తదనంతరంబు -

— ౨౦౪

ఉ. పాపకుఁ డాదిగా దిగధిపాలురు, గిన్నర సిద్ధ సాధులున్,

దేవగురుండుఁ దోన చనుదేరఁగ, వై భవ ముల్లస్థిల్ల, వై

రావణదంతి నెక్కి యమరావతికిం జని, యిందుఁ డాశచీ
దేవియుఁ, దాను, మోదమునఁ దేలె నభీష్టవినోదలీలలన్. ౨౦౫

వ. ఇవిధంబున మహానుభావుం డగునమ్మహేంద్రుండు— ౨౦౬

క. ఆజ్ఞాభంగం బయినం
బ్రాజ్ఞతరునట్లు దుఃఖపడి యుండఁడె, తా
నజ్ఞాతవాసమును గా
లజ్ఞ తఁ జలుపండె యన్యులకు వగ వేలా? ౨౦౭

క. కావున, మీపడినయర
ణ్యావాసశ్లేశమునకు, నజ్ఞాతవిధిన్
సేవకుల రై నదానికి,
నోవకుఁడీ మీరు లఘుమనోవృత్తుల రై.* ౨౦౮

వ. అని యిట్లు సెప్పి శల్యుండు సభాసదులం గలయం గనుంగొని—

ఉ. “కౌరవనాథుఁ డానహుమ్మకై వడి నాశముఁ బొందు ; వాసవ
శ్రీరమణీయుఁ డై జయము సేసొని ధర్మజుఁ డడంబురాశివే
లారశనాసముజ్జ్వలవిలాసమనోహర మేదిసీవధూ
సారసమగ్రభోగముల సన్నతి కెక్కెడుఁ దానుఁ దమ్ములున్.* ౨౦౯

వ. అని పలికి వెండియు నతండు పాండవాగ్రజున కిట్లనియె : ౨౧౦

క. “సౌఖ్యంబులు వొందు, జగ
త్రప్తిఖ్యాతులుఁ జెందుఁ, దగఁ బురందరవిజయో
పాఖ్యానము విన్నను, ద
ద్వాప్తిఖ్యానము సేసినన్ జనావలి, కనఘా. ౨౧౧

1. అరణ్యకాశి...దానుఁ దమ్ములున్ = సముద్రపురం జెలియలి కట్టయే మొలనూలు (ఒకా
ఁడు)గాఁ బ్రకాశించుచు, ఒయరము చూపుచు, మనోహరమయిన మేదిసి కౌం
తనో ఉత్కృష్టమును పూర్ణమును అగు భోగములచే దాను (ధర్మజుఁడు)ను తమ్ము
లును సన్నతి కెక్కునుగాత.

- క. మోహరము నడచు చుండఁగ,
నీహరివిజయంబు విను నరేంద్రుఁడు రిపునం
దోహంబు గెల్పుటకు నం
దేహం బించుకయు లేదు, ధీరవిచారా ! ౨౧౩
- వ. అనిన విని, ధర్మనందనుండు మద్రపతిం బ్రస్తుతించి, “మహానుభావా,
భవదీయభావణ శ్రవణంబునఁ జిత్తంబు కలంక దేత” నని సంభా-
వించి, యతనికి సముచితంబులగు మజ్జన భోజనంబు లొనరించి,
యనంతరంబ యతండు పయనంబునకు నుద్యోగించిన — ౨౧౪
- ఆ. అతని ననుప నేఁగి యధికసంప్రీతి నే
తెంచునప్పు డయ్యుధిష్ఠిరుండు,
‘రణములోన మీరు రాధేయుబలుకుట,
మఱవ కుండవలయు మమ్ముఁదలచి’.
- ౨౧౫
- క. అనుటయు, మద్యేశ్వరుఁ డా
తని నూఱడఁ బలికి, గాఢతరముగ నాలిం
గన మొనరించి, చనియె హ
స్తి నాపురికి బలముతో నతిత్వరితగతిన్.
- ౨౧౬
- వ. అట్టియవనరంబున — ౨౧౭
- మ. సకలారాతిభయంకరుం డగుచు నుత్సాహంబు వాటించి, నే
లకు వేఁగి గయ్యెడుభంగి వచ్చె రణలీలాకౌతుకం బొప్పఁ దా
నొక యక్షాహిణితోడఁ, బాండవబలం బుల్లాసముం బొంద, సా
త్యకి బాహుబలగర్వనిర్వహణ విద్యాప్రాశింసయాధుఁ డై.
- ౨౧౮
- వ. అంతం జేదివతి యగు ధృష్టకేతుండును, జరాసంధనందనుం డగు
సహదేవుండును జెఱుక్కయక్షాహిణితోడం జనుదెంచిరి; సహాధరు
లేవురగు కేకయపతులు నేకాక్షాహిణీసమేతులై యేగుదెంచిరి. తద
నంతరంబ — ౨౧౯

- క. కొడుకులుఁ దానును, గుఱ్ఱపు
దడములఁ గరిఘటల భటరథవ్రాతములం
బుడమి చలింపఁగ, దుప్రదుఁడు
గడువేడుకఁ దోడు సూపఁ గాంతేయులకుఁ. ౨౨౦
- వ. అదియును నొకయత్నోహిణికిం గలిగి యొప్పె. అయ్యవసరంబున ననజ
తనుజ సమేతుండును, బార్వతీయమహిపాలసహితుండును నై యొక్క
యత్నోహిణి 'యొడ్డనంబు దీర్చి— ౨౨౧
- క. చిందములమోతఁ బగతుర
డైందంబులతోడ దిక్తటీనంధులు నం
దంద వగులంగఁ, గుంతీ
నందనులకుఁ దోడు మత్స్యనాథుఁడుసూపెన్. ౨౨౨
- వ. పాండ్యవిభుండు లోనుగాఁ బలుదెసలనుండి వచ్చినబలం బొక్కయత్నో
హిణికిం గలిగి యొప్పె. ౨౨౩
- క. ఏ డత్నోహిణు లిమ్మెయిఁ
గూడెం, బాండునృపనుతులఁ గూర్తాహవనం
కీరావినోదమునకుం
దోడుపడం బూని, యతికుతూహలవృత్తిన్. ౨౨౪
- వ. ఇవ్విధంబునం గూడిపెరిఁగి యుధిష్ఠిరుసై న్యంబు గయ్యంబునకుం గాలు
ద్రోవ్యుచునుండె. అంత నక్కడం, కిరాత కాంచన సైన్యనిచయం
బులం గూర్చికొని, నమరంబునకు నమరి యొక్కయత్నోహిణి గల

1. ఒడ్డనంబు దీర్చి = పూర్వము సవరించి. 2. చిందముల మోత = శంఖముల ధ్వని
3. కిరాత...నిచయంబులక = కిరాతులను, ధనమును, బలములను. [వలన.
4. 'అత్నోహిణి'; 'అత్నోహిణి' శబ్దవిచారము : తెలుఁగు భారతమున-తిక్కనరచితమున-
'అత్నోహిణి' 'అత్నోహిణి' 'అత్నోహిణి' అని రెండు రూపము లగపడుచున్నవి. "అత్నో
హిణి" ముపసంఖ్యానమ్" అను వాక్యముంబట్టి 'అత్నోహిణి'యే సాధునని
స్పష్టము. "బాహుబలునుఁడు భీముఁడు, సాహస రసికాత్ముఁడయిన సాత్త్వికయు,
మహోగ్రాహన భూమి సహస్రా త్నోహిణు : లట్లగుట మీరు మాడరెయ్యెను?"
—ఉద్యోగ-౨ ౧౨౩౬౩ పద్యమునందలి చిరసాధమున 'త్నో' 'సూ' అనిన యతి

భగదత్తుండు సుయోధనుం గలసె. భూరిపరాక్రముండయిన భూరి-
శృవుండును, మహాబలుండయిన శల్యుండును నేకాక్షౌహిణీసమేతం
బుగా నేతెంచిరి. వారలయట్ల సన్నద్ధుడై కాంభోజనాథుండైన
సుదక్షిణుం డనుయవనేశ్వరుండును వచ్చె. అత్తైఱంగున సనుకట్టి
జయద్రథపృముఖులైన సింధు సౌవీరనరపతు లరుగుదెంచిరి. మాహి
ష్మతీపతియగు నీలుండు, యాదవవీరుండగు కృతవర్మయు, నవంతీశ్వ
రులు సోదరులు నగువిందానువింధు లిరువురునుం గా నిన్నలువురు
నొక్కొక్క యక్షౌహిణితోడఁ జనుదెంచిరి. మఱియునుం బలుదెనల
నుండి వచ్చి కూడినవాహినులు మూఁడక్షౌహిణులకుం గల్లిగె.
ధార్తరాష్ట్రులకుఁ దోడుపడం బూనినయవి పదునొకం డక్షౌహిణు
లయ్యె. అట్టియెడ -

౨౨౧

క. సవరణుల నొప్పి, యనిఁ బాం

డవబలముల మార్కొనం గడంగుచు, నత్యు

త్సవమునఁ బేర్చినసేనల

కవకాశము లేదు విడియ హస్తపురమునన్.

౨౨౨

క. నానాముఖముల విడియం

గా నియమించెను బలంబుఁ గౌరవపతి, యా

మైత్రింబట్టి అక్షౌహిణియు సాధువు కాదగునని ఊహింప ననునగుచున్నది. ఈ
యొక్కచోటన తప్ప మఱి ప్రయోగము వ్యుత్పన్నము. నాపరికిలించిన ప్రతులలో
మూఁడంట అంతటను 'అక్షౌహిణి' అనియే చూపఁబడినది. 'పైపదము కడపటిపాదము
"సహస్రాక్షౌహిణుః ; అట్లగుట, మీరు గానరె యెందుకొ" అని కనబడినది. నేను
ఇదియే సాధువుగా నమ్మి, వార్తకము సిద్ధాంతము నండగాఁగొని, ఈపాదమునే
నరించితిని.

1. సవరణులకొ = వానానాద్యలంకారములచే. సవరణ రూ. సవరణము (దే. వి.) వానా
నాద్యలంకారము ; పరికరము ; సేవ ; సౌమ్యము.

పం: 'రథ గజ హయంబుల సవరణలు...' - కాంతి ౨.

"ఈశ్వరాది దేవతలు సమకట్టిన సవరణలు గల" - ఉద్యోగ 3.

"అపు బేహారము గృహియున్ సవరణయును..." - కాంతి ౨.

2. విడియ = విడియబెట్ట : విడిది సేయుటను

సేనలదొరలకు నిలువఁగ

నైనను నెడ లేమి, సధికహర్షం బెసఁగన్.

౨౨౭

ప. ఇత్తైఱంగునం గురుజాంగలంబున, రాహితకారణ్యంబున, మరుదేశం-
బున, నహిచ్చత్త్రంబునఁ, గాలకూటంబున, గంగాకూలంబున, వార
ణావతంబున, వటస్థానంబున విచ్చలవిడి విడిసి, ధనధాన్యాది సమస్త
వస్తువుల కలిమింజేసి యెలమి మిగిలి యున్నంత -

౨౨౮

క. పాంచాలమహివల్ల భు

వంచిన భూదేవుఁ డుచితభంగి నగరి కే

తెంచి, ధృతరాష్ట్రం బ్రీతిం

గాంచి, కృప దోణ విదుర గంగానుతులన్ -

౨౨౯

ప. వారివారిమందిరంబులకుం జని కని, సముచితాలాపంబులం బ్రసన్న
చిత్తులం జేసి, దుర్యోధను సందర్శనంబును నిర్వృత్తించి, నిత్యనిపుణా-
రాధనంబున ధృతరాష్ట్రం నభిముఖుం గావించి, యొక్కనాఁ డక్కొర
వేళ్ళకు 1 పేరొలగంబున సమస్త సేనాపతులం గలయం గనుంగొని
యిట్లనియె :

౨౩౦

సీ. “ధృతరాష్ట్రం పాండుభూపతులు సహోదరు

లగుటయు, వారలయాత్మజులకుఁ

దమతమ తండ్రిలధనములు నైకొనఁ

దగుటయు, మీకు సందఱకుఁ జూడ

నుచితంబ కాదె? అట్లుండె, దొల్లింటి చం

: దంబును మనకుఁ దెల్లంబ కాదె?

2 పాణిగొడ్డము లగుపనుల వారలఁ దీర్పఁ

దలఁచినఁ, బున్నెంబుకలిమింజేసి

1. పేరొలగంబున = పెద్దకొలుపునందు = సభలో.

2. పాణిగొడ్డములగు.....దలఁచినకా = పాణిసాయకరము అగుపనులచే వారిని
(పాండవులను) చంపం దలంపఁగా.

తే. బాహుబల మొప్ప నిజరాజ్యపదవిఁ బొంది
యున్న, వంచనమెయి మహిఁగొన్న తెఱఁగు
నెఱుఁగుదుర కాదె? దీనికి నెల్ల నియ్య
కొనియె నీపెద్దరాజు నేమనఁగ నేర్తు? ౨౩౧

శా. నారీరత్నము నట్లు దెచ్చి సభలోనన్వారలుం జూడఁగాఁ,
జీరల్ పోవులు గాఁగ నొల్చుటయు, 'లచ్చిం బుచ్చికోలుక్, మహా
గ్రాస్త్రాస్త్రలి నిల్వఁ బంచుటయు, దైన్యవ్యక్తిమై పల్కులుక్
సైరింపంజను పాండవేయులకు నీసంధిక్రిమం బొప్పదే? ౨౩౨

క. వీరలవృత్తముఁ, బాండు కు
మారుల వర్తనము తెఱఁగు మాత్సర్యము లే
కారసి, ధృతరాష్ట్రునికు
గారవమున బుద్ధి నెప్పఁ గాఁదగు మీకు. ౨౩౩

తే. పాండవులు కౌరవులతోడిపగకు నొల్ల,
రఖిల భూప్రజనాశన మగుటఁజేసి.
వార లన దని తలఁపంగ వలవ,
దధిక ధర్మపరులై నకతనమునఁ దగవునడచె. ౨౩౪

వ. అందుఁ గూడినవి యేడఱ్ఱహిణులు ; ఇందుఁ గూడినవి పదునొకం
డఱ్ఱహిణు లని తలంతురేని వినుండు : ౨౩౫

క. బాహుబలఘనుఁడు భీముఁడు
సాహసరసికాత్ముఁ డయినసాత్యకియు, మహా
గ్రాహవభూమి సహస్రా
క్షాహిణు ; లట్లగుట మీరు గానరె యెందున్ ? ౨౩౬

క. గాంధీవధన్య నాహవ
పాండిత్యముఁ దలఁప, నతని భండనమున మా

1. లచ్చిం బుచ్చికోలుక్ = విశ్వర్యము బుచ్చుకొనుటయు—అపహరించుటయు.

2. వారలు అనదు అని = వారలు (పాండవులు) అల్పము అని.

కొండు నని యొకఁడు గడఁగుట

'కొండం గని తగరు దాఁకఁ గోరుట గాదే?

౨౩౭

క. ఆభీభత్సునిభూరిభు

జాబలమును, దుర్నివారశౌర్యము, శరవి

ద్యాబహుళతయును బందికి

నై బవరముఁ జేసినట్టి హరుఁడ యెఱుంగున్.

౨౩౮

వ. అదియునుం గాక—

౨౩౯

మ. వివిధోపాయపరాయణుండు, రిపుదోర్వీర్యాపహర క్రియా

ప్రణోద్యోగుండు, మంత్రరక్షణకళాప్రావీణ్యగణ్యుండు, ధై

ర్యవివేకాది గుణోత్తరుం, డఖిలవిద్యాజాలసంపేది మా

ధవుఁ డాదిక్కట! పాండవేయుల కసాధ్యం బెద్దియుం గల్గునే?

అ. అదను దప్పకుండ నమ్మహాత్ముల నెమ్మిఁ

బిలువఁ బంచి, హితముఁ బ్రియము రెండు

పక్షములకు నగుట పాటించి తగవుమై

గొంతభూమి యిచ్చి కూడి మనుఁడు.

౨౪౦

చ. అనవుడు, భీష్ముఁ డిట్లనియె: “నక్కట! భాగ్యముగాదె పాండునం

దను లొకయాపదం బడక, ధర్మగతిం దగ నందఱున్ నుహృ

జ్జనులను, గృష్ణునిం గలసి నమ్మద మొందుటయుం, బ్రశాంతిమై

మనముల నీను దక్కి మృదుమార్గము వట్టుటయుం, దలంపఁగన్.

క. నీవాక్యము విప్రీన్యా

భావిక మై, యిట్లు శ్రుతికిఁ బరుషం బైనన్,

భాషించఁ గార్షమునయం

దేవిధమున నభకు నింత యిష్టం బగునే?

౨౪౩

చ. సమయమ యూఁది, పాండవు లశక్తులచాడ్పున, నిందు నాఁడు బ

న్నము వడి చన్నదైన్యము, వనంబునఁబడ్డ విషాదవేదనా

శ్రీమము, విరాటువీట లఘుసంచరణంబున దాఁగి యున్నదుః
ఖమును జగం బెఱుంగదె ? అకల్మషులం బఱుపంగఁ బాడియే ?

క. పితృధన మగుపా లుచిత

స్థితి వారల కిచ్చి, నిర్విశేషుండై యీ

పతి లోకము మెచ్చంగ నిజ

సుతనివహమునట్ల వారిజూడఁగ వలయున్.

౨౪౧

వ. అట్లుం గాక,

౨౪౨

చ. కడవఁగ జూదమాడి, యవుఁ గా దన నేరక, సత్యభాషణం
బెడలిన వచ్చుధర్మగతిహీనత కోర్వక, రాజ్యహీనతం
బడుటకు నోర్చి ధర్మజుఁడు పంచిన సైరణ సేసెఁ గాక, క
వ్వడినెఱిగిన్న కెట్టిమగవారును నోర్తురె యిజ్జగంబులన్ ? *

౨౪౩

వ. అనిన విని, కర్ణుండు కనలి యిట్లనియె:

౨౪౪

క. “జను లెల్ల నెఱింగిన యీ

పని యేటికి నుగ్గడింపఁ బలుమఱు ? దురో్య

ధనునకయి శకుని జూదం

బున మేదిని గెలిచె ; ధర్మపుత్త్రిం జోడెన్.

౨౪౫

ఆ. దీన సేమితప్ప ? కానకు నేఁగిన

యతఁడు శనమయవృత్తి నాకృమించి,

తండ్రిపాలు మాకుఁ దగు నంచు, శనడియరి

తనము నేసి రాక, తప్పగాక.

౨౪౬

1. పఱుపంగ = బాధింపఁగా. పఱుచు రూ.పఱుచు = పడఁజేయు ; పరిశ్రమించు ; పీడించు.

2. శనమయవృత్తి నాకృమించి = శపథము నిర్వర్తించి. 3. అడియరితనము నేసి = బానిస
కోలువుగొలిచి, తండ్రిపాలు మాకుఁదగును అనిరాక (వచ్చుట)తప్పగాని.

మఱొకవిధము : శనమయవృత్తి...నడియరితనము నేసిరాకతప్పగాక ... లోభిత్వమువలన
వచ్చుట తప్పగాని, దీనసేమితప్ప ?

[పైరంట మొదటవిధము తగినది, శండవది రెండవపక్షమే. పరితలు తమకు నచ్చిన
విధము గృహింపవచ్చును.]

క. విరటుడు దుగ్ధదుడు దోడుగ,

బరవసమున నెత్తి విడిసి బలిమి నడిగినం,

గురుపతియు వెఱచి యిచ్చునె

ధరలోఁ జక్కనగ, మిట్టితగవులు గలవే? "

౨౧౧

వ. అనిన, గాంగేయుండు గటకటంబడి కర్ణున కిట్లనియె:

౨౧౨

ఉ. " చిక్కని పోటుమానిసి! విసి, వినువారలు నవ్వ నేమిగా

నెక్కుడుమాట లాడెవ? వహీనపరాక్రమశాలి యర్జునుం

ఢొక్కడ యార్జురక్ మనల నుగ్రాణంబున గెల్పె నిన్న; నే

డిక్కడఁ బల్కులక్ గెలిచె దీ వతనిక్ మనరాజుకొల్పినక్. ౨౧౩

క. నరుఁ డాలవెనుక వచ్చినఁ,

గురురా జడుగంగ, నీవు గురుఁడును గృపుఁడుక్,

గురుసుతఁడు వినఁగ, వారల

చిరసమయము "దెగుట యేరు జెప్పనె తెలియక్? "

౨౧౪

తే. అనిన, ధృతరాష్ట్రుఁ డాపగా తనయు భక్తి

ననునయించి, రాధేయునిఁ గినిసి, ప్రియము

దోఁపఁ దా నిట్లు లనియె నాదుగ్రవదమనుజ

పతిపురోహితుఁడోడ సంభ్రమము లేక :

౨౧౫

ఉ. "మంచిగ నేను బంధులును మంత్రీజనంబులుఁ బెద్దలుక్ విచా

రించి, సమస్తభూప్రజకుఁ బ్రీతిగ, బిడ్డలపాలి కిస్తు పు

త్రెంచెద సౌమ్యునొక్కరు; మదీయమనోగతి వారిఁ గూడి వ

ర్తించుతెఱంగు గైకొనుట దెల్లము కౌరవజాతి కెంతయుక్. ౨౧౬

తే. నీవు మున్నేగు" మని యతనికి విభూష

ణాంబరమ్మలతోఁ దమ్ములంబుఁ బెట్టి

1. చిక్కనిపోటు మానిసివి = గట్టికూరుడవులే! 2. ఇసి = (జే. అవ్య.) జెక్కనపాటు; నిందానూచకము. 3. వారల చిరసమయము = సాండ్లవల బహుకౌఠదీక్ష (శపథము)

4 తెగుట = ముగియుట.

వీడుకో లిచ్చి పుచ్చిన, విప్రవరుడు
పాండుజనపాలతనయులపాలి కరిగె.

౨౫౭

వ. ఇట్లు నని వారలం గని యతండు సముచితసంభాషణంబులఁ దనపోయి
వచ్చిన తెఱఁగెఱింగించె. ఇట ధృతరాష్ట్రుండును బుత్త్రమిత్త్ర
వృద్ధామాత్యసహితంబుగా నాస్థానాసీనుడయి యుండి సంజయు
రావించి యతని కిట్లనియె:

౨౫౮

తే. “పాండునరపాలనుతు లుపస్థావ్యమునకు
వచ్చియున్నారు ; నీవేగి వాసుదేవ
సహితముగ వారిఁగని, తద్విషాదమేమి
భంగి మాను, నమ్మెయిఁ దగఁ బలుక వలయు.

౨౫౯

—: ధృతరాష్ట్రుండు సంజయునిఁ బాండవులయొద్దకుఁ బంపుట :—

క. ‘మీయయ్య, మీరు వనవా
సాయాసము ని స్తరించి యభ్యుదయమునకే
డాయుట విని ముదితాత్ముం
డై యిట పుత్తెంచె నన్ను’ ననుమీ మొదలక.”

౨౬౦

వ. అని చెప్పి చుట్లనున్నవారలతో ని ట్లనియె:

౨౬౧

క. “దుర్యోధనుండు గార్యా
కార్యజ్ఞుడు గామి నిట్టికలఁక గలిగెఁ గా,
కార్యులు దృఢదైర్యులు రణ
ధుర్యులు నగు పాండునుతులు దోషాన్వితులే!

౨౬౨

క. క్షీరోదకవృత్తి మనము,
వారలునుం గలసి బ్రదుక వలదే నెమ్మిక్ ?
వా రిడుమలఁ బడఁ దగియెడు
వారే, శిష్యభాగ మేలువారలు గారే?

౨౬౩

ఆ. మనల నింక నమ్మ: రస్యతాత్మ లన్యాయ
పరులు గర్వ లనుచు బాండునుతులు;
గూడి మనుట కియ్యకొన నేర; రై నను
ధర్తజుండు గలఁడు దగవు నడప.”

౨౬౪

న. అని పలికి వెండియు —

౨౬౫

మ. “మన కీకుండఁగ వచ్చునే? మనము దుర్తానంబు వాటించియె
ప్పుని కార్యంబులు వట్టి, వారికి దగం బా లీక గర్వంబు లా
డిన, నిక్కం బగునల్క నర్జునుడు గాండీవంబు మోపెట్టఁ, గృ
ష్ణునిసారథ్యము నై జగత్రితయనంతో భంబు గాకుండునే? ౨౬౬

తే. అలఘుగదఁ బూంచుకొని భీముఁ డతిరయమునఁ
గురుకుమారులపైఁ దీవ్రకోప మెసఁగఁ
గవియు టాత్తభావించినఁ గంప మడరు!
నిక్క! మెవ్వరు మార్కొని నిలుచువారు?

౨౬౭

సీ. 'కవ లగ్రజన్తులకంటె నేమిటఁ గీడు!

ద్రుపదుఁ డల్పంఁడ! తత్సత్తులు బాహు
గర్వసమగ్రుట గారె! విరాటుండు

నాతనితమ్ములు నా త్తజులును
అనదులే! సాత్త్వికి ^౧ అలఁతులఁ బోయెడు

వాఁడ! వృష్ణీకుమారవరు లనేకు.
లట్టియోధులు ^౨ పోర నరవాయి గొందురే!

పాండుండఁ, కేకయపతులు, నాది

తే. యైనబంధుల్లు, మిత్రులు నగ్గలికలఁ

గొఱతవడియెడువారె! అందఱను గెల్వ

-
1. కవ లగ్ర...కీడు = యమశిలు-నకుల సహదేవులు - తమఅన్నలకంటె ఎందునఁ
గొఱతవడువారు? 2. అలఁతులఁ బోయెడువాఁడ? = తేలికగఁ దొలఁగెడు
వాఁడా? 3. పోర అరవాయిగొందురే = యుద్ధమున సంకోచింతురా?

నోపినను రుద్రునకు నైన నోర్వరాని

ధర్మపుత్రుకోపమునకుఁ దలఁక వలదె?"

..౧౬౮

వ. అని బలికి సగజయుదిక్కు మొగం బై యెల్లవారును విస నిట్లనియె:

తే. "నీవు ధర్మజుపాలికి నెమ్మి సరుగు;

మతఁడు పేరోలగం బున్నయవసరమునఁ

గొన్ను; మతనికి ననుజవర్గంబునకును

బంధులకు నింపు వుట్టంగఁ బలుకు మచట.

..౧౭౦

క. నెయ్యము వాటించి, కడుం

దియ్య మెసఁగ, నలుక లెల్ల దీటునటులుగాఁ,

గయ్య మనుతలఁపు లోనుగ

నయ్యమనందనుఁడు మానునట్టి తేజఁగునకొ-

..౧౭౧

—: సరిజయుఁ డుపప్లావ్యంబున నున్న పాండవులయొద్దకు వచ్చుట :- -

వ. శాంతిప్రకారంబునం గార్యంబు నడపి యొక్కటియై మనుట యొడఁ గూర్చి రమ్ము; రథం బెక్కి పొమ్ము." అని తెగిన తెఱంగున వీడ్కోలిపిన, సంజయుండునుం జని, యుపప్లావ్యంబు సొచ్చి, మాధవుమందిరంబున కరిగి, యభ్యంతరవిनోదంబుల నర సహితుండై యున్న యన్నారాయణునకుం దనరాక యెఱింగించి వుచ్చి, తగఁబ్రవేశించి, భయభక్తివినయ సంభ్రమంబులుమెఱయ వారలం గాంచి, అమృతాత్మ లిరువుర సరిభావనంబులును సంభాషణంబులునుం బడసి సంప్రీతచేతస్కుండై, మఱునాఁడు ధర్మతనయు నొడ్డోలగంబున్న సమయంబు వేచి, సముచితంబుగా నతనిని గని సాష్టాంగంబుగాఁ బ్రణమిల్లిన, నతండుం బ్రయోపూర్వకంబుగా నాదరించి సమీపంబున నునిచినం గొలిచి యుండి, అతని కిట్లనియె:

తే. "భాగ్యమున నిన్నుఁ గనుఁగొనఁ బడసి నాదు

చూడ్కి చరితార్థ మయ్యె! నస్తోకపుణ్య

ధనుఁడు మీతండ్రి ధృతరాష్ట్రధరణినాథుఁ
డిందు మీయున్ని- విని, ప్రియ మెనక మెనక—

౨౭౩

క. అనుజులు నీవును ద్రోవది
యును బుత్రుచయంబు నున్నయోగక్షేమం
బున తెఱఁగ గారయఁ బుత్రైం
చె, నితాంతస్నేహపూర్ణచేతోవృత్తిఁ.”

౨౭౪

వ. అనిన, సూతనందనునకు ధర్మనందనుం డిట్లనియె :

౨౭౫

క. “ఆరాజు మాదెసం గల
కాఠ్యణ్యముకతమునను సుఖంబున నిట్లు
న్నారము ; నినుఁ బుత్రైంచిన
గౌరవమున నాదుమది వికాసముఁ బొందెన్.

౨౭౬

క. అప్పునుజేశ్వరునకు సే
మమ్మే? పుత్రైకులు సుఖులె? మనుమలు సమ్మో
దమ్మునఁ బెరిగెదరే? నగ
రమ్ముల భూములను శుభపరంపర గలదే?

౨౭౭

సీ. ద్రోణుండు, గృపుఁడును, ద్రోణసుతుండును
సుఖ మున్నవారె? సుఖోకుఁ డైన
భీష్ముండు గుశలియే? పెద్దతనం బిచ్చి
యాతనిఁ గౌరవు లనుసరించి
మెలఁగుదురే? బ్రాహ్మణులకు మన్నన గల్గి
యుండునే? నే మర్థి నొసంగినట్టి
వృత్తులు సెల్లునే? ఒత్తొరు వొండుల
వలనఁ బుట్టదు గదా? కలఁకు లంఘ

తే. బుట్టినప్పుడు గాండీవిభుజబలంబు
దలఁతురా? భీమసేనుగదావిహార

1. ఒత్తొరువు...గదా! = ఒదులవలన ఒరిపిడి (పీడనము) పుట్టదుగదా?

ముగ్ధుడెందురే? 'కవలు మహాగ్రరిపుల
భూము ²అంతంత కొత్తుట పొగడబడునె ?

౨౭౮

మ. ఒకనాఁడ, తమముందటం బలుమఱుక హోరాటమై నేల యొ
త్తికొనంగా, బవరంబులక గెలువఁగాఁ దల్లంబుగాఁ జూచి, పాం
డుకుమారాళి నుతింప కుండుదురే? యాటోపంబునక ఘోషయా
త్రకు గంధర్వులు వచ్చినప్పటి చరిత్రం బాత్మలం బాయునే? ౨౭౯

క. వినుము, మనము మధ్యస్థుల;

మని నర్జును నెదిరి, సంజయా, ఇట ము న్నె

వ్వనికిని మానముఁ బ్రాణం

బును దగఁ దక్కించుకొనఁగఁ బోలెనె చెవుమా? ౨౮౦

క. దుర్యోధనునింటం దగు

కార్యమునకు ఖడ్గమునకుఁ గలవాఁడై, చా

తుర్యంబు మెఱయు కర్ణుని

యార్యత్వము సెల్లు చున్నయదియే నెమ్మి? ౨౮౧

వ. అనిన, విని సంజయుండు సవినయంబుగా నిట్లను : “కురురాజునొద్ద
నవిసీతులు నీతిమంతులు, సత్త్వసంపన్నులు దురహంకారులు,
మఱియు వివిధప్రకారులు నయి బెరసి యుండుదురు. వా రొక
ళ్లోకళ్లమాటలం బోయెడువారు గారు; కావున, వారి నంత యనం
బనిలేదు. నా విన్నపంబు చిత్తగింపుము: ౨౮౨

క. పాం దొండఁగఁ దలఁచితి నీ

విందుశీశిర మైన విమలహృదయంబున; వా

రందఱకును సేమర బిట

ముందఱ లేకున్న, నేడు మొదలుగఁ గలుగుక. ౨౮౩

1. కవలు=నకుల సహచేవులు. 2. అంతంత కొత్తుట=కృమకృమయన శత్రుభూముల
నాకృమించుట.

క. ధృతరాష్ట్రభూపతికి వు

ధృతకథమునఁ జిత్త మొకవిధము గామి, సుతో

ధృతి మాన్పడ నాఁడు ; మనః

క్షీతి పిదపంబుట్టి, యిపుడు శాంతుం డయ్యెన్.

౨౦౪

తే. ఇట్టిచందంబు తెల్లను నీవు పుణ్య

చిత్తవృత్తిమై పైఁచినఁ జెల్లివచ్చు ;

నీ యజాతశత్రుత్వంబు నిఖిలలోక

విశ్రుతము గాదె, ధర్మప్రవీణహృదయ !

౨౦౫

చ. జగముల నెల్లడన్ దురితసంతమనంబు జయింపఁ గోరి పొ

ల్పుగఁ బరమేష్ఠి నిల్పిన వెలుంగు మహీనురు : లట్టివారికిం

దగవు ఘటింప సత్పురుషదత్తము లై చనుజీవనంబు లెం

త గుమతు లైన మార్తురె, పదంపడి యాయువు శ్రీయు నొల్లరే ?

ఉ. ఒక్కొక్కనోఁ గడంగి ప్రతియోధులు మార్కొనునప్పు, డాత్మలన్

నెక్కొని మోములం బొడము నెవ్వగతోడ జనంబు ' లిట్టియం

దక్కట ! భీముఁ డైన, మన యర్జునుఁ డైనను, మాదిప్రత్యులం

దొక్కరుఁ డైన నీపగఱ నుక్కడఁగింపరె యొక్క వేల్చిడిన్ ?

క. వారొక యాగ్రహవృత్తిం

గూరియు ధర్మంబు సెడుటకుం జాలరు ; దు

ర్వారబలు లయ్యుఁ బొండుకు

మారులు శాంతాత్ము' లండు, మనుజాధీశా !

౨౦౬

క. నలువురు తమ్ములు, భవదా

ప్తులఁ, గృష్ణాఁడు వినుచు నుండ భూవర, నీ కేఁ

గొలువునను విన్నవింపం

బలుకలు గల వవధరింపు పరిపాటిమెయిన్."

౨౦౭

చ. అనవుడు, "వీరె తమ్ములును, నాప్తులుఁ, గృష్ణాఁడు ; వీరె తక్కుకొ

ల్వునఁ గలయట్టి సర్వజనులున్ వినుచుండెద ; రయ్య నిన్ను నే

మను మని పంచె జెప్ప మది యంతయు నేర్పడ నన్న, ధర్మనం
దను గరువంపుఁబల్కుల విధంబునకుఁ మదిలోన నుల్కుచున్ —

ఆ. సంజయుండు కృష్ణు సద్భక్తి నీక్షించి,
పవనపుత్త్రిఁ బార్థుఁ గవల ద్రుపద
తనయు సవినయమునఁ గనుఁగొని, ప్రీతిఁ బాం
చాలు మత్స్యధరణిపాలుఁ జూచి — ౨౯౦

వ. “సావధానుల రై వినుం” డని పలికి, యుధిష్ఠిరుడెనకు మోడ్చుఁగేలు
నిగిడించి యిట్లనియె :

ఉ. “శాంతతఁ బొంది కార్యముదెనక ధృతరాష్ట్రమహీశుఁ డాత్మ న
త్యంతముఁ దేజీ, నన్నిట ప్రియంబునఁ బంచెడునప్పు నాకుఁ దే
రెంతయు వేడ్కఁ దాన వెర వేర్పడఁ జెప్పుచుఁ బన్నఁ బంచె ; ని
ట్లంత ఘటించెఁ బొందు, మన మీపదనం దెలి వొండఁగాఁ దగున్.

క. చులుకని కార్యము సేయం
దలఁచుట మీయట్టిసర్వధర్మజ్ఞులు శాం
తులు ననఁ బ్రసిద్ధులగు పె
ద్దలకుం దగ వగునె, యెవ్విధంబునఁ జూడన్ ? ౨౯౪

ఆ. మడుఁగుఁజీరయందు మసి దాకినట్లు మీ
సత్కులమునఁ గల్మషంబు కౌర
వేంద్రుకతనఁ బొందె ; నింతయుఁ బాపంగ
నీవ నేర్తు, కార్యనిపుణహృదయ ! ౨౯౫

చ. “ అఖిలజనక్షయం బయి, జయాపజయంబులు రెండునం దుద్ధిక్
నుఖములు గాని యీపనికిఁ జొత్తురె యుత్తము ? ” లట్లుఁ గాక, యీ
నిఖిలసుఖంబు లేమిటికి, నీ వని వృద్ధజనంబు బాలురక
నఖిలను బంధులక గురులఁ జంపితయేని దయాపయోనిధి ? ౨౯౬

ఉ. పెట్టనికోట నీకు హరి ; భీముడు, నర్జునుడు రణంబునం
 'దొట్టినమంట ; లాకోలదియోధులె నాత్మకియున్ విరాటుడుం?
 జుట్టపుమేరు పుగ్గరణశోభితుఁ డీదుగ్ధదుండు ; నిన్ను ని
 ట్ట ట్టన వచ్చునే సురల కై నను? ఒల్లపు గాక చివ్వకున్. ౨౯-౨

వ. మఱియు నక్కడ - ౨౯-౩

ఉ. దోణుడు భీష్ముడుం గృపుడు దోణుతుండును గర్జశల్యులుం
 బ్రాణము లానుయోధనునిపాలివ యండు; నిజానుజన్ము ల
 క్షీణపరాక్రముల్ ; సుతు లజేయులు ; బాహ్లిక సోమదత్తు లా
 స్థాణున కై న నోడరు ; వశంబె జయింపఁగ వారి నేరికిన్? ౨౯-౪

అ. అధిప, యిట్టిమీకు నన్యోన్యకలహంబు
 నాకుఁ జూడ మే లనంగ రాదు ;
 రెండువత్సములకు బియ్యము హితంబును
 నాత్మఁ గోరువారి నడిగి చూడు." ౩౦౦

వ. అని పలికి సూతనందనుండు గొలుపు గలయం గనుంగొని- ౩౦౧

ఉ. "మృక్కైద వాసుదేవునకు, మోడ్చెదఁ జేతులు నవ్యసాచికిం,
 దక్కటిమిత్త బాంధవ హిత ప్రియ మంత్రి వయస్యకోటికిన్
 స్రుక్కుచు విన్నవించెద, నసూయలు దక్కి యచుజ్ఞ నేయుఁడీ ;
 యిక్కరుణాకరున్ శరణ మే నిదె వేఁడెదఁ గోగ్ధశాంతికిన్." ౩౦౨

వ. అనుచుం బ్రాణమ పూర్వకంబుగాఁ బాండ వాగ్విజ్ఞ వచనంబునం
 జూడ్కి నిలిపి, "దేవా, యువశమించుట లెన్న. ఇమ్మెయికిం గురు
 పితామహుండును సంతసిల్లు; అతని కనుమతం బయిన తెఱంగు
 నశ్వలోకనమ్మతం బగు"నన విని, ధర్మనందనుం డి ట్లనియె : ౩౦౩

ఉ. "నెయ్యము దప్ప నొం డొకటి నీచెవి సోకెనె నాదువల్కులం
 దియ్యెడ? సంజయా, యనికి నిమ్మెయి నల్కెదు నీవు. మాకుఁ దాఁ

1. ఒట్టినమంటలు = రగిల్చిన మంటలు. అకోలదియోధుల = అంతమాత్మను కూరులే.

గయ్యము దక్కి మన్ని తగుకార్యము గాదొకొ? పోరితంబు లే
కయ్యెడు నర్థసిద్ధి వెడలై నను నొల్లక యొండు సేయునే? 30౪

క. జనులకు నెల్లను బధ్యము
లనఁగా, ధర్మానుగతములగు ననఁ బొగడం
జను పనులు సేయు భీమా
రునులే దుష్కర్మమునకు రోయనివారల్? 30౫

క. మది సుఖము గోరి, దుఃఖం
బొదవంగల కార్యములకు నుత్సాహము సే
యుదు 'రోప్పనితృష్ణం బడి,
చదు రేమియు లేనియట్టిజను లాతురులై. 30౬

ఆ. యోగ్యతృష్ణదారు, లుచితంపుఁ గొలఁదిమై
నడచినట్టివారు, బెడిదములకు
నంత సొత్తు రెట్లు? సంతాపకారుల
కాక ²పెనఁకువలు సుఖంబులగునె? 30౭

వ. భోగంబులు వలదా యని తలంతు మేని - 30౮

తే. ³వస్త్రమాల్యాను లేపనావసరములును,
జతురతూర్యత్రయంబుల సమయములును,
నేము వెలిగాఁగ మాతండ్రి కించునెట్లు?
పుత్తు లన వట్టి మ మ్మేల పోవఁద్రోచు? 30౯

వ. అయినను నొకమాట సెప్పెద, సమచిత్తుఁడనై వినుమ* అనియిట్లనియె:

1. ఒప్పని...లాతురులై = తగనిదప్పి-దురాశ-లోబడి ఏమాత్రము చతురత నేర్ప-
లేని జనులు తొందరపడినవారై. 2. పెనఁకువలు - పోరాటములు.
3. తా. వలువలు, పూలమాలలు, గండపుబూతలు అలంకరించుకొను వేశలందును, నేర్ప-
రులచే గ వింపబడు నృత్య గీత వాద్యముల సమయములందును, మేము దూరమున
నుండఁగా మాయయ్యకు - ధృతరాష్ట్ర భూపతికి - (ఇంచునెట్లు -) ఏలాగునఁ బ్రియ
మగును? కొడుకుల నాదరించి కొడుకులతోనమై ఏల మము వెడలఁగొట్టును?

- క. “తానైన నపుడు వకుంఠ
డై నీతివధంబు విడిచె నక్కట, పతి, మ
మై నను జక్కని తెరువునఁ
బూని నడపుఁ డనుచు నిపుడు బుద్ధులు సెప్పెన్. 3౧౧
- క. ‘ఎదిరిం దమయట్టులకా
మదిఁ దలఁచినఁ బొనఁగుఁ గాక, ‘మాకుం గుడు మిం ;
డిదె మీరు వృక్కఁ గొనుఁ’ డని
చదు రడచిన మనసుపొందు చక్కంబడునే ?” 3౧౨
- ప. అని చూపి చెప్పి, వెండియు - 3౧౩
- ఉ. సంపద దక్కి యుండఁగ నశక్తు లనంజను మమ్ముఁ బిల్చి పూ
జింపఁగ నంత బేలె పతి? సెప్పెడువారలబుద్ధి నాఁడ మ
న్నింపఁడ ; యింక నేల యగు? నీ వడియాసల వచ్చి రిత్త గా
రింపక మాను ; మాతని చరిత్రము నీకును మాకు వింతయే ? 3౧౪
- క. తగుమాట లాంబికేయుం
డగు నని కైకొనునె యెన్నఁడైనను ? గొడుకున్
మగఁటిమి గలఁ డనియెడు న
మ్మిగఁ జూచుచునుండు విషము మ్రింగెనయేనిన్. 3౧౫
- క. జూదపుసిరి యానపడం
గా దని విదురుండు సెప్పఁగా నప్పుడు, క
ర్ణాదుల పలుకులు విని పతి
యౌదరణము నేయ కున్న, నంతన తీరున్. 3౧౬

1. తా. బరులను తమపలెనే తలఁచినచో అనుకూలపడునుగాని, మాకు కుడుముకాయుండు ; మీరు ముక్కఁగొనుండు అని (చదురడిచిన) బొదిలి నుల్లంఘించినయెడల మనసునఁ గలయిక చక్కవడునా ?

2. అంత బేలె పతి? = అంత బేలయా - పెట్టివాఁడా - భృతరాష్ట్రుండు?

3. నీవడియాసల మానుము = వట్టికోర్కొనోవచ్చి, ఊరక పీడింపక మానుము.

క. ధృతరాష్ట్రం డిటమీడను

సుతులును శకునియును సూతసుతుఁడును దను నే

గతి నడపించిరి, వారల

మతమ యనుష్ఠించుఁ గాక, మరలంబడునే ?

3102

క. గౌర్యము తెఱఁ గిట్టిది ; నీ

వార్యచరితమునకుఁ జొచ్చి యాడెదు : నీ కా

దుర్యోధనునవినయ మని

వార్యం బని యెఱుంగరామి వలనో, వెడఁగో ?

3103

క. చక్రధరు లెక్కగొనఁడు ; ప

రాకృమనిధి యర్జునునకు రాధేయభుజ

విక్రమ మెదురుగఁ గొని, ని

ర్వక్రముఁ జేసికొను వాఁడు రాజ్యం బెల్లఁ."*

3104

వ. అని పలికె 'వెడవెడ యలుక వొడమిన మఱియు ని ట్లనియె : 3100

శా. చాపాచార్యుఁడు భీష్ముఁడుం గృపుఁడు సశ్వతామయుం గర్ణుఁడు

భూప్రశేష్టుఁడు¹ దారు ము న్నెఱుంగరే పో? రెల్లుఁ గయ్యంబు ; లా

శాపాశంబులు చుట్ట, లా వెఱిగియుం జూ వేడి మార్కొందు, రిం

తే పో ! *తమ్ముఁ గపిధ్వజప్రభల యంధీభూతులం జేయవే? 3101

1. వెడవెడ...వొడమిన = కొలఁదిలోపము రాఁగా. వెడవెడ = (కొ). విణ, కొలఁది; అల్పము, నూత్నము, మందము, మృదువు.

ప్ర: "వెడవెడ నేను తొల్లి యిది చింతి" — ఉద్యోగ. ౪

"వెడవెడ నవ్వచు" — ఉద్యోగ. 3

"వెడవెడ యూఁకొని" — ఉద్యోగ. ౨

"వెడవెడ దడియొత్తి" — ఆము. క. ౫

2. తారు (అచాపాచార్యులు మొదలగువారు) మునుపు యుద్ధమెఱుంగరా? ఆకా

పాశములు చుట్టగా ఎట్లును కయ్యములు తప్పవు. ఎదిరిబల మెఱిగియు చావుంగోరి

మోహింతురు. ఇంతకన్న జరుగునదిలేదుపో. 3. తమ్ము = (ధార్తశాస్త్రిలను),

కపిచిన్నముగల అర్జునుని ధ్వజకొంతులే గుర్తివారినిగాఁ జేయవా?

క. మును మమ్ముఁ బొగడి, ¹పదపడి

యని వారల గెలువ నరిది యని, పొత్తుగఁ జె

ప్పినమాటకు నే నొడఁబడ ;

విను, సంజయ, పక్షపాతవృత్తి విడుపుమి.

౩౨౨

సగ్ధర. ²గాండీవజ్వారవం బుత్కట మయి పెలుచం గ్రమ్మినన్, భీముబాహా
దండం బేపారి శుంభద్గద జడియుచు రాద్రొంబుగాఁ దోచినన్, వే
దండద్వంద్వంబుమాస్కిం దఱిమి కవలు మాద్యద్గతిం దాఱినం, జా
కుండం బోకుండఁ గౌరవృత్తులకు వశమె బిట్టల్కిల్ల మూర్ఛిల్ల కుండన్ ?

వ. కావున,

౩౨౪

చ. రణమున వారలన్ గెలువ రా దనుపల్కు లటుండ నిమ్ము. స

ద్గుణుడవు నీవు వచ్చితి ; ప్రితోపశమంబుగఁ బల్కి ; తింక సై

రణ దగఁ జేయువారము, పరాభవ మొందియు మున్ను వారిదు

ద్గుణములు సైచు టీవు నొకకొంత యెఱుంగుదు వింత యేటికిన్ ?

ఉ. ³ఇంకను నట్ల కాఁ దలఁపు ; మే మొకకీడునకుం దొడంగ ; మా
శంకలు దక్కు ; మయ్యకు విచారము గల్గెనయేని, ⁴బాంధవం
బంకుర మొత్త, మావలన నక్కటికం బొలయంగ, మమ్ము నే
వంకకుఁ బోవ నీక, ⁵గరువంబు జగంబు ప్రశంస నేయఁగన్— ౩౨౬

1. పదపడి అని వారల = పిమ్మట యుద్ధమున...

2. తా. గాండీవము నల్లత్రాటివ్వని అధికతీవ్రముగాఁ గ్రమ్మినను, భీముని భుజాదండము పొంగి పెదగదను అడించుచు రాద్రొంబుగాఁ గనబడినను, వీనుల జంటపలక గవిసి కవలు (నవల-సహదేవులు) మార్కొనినను, మిక్కిలి భయపడి, చావకుండ, బారి పోకుండ, మూర్ఛిల్లకుండ, కౌరవసంబంధులు నిలువఁ గలరా ?

'ఇంచు, 'గ్రమ్మినన్', 'దోచినన్', 'దాఱినన్' అనుటచే పగతుటకు, అర్జునుఁడు శ్రవణమాత్రీ భయంకరుడని, భీముఁడు దర్శనమాత్రీ భయంకరుడని, కవలు సంఘర్షణ భయంకరులని విశేషము ద్వనించు చున్నది.

3. తా. ఇంకను అట్లే సైరించియుండు మని తలంపుము. 4. బాంధవంబు అంకురము ఒత్త = చుట్టరికము. పురల మొలకె తఁగా. 5. గరువంబు = విరివిగా.. గరుకము (పై. వి.) గర్వము ; గౌరవము ; విరివి.

క. రం డని పిలువఁ బనిచి, పా

లిం డని కొడుకులకుఁ జెప్పి, యింద్రప్రస్థం

బొండ్లను, వే తొకపట్టణ

మొండ్లను మా కిచ్చి యనుచు టుచితమ కాదే?"

౩౨౭

ఉ. నా విని, సంజయుండు సరనాథున కిట్లను : “నెట్టితప్పులుం

బోవఁగఁ దోచి తాలిమియ పూనుదు గావున, నన్నిమాట లి

ట్టివు వినంగ నాడియును నేఁ దనివోవక విన్నవించెదన్ ;

నీవిభవం బహింసయు ననింద్యచరిత్రము కాక యన్యమే ? ౩౨౮

క. పా లీక కౌరవులు దు

శ్రీలతఁ జెడఁ దలఁచిరేనిఁ, జెప్పెద, రుధిరా

భీలాన్నంబునకంటెను

మే లగు భీమాన్న మైన మినడవడికిన్.

౩౨౯

ప. అదియెట్లంటేని,

౩౩౦

నీ. రాజసూయమహాధ్వరం బట్లు నడపి న

ద్విజులకు సురలకుఁ దృప్తిఁ జేసి,

కాంతియు దాంతియు సకల లోకంబులఁ

బొగడొంద బ్రదికినపుణ్యమూర్తి ;

విట్టి నీచరితంబు హింసాకళంకిత

మగు తెంత యొప్పుదు ? అదియుఁ గాక

దుర్ణయవృత్తి దుర్ద్యుతంబు పుట్టించి

యంతలు సేసినయట్టివారి

తే. నేల గర్వంబు సెల్లంగ నిచ్చి, జగము

చేతఁ దిట్టులు వడునట్లు సేసి పోయి

తేల? అడవుల నిమ్మెయి నిడుమ గుడిచి తేల?

తాల్మియ ధనముగా నింత వడితి.

౩౩౧

క. తుదిఁ బోయి కూర్కకర్కా

స్వద మగు తెఱఁగునకుఁ జొచ్చి, బంధుల గురులక

వెదకి వధియించుసౌఖ్యం

బది యేటికి ? ఆర్యనింద్య, మస్థిర మరయన్.

332

తే. అల్పులకు మ్రింగఁ జేదైన హాలహలము

భంగిఁ బొంగెడుకోపంబు మ్రింగికొనఁగ

నీలగళు నెన్ని ని న్నెన్నఁ బోలు; నట్టి

'నీవు సాలినఁ గా కేల నెగడుఁ బేరు?"

333

చ. అనేవుడు, బొండురాజతనయాగ్రిణి సంజయుమోముఁ జూచి యి

ట్లను: "నది యెల్ల నీపలికినట్టిద. ధర్మపు లట్ల యుండి బో

ధను లరయంగ వచ్చిన నధర్మము లై చెడుఁ గొన్ని, ధర్మ

ర్తనములు గాక తోచి తుది ధర్మము లై చనుఁ గొన్ని కర్మముల్.

వ. కావున, నన్ను దూఱఁదలంచి తేని నాచేయునది ధర్మం బధర్మం బని

నిరూపించి మఱి దూఱుము. కోపంబు నివారింపం దగు; నహింసయ

యు స్తమధర్మం బగు; నట్లుంనను వంశదూషకులును లోకకంటకు

లును నగుపాపాత్ముల నిర్మాలంబుగాఁ జెఱుచుట ధర్మం బని పెద్దల

చేత విందుము. అది యట్లుండె, సంగ్రామంబు రాజులకు ధర్మం

బవుం గా దని నీవ చెప్పుము. అట్లుంగాక యిది కర్తవ్యం బిది

యకర్తవ్యం బని మనల శాసింప వాసుదేవుండు గలండు; మన

కీచిత్కర్మం బేటికి? ఇతండు ధర్మాధర్మవిదులకు గురుండు; కార్య-

కార్యనిరూపకులకు శిక్షకుండు; ఉచితానుచితజ్ఞులకుఁ బ్రదర్శకుండు;

ఇతీనిపంపునఁ గాదె యదు భోజాంధక వృష్టి స్పృజయ కేకయ

ప్రభృతిభూపతిప్రకరంబు ప్రశస్తపథంబునం బ్రవర్తిల్లు చున్నయది.

విశేషించి మాకు నితనిబుద్ధియ సమస్తపురుషార్థములకు మూలం

బగుట, నితని వచనం బవశ్యంబు నలంఘనీయంబు.” అనిన విని జనార్దనుండు సంజయున కిట్లనియె :

33౧

ఉ. “పాండుతనూజకోటికి శుభం బెడఁ గోరుదు నెప్పు ; నాంబికే
యుండును బుత్రపౌత్రమహిమోజ్జ్వలుఁ, డక్కట, చేటు మేలె యం
చుండుదు ; నట్లు గాన, తెలి వొంది యతం డిట వీరిఁ దేర్పఁగా
నిండుమనంబుతోఁ బనిచె ని న్నని దీనికిఁ బ్రీతిఁ బొందితిఁ.”

33౬

ఆ. నీవు సుచితవృత్తి, నెయ్యంబు, ధర్మంబు
వినయ మొప్పఁ దెలిసి, వీరు శాంతిఁ
బొందునట్టిభంగి పొనఁగఁ బల్కుటయును
నాకు సమ్మదం బొనర్చె నిపుడు.

332

ఆ. అనఘ, యిట్లు లంతయును దలఁపం 'గడు
నెనసినట్టు లుండెనేని, ²వింటె ?
పాండవాగ్రీజన్ము పలుకులచందంబు
నూడ, సంధి లేని చొప్పు దోఁచె.

33౮

క. అది యట్టిద. ³సంధానము
దుది నెమ్మొయి గల్లు ? ⁴నెట్లు దుర్యోధనుఁ డు
నృదుఁడు ; భృతరాష్ట్రభూవిభు
హృదయంబు తెఱంగు గొంత యెఱుఁగుదుమె కదా !

33౯

క. ఆరాజు సేయునెయ్యము
గారామును జెప్పె దీవు గడుఁదీపులు గా !
వీరు దమపాలు వడయక
⁵నేరిమిమాటలన తేట నేర్తురె చెపుమా ?

3౪౦

1. కడునెనసినట్టు లుండెనేని = చాల పొందుకడినట్లుండినను, 2. వింటె = వింటివిగదా!
3. సంధానము...గల్లు? = ఏగతినిఁ బొందిక కలుగును? 4. ఎట్లు...ఉన్నదుఁడు =
ఎట్లు చూచినను...తగని పొగరుబోతు. 5. నేరిమి...చెపుమా? = నెప్పరి మాటల
వ్రోడనే సమాధాన ఫలుదురటయ్యా?

ఉ. 'వీరలు పెద్ద ద్రవ్య, కొకవెంట నొడంబడి, తేటి శాంతులై,
కొరవకోటిఁ గూడి మనఁగా మదిఁ గోరుట, పెంపుఁ దాల్చియుం
గారుణికత్వముం దగవు గాదె? జగంబున పాడిఁ దండ్రి'వా
లీ రని తెంపు నేసి పయి నెత్తిన నెత్తిరి గాక, దోహమే? 3౪౦

క. విను, శివవమానము వడి యి

ట్లునికిఁ బడయుపొగడుకంటె, నుజ్జ్వలు లై మా

రొక్కనిన నది తెన్న. ఎ ట్లయి

నన్న వీరికిఁ బోటు మేలు నాకుం జూడన్.

3౪౧

వ. 'సంగ్రామంబు రాజులకు ధర్మం బవుం గా దని నీవ చెప్పు' మని
యుద్ధిష్ఠిరుండు ని న్నడిగెఁ గదా? ద్విజాతులకు యజ్ఞన యాజ్ఞనాది
కర్మకరణవిభాగంబు ధర్మశాస్త్రాచార్యులు విధించునప్పుడు, రాజు
లిచ్చువారు గాని, వేడుకొనువారు గా రని చెప్పట సకలలోక ప్రసి-
ద్ధంబు. 'సర్వవర్ణాశ్రమ ధర్మపరిపాలనంబు నేయునట్టిరాజులు దార
నిజధర్మంబు వడలుదురా? అదియునుం గాక, పాడితోడి యాజ్ఞనంబు
నం దమకుఁ గలకలిమి యనుభవించుచు నత్సంధంబున నడచు
చుండఁ, ద మొరు లన్యాయంబు నేసినయప్పటికిం గదా యీ
శస్త్రాస్త్ర ధర్మంబు లింద్రాదు లగు పెద్దలు గావించిరి. నీచెప్పెడి

1. తా. వీరలు (పాండవులు) పుట్టుపూర్వో తరముల నె తిక, కడచినశానినెల్ల పెల్లగింపక,
ఏటి నొక తెరవున ఒడఁబడి, సమాధానపడి శాంతులై, కొరవవగము - దుశ్యోధనాదుల
తోఁగూడి బ్రతుక్కోరుట పెద్దటికము, తాలిమియు, కనికరము కల్గియు, ఒప్పద-
మును గదా! లోకాచారమునుబట్టి, కొరవులు తమ తండ్రిపాలు ఈయరే యని
తెగించి రచ్చిపైఁబడినను బడుదురు. అది దోహమగునా?

2. అవమానపడి ఇట్లుండుటవలనఁ బొందు పొగడితకంటెను, నాకుఁ జూడగా వీరికి
పోరాటమే మేలు.

3. సర్వవర్ణాశ్రమ...తార నిజధర్మంబు = తామే తమ...; పాడితోడి యాజ్ఞనంబునన్ =
వ్యాయ్యునుగు గడన వలన

ధర్మంబులు కౌరవులకుం జెప్ప వలవదా? వారలు గదా 'మీఁ
దెఱుంగక కొఱతఁజులుకు లై చెడుతెరువునం బోయెడువారు" అని
వలికి మఱియు నిట్లనియె: 3౪౩

క. "నెట్టి నభలో నేవుర

కట్టెదుర, ³నరాతితనము గా కెంతయు వా

రెట్టితులువలో! ద్రాపది

నట్టులు పఱిచెడిదె, జూద మాడరె యెందున్?" 3౪౪

వ. అనవుడు, సంజయుండు: "దేవా, నీచిత్తంబున నిడి దీని నిత
గొనియాడినఁ గర్జం బొడఁగూడునే?" యనిన, వాసుదేవుం డిట్లనియె:

ఉ. "అత్తటి భీష్మముఖ్యు లగు నచ్చటి వృద్ధజనంబు లెల్ల నో

రెత్తక యూర కుండిరి మహిశ్వరుచిత్త మెఱుంగ కున్మిఁ; దా

నొత్తి కుమారులం గినియ నోపడ; యక్కట! మాన్వఁగన్న, నా

చిత్తమ కాదు, లోకముల చిత్తము లెల్లను సంతసింపవే? 3౪౫

ఉ. ⁴తిట్టులఁ బోయి, ⁵యక్కొలువు తేకువవారలలోని కింతిఁ దా

నట్టులు దుస్ససేనుఁ డదయాకృతి ముందల వట్టి యీడ్వఁగా,

నెట్టు సహించె మామ? సతియెడ్పుటెలుంగున కెట్టు లోర్చె? నీ

పట్టున సేమ మారయఁగఁ బంచుట కెట్టులు నేర్చె గొమ్మఱన్? 3౪౬

వ. "ఇది దగ దంచు నడ్డపడునింతకు నేరక సభ్యు లందఱుకొ

⁶మది మఱిగొన్నయట్టియెడ, మానినికిం ⁷దనుఁ దాన కాచికో

లొదవిన దానఁజేసి, సభ నొచ్చెము దక్కినఁ బొండునందనుల్

బిదికిరి గాక, ⁸యయ్యెడరు రాచకొమారుల కోర్పునట్టిదే? 3౪౭

1. మీఁదెఱుంగక కొఱతఁ జులుకులై = రాఁగలదాని నెఱుంగక, దుడుకుపనులు - అ
కార్యములు - చేయువారై. 2. నెట్టి న = పూన్మిలో 3. నరాతితనము = దుండ
గము; పోకిరితనము. 4. తిట్టులఁబోయి = తిట్టుచుఁబోయి. 5. అక్కొలు...లోనికి =
అక్కొలువుననున్న పెద్దలలోనికి. 6. మది మఱిగొన్నయట్టియెడ = బమ్మెరపాటుననున్న
పట్టున. 7. తనుఁదాన...దానఁజేసి = తన్నుఁదానే కాఁపాడుకొన ననువగుటవలన,
8. అయ్యెడరు = అభంగ పాటు, ఆయావేగము.

వ. సంజయా, వినవే యప్పుడు సభాసదులకుఁ గర్జితూలంబు లగు-
నట్లుగాఁ గర్జిండు - ౩౪౯

క. 'లే రిచట మగలు నీకును;
వీరలు జూదమున నోడి విడిచిరి నిచ్చున్;
వారిజలోచన, నీపైఁ
గూరిమి గలమగని వెదకికొను మొరు' ననఁడే? ౩౫౦

క. నరునకు నది వాఙ్మయ మగు
శరమై హృదయంబు నాటి చలియింపక, దు
ర్భరవేదనఁ జేయంగాఁ,
జరకాలము దచ్చికిత్స చేసెనె చెపుమా? ౩౫౧

వ. మఱియు దుశ్శాసనుండు; 'వీర లండఱును గొడ్డువోయిన వారలు;
పౌరుషంబు గల మానిసి యిందెవ్వండు అనియె' నతనిచెప్పినట్లు పెద్ద
గాలంబేని వీరల గొడ్డువోయిరి గాక, వీరిదెన వారికి నేమి ఫలించె?
వెండియుఁ దత్సమయంబునఁ బుట్టినమాట లుగ్గడించునట్టివి గావు.
ఈ సంద్ధికార్యం బత్యంతదుర్లుంబు. దీని ఘటియింపం జేయుట
యశక్యం బని తలంచెద. అయినను - ౩౫౨

సీ. పాండవేయులఁ దగఁ బ్రార్థించి, యందుల
కక్కట, యే నైన నరుగుదెంచి,
కౌరవులకు బుద్ధిగాఁ జెప్పి రాజ్యంబు
పాలుసేసిన, మృత్యుపాశములకుఁ
దప్పరే వారలు? దగవును నేర్పును
నాఁ ఘోష నిలుచుట నాకుఁ గీడె?
నన్ను మన్నింతు; రన్యాయంబు సొరని నా
మాటకుఁ దా రొడఁబాటు లేక

శే. యుందురే ? 1 కేరడము లాడు చుందురేని

2 కవియు పాండవబాణాన్ని గాదు సువ్వె,

3 తమ్ము 4 తమలో భ మచుచిచ్చు 5 దరికొనంగ

6 దెగినవా రయిపోదు ; రింతియ తలంప 7.

3733

వ. అని పలికి వెండియు ని ట్లనియె :

3734

ఆ. “రోషమయమహాతరువు సుయోధనుఁ, డురు

స్కంద మందులోనఁ గర్జుఁ, డలరుఁ

గొమ్మ సౌబలుండు, గుసుమఫలంబు దు

శ్యాసనుండు, మూలశక్తి తండ్రి.

3735

ఆ. ధర్మజులడు ధర్మతరు, నర్జునుండు ఘన

స్కంద, మనిలసుతుండు శాఖ, కవలు

పుష్పఫలము ; తేరు, భూసురులును, నేద

ములుఁ దదీయ మైనమూలచయము.

3736

క. ఈరెంటియందు నరసి య

సారం బిది, గాఢసార సహితం బిది నా

నేర వలయు : నదియును గా,

కేరూపం బయ్యె నేని నీ నేమిటికి ?

3737

మ. ధృతరాష్ట్రంకును బుత్తులు వనము; గుంతీనందనుల్ సింహముల్;

మతి నూహింప నసింహ మైన వనము మర్దింతు ; రెండు వనా

వృతవృత్తంబులు గానిసింహములకు వేగంబ చేటొందు ; 7 గా

న, తగం బొందుట కార్య మీయుభయము న్సంతుష్టిమై నన్మిక్కి.

1. కేరడములాడు ... = పంకి రమాటలు, తిరస్కారములు ... 2. కవియు... గాదు సువ్వె = కృష్ణుని పాండవాన్ని కాదునుమి. 3. తమ్ము = తమరిని. 4. తమ లో భమచుచిచ్చు = తమ పిసినితనము, దురాశ ఆనునన్ని. 5. దరికొనంగ = క్రమ్మ గా - పరిజ్వలింపగా. 6. తెగిన... పోదురు = నాశనమయిపోవుదురు.

7. కానతగ = కావున ఒప్పదముగా. 8. పద్మములలో నయొక్క పట్టున 'కాన' అనునది కావున అనునర్థమున, కళ్ళగాబ్రయోగింపబడినది. దీనిలబట్టి తక్కినవాళ్ళు

క. పరిచారకులై యుండుదు,
 'రరివర్ణవ్యతికరమున కగుదురు ; వీరికే
 సరిఁ దనకొడుకులు మెలఁగిన
 తెరువున మెలఁగింప వలదె ధృతరాష్ట్రునకుక ? ౩౫౯

క. ఏ నీపనికై వచ్చెనఁ ;
 'దా నొప్పఁ దలంచె నొండె దప్పం దలంచెక,
 'దానన నెగడెద మే ; మ
 మ్మానవనాథునకుఁ జెప్పు మామత మెల్లకే". ౩౬౦

వ. అనిన విని, సంజయుండు ధర్మశతయుం గనుంగొని : “అట్లయినను
 గడు లెస్స గదా? దేవా, నావచ్చిన కార్యంబు సఫలంబయ్యె. పని
 వినియెద” నని, వాసుదేవునకు నట్ల విన్నవించి, భీ మార్జున నకుల
 సహదేవ సాత్యకి ద్రిపద విరాటుల నీక్షించి, “మీయందఱచేత
 ననుజ్ఞాతుండన కదా, పోయివచ్చెద. నా యాశినమాటల యం
 దేమియుం దగనియట్టివి లేవుగదా ?” యనుటయుఁ, బాండవాగ్రిజుం
 డతని కిట్లనియె : ౩౬౧

అ. “పోయి వత్తుగాక, యీయన్నయందఱు
 వినఁగ నాడి తీవు విశదభంగి ;
 నొక్కమాట యైన నుచితంబు గానిది
 గలదె ? ఇట్లనంగ వలయు నెట్లు ! ౩౬౨

క. ఎదు రున్నరూపు వలుకఁగ
 దుదిఁ గటకటఁబడవు నీవు ; దుర్ణయమును బె

అను ‘కాన’ కళగాఁబాటింపఁబడెను. అతక్కినచోటు లన్నిటను ‘కాన’ ద్రింతాత
 ముగాఁ బాటించినను సాధుతకు లోటురాదు. కావున ‘కాన’ను కళగను, ద్రింతాం
 తముగను బాటింపవగును.

1. అరివర్...కగుదురు = పగతురపెనఁతులపట్టునఁ బనికవత్తురు. 2. తానొప్ప...దలచెక
 = తాను (ధృతరాష్ట్రుడు) ఒప్పుగాఁదలచినను, లేదా తప్పుగాఁదలచినను.

౩. దానన...మేము = ధానింబట్టియే మేము శైంపొందుదుము.

ట్రిదమును బెండును నగుపలు

కొదవదు నీనాలుకకు, నయోన్నత, యెపుడున్.

౩౬౩

క. నీ వొండె, విదురుఁ డొండెను

గానలయుం గాక, యిట్టికార్యంబులకున్

రా వేఱ కలరె తగువా,

రీవినయము నేర్పు గలదె యితరుల కెందున్ ?

౩౬౪

చ. అరిగినయట్లు పెద్ద లగునందలి విప్రుల నెల్లఁ గాంచి, యా

దరమున వారిసేమ ముచితంబుగ నారసి, వెండి కాన్పుమీ •

గురునిఁ బితామహుం గృపునిఁ ; గూర్తురు వారలు నాకు ; నానమ

స్కరణము గాఁగ వారి కధికప్రియభక్తి నమస్కరింపుమీ. ౩౬౫

నీ. మాతండ్రిఁ గని యేను బ్రీతిమొక్కుట గాఁగ

దండప్రణామంబు దగనొనర్చు ;

దుర్వృత్తిఁ బొరయునాదుర్యోధనునిసేమ

మడిగితి నని చెప్ప ; మతనితమ్ముఁ

డగుటకుఁ దగియెడునాదుస్ససేనుని

కుశల మారయుము ; దక్కునుగుమార

వర్గంబు నెల్లను, వనితాజనంబుల

నుచితంపుమై సుఖ మున్ని యడుగు ;

ఆ. విదురు శల్యుఁగాంచి వినయంబు దోఁపంగ

నాడు ; దోణతనయు నక్కునేర్చి

కొంటి ననుము ; బాష్ణికుని సోమదత్తు భూ

రిశ్రవసునిఁ దలఁచి ప్రియము నెఱపు.

౩౬౬

వ. మఱియు వంశవంతులు వయోవృద్ధులు నగు భూపతులను, గృతవర్మను,

గర్జ శకుని సైంధవ ప్రభృతులను, దక్కటిరాజులోకంబును, గయ్యం-

బునకుఁ దోడువచ్చిన సకలదేశాధీశులనుం గని, యెవ్వరితోడ నెవ్విధం బునం బలుకం దగు ప్రణామవిసయ బాంధవ మైత్రీ వాత్సల్యంబులకు నయై ప్రకారంబుల మద్దచనంబులుగాఁ బలికి, యుచితంబుమొయి నుపచరింపుము. ౩౬౭

క. దాసీ దాసజనముల కు

దాసీనము గాక యుండఁ, ¹దడయక యే మి
త్రానంగ మొంది, ²శత్రుని
రాసం బొనరించి, ³తమ్ము నరసెద ననుమి.

౩౬౮

క. పోయిన మొగమున నచ్చటఁ

జేయఁ తెఱం గెల్ల నీకుఁ జెప్పితిఁ; బిదపక
మాయయ్యపెద్దకొలువున
⁴వా యోడక యిట్టనంగవలయుం జుమ్మి.

౩౬౯

చ. అనఘ, భవద్బలంబునన యాపద యించుక లేక పాండుసం

దనులు నిజా వృబంధునహితంబు నుఖస్థితి నున్నవారు; త
జ్జనకునిరాజ్యపీఠమున నమ్మద మొందఁగ నిల్చి శైశవం
బునన ప్రభుత్వ మిచ్చి తగఁ బోచితి వారల విశ్రుతంబుగక. ౩౭౦

ఉ. ఇప్పు డుపేక్ష నేసి, కృప యేమియు లేక, విహీనవృత్తి ⁵వా

రోప్పమిఁ బొందఁ జూచు టిది యొప్పునె? ఇంతట సంతసింప రా
దెప్పుడు; సంత కంజ; నట యెక్కుడు గోరినఁ బాల కుండదే?
ఒప్పుదె కూడి మన్ని మన, ⁶కొప్పనివారలయుక్కు దక్కఁగక⁷

1. తడయక యే మిత్రానంగమొంది = జాగునేయక నేను మిత్రులతోడ్పాటు గాంచి.

2. శత్రునిరొసం బొనరించి = పగఁజూప నిరసించి. 3. తమ్ముక = దాసీ-దాసజనములను. అరసెదక = కౌపాడును అనుమి = అని తెలుపుము. 4. వాయోడక = మాట పిఠికిదగములేక. 5. వారొప్పమి బొందఁ జూచుట = వారు (పాండవులు) తగనినశ అనుభవించుచుండఁగాఁ జూచుట. ఇదియొప్పునా? ఇంతట ఎప్పుడు సంతసింపరాదు. అంతకంజక = అంతకును జంకను. 6. ఒప్పనివారల యుక్కు దక్కఁగక = పగఁజ పొగరడఁగునట్లు. ఒప్పుదె...మనకు = కూడిబ్రదుకట మనకుఁదగదా?

వ. అని తదవసరంబునం బితామహుతో ని ట్లనుము : 320

చ. 'అడఁగఁగనీక శంతనునియన్వయముం గలిగించి ; తీవ యి
 వ్వాడు దగ నీమతంబునన పొం దొడఁగూడఁగఁ జేర్చి పాత్రులకా
 నడికి నధర్మవృత్తిని జావునకుం దొలఁగించి మన్నినం,
 బుడమిజనంబు గాజులును భూసురులున్ నినుఁ బ్రస్తుతింపరే?' 323

వ. అని పలికి వెండియు, 324

క. 'ఇంతలు వుట్టినచోటను
 శంతనునందన, యహీనశాంతిపరుం డై
 కౌంతేయాగ్నిజుఁ డిడాలము
 పొంతం బో నొల్లఁడనుము, బుధు లియ్యకొనక. 325

సీ. ఆసమయంబున నచ్చటివా రెల్ల
 వినునట్లుగా సుయోధనునితోడ—
 'బాహుబలాధ్యుల బలహీనులక్రియ
 వెడలంగ నడిచిన వెట్టితనము,
 నత్యంతచిరకాల మడవులఁ గొండల
 బాధలఁ బెట్టిన పరుసఁదనము,
 సభలోన నట్లు పాంచాలరాజాత్మజుఁ
 దల వట్టి యీశ్విన తులువతనము,

తీ. ధర్మపుత్త్రిండు సైరించె దధ్య ; మీవు
 కురుకుమారుల నని మ్రింగికొనకు ; మొరుల
 సొమ్మునకు నాసపడఁ దగ ; దిమ్ము వారి
 పాలు ; వారలతోఁ గూడి బ్రదుకు.' మనుము. 326

1. తా. అడఁగిపోవనీయక — అంతరింపనీయక శంతనునివంశమును గలిగించితివి ; ఇప్పుడు
 నీవే తగు శరణున, నీయిష్టముచొప్పున, కలయిక కుదురునట్లుచేర్చి, మనుమలను నిందకును
 ధర్మదూరమునకు నడతకును, చావునకును తొలఁగించి — తప్పించి బ్రదికించినచో.....
 కొనియాడరా ?

2. అలనుపొంతక పో నొల్లఁడు = పోరాటముదరికిఁబోవ నిచ్చుగింపఁడు.

వ. ఏము కలహం బొల్లక పొందు గోరుట తనకు మేలు, తనమనంబున దరికొను తృప్తానలం బొర్ప నొరు లడ్డంబు సారమింజేసి, యేన బుద్ధి సెప్ప వలసె. తన యొద్దంగల యోధవీరు లెయ్యెడలలేమి దెల్లం బయినను, మాకుఁ జేదోడు ధర్మంబు గలదు. అదియునుం గాక యఖిలలోక నేవితండైన కృష్ణుండు పెనుఁబ్రావు గావునఁ, దమకు మమ్ము గెలువం గొలఁచి గాదు. అది యట్లుండె, నేను భీమసేనా-దులకుం దమకుం బెద్దవాఁడ నగుట, వీరును దారును మదీయ ప్రార్థనాభంగంబునేయక, నా దగుశాంతియు దాంతియుఁ జెల్లించి, నన్నలజడిఁ బెట్టక, పోరితం బుడిగి తమతమ ధనంబులు గుడిచి నుఖం బుండుట మనఁబెద్దలకుం, దక్కటిబుద్ధిమంతులకును సంతోషం బగు. పెద్ద యీ నోపఁడయ్యెనేనిఁ గుశస్థలంబును, వృకస్థలంబును, వాసంతియు, వారణావతంబును జాలు. కాదేని మఱియు నెందేనియు నొక్కటి యగునట్లుగాఁ దనతోడఁబుట్టువు లేవురకు నిలువ తావు లయి దిచ్చిన సర్వశాంతియగు. అట్లయిన నిండలి యండలిబంధు మిత్త్ర సహాయజనంబులు గలసి, సర్వచుం దెగడుచు నునికి, మన మనంబులకుఁ బ్రియంబు సేయు. కురు పాంచాల యాదవ మాత్యులు పరస్పర వీరితనంపాదకత్వసంపన్నులై బ్రదుకుట నాకుం గోర్కి. ఇంతయు నమ్మహాపురుషునకుం దెలియం జెప్పము". అనిన విని, "దేవా, నీయానతిచ్చిన మార్గం బంతయు నడపెద. మీతండ్రి నీకును దమ్ములకును వాసుదేవునకు నెట్లు ప్రియం బట్లు సేయు వాఁడ కాక యనుచుం బ్రణామంబు సేసిన సంజయునకు ధనంజయుం డిట్లనియె :

322

క. "బాలసఖుండవు : నాకును

నీ లెస్సదనంబు, నేము నీతి విడిచి దు

1. తా. బాలసఖుండవు. నీమంచితనము నాకును, మేము నీతివిడిచి చెడుకొనవలెననుట నీకును, పిన్ననాటనుండియు ముందు తెలియదా?

శ్రీలుర మగుటయు, శైశవ

లీల మొదలు గాఁగ మును దెలియదే, నీకున్ ?

౩౭౮

మ. బలమత్తాకృతి యైనభీముఁ డనుశుంభత్కుంభి సంరంభమున్
నిలిపెన్ నాఁడును సంకుశం బయి ; తుదిన్ నేఁడుం దదుదేకమున్
మలుఁగం జేయ నజాతశత్రునికృపామాగ్ధ్యంబ చాలంగ, వా
రల కేలా నయవికృమోచితవిచార క్లేశముల్ సంజయూ ?” ౩౭౯

వ. అని పలికి ధర్మతనయానుమతంబున, సంజయునకు సపరివారంబుగా
సముచిత ప్రకారంబున మజ్జనభోజనంబు లొనరించి, మాల్యానులేప
నాద్యుపచారంబులు సేయించి, మణిభూషణ చిత్రాంబరంబు లొసంగి
వీడుకొల్పిన, నతండును, బాండవులను వాసుదేవుని వీడ్కొనిచనియె*.
అని చెప్పిన — ౩౮౦

క. విని, యత్యంతకుతూహల

మునఁ బొదలుచు, ‘సంజయుండు ము న్నెచ్చటికిం

జనియెను ? నెవ్వరితో నే

మనియెను విన వలయు, మునిజనాధిప, చెప్పుమా’.

౩౮౧

వ. అని యడిగిన.

౩౮౨

ఉ. భూరికృపానుషంగ, మునిపుంగవచి త్తనరోజభృంగ, సం
సారదవప్రవర్ష, సురసంస్తుతదివ్యగుణప్రకర్ష, దో
స్సారనిరస్తదైత్య, శమశాలిమనస్థితినిత్య, లోకని
స్తారకశీల, నీర్వృత్తివిశాల, నిరంజన, పాపభంజనా.

౩౮౩

క. శ్రుతిమాళిరత్నమూర్తి,
శతధృతిముఖపద్మపండసారభక్తి, రీ,
రతిపతిహితాహితాక్షా,
సతతసమాచరితభక్తజనసంరక్షా.

౩౮౪

మాలిని. సదయవిమలదృష్టి, సంశ్రితాశీగిప్రవృష్టి,
హృదయ కమలవాసా, యిద్ధమాయావిలాసా,
విదితనిఖిలభూతీ, విశ్వరక్షాత్తహేతీ,
సదసదుపచితాత్మా, సంభృతానందవర్తమా.

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్ర కొమ్మనామాత్యపుత్ర బుధారాధనవిరాజి
తిక్కనసోమయాజి ప్రణీతం బయిన శ్రీమహాభారతంబున
యుద్యోగపర్వంబునందుఁ బ్రథమాశ్వాసము. ౩౮౬

హ రి హ ర నా థా య న మః

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము

ఉ ద్యోగ పర్వము

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీ

విస్తారకరణకరు
ణావేశోదార, శశ్వదమలూకారా,
భావవికారవిదూర, శు
భావహనామప్రకార, హరిహరనాథా.

—: సంజయుఁడు భర్తృజనిసంధిపల్కులను భృతరాష్ట్రనికుఁ చెల్పుట :—

వ. దేవా, వైశంపాయనండు జనమేజయున కిట్లనియె: “నిర్విధంబున
వీడ్కొని సూతనందనుండు పవనజవనంబు లగునరదంబు తురంగంబు
లం దఱిమి ప్రొద్దు గ్రుంకునంతకుం గరిపురి సాచ్చి, నగరి కరిగి
యంతఃపురంబున నున్నభృతరాష్ట్రనికుం దనరాక యెఱింగించిపుచ్చి,
యతనిం గాంచి యడుగుల కెఱగిన, నమ్మహీవరుండును నత్యాద
రంబున నెత్తి సమీపంబున నునిచినం గొలిచియుండి, చేతులుమోడ్చి
యిట్లనియె: : ౨

ఉ. “దేవర పంపఁగాఁ జని యుధిష్ఠిరునిం గని వచ్చినాఁడ; నా
భూవిభుఁ డప్రమేయగుణపూజ్యుఁడు, మీకు నమస్కరించె; సం
భావన నేసె నా; కిచటిబంధుల నెల్లఁ దలంచె; మీనుఖ
శ్రీవిభవంబులుక సుతుల నేమము న న్నడిగెం బ్రసన్నుడై.” ౩

తే. అనుడు, ధృతరాష్ట్రుఁ డిట్లను: “నయ్యజాత్యుడై 2-7-1986

శత్రునకు సేమమే, యనుజన్ములెల్ల

సుఖులె, బంధులు భృత్యులు సఖులు మంత్రి

వరులు సంప్రీతిమెయి నన్నవారె యచట?”

౪

వ. అనిన సంజయుం డిట్లనియె:

౫

క. “వారెల్లను భవదీయ

స్ఫూరబలము గారణముగ సౌఖ్యంబున ను

న్నార మని పలుకుదురు; నిజ

మారయఁగా నట్ల కాదె యడి, జననాథా!

౬

క. ధర్మజనకు భోగంబులు

ధర్మపున క్రింపు గావు; ధర్మంబులలో

నిర్మలబుద్ధి నహింసకుఁ

గూర్చి గడుం గలఁ డతండు, కురువంశనిధి!

౭

ఉ. మాశుషశ్రీ యొల్లఁడు; సమంచితదైవము యూఁది యుండు. నీ

పైన యతండు పుణ్యమును బాపముఁ జెట్టినవాఁడు; నీవు నీ

సూనువశంబ కాని యొకచోప్పుఁ దలంపవు; కర్మ సాబలా

ధీనము గార్యనిశ్చయము; దెల్లము, నీ మత మొప్పు దేమియుక. ౮

ఆ. ఆలుబిడ్డ లేనియట్టిమ్మరి యగు.

కొయ్యగాక, కుదుటఁ గూడు వెట్టి

కుడుచువార లిట్టికొవ్వదంబులు. సేయఁ

జొచ్చు టిచ్చగించి చూతురయ్య!

౯

చ. కొడుకులఁ గానరే నృపు లకుంతిత తేజల నెందు; నిమ్మొయిం

జెడతెరు వైనచోఁ దగవు సెప్పుక యొప్పరికించి చూతురే?

పుడరుజనంబు లెల్ల నినుఁ బ్రవృత్తగఁ దిట్టగ వించు నున్మి నొ

చ్చెడు మది యెప్పుడుం, జెవులు చీములు గట్టెడుఁ, గౌరవేశ్వరా! ౧౦

1. ఇట్టికొవ్వదంబులు = ఈతెలుగు పొగబోతుచేతలు. 2. ఒప్పరికించి = ఉపేక్షించి.

3. పువృత్తగఁ దిట్టగ = పుచ్చనట్లు తిట్టఁగా.

చ. చలమున దుస్సనేనుడును సౌబలుడు¹ మిముఁ బట్టి యార్ప, బొమ్మలక్రియ నాడు చుండుదురు మానక నీవు సుయోధనుండుఁ; దారలసి యొకప్పు పాండునుతు లాగ్రహవృత్తికఁ జొచ్చి రేని నీ చలము బలంబునుం గులముఁ జక్కుగఁ జేయఁ ²యొక్క వేల్పిడిన్ ?

క. ³వినుము, యుధిష్ఠిరుసైరణ

మనవారలు వెఱపుగా సమర్థింతురు ; డీ

కొనఁగాఁ దగ రని వాసినఁ

గని, యోటమి వెట్టినట్లు, కౌరవనాథా !

౧౨

క. అనుజులకు నడ్డపడి యే

మిని జేయఁగ నీమిఁ జూచి మెచ్చితిగా ⁴

వును ; సాదు రేఁగ నేని

న్విను, తలపొలమునన కాని నిలువదు సుమ్మి.

౧౩

చ. ⁵అనయము వుట్టె జూదమున యప్పుడ ; యెంతయుఁ నొచ్చువెట్టి కాల్వినయది నీయు పేక్షయ ; వశీకృతచిత్తుండు ధర్మసూతి మెత్తనిపులి ; యెల్లవారలు నధర్మము నీవయిఁ బెట్టినంతకు న్వినుండును గానఁడుం ; బిదప నీకును నాకు మరల్ప వచ్చునే ?

౧౪

చ. ⁶అనయము నొచ్చుచున్నయవి యంగము లెల్లను వేగ వచ్చుట ;

నృనము వశంబుగాదు ; జననాయక, పౌర్ణిదిను బోయె ; నిప్పు డే

బనివిని, రేపు, పుత్త్రులును బంధులు నావులు నీవు నేర్పడఁ

విన, మనకార్య మంతయు నవి స్తరతం దగ విన్నవించెదఁ.

౧౫

1. మిముఁబట్టియార్ప = యాడింపఁగా. 2. ఒక్కవేల్పిడిన్ = త్రుట్టిలో - చిటికెలో...

3. తా. ఎదుర్కొనఁదగరని ఉపేక్షించినచో, ఓడనని కేలింతలు గొట్టినట్లుగా - యుధిష్ఠిరుని సహనశీలమును వెఱపుగా మనవారు (దుర్మోధనాదులు) సమర్థింతురు.

4. అనయము = అశుభము, కీడు. అనయము = (ఉభ. డే. దుర్మితాంతావ్యయము) అత్యంతము, అవశ్యము, మఱిమఱి, సతతము, (సం. వి. అ. పుం.) అశుభము, అపద, దురదృష్టము, ద్యౌతాదివ్యసనము, నీతికొనిది. 5. అనయము = అత్యంతము.

ఆ. అనిన, 'నట్ల కాక' యని సంజయుని వీడు
కొలిపి, కొంతపోయి కురువిభుండు
కార్యచింత మునిగి, కంచుకి నొక్కరుఁ
బిలిచి, వేగ విదురుఁ బిలుపు మనియె.

౧౬

వ. వాఁడును సత్వరంబుగాఁ జని యతనిం దోడ్తెచ్చి కాన్పించిన,
నమ్మహీవరుం డత్యాదరంబున విదురుం దనయొద్ద నునిచికొని యతని
కిట్లనియె :

౧౭

ఆ. “పాండురాజసుతులపాలికిఁ జని, యిపు
సంజయండు వచ్చి, సమ్ముఖమున
నన్నజాల దూతీ, నాకు రేపచ్చటి
పనులు సెప్పవాడ ననుచుఁ జనియె.

౧౮

క. అప్పటినుండియు నెవ్వగ
గప్పికొనినఁ జిత్తవృత్తి గలఁగెడు ; మేనుక
నిష్కలఁ బొరలినయట్లయి
చొప్పడ దించుకయు నిద్ర, శుద్ధవిచారా !”

౧౯

వ. అనిన, కురుం డిట్లనియె :

౨౦

క. “బలవంతుఁడు పై నెత్తిన
బలహీనుఁడు, ధనము గోలుపడినయతఁడు, మ్రు
చ్చిల వేచువాఁడు, గామా
కులచిత్తుఁడు నిద్రలేక కుందుదు రధిపా.

౨౧

క. ఇక్కొటగామాల లోపల
నొక్కటి నీచిత్తవృత్తి నొందెనొ, 'యొరుసా
మొక్కటి గుడువఁ దలంచిలొ,
నిక్కము గత మేమి సెపును నిద్ర సెడుటకున్ ?”

౨౨

తే. అనిన, ధృతరాష్ట్రుఁ డిట్లను నడనితోడ :

“ధర్మసుతు మాటచొప్పెవ్విధంబొ యెఱుంగ

కునికిజేసి చింతిల్లితి ; నోవు దీవు

దెలియఁ జెప్పి నాయలమట మలుంగఁ జేయ.”

— ౨౩

చ. అనవుడు, నిట్లనుక విదురుఁ : “డక్కట ! ధర్మసుతుండు బాంధవుం
డును జెలికాఁడును దగుభటండును బ్రేగ్గడయును గురుండుఁ గాఁ
డె, నృపవరేణ్య, నీకుఁ ? బ్రకటికృత సత్త్వండు శాంతమూర్తి స
ద్విసయ వివేకశీలముల విశ్రుతుఁ, డాతఁడు గీడు వల్కునే ? — ౨౪

ఆ. నీవుఁ గొడుగు వారి నెఱిలేక పఱిచితి,

రదియ చాలు ; నుచిత మైనపాలు

పంచియిండు : పిల్లి వట్టిన యీరువు

నేసి యున్న నేల చెల్ల నేర్పు ?

— ౨౫

1. వారి = సాండ్వులను. నెఱిలేక పఱిచితిరి = కృమముదప్పి — అన్యాయముగా —
బాధించితిరి. నెఱి = (దీ. వి.) అందము ;

[ప్ర: 'వసివాళ్ళు వాడియప్పుడు | వసంత... నెఱివోఁగి గసికందులుకందిన...' — కళా. అ. ౪

అచారము: 'ఈ నెఱిగై కొని కూర్చుండెనను...' — అను. ఆ. ౩

వస్త్రముకుచ్చె: 'నెఱిపెట్టి కట్టిన నిండుచెంగావిపై...' — సాంచా. ఆ. ౨

కృమము: 'నెఱితప్పంబడి పెలుగ...' — దోర్ణ. ఆ. ౨

న్యాయము: 'నీకు పీఠలఁదేర్చుట నెఱియకొనె' — ఉద్యోగ. ఆ. ౩

పరాకృమము: 'నెఱి నుఱక జైరివీరుల' — అది. ఆ. ౪

పూర్తి: 'మీఁదఁ బురోచనుకృతి నెఱి నేర్చుడునంతను' — అది. ఆ. ౬

తొక్క: 'కఱికి నెఱి నెఱిగ గోజెమ్ముకయును విలుగ' — స్వాలోచిష. ఆ. ౪

వకృత: 'ఇంతికచములు నెఱిగల యింద్రాశిలలు' — చంద్రాభాను. ఆ. ౨

విధము: 'మీ రీ నెఱికిక సహాయపడు' — ఉత్తరహరివంశ. ఆ. ౩

పూర్తి: 'అనక్కలు నరంబులు దెగ్గంగఱచిన నెఱిదప్పి' — శాంతి.

2. పిల్లివట్టిన ఈరువునేసియున్న = ∴ చేదుగుండెవలెఁ జేసియుండ...

[ఈరువు అనుటకు పొల, ఎఱచి, నంజాఁడు, మాంసము అనునర్థములే నిఘంటు
వులలోఁ జూపఁబడెడి. ఈరువునకు 'చేదుగుండె' అని పదమిడిసిమలొక గొంతభాగమున

వ. మీరు శకుని కర్ణ దుశ్శాసనుల మీఁద రాజ్యభారము వేట్టికొని యుండుదురు. ఇది దుదిముట్ట నేర దెట్లంటేని — ౨౬

క. 'తముఁ దా రెఱుంగుట, వేగవ
డమి, చాలిమి, విడుపు గలుగుటయు లేని పృథు
త్యము గలదె? వారియం దీ
నుమానుషము లొకఁడుఁ బట్టి చూడం గలఁడే? ౨౭

వ. యుధిష్ఠిరుండు నీవు నిక్కమ తండ్రి వని, తగవు నమ్మి, చాల పైరించి యున్నవాఁడు. అది నీవ యెఱుంగు" డనిన విని ధృతరాష్ట్రుం-
డిట్లనియె : ౨౮

తే. "సంజయునిచేతఁ గార్యంబుచంద మెల్లి
యెఱిఁగి, మన కెద్ది సేయంగఁ దెఱుంగు, దానిఁ
బనిచి చేయింపు ; మిపుడు నామనము దల్ల
డిలుట హితభాషణంబుల డిందుపఱుపు. ౨౯

వాడుట కలదు.

పృథ్వీ సందర్భమున రాజ్యమనర్థము హరిపరలయునను దుశ్శాసను, పాండవుల పరాక్రమమునకు జడుపునకును జక్కునడిన ధృతరాష్ట్రునకు సరిపడ "పిల్లిపట్టిన యీరువు" అని ఉపమింపఁబడినది. చేయగుండెఁగఱచి, తినుటకుజేయ, విడువ మన సొప్పును— ఇట్లు మింగలేక కక్కిలేక పెనఁగుచున్న పిల్లితో ధృతరాష్ట్రునికే బోలిక చెప్పఁబడినది. ఈరువునకు మాంసమును నర్థము గృహించునో నీ సందర్భమున కొప్పుడు. మాంసమును బట్టిన పిల్లి దానిని కబళించివేయును అట్టివో మింగుడునడక, - కక్కిరిస్తములేక తల్లడవడు ధృతరాష్ట్రునకుఁ బోలికయెట్లు! కొఱున చేయగుండె అనునర్థమే అట్టిట నొప్పియున్నది. ఈరువునకు మాంసము అనునర్థమునే గృహించి సందర్భమున కొప్పుఁగఁగఁబోలు 'ఈరువు' అని 'పాతాంతరమొకటి కల్పితమై, ఈరువునకు వీరము అని అర్థము పరిశీల్యమగుటచే 'పిల్లిపట్టిన నర్థము' - అని 'సమాధానము' చెప్పికొన్న వారును కొందఱున్నారు.]

1. తా. తమ్ముఁదా మెఱుంగుట, తొందరపడకుండుట, ఓర్పు. త్యాగము — ఈగి కలగుటయు, లేనియేల్బడికలదా? వారి (అశకుని కర్ణ దుశ్శాసనుల) యందు ఈమంచి గుణములు ఒక్కటేని పట్టిచూడఁ గలదా?

2. ఎల్లి = రేపు ; మఱునాఁడు,

ప. నీవు ధర్మాధర్మవిదుండవు, నయానయజ్ఞుండవు, నాకుం బ్రజాగరం
బానర్పుచున్న సంతాపం బుపశమించునట్లు భవద్వచనామృతంబు
నాయుల్లంబున వెల్లిగొల్పుము.* అనిన విదురుం డిట్లనియె : ౩౦

క. “జనులకు ¹నొడఁబాటగువిధ
మున నడచుచు, లోకనింద్యముల నుడుగుచు, ²మీఁద
దని యొకనికలిమి కులుకక,
మనుజులతోఁ బొంది పొనఁగి మనుటొప్పు నృపా. ౩౧

క. కోపము, ³నుబ్బును, గర్వము,
⁴నాపోవక యునికియును, దురభిమానము, ని
ర్వాప్తపారత్వము నను నివి
కాపురుషగుణంబు లండు, కౌరవనాథా ! ౩౨

క. ఏలినవానిని, దైవము,
నాలిని, బంధులను సముచితారాధన సం
శీలతఁ బ్రీతులఁ జేయని
పాలనుఁడా ఫలము లానపడు, మనుజేంద్రా ? ౩౩

క. ⁵నెమ్మిగలవారి నొల్లరు ;
త మ్మొల్లని వారి వెనుకఁ దగులుదు ; రధిక
త్వ మ్మొటిఁగి యెటిఁగి తొడరుదు ;
⁶రిమ్మెఱుఁగనియట్టివార, లిభపురనాథా ! ౩౪

క. ధనమును విద్యయు వంశం
బును దుర్మతులకు మదంబుఁ బొనరించును ; న
జ్జనులైనవారి కడఁకువ
యును వినయము నివియ తెచ్చు, సుర్యీనాథా ! ౩౫

1. ఒడఁబాటు = ఒప్పదము. 2. మీఁద అని = గొప్పఅని. ఒకనికలిమికి ఉలుకక = ఒకని సంపదకు యార్హతచెందక. 3. ఉబ్బు = పొంగుట. 4. అపోవక యునికియును = తనని లేకుండుటయు. 5. నెమ్మి = ప్రేమము. 6. ఇమ్మ = ఉపాయము, నేర్పు.

క. అరిదివిలుకాని యుజ్జ్వల

శర మొక్కని నొంచు ; దప్పి చనినం జను ; నే

ర్పరి యైనవానినీతి

స్ఫురణము పగరాజు, నతనిభూమిం జెఱుచున్.

3౬

తే. 1 ఒకటిఁగొని, రెంటి నిశ్చలయుక్తిజేర్చి,

మూఁటి నాల్గింటఁ గడువశ్యములుగఁ జేసి,

యేనిటిని గెల్చి, యాటింటి నెఱిగి, యేడు

విడిచివర్తించువాఁడు వివేకధనుఁడు.

32

క. విను, మధురాహారంబులు

గొనుటయు, బెక్కండు నిద్ర గూరినయెడ మే

లగ్ననియునికియు, గార్యాలో

చనము, దెరువు నడచుటయును జన దొక్కనికి.

3౮

1. మూలము: ఏకయా ద్వే వినిశ్చిత్వ, తీర్థ చతుర్థి ర్వశీకురు,

పచ్చ జిత్వా, విదిత్వా పటో, సప్త హి త్వా సుఖభవ.

అర్థము: ౧. ఒకటి - పృథుత్వము ; దీనింగొని మంత్రము ఉత్సాహము అను రెంటివి కదలనియక జోడుచేసి, మిత్ర అమిత్ర తటస్థులు అను మూడువర్ణములను సామ దాన భేద దండములను నాలుగు ఉపాయములచే పూరిగా వశపఱచుకొని, త్వ గిందిరియును (త్వక్కు, చతువు, శోత్ర, జిహ్వ, ఘ్రాణముల) నయిదింటిని గెలిచి, సుధి విగ్రహ యాన అసన ద్వైధీభావములను ఆటింటి నెఱిగి, వ్యసనముల నెడింటిని విడిచి వర్తించువాఁడు వివేకధనుఁడు.

౨. ఒకటి - మనస్సు ; రెండు - వాక్కు క్రియ ; మూడు - ధర్మ అర్థ కామ మ్మఱు ; నాలుగు - బ్రహ్మచర్యము, గార్హస్థ్యము, వానప్రస్థము, సన్న్యాసము. ఐదు - కర్మేంద్రియము (వాక్కు, పాణి, పాద, పాయువు, ఉపస్థ) లు. ఆఱు - యజ్ఞ యాజన అధ్యయన అధ్యాపన దాన ప్రతిగ్రహములు అను స్మార్తరక్మములు. ఏడు - సువరణము (పంచభూత పృక్పతులు బుద్ధి అహంకారము)లు.

3. ఒకటి - సత్త్వము ; రెండు - రజస్సు తమస్సు ; మూడు - ధన దార పుత్ర తాపణములు. నాలుగు - భ్యాన భారణ యోగ సమాధులు. తక్కినవి వైది చెప్పఁబడిన క్రమము.

క. నడవడి యను మున్నీటిం

గడనం బెట్టంగ నోడకరణిం దగి తా

నొడఁగూడు ననిన, సత్యము

గడచినగుణ మింక నొండు గలదే యరయన్ ?

3౯

క. ఊమియించువారిఁ గని చా

లమి వెట్టుదు ; రై ననుం నలంప, ననూన

ఊమయ కడు మెఱయుతోడ ; పు

స్తమనూపము గోరువారు దాల్తురు దానిన్.

౪౦

క. పురుషుండు రెండుదెఱఁగుల

ధర ను స్త్రీముఁ డనఁగఁ బరఁగుఁ ; దా నెయ్యెడలం

బరుసములు వలుక కునికిన్,

దురితంబులు వొరయుపనులు దొఱఁగుటకతనన్.

౪౧

తే. చెల్లియుగడియు సై రణ సేయునతఁడుఁ,

బేసవడియును నర్థికిఁ బ్రియముతోడఁ

దనకుఁ గలభంగి నిచ్చునతఁడుఁ, బుణ్య

పురుషు లని చెప్పి రార్యులు, గురువర్యే !

౪౨

ఆ. పాడి దప్పకుండఁ బడయు సొమ్ములకు, న

పాత్రములకు నీగి పాత్రములకుఁ

బెట్ట కునికి యనఁగ, నెట్టన రెండువి

ధములఁ గీడు దొడరు, ధరణినాథ !

౪౩

తే. వెలఁది, జూదంబు, పానంబు, వేట, పలుకు

ప్రొద్దంబును, దండంబుఁ, బరుసదనము,

1. తా. ధర్మము దప్పకుండ గడించిన సొమ్మునకు రెండువిధముల కీడు కలుగును : అపాత్రములకు - (ఇయ్యఁ దగని వారికి) - ఇచ్చుట వలనను, పాత్రములకు - (ఈయఁ దగినవారికి) - ఈయకుండుట వలనను - రెండువిధముల కీడు.

సాము నిష్క్రియోజనముగ వమ్మునేత,
యనెడున ప్తవ్యసనములఁ జనదు తగుల.

౪౪

తే. తగిన వేషంబు, దనుఁదాన పొగడుకొనమి,
నొచ్చియును గీడువలుకమి, యిచ్చి వగవ
కునికి, దన కెంత నడవకయున్నఁ బథము
దప్పకుండుట నడవడి కొప్పు సేయు.

౪౫

క. చెలిమియు, సంభాషణమును,
బలిమి, వివాదంబుఁ, 'దోపు' బాడియుఁ దమయం
తలివారితోన తగు ; నధి
కుల హీనులతోడ నైనఁ గొఱ గా దధిపా.

౪౬

తే. కొంచె మైనను దగఁ బంచి కుడుపు మేలు ;
పనలయెడ దుఃఖ మొర్చి యల్పంబు సుఖము
ననుభవించుట హితము ; శత్రునకు నైన
నిచ్చుటయ లెస్స యడిగినయెడ, నృపాల !

౪౭

క. తను లోకము గొనియాడఁగ
విని యుబ్బుఁడు సజ్జనుండు ; వెండియుఁ గడు మే
లొనరించు ; గీ డొకించుక
యును దనదెసఁ దోవ నీక యుడుపుచు నచ్చున్.

౪౮

ప. ఇట్టిచందంబులు ధర్మనందనునకుం గలవు". అని పలికి, విదురుండు
అది ప్రసంగంబుగాఁ బొండవులఁ బ్రశంసించి, "నీవు వారలంబెనిచి
మానుసులం జేసి రక్షించి, యిప్పు డుపేక్షించి, వారలు వెలి నుండ
నకార కుండఁ దగునే? తగుపా లిచ్చి, వారి రావించి, నీకొడుకుల
తోడివారింగా నడపుట యుచితంబు. మీరును వారును నొక్కటియై
యున్న మీదిక్కు దేవతలకుం దేతిచూడ రాదు" - అనిన, నమ్మా
టలు వెడవెడ యూఁకొని ధృతరాష్ట్రుండు విదురున కి ట్లనియె : ౪౯

తే. “హితముఁ గర్తవ్యమును నాకు నెఱుఁగు
దీవ; ధర్మనుతుచందమును విదితంబు నీకు;
నట్లు గావున, నెఱిగింపు మఖిలకార్య
జాతమును జిత్తతాపోపశమము గాఁగ”.

గీ०

క. అనుడు, విదురుఁ డాతని కి

ట్లను : “నిమ్మెయి నన్న నొత్తి యడిగినఁ జెప్పం
జను నున్నరూపు; సెప్పెన
విను మవధానంబుతోడ, విమలవిచారా!

గీ०

ఉ. డక్కెను రాజ్యమంచు, నకటా! యిటు దమ్మునిభాగ మీక నీ
నెక్కటి మింగఁ జూచె; దది యెట్లఱుగు? విను, మీను లోలత
గ్రక్కున నామిషంబుచవి గాలము మింగినచాడ్పు సూపె యి;
ట్లుక్కివుఁ డైన నీకొడుకునుల్లము నున్నటు లారఁ గూరునే!”

గీ१

క. అని విని, నిరుత్తరుం డయి

మనుజేంద్రుఁడు గొంతసేపు మ్రోన్పడి తలఁపుల్
పెనఁగొన, నిద్రాహానిం
దను వలయఁగ విదురుతోడఁ దా నిట్లనియె :

గీ३

క. “ఇందాఁక నీదుపలుకుల

డెందముతాపంబు గొంత డిందుపడియె : నా
కుం దగ నయానయంబుల
చందంబులు సెప్పుచుండు, సౌజన్యనిధి!”

గీ४

న. అనిన విని విదురుం డి ట్లనియె :

గీ५

ఆ. “తనియఁ బండకుండ మునుగోసికొనఁ జవి
చేటె కాదు, విత్తుచేటుఁ గలుగుఁ;
బక్ష్వమైనఁ గొనిన ఫల మించుఁ, జెడదు బీ
జంబుఁ; గార్యసిద్ధిచంద మిట్లు.

గీ६

తే. మాలకరి పుష్పములు గోయమాడ్కి, చేటి
పువ్వుఁదేనియ గొనియెడుపోల్కి, నెదురు
గండ కుండఁగఁ గొనునది కార్యఫలము ;
బొగ్గులకుఁబోలె మొదలంటఁ బొడువఁ జనదు. ౫౭

క. పరులధనమునకు, విద్యా
పరిణతికిం, దేజమునకు, బలమునకు మనం
బెరియఁగ ననహ్యపడు న
న్నరుండు దెవులు లేనివేదనం బడు నధిపా. ౫౮

క. ఎద్దిరికి హితమును బ్రీయమును
మది కింపును గాఁగఁ బలుకుమాటలు పెక్కి
యొదవినను లెన్న ; యటుగా
కిది యది యన కూరకునికి యెంతయు నొప్పన్. ౫౯

క. చెలిమియుఁ బగయును, దెలివియుఁ
గలఁకయు, ధర్మంబుఁ బాపగతియును, బెంపుం
దులువతనంబును వచ్చును
బలుకుబడిన ; కానఁ, బొసఁగఁ బలుకఁగ వలయున్. ౬౦

క. బెడిదముగఁ గత్తి గొడ్డటఁ
బొడువఁ దెగినమానఁ జిగురు వొడముఁ ; బలుకులం
జెడఁ దునిసినకార్యంబు ని
గుడ నేరదు పిదప నెట్టుఁ, గురువంశనిధి ! ౬౧

క. తనువున వితిగినయలుగుల
ననువునఁ బుచ్చంగ వచ్చు : నతినిష్ఠరతక
మనమున నాటినమాటలు
విను మెన్నియుపాయములను వెడలునె, యధిపా ? ౬౨

ఉ. అక్కట ! ధర్మనందనునియాన్యమునం దొకనాఁడుఁ గీడుప
ల్కొక్కఁడు లేదు ; నీకొడుకు లొండొరు మీటి నికృష్టవాక్యమున్

పెక్కులు పెక్కుభంగులను బ్రేలుచు నుండఁగ నీవు దానికిఁ
సుక్ష్మక వించు నుండె ; దనుకూపమె నీ కిది కౌరవేశ్వరా ? ౬౩

ఆ. ¹చేటుకాల మైనఁ, జెట్టమాటలు నెఱి
గాని తెరువు వట్టుకర్జములును
దగవు లట్ల తోచుచు ; దగియెడునవి యవి
నీతులని మనంబు నిశ్చయించు. ౬౪

వ. నీబుద్ధి పాండవులతోడి విరోధంబునెడ మరలంబడమి పాపంబు. ఇం
తియ కాక యేమిసేయుదము ? మనకులంబునం దేజోద్ధైర్యధార్మిక
త్వాది గుణంబుల గరిష్ఠం డయిన యుధిష్ఠిరుండు నీసిరికి వెల్లి యై
యట్లుండుట దగ వగునే ? నీ పెద్దతనంబునూచి సైరణవాటించి
యున్నవాడు.” అనిన, విదురుదిక్కు మొగం బై ధృతరాష్ట్రుండు “నీ
చెప్పిన నీతివాక్యంబుల నామనంబు దనివోవదు. ఇంకను జెప్పు”
మనవుడు, సతండు వెండియు నిట్లనియె : ౬౫

ఆ. “²నకలపుణ్యకర్మచయమును నొకదెన,
వినుము పాడి దప్ప కునికియొక్క
దిక్కు, దీని శ్రుతులు తెలిపెడునెడఁ, బాడి
కలిమి యెందుఁ బెద్దగా నుతించె. ౬౬

తే. పాడి గలిగిన నిహలోకఫలము లెల్లఁ
జేరుటయకాదు, కీర్తియుఁ జెందుఁ బురుషు ;
ధరణిఁ బొగడితె యెందాఁకఁ బరఁగు, సంత
కాలమును బుణ్యలోకంబు గల్గు సంఘృ). ౬౭

1. తా. చెడుకాలము దాపురించినపుడు చెడుమాటలును, కృమమునకుఁ దప్పిన తోవ
పట్టు పనులును తగినవిగాఁ దోచును. తగినమాటలును పనులును అవిసేతులు అని
సమ్మిగవట్టును.

2. తా. పుణ్యములగు పనులెల్ల నొకదిక్కున, ధర్మము తప్పకుండుట ఒకదిక్కున ఉం
చినచో, దీని ప్రకృతిని జెలుపునెడ శ్రుతులు ధార్మిక సంపత్తిని ఎప్పుడును అధిక
తరముగాఁ బొగడెను.

వ. తొల్లి పృష్ఠాదుండు దైత్యజాతినంభవుం డయ్యును, ఓస కొడుకు విరోచనుండును, నంగిరసుం డనువిపుకొడుకు సుధన్వుండును, దమతమ ప్రాణంబు లొడ్డుగా నొడ్డి యొక్కధర్మసందేహంబునకుఁ బన్నిదంబు నఱచి వచ్చి తన్నడిసిన, నితండు గొడు కితండు లాఁతి యని తలంపక మధ్యస్థుం డై సుధన్వు గెలిపించి, యతనిచేత నిశతనయుని జీవితంబు దానంబుగాఁ గొని వాని బ్రదికించె. కావున నీవును ధర్మంబువిడువక, యధర్మోపేతులైన నీకొడుకులవలనిపక్షపాతంబు విడిచి తెఱంగుసేయుము. వారును వీరును నాపడ లేక బ్రదుకుదురు; నీవును శోకంబు లేక తక్కుదువు.” అని చెప్పి మఱియును — ౬౮

క. “పాపంబులు కర్జము లని

యేపునఁ జేయంగ నవియు నిం పగు ; ధర్మ

వ్యాపారంబు లకార్యము

లై పరిణతిఁ బొందెనేని, నట్టుల చెల్లుక.

౬౯

చ. అది సభయే ప్రియం బెసఁగ నాద్యులు నిల్వరయేని? ఆద్యులే మదిఁ దలఁపంగ వారలు సమంచిత ధర్మము వల్కరేని? అట్టిదియును ధర్మవే తగ ఘటించిన నిక్కము లేదయేని? తాఁ బదిలపునిక్కమే యొక నెవం బిడుచొ ప్పగునేని భూవరా? ౭౦

ఉ. నీతిపథంబునక బ్రదుక నేర్చుట యుత్తమభంగి ; శౌర్యసంజాతము లై కరం బలరుసంపద లొందుట మధ్యవృత్తి ; యస్థితము లై నభారవహజీవనముల్ దలఁపం గనిష్ఠముల్ ; నీతిక బాహుల్యై న, ధరణివర, మెత్తురె వారి నుత్తముల్ ? ౭౧

ఆ. కయ్యమునక యెపుడుఁ గాలుద్రీప్సదురు నీ పుత్త్రొల్లె ; సూతపుత్త్రొఁ డాది యగుతదీయమంతు లంతకు ముందర 1 బిరుదు ; లీవు నీతి తెరువు సారవు. ౭౨

- క. పాండవులు శౌర్య మొల్ల ; ర
ఖండిత నీతిప్రకారకార్యము మెచ్చె
యుండుదు ; రెదు రేచినఁ దుది
మండుదు ; రార్పంగ రాదు మఱియెవ్వరికిఁ. 23
- క. తమతండ్రి భంగి నీకును
సముచిత మగుభక్తి నేసి, సజ్జననుతమా
ర్థమున నడచువారల నీ
వమలమతిం గన్నకొడుకు లట్లరయఁ చగున్". 24
- వ. అని పలికి మఱియు ని ట్లనియె : 25
- క. "కారణము లేకయును నుప
కారపరత్వమున నొరులకార్యంబులకుఁ
వారనియలజడిఁ బడియెడు
వారల చూ యేడుగడయు వారికి, నధిపా ! 26
- చ. ఒకరుని చేతి ప్రోవును, దదున్నతిప్రోవును గాంచి, యెల్ల వెం
టకును గొఱంత లేక పొగడం దగునంపద నొంది, యట్టిదా
తకుఁ దుదిఁ గీడు నేసినకృతఘ్నుని వీనుఁగు నైన రోత వు
ట్టక కబళింపఁ గుక్కలు నొడంబడునే కురువంశవర్ధనా ? 27
- వ. కావునఁ, గృతము దలంపమి గీడు. పాండురాజు నీకుం బరమభక్తుండు.
పాండవులునుం దేజోలాభంబులు గాంచిన వారలు ; వారల నాద-
రింపు" మని చెప్పి వెండియు నిట్లనియె : 28
- ఆ. "బ్రదుకు చేటు, పొగడువడుట దూ తొందుట,
యీగి వేడుకొనుట, యిట్లు మఱియుఁ

1. ఏడుగడ = రత్నకము. 2. ప్రోవు = ప్రోక్షణము.

3. ప్రోవు = ఆశ్రయణము - అండ.

గలుగుసౌఖ్య దుఃఖములు వచ్చు ¹ నెడపడి ;
వాని కింత యేల వగవ నధిప ?

౨౯

క. వగ బలము దఱుంగు, నూ పఱు ;
వగచిన మతి దప్పఁ, దెవులు వచ్చుం ; ²దూరక
వగచి నలంగినఁ బ్రీయ మగుఁ
బగతురకును ; వగచు టుడుగు, పార్థివముఖ్యా !*

౩౦

వ. అనిన విని ధృతరాష్ట్రుం డి ట్లనియె :

౩౧

క. “ర్షిత్తయుపచారముల నే
నుత్తముఁ డగుధర్మతనయు నుడికించితి. దు
ర్వృత్తు లగుమత్సరులకును
మిత్తి యగుం బోర ; వగలు మిగులక యున్నే ?

౩౨

వ. నెవ్వగలు నివ్వటిల్ల నీక నిలుపునట్టిది యెయ్యది ? దాని నెఱింగిం-
పు* మనిన, విదురుం డి ట్లనియె :

౩౩

తే. “నియతతపమును, నిందియనిగ్రహంబు,
భూరివిద్యయు శాంతికిఁ గారణములు.
వానియన్నింటికంటె మేలైనశాంతి
కారణము లోభ ముడుగుట, కౌరవేంద్ర !*

౩౪

వ. అని వెండియు,

౩౫

క. “జ్ఞాతుల పోరితమును, గో
మోతమునాక్రమము, విప్రవర్గము చనవుక,
నాతుల గౌరించుటయును,
బ్రీతిం జన నిచ్చునతనిపెం పొప్ప, నృపా !

౩౬

క. అలమిగొని యొండొరులపో

పులఁ బ్రాపుల నెలమికలిమిఁ బొంది, బహుజ్ఞా

తులు నెమ్మిఁ గూడి, తామర

గొలనికిర్యంక సిరికిఁ బట్టగుదు రుజ్జ్వలులై.

౮౭

చ. కరితురగాదిఘట్టనయు గాలియు నొంపదె యొంటి యున్నయ

త్తరువు? ననేకభూరుహావితానము గుం పయి పేర్చి బాధలం

బొరయునె? యన్న దమ్ములును బొందిన నేరి కసాధ్యు; లట్లు గా

1 కరవయి నిల్చినం 2 కలని కెల్లద మై పటిపోదు రెంతయుక. ౮౮

ప. కావునఁ గౌరవులుం బొండవులు నొండొరులకుఁ బ్రాప్త పొగలిన

నెదిరికి నజయ్యు లగుదురు. 3 పరులయొత్తు లేనిరాజ్యంబు పూజ్య

మహిమం బరంగు. వనవాసంబునం గుందినకొంతేయులం దడయక

తెచ్చి యుచితపదం బిచ్చి నిలుపుట, నీకొడుకులకు నిలుపు గావించుట

యగు*. అని చెప్పి మఱియు నిట్లను: “ప్రియవాదు లెందును గలరు.

అప్రియం బగుంగా కేమియని పథ్యంబు వలుకువారు లేరు. జూదంబు

నప్పు డే నడ్డపడి, యప్రియం బగుటకు శంకింపక, పథ్యంబు వలికితి.

అది నీకు రుచియింపక, రోగికిఁ బథ్యాహారంబు దల కంటగించున

ట్లయ్యె. ఐన నిష్పడుం జెప్పెద వినుము. కాకంబులం గైకొని

మయూరంబులం బరిహరించు విధంబున, మార్జాలంబులం బాటించి

సింహంబులయెడ ననాదరంబు నేయు చందంబున, సుయోధనాదులం

పట్టి యుధిష్ఠరప్రముఖుల విడిచితివి. నేడు కార్యంబు ముట్టవచ్చి-

నం దోపక మిడుంగులు సోకినట్లు దల్లడించెదవు. కులంబునకై

యొకనిఁ దొఱంగులయ నీతి యని పెద్దలు సెప్పుదురు. దుర్జయ

పరుం డై నదుబ్ధి సెప్ప వినం డేని, మనము దుర్యోధనుం దొఱం-

1. ఎరవయి నిల్చినక = వేఱయి నిలిచినచో. 2. కలనికి ఎల్లద మై పటిపోదురు = అం
చులవారికి చులుకనయై చీలిపోవుదురు. చెడిపోవుదురు. పటిపోవు = (చే. అ. కి.)
గొల్లపోవు; నశించు. 3. పరులయొత్తు = పగతుర ఆక్రమణము.

గిన నేమి యగు? అది యట్లుండె - సంపద సహాయంబు నజేక్షించి యుండు. సహాయంబు సంపద నుద్దేశించి వర్తిల్లు. ఇట్లవి యొక టాకటి పొందునంగాని సిద్ధింపవు. కావున, సీసంపద పాండవు లకును, వారిసహాయత్వంబుల నీకునఁ బ్రయం బోనరింప, నొండొ- రులకలయుట మేలు గాక, మనలావు వెలిసేయుట లెన్న యగునే? కురువంశనిస్తారకు లగు భీష్మ యుధిష్ఠిరులును, నవక్రవిక్రము లగు కర్ణార్జునులును, బ్రతాపధాము లగు భీము దుర్యోధనులును, శస్త్రాస్త్ర పారగులగు నభిమన్యు లక్ష్యణప్రభృతి కుమారులును, శాపానుగ్రహ సమర్థు లగు ద్రోణ ద్రుపదాది పరమాత్ములును, వారివారిబంధు మిత్ర జనంబులును, నొక్క మొగం బై నీపనుపు సేయుచు, నయ విక్రమంబు లప్రతిహతంబు లై నడవం, బృథివి శాసింప భవదీయ- విభవం బుజ్జ్వలం బై యొరుల కెడ లేక చెల్లుచున్న నెంతయొ ప్పగునో యటు విచారించుము. పాండవులు ధీరమతు లై వైర మెత్తక యూరక తొలంగి యుండిరేనియు, గతిపయదినంబులలోఁ జీకాకుపడి చెడుం గాక, గాంధారి నందనుచేత వసుంధరాపరిపాలన భారంబు నిర్వహింపంబడునే?" అనిన విని ధృతరాష్ట్రుండు విదురున కిట్లనియె :

౯౯

తే. "నీదు సెప్పినమాటలు నిర్మలములు,

నిపుణసమ్మతములు, రాజనీతిమార్గ

బోధకంబులు; నైనను బుత్తు విడువ

నోప. ధర్మో జయతి యని యుండువాఁడ."

౯౦

వ. అనిన విని, విదురుం డత్తని కిట్లనియె : "దేవా, జ్ఞాతులు గుణహీను లై నను విడువందగ దనిన, నకలగుణసంపన్ను లై భవత్ప్రసాదంబు గోరు చున్నకొంతేయులక దిగవిడువం దగునే? ఏను నీకు హితంబు గోరెడువాఁడ నని నిశ్చయించి నాబుద్ధివినుము. 'వారల జీవనంబు నకుఁ గొన్ని యలంతిపల్లయ లైనను, దుర్యోధను నొడంబఱచి

యేర్పటిచి, తెఱంగు పఱచిన లెస్స యని చూచెద. అతని విడువ
వలయునని చెప్పితినేని 'బెనఁకువం బశ్చాత్తాపంబు వుట్టు; దాని
కప్పుడు ప్రతీకారంబు లేదు. కావున, నెల్లభంగుల నియ్యకొని
పాండవులతోడ సంధిసేయవలయు; నట్లుం గాక—

౯౧

క. తమలోనిపాశ్చకుంగా

సమరము సేసినను గాని చాఁ జనదె? శరీ

రము లాధివ్యాధిజరా

నమన్నితము లగుటఁ, జేటు సహజం బరయన్.

౯౨

చ. గజతురగాదినంపదలుఁ, గాంతలతోడి విహారలీలలుం,

బ్రీజ కనురాగ మొందఁ బరిపాలన సేయు క్రమంబుఁ, బోరులన్

విజయముఁ బొంది పేర్చుటయు, విస్ఫురితాభరణానులేపవ

ప్రజనితవైభవంబుఁ గలరాజులుఁ బోయిర కాక నిల్చిరే?

౯౩

క. కావునఁ, జెవికిం జేఁ దగు

నీవాక్యము వినఁగఁ జాలితేని, నిహపర

శ్రీవిభవములకుఁ గీర్తికి

దావల మై వెలయు టింత తథ్యము సుమ్మి!

౯౪

క. తగ నీలో నూహింపుము;

దిగవిడువకు ధర్మతనయు; దృఢమతి వై పొం

దగుచందము గొడుకులకుం

బ్రగడలకుం జెప్పి తీర్పు పెం పేర్పడఁగన్.

౯౫

ఆ. అనిన, నాంబికేయుఁ డను: “నీదుపలుకులఁ

గలఁక దేటి బుద్ధి దెలివి నొందె;

నిట్ల చేయువాఁడ; నిదియ కర్జము ధర్మ

మును యశంబు లాభమును దలంప?”

౯౬

1. 'బెనఁకువం బశ్చాత్తాపంబు వుట్టు = పోరాటమువలన.....

2. చాఁ జనదె = చావకూడదా?

చ. అనుడు ముదంబు నమ్మమియు నాత్మఁ జెనంగొన, నన్నతోడ ని
ట్లను విదురుండు : “పెద్దవడి కక్కట! నీ మది కార్యవృత్తి నూ
లొనియె ; సుయోధనుం గని యకుంతితనిశ్చయమై యతండు బ్రా
లినదెన వ్రాల కుండిన, బలే, మముబోటులకుం బ్రీయం బగున్.”

వ. అని పలికి నిట్టూర్పు నిగిడించి,

౯౮

క. “దైవంబ నేర్పుఁ గా ; కిటు
వోవఁగ నే నేర్తు, నేరఁ బొమ్మని పలుకం
గా, వశమె నరున ? కెక్కుడు
దైవము పౌరుషముకంటె, ధరణీనాథా !”

౯౯

వ. అనిన, విదురునకు వైచిత్రీ వీర్యం డి ట్లనియె :

౧౦౦

తే. “ధర్మపథమును, సీతీత త్వంబు తెరువు
నిర్మలము లగుపలుకుల నీవు నాకు
దెలియఁ జెప్పితి ; పరమార్థదృష్టి యెట్టి
వాక్యములఁ గల్గుఁ ? జెప్పము వాని, ననఘ !”

౧౦౧

—: సనత్కుజాతుండు ధృతరాష్ట్రునకు నధ్యాత్మతత్త్వంబు దెలియఁ జెప్పట :—

వ. అని యడిగిన, విదురుం డతని కి ట్లనియె : “నాకుఁ దోచినయన్నియు
నానేర్చినట్లు నీ కెఱింగించితి. అత్యంతగుహ్యంబు లగునర్థంబులు
పురాణం డయ్యునుం గుమారుం డగుసనత్కుజాతుండు దెలుప నోపుం
గాని యిటమీఁద నాకుం దెలియదు”. అనిన, ధృతరాష్ట్రుండు :
“అమ్ముసీంద్రుండు నా కెంతదప్పు ! నీవ యవియునుం జెప్పు” మనిన,
“నేను శూద్రయోనిజాతుండ, వేదాంతవేద్యంబు లగునర్థంబులు నా
కగోచరంబులు. అమ్మహాత్ముబుద్ధి నే నెఱుంగుదు. దేవతలకుం
దెలియనట్టివి యాతనికిం దెలియు. అతండు దెలుపం జాలు” ననిన,
ధృతరాష్ట్రుం డతికుతూహలుం డై —

౧౦౨

అ. “మనకు నిప్పు డతనింగను తెఱంగెయ్యది
యగుటయును నెఱుంగ” ననిన, విదురుఁ
డధికభక్తిఁ దలఁచె నాత్మలో నాశ్రిత
వత్సలత్వనిధి సనత్కుజాతు.

౧౦౩

వ. ఇట్లు దలంచుటయును, దివ్యజ్ఞానమానసీయుం డగునమ్మునివరేణ్యుం
డాక్షణంబ పాడనూపిన, విదురుం డతనివచ్చుట యుగ్గడించుచు,
వినయంబున నతనినెదుర్కొని, దండనమస్కారంబు లాచరించి,
యున్నతాసనం బిడి, య్యవ్యర్థపాద్యంబు లిచ్చి, ససంభ్రమంబుగాఁ
బ్రేత్తుత్తానంబును బ్రణామంబునం జేసియున్న ధృతరాష్ట్ర నతనికిం
జూపి విదురుం డిట్లనియె :

౧౦౪

క. “దేవా, దేవరక్తప నీ
భూవల్లభుఁ డమలతత్త్వబోధక మై సా
ఖ్యావహ మగువాక్యచయముఁ
దా వినఁ గోరుటయు, మిమ్ముఁ దలఁచితి భక్తిన్.

౧౦౫

వ. మీరును గారుశ్యాతిశయంబున విజయంచేసితిరి. గురుసమాశ్రితులగు
వార లెద్దాని వలన సుఖ దుఃఖంబులు, లా భాలాభంబులు, బ్రీయ
ద్వేషంబులు నాదిగాఁ గల ద్వంద్వంబులం బడక బ్రదుకుదురు? అట్టి
పరమార్థోపదేశంబున నితనిం గృతార్థునిం గావించి రక్షింప వలయు”
నని ప్రార్థించినం, బార్థివుండును వదనుగూపంబులగు నాలాపంబుల
నారాధించినం బ్రసన్నుడై, సనత్కుజాతుం డధ్యాత్మవిషయంబులగు
వివిధవాక్యంబుల సోపానప్రకారంబున నంత కంతకు సూక్ష్మంబు లగు
నర్థంబులు సమర్థించుచు, నందుఁ బ్రజ్ఞాచక్షుం డెయ్యది యేర్పడ
నడిగె నది యెల్ల వివరించుచు, హృదయ పుష్కరకలితం బగుపర
తత్త్వంబు ప్రసాదించునట్టి గూఢోక్తు లనుగ్రహించుచుండ, నెట్ట
కేలకుఁ బ్రభాతం బగుటయు, ధృతరాష్ట్ర విదురుల నామంత్రణంబు
నేసి యద్దేవముని యంతర్ధానంబు నొండె. అట్టి సమయంబున - ౧౦౬

—: ప్రాతఃకాలవర్ణనము :—

కే. తనకులంబునఁ బుట్టినధార్తరాష్ట్రు
లన్నదమ్ములతో 'విగ్రహంబు గొనుట
శికుమ్మలించి, వివర్ణత నొందినట్లు
గంది, యెంతయుఁ జెలు వేడె జందురుండు.

౧౦౭

క. కుముదములుఁ దారు నొక్కటఁ
బ్రమదంబున నుండి, వానిపదవి దొలఁగినం
దమకుఁ నిలువఁగఁ దగ దను
కృమమునఁ జనునట్లు తారకంబులు విరిసెన్.

౧౦౮

ఉ. ఎత్తిన వేడ్కఁ గంధరములెత్తి, మొగంబులు సాచి, చూడ్కులం
జిత్తుములుఁ నిగిడ్చి, తమ చెందెడునిక్కలు రోసి, యింపు ద
ళొక్కత్తఁగ నొక్కచో నొకటి నొక్కటి గాంచి, యెలర్చు కాయ్యలం
జిత్తజాకేళిఁ దేలె విలసిల్లుచుఁ జక్కవదోయి వేకువన్.

౧౦౯

మ. మును సౌరభ్యము నివ్వటిల్లఁగ, మనోమోదంబునం దేటు ల
ల్లన యోలిక వెడలంగ, రేకులు సముల్లాసంబునక బింక మె
క్క నయం బెక్కుచు, గ్రద్దెపొం దెడలి వీకం గేసరంబుల్ గడ
ల్కొనఁ, దోడ్తోమధు వుచ్చి, సేరెలకుఁ బూల్పుం జెందె నంభోజముల్.

చ. వెడవెడ నిద్రొంది కనువిచ్చిన పాంథులమీఁద దాడి వోఁ,
దడఁబడ నొండాఁరుం బిలుచుదర్పకు పంపుబలంబులోనియ
ల్కుడుకరణిం జెలంగె శుక కోకిల భృంగతతుల్ వనంబులం —
దేడనెడఁ బల్కుఁ, గూయ, సొగియింపఁగ, మ్రోయఁగఁ దద్వి
రావముల్.

1. విగ్రహంబు గొనుటకు = ఎదుర్కొనుటకు — పోరాడుటకు. 2. ఉమ్మలించి = విసద
మొంది. 3. తమ చెందెడు నిక్కలు రోసి = తమ చేరనలయు నిఘాసములు జెడలి,
4. ఎలర్చు కాయ్యలక = నికసిల్లు పలవులతో.

సీ. పద్మపరాగంబుఁ బరఁగించు నరుణోద
 యంబుకాంతికిఁ జెలువంబు మిగులఁ,
 బరువంబు దప్పినవిరుల రాలుచుఁ దరు
 చయము చుక్కలు లేనిచదలఁ జెనయ,
 నరవిరి నెత్తావి నడఁగించు నున్నిద్ర
 విటవీటిసౌరభ వితతి వొదల,
 'నెలఁత చీరినయెఱకల నెఱిఁ దీర్పు జ
 క్కవలు ²చెందొవల కేకట యొనర్ప,

ఆ. ³వెలరువాఱుదీవియల నల్ల నల్లార్పు
⁴సోర్లగండ్లయందుఁ జొచ్చి నుడిసి,
⁵తిరిగి వేగుఁబోక తెమ్మెర లెదదీగ
 కొనలవంక లొత్తు, ననలఁ బోయి.

౧౧౨

ఆ. అంత నుదయశైల మనునశోకదుర్ము
 నమితీయందుఁ, గాంతిచారుభంగి
 నెఱయ విరిసి తొలుత నెగసినయుజ్జ్వల
 స్త్రబక మనఁగఁ బద్మనఖుఁడు వొడిచె.

౧౧౩

1. 'నెలఁత చీరిన యెఱకల నెఱిఁ దీర్పు' = అఁడు జక్కవ చీల్చుఁగానైన తెక్కలవిక్కు
 ననఁగించు. చీరు = (జే. స క్రి.) చీల్చు; పిలుచు. 2. చెందొవలకు వేకటయొనర్ప = ఎఱ
 గలవలకొఱకు అపేక్షింపఁగా.

['భారతము' ముద్రితప్రతుల గొన్నిట 'చీరు' శబ్దము శకటరేఫతోఁగూడి
 యున్నది. శకటరేఫమతోఁ గూడిన 'చీలు' నకు ప్రయోగములు మృగ్యములు.
 'శబరత్నాకర' కారుఁడును ప్రయోగములు లేనని యొప్పికొనినాఁడు. చీల్చు
 అర్థమున 'చీరు' శబ్దము, 'భారతమున' వాక్కచోఁ బ్రయోగమగుపడు
 చున్నది. చూడు - ఘోరగదా - విదారణ విఘ్నార్థిత శాత్రువ మంభీకుంభముతో;
 చీరుడు..., అది. ఆ. ౬.]

3. వెలరువాఱు = తెల్లనగు; వెలవెలఁబాఱు. 4. సోర్లగండ్లయందు = గవాక్షపు కం
 తలయందు. సోరణము రూ. సోర్లము = (జే. వి. సోరణము + గండి) గవాక్షము.
 5. తిరిగి = సంగ్రహించి. వేగుఁబోక తెమ్మెరలు = తెల్లవాఱుజాము పిల్లగాలులు.

సీ. ఉర్విధరంబుల నొప్పెడు జేవులుఁ
 జలులకాంతికి నునుమెలుఁగు నెట్టి,
 ధరణీజ గుల్మ లతా వితానము పల్ల
 వములకుఁ గట్టెఱ్ఱవన్నె యొసఁగి,
 యరుణాంబుజంబుల యంతర్దశంబుల
 తళతళయరు జిగి డిశముకొల్పి,
 చక్రవాకద్వయానంతరి యెఱకల
 కొమరారుకెంజాయఁ గొత్త నేసి,

అ. తనదుబాలబింబ మనుపమేయప్రభా
 పటలీ జటిల గగనభాగ మగుచు
 నుల్లసిల్లి, సగము తెల్లను విలసిల్లఁ
 బూర్వశిఖినిమిఁదఁ బొడిచె నిరుఁడు.

౧౧౪

వ. ఇట్లు సూర్యోదయం బగుటయు, ధృతరాష్ట్రుండు దత్కాలోచితా-
 చారంబులు నిర్వర్తించి, తగు తెఱంగున నలంకృతుం డయి, యా
 స్థానమండపంబున కరిగి పేరొలగం బిచ్చినఁ, గుంభసంభవ కృప
 కృతవ రాష్ట్రవృత్తాను కర్ణాదు లగుదొరలును, భీష్మ విదుర బాహ్లిక
 సోమదత్త భూరిశానగి ప్రభృతు లగుబంధుజనులును, దుర్యోధన
 దుశ్శాసన ప్రముఖులగు కుమారులును లోనుగాఁ గలనమస్తపరిజనం
 బులును వచ్చి బలసి యుండిరి. అయ్యవనరంబున సంజయుండు వచ్చి
 వాకిట నిలిచి పఠిహారులవలనఁ ద న్నెఱింగించి పుచ్చి చొచ్చి,
 సముచితప్రదేశంబునఁ గూర్చుండి, తనమాటలు వినటకుఁ జిడి
 ముడి పడుచున్నకొలుపుఁ గలయం గనుంగొని యిట్లనియె: ౧౧౫

—: సంజయుఁడు ధృతరాష్ట్రునితోఁ బాండవుల తెఱంగు నెప్పట:—

తే. “పాండవరాజతనూజులపాలి కర్ణి
 నిమ్మహారాజు పనుపంగ నేగి ధర్మ
 పుత్రుఁ గాంచితి; నాతండు మైత్రి మెఱయఁ
 గౌరవులనేమ మెల్ల బేర్చేర నడిగె.

౧౧౬

వ. మఱియుం దగువారల నెల్ల నయ్యెయ్యచితవిధిం బ్రాణామంబున
 వినయంబున, బాంధవంబున, మిత్రభావంబున, వాత్సల్యంబునఁ,
 బ్రాడంబున నాచరించె. నేనును భూనాథుని గఱపిన తెఱంగునఁ
 గొఱంతలేకుండ బంధుత్వంబునకు వలయుమాట లాడితి. పదంపడి
 కార్యంబు వ్రసంగించి నాయాడినమాటలకు నయ్యుద్ధిష్ఠిరుండు వలికిన
 వచనంబు లింత యొప్పునే? యని యగ్గించిన, ధృతరాష్ట్రుండు వహి-
 తుం డై యడుగఁ, దా నయ్యుద్ధిష్ఠిరునకుం జెప్పినభంగులు, నతండు
 వానికి నెల్ల నుత్తరం బిచ్చిన తెఱంగును నెఱంగించి, ధృతరాష్ట్రు-
 నకుం బితామహునకు దుర్యోధనునకుం గ్రామంబున వారివారితో
 నాడు మని నియమించినచందంబులు ధర్మనందను పలుకులపరిపాటిం
 దేటపడం జెప్పి సూతసూనుండు వెండియు నిట్లనియె : ౧౧౭

తే. “ఏ నుపప్లావ్యపురమున కేఁగి తొలుత
 వాసుదేవార్జునులఁ గంటి ; వారు నీతి
 పథము దప్పనిమాటలు బలిమిఁ దోఁచు
 నట్లుగా నాడి ; రవి వినం దాదరించి.” ౧౧౮

వ. అనిన విని, ధృతరాష్ట్రుండు ‘అవ్వాసుశేవుచిత్తం బెట్లు? అతం డే
 మనియె?’ నని యడిగిన, నతనికి సంజయుం డిట్లనియె : ౧౧౯

ఉ. “తానును సత్యభామయును ద్రౌపదియుఁ నరుండుఁ రహస్యగో-
 స్త్రీనిరతాత్ముం డై, నుతులుఁ జేరనిచెందనియట్టిచోటఁ గాం
 తానివహంబు గొల్పఁ బ్రయత్నితి నండియుఁ, బిల్వఁ బంచె న
 న్నానలినోదరుండు ; హృదయంబున నీదెనకూర్చి యెట్టిదో? ౧౨౦

వ. ఏనును వత్సక్రూరంబు పణిహారులవలన మున్న యెఱింగినవాఁడ నగు
 టం జేసి, కంచుకంబును శిరోవేష్టనంబును ధరియించి వినితవేషుండ
 నై పోవునప్పుడు, కృష్ణార్జును లనేకమణిమయభూషణప్రభాభాసిత

1. కంచుకంబును శిరోవేష్టనంబును = అంగీయును, తలపాగయును.

2. వినితవేషుండ నై = వినయముండెల్లు వేషము వేసినవాడనై

తై యొక్క సెజ్జన యన్నవారు. కృష్ణుండు పవ్వకేంచియుండి
చాచినచరణంబులు దొడలపై నిడికొని యర్జునుండు గూర్చున్నవాడు.
సత్యభామయుం బాంచాలియుం గద్దియలపై నున్నవారు. సవిన-
యంబుగా నేనును దండప్రణామంబు నేసిన న న్నాడరించి, కృష్ణునిచే
సన్న నర్జునుపనుపునం గనకరత్నమయం బగునతనిపాదసీతం బతండు
వేల్చినకాళ్లు దిగిచొన, నిర్దఱుముద్దియ లెత్తి తెచ్చి నాకుం
బెట్టిన, నేనును దానిం గరతలంబున నంటుచు ధరణీతలంబునఁ
గూర్చుండి, కేలు మొగిడ్చి ఫాలతలంబునం గదియించి, నీలవర్ణులు
బాహుబలమదభరితులును నయి యేనుఁగుదోయియుంబోలె నన్న
యమ్మాధవ ధనంజయులఁ జూచునప్పుడు నాకు హర్షాశ్రు పులక-
లును, దడనంతరంబ భయంబునం బుట్టె. అట్టియెడ — ౧౨౧

క. ఈయిరువురుఁ బంచినపని

నేయుదు రటె ! ధర్మజునకుఁ జేకుటనితలం

పేయది? అతనిం దొడరుట

వే యేటికే జమునిశిరము వేయియట గాదే !

౧౨౨

వ. అని తలఁచుచుండ, నమ్మహానుభావులు నన్న సంభావించి, తా రుప
యోగించునట్టి యన్న పానంబులను, దమకుఁ గట్టఁ దగినట్టివస్త్రంబు
లను, దాము దొడుగునట్టి భూషణంబులను నాకుఁ బ్రియం బొనర్చి
గారవించిరి. నేనును నాపోయిన కార్యంబు విన్నవించితి. విజయుండు
బలుమొగంబుతో దానికి నుత్తరంబు వలుకం దొడంగిన వారించి,
వారిజోదరుం డిట్లనియె : ౧౨౩

—: సఁజయుండు ధృతరాష్ట్రునకుఁ గృష్ణుని నెప్పింపమాట తెఱింగించుట :—

తే. “వినుము, సంజయ, ధృతరాష్ట్రవిభుని పెద్ద

కొలుపునందుఁ దత్పుత్రులు, గురుఁడు, గృపుఁడు,

నాపగానందనుఁడు మొదలైన సకల

జనులు వినుచుండఁగా నిట్లు లనుము నీవు.

౧౨౪

ఆ. అయ్యజాతశత్రుఁ డలుగుట నీళ్లుల
నగ్ని వుట్టిసట్టిదయ్యె; మీకు
నార్ప వెరపు లేదు; నేర్పుమై నింకఁ గా
వింపవలయుపనులు వినఁడు మీరు.

౧౨గి

వ. అవి యెవ్వ యంటేని—

౧౨ఁ

సీ. కలయట్టివివిధార్థములు నశేషంబుగఁ
జగ నొసంగుండు సత్వాత్ములకుఁ ;
జెలులఁ జుట్టముల నాశ్శీతులను రావించి
సత్కరింపుండు సంతసం బెలర్ప ;
నిచ్చానుగుణముగ నిందియనుఖముల
ననుభవింపుండు హృదయంబు లలర ;
నాండ్రిన బిడ్డల నయైవిధంబుల
గారవింపుండు ప్రియపూరితముగ ;

తే. మతియు, నెవ్వరి చిత్తమెత్తెఱఁగునందు
వాటమైయుండు, నదియెల్ల వలయునట్లు
నేసి విహరింపుఁ ; డింకెడనేయ కనికి
నడవుఁ డటచేతఁ బ్రాణంబులిడి కడంగి.

౧౨2

వ. అని చెప్పము. ఇంత యేమిటి కంటేని —

౧౨౮

ఉ. ఎందును నెవ్వరుం బడనియెంతయుఁ గవ్వముపాటు వచ్చినం
గొందల మంది పాండువిభుకోడలు, దవ్వుల నన్ననన్ను 'గో
విందుడ, కావు' మఁచుఁ బలవించుట యీగఁగ రానియప్పుఁ బో
లెం దలపోయ వేఁగి గయి చలింపక యున్నది యెప్పుడుకా మదిన్.

తే. కట్టి యేదేరు గడపంగ, నెందు నుతికి
నెక్కు గాండీవ మేడ్తెఱ నెక్కు వెట్టి
రెండుదొనలను బూని కిరీటి యనికి

వచ్చు నేఁ డెల్లి ; యెందుఁ బోవచ్చు మీకు ? *

౧౩౦

వ. అని పలుకునప్పటి వారియెత్తికోలుకు, నీకొడుకు విడుపోవమియునుం
దలంచి భయం బందితి. ఇతండు వారల నెఱుంగఁడు. భీష్మ ద్రోణుల
ప్రాపును, గర్జగర్వంబును దన్ను గెలిపించు నని నచ్చి తొడరెడు* —
ననిన విని ధృతరాష్ట్రుని 'ఉర్జునుం జే మనియె?' నని యడిగిన,
నతనికి సంజయుం డిట్లనియె : ౧౩౧

క. “నరుఁ డలుక వొడమియును ను
స్థిరుఁ డై, 'తనయెఱ్ఱసెరలచెలువునఁ గెందా
మరలం దెగ డెడుకన్నల
నరూచ్చవి నెఱయ నిట్టులనియె, నరేంద్రా! ౧౩౨

ఆ. “ఆ నుయోధనుండు, నతనికిఁ దోడ్పడ
నరుగుదెంచినట్టి ధరణినాథ
చయము వినుచు నుండ, సంజయ, నావచ
నములు గాఁగ ని ట్ల నంగ వలయు. ౧౩౩

ఉ. పాండునియగ్నినందనుఁడు పా లడుగం దగ నీడయేని, మా
కొం డన నేల? మే లది; 'నుయోధనుఁ డింతకు మున్ను పెక్కులు
ద్దండతఁ దాను జేసిన విధంబుల కెల్ల మెఱుంగు వెట్టిన
ట్లుండెడుఁ గాక; ఏనును వృకోడరుఁడుం బ్రియ మందునట్లుగాన్.

క. మాయురువురతోఁ గయ్యము
నేయ నతం డియ్యకొనిన, సిద్ధించెన కా
దే యుచితచరితుఁ డగు కౌం
తేయాగ్రజుకార్య; మట్టితెఱఁ గొప్పుఁ గదా! ౧౩౪

క. వనహిసంబున భూశ
య్యను ధర్మజుఁ డున్నయట్టియాయాసము వో
వునె, యంపశయ్య దుర్యో
ధనుఁడు రణక్షోణిఁ బడక తక్కినయేనికా? ౧౩౫

1. తనయెఱ్ఱసెరల చెలువున = తన కనులయందలి యెఱ్ఱని రేఖాకాంతులతో.

ఉ. సూన్యత మూఁది బన్నములు సూడక, లోన నడంచినట్టికో
 పానల మెండి యున్ననిబిడాట విపై బచరించు తీవ్రదా
 వానలుఁ బోలి శాశ్వతవచయంబుపంబుం గవియించి నిల్చినం
 గాని, యధిష్ఠిర్కు సరకుగాఁ గొన రాధృతరాష్ట్రసంవనల్. ౧౩౭

మ. గగ సారించుచు నంత్యకాలవిచలతాల్లాకృతిక భీముఁ, డు
 న్నదమాశంగచయంబు నుగ్గు గ, లసన్నానారథపాత్రముల్
 చదియక, భూరిహయవ్రజంబు పొడి గా సంరంభతుంగాంగుఁడై
 కదియం జూచి, బలే! సుయోధనుఁడు భాగం బిచ్చు రాజ్యంబునన్.

సీ. కోల్పలి వీణమై గొడగొని లేళ్ళకు
 నుటుకు తెఱంగునఁ దఱియఁజొచ్చి,
 పెనుగాలి జేమాతబృందంబుపై బెట్టి
 దంబుగ వీచుచందమున నడరి,
 కసిమసంగినమారి గడఁగి జేవులమీఁద
 నుగ్రతఁ గవియున ట్లరవడించి,
 యాఁతొన్న లయరుదుగ్గిఁ డాగ్రహంబున జగ
 త్ప్రచయంబు ముట్టెడుభంగిఁ బొదివి,

తే. నకులుఁడును దడనుజుఁడు, సాత్యకియు నాసు
 భద్రగొడుకును, నెదిరినబలమునెల్ల
 బెడరఁ జెడర బడల్పడఁ బెల్లు సావఁ
 జేయఁ గని, కౌరవులు సంధి సేయువారు.

౧౩౮

ఉ. చిత్తము లుల్లసిల్ల, నలసింహకిశోరము లొక్కమై మదో :
 న్నక్షగజావళిం బొదువుమాడ్కి నరాతిబలంబు ముట్టి, యు
 ద్వైక్తి గడంగి, యప్రితిమవీరులు ద్రావిదిపుత్రిలేవురు
 నెత్తురునీరఁ దేల్చిన ననిం గని, మీనృపుఁ డల్క దీతెడిక. ౧౪౦

మ. చెలులుం జుట్టులు నిష్టభృత్యులు మహాక్షం బాణముల్ డావకు
జ్వలులై తో నడవక, విరాటుండును బాంచాలుండు నేపారి నే
నలయుద్రేకము రావ్రముం బెరుప, నానాహేతిఘోరంబుగాఁ
దలవడ్డం గని గాక, సుక్కుదురె గాంధావీసుతుల్ మాటలక ? ౧౪౧

చ. తఱిమి శిఖండి తన్నొరులు దాఁకఁగ నెవ్వరిదిక్కుఁ జూడ, కే
డైఱఁ దనపూనికపై మనము ధీరత నిల్పి, రథంబు బల్వడిం
బఱపి, కురుక్షీతీశుఁ డనుబ్రహ్మకు వేయును నిండ, భీష్ముపై
కుఱికినఁ గాక, మాకు సగమూరక యిత్తురె మీరు మేదినిక ? ౧౪౨

శా. విద్యుద్గండము నిల్చి పొల్చినగతిక విల్లంద మై యుండ, న
స్మద్యోధావలిమానసంబున రణోత్సాహంబు రెట్టింప, ధృ
ష్టద్యుమ్నండు గడంగి దోఁపఁ గడిమిఁ డాయంగ వీక్షించి, కా
కుద్యోగించుట యేల తక్కుదురు మీరు గ్రాహవక్రీడకు ? ౧౪౩

సీ. గాండీవగుణరవం బొండొండ చెలఁగంగ,
శరపరంపగ లాకసంబు గప్పఁ,
బ్రీతివిశిఖములు ఖండితము లై రాలంగ,
నెదిరి సైన్యంబుల మదగజాది
చతురంగములును జ్వరితంబు లై యవ
యవభేద మెఱుంగనియట్లు గాఁగఁ
దునిసిన, నెత్తురు నెనడును నెమ్ములు
నెఱచియుఁ గండలు నెనసి సమర

తే. తల్మము ఘోరంబుగాఁ, గపిధ్వజము ధవళ
హరులు శోభిల్లు, నొగలపై హరి యెల్లర్ప,
దేవదత్తంబు మోయఁ దోతెంచునట్టి
రథముఁ గని కాని, కానఁడు రాజరాజు. ౧౪౪

శా. బాలకీడ మహానురవృత్తముక భంజింపఁడే? యెప్పుడుం
ద్రోహోక్త్యంబును భక్తియైక్తి దగ నారాధింపఁడే? యట్టిశౌ

ర్యాలంకారు మహాత్ముఁ డా సరకునేయం డచ్యుతఁ ! మ మ్మతం
డేలా కై కొను? నానుయోధనునియం దె గ్గేది యూహింపఁగఁ ?

ప. ఏము పితామహ గురు కృపాచార్యులకు నమస్కరించి, యస్మదీయ
రాజ్యభాగంబునకై తొడరి కయ్యంబు సేయువారము. కౌరవులకుం
బూని యెవ్వరే మాతోఁ బెసంగినను వారిశస్త్రాస్త్రంబులు ధర్మ
ప్రతిహతంబు లగు నని తలంచెదము. పండ్రెండు వశ్యరంబులు
వనంబున నమ్మెయి నిడుమలం బడి, జనపదంబునం బదు మూఁడగునే
డజ్ఞాతవాసాయానం బట్లనుభవించి వచ్చి, మాతండ్రి పాలికిం
బెసంగు మమ్ము, నింద్రాదిసురసహాయు లయ్యును ధార్తరౌఢ్యులు
గెల్చువాడై లేని, ధర్మంబు కంటె నధర్మము బలవంతం బైనయది
యగు. ఇంతియకాని మాచేయునట్టిది గీ డైనదిగాదు. ఏము వాను
దేవుని మున్నిడికొని నడతుము గావున, నీయ్యంబున జయంబు మాకు
సిద్ధంబ. ఎల్లభంగులం గర్హనహితంబుగా గాంధావీనందనులం దునిమి
యేము భూమి గొనుట దప్పదు. ¹గాంధీవంబు దివియకయును గుడును
వడియెడు; బాణంబులు డమయంతన తూణీరంబుల వెడలెడు. తో
లూడ్చు మహానాగంబునంబోలె గరవాలంబు దాన యొట వెలికి
నిగుడుచున్నయది; గావున, మా కవశ్యంబును సంగరంబు సంభ-
వించు. పాశుపతాదిదివ్యశరంబులం గురువత్ ప్రజాక్షయంబు సేసి
తాంతిం బొందెదము. సూతనందనా, నీవు సుస్థిరుండ వై యింత
యుం దెలియం బలుకవలయు. ఇమ్మాటలు విని కురువృద్ధుం డగు
బాహ్లికుండును, బితామహుం డగుభీష్ముండును, గురుం డగుకుంభ
సంభవుండును, శిక్షకుండగు కృపాచార్యుండును, గురుపుత్త్రిం డగు
నశ్వత్థామయు, సమ్బుద్ధి యగువిదురుండును, ధర్మాచరణకల్పం డగు
శల్యుండును నెయ్యది నిశ్చయించి పలికి రది యయ్యెడు. సుయోధ

1. గాంధీవంబు దివియకయును గుడునువడియెడు = చిగింపకయె గుండ్రముఁ జూట్టుకొను
చున్నది.

నాదు లాయుష్కంతు లగువార కాక!" అని పలికె. నని చెప్పిన
విని, మందాకినీనందనుం డండలు విన దుర్యోధనున కి ట్లనియె : ౧౦౬

సీ. "నలినగర్భుడు పెద్దకొలుపున నున్నెడ,
సురపతిప్రముఖులచూడ్కు లెల్ల
మెఱయుతేజంబున మిఱుమిల్లు గొన నిన్
అచ్చట నొరసికొం చరుగఁ జూచి,
'వీ రెవ్వ, రిమ్మెయి మీ రుండ సగకు నే
యనియల్లు వోయెడునట్టివార?"
లనీ బృహస్పతి బ్రహ్మ నడిగిన, నతని కి
ట్లనియె నాచతురాస్యుఁ డాదరమునఁ :

తే. 'దపము పెంపును బలశౌర్యసర్పములును
గలిగి లోకహితార్థంబుగాఁ జరింతు
రేయుగంబున నరుడు నారాయణుండు
ననఁ బ్రసిద్ధికి నెక్కినమునులు సుమ్ము!' ౧౦౭

వ. అని పలికి నెండియు, ౧౦౮

క. 'అనిమిషహితము దనుజునా
శనమును జేయుదు; రధర్చనంగ్రామము గ
ల్లినచోట ధర్మపరు లగు
జనముల గెలిపింతు రధికనంరంభమునన్. ౧౦౯

వ. దేవాసురయుద్ధంబునప్పు డిందుగ్రిండు వోయి, వీరి నారాధించి తో
డడిగినం, జనుడెంచి పోలోమ కాలకేయాదు లగుననేకదైత్యదానవు
లం జంపి యింద్రునికు విజయంబు గావించిరి. అది మొదలుగా
వీరల నెల్లవారలు నెఱింగి యుండుదురు. ఇది యొక్కతేజంబ రెండు
'దెఱంగు లై వెలుంగుచుండు' నని చెప్పె. వినోదార్థంబు జన్మాంత
రంబునొందిన యమృతహస్త్రులుగదా యీయర్జునుండును వాసుదేవుం
డును! అర్జునుండు నముద్ర తీరంబున హిరణ్యపురంబు వాడిచి

నివాతకవచుల నటువడినేవుర నిర్జించి పరస్పరనకుఁ బ్రియంబు సేసె.
వాసుదేవు పరాకృమంబు గంస నరకాసురప్రముఖ నిఖిలదుష్టనిగ్రహం
బునం బ్రసిద్ధంబు గాదె? తెలియ విను మున్నరూపు సెప్పెద :

క. ఆయిరువురు నొకతల యై

'యా యోధనమునకు నడచునట్టిద యేనిక'

వే యేల మనక కా, దెదు

నై యెడైఱఁ దాఁక హరునకై నను వశమే ?

౧౧౧

క. సారథియు రథియు నై యొక

తేరం శృంగు లతిఘోరతేజస్సార

స్ఫూరతఁ దోఁచిన నైనను

ధీరత వాటించి చూచి తెలిసెకవు బలే ! *

౧౧౨

ప. అనుచు నానుయోధను నుపలక్షించి శాంతనవుండు మజ్జియు నిట్లనియె:

క. "మది నామాట కొకింతయు

బెదర, వకార్యంబునందుఁ బ్రియము గలిగి యుం

డుదు, కౌరవులకుఁ గాలము

తుదియో, కా కిట్టిగర్వితుని నే మందుక ?

౧౧౩

తే. హితము లగునాదువచనంబు లిపుడు వినని

వాఁడ వై తేని, నప్పుడు 'వారు వడిరి ;

వీరు వడి' రనుపలుకులు విందు గాక ;

శకుని కర్ణ దుశ్శాసనల్ సమ్మతింప !

౧౧౪

ప. దుష్ట కష్ట నికృష్టాత్ము లగు నిమ్మువ్వురుఁ జెప్పెడు బుద్ధులుగాని

యొండు విననొల్లవు. ఏమి నేయ వచ్చు ! * అని పలికినం, గానీనండు

గనలి గాంగేయున కే ట్లనియె :

౧౧౫

1. అయోధనమునకు = అపోహకి. 2. శృంగులు = శృంగులుండ అర్జునుఁడును. [అర్జునునకును ద్రావిడికిని 'శృంగ' నామము ప్రసిద్ధముగట గ్రహించునది.]

అ. “ ఇట్లు లాడఁ దగునె, యే నేమి నేసితిఁ ?
గొలిచి కుడుచుపాడి నలవుఁ జలముఁ
బలుకు తెందు నెగ్గె ? పఱికిఁ బుత్తులకును
మనుమలకు హితంబ యొనర నడతు.

౧౧౭

క. కాని తెఱఁ గై న నింతటి
మానిసిఁ గా నేల చేయు మనుజేందుఁడు న ?
న్నెనెఱి దప్పినమాటలు
నీకోరక వెడలఁ దగునె నిండినసభలో ? ”

౧౧౮

వ. అనిన విని, భీష్ముఁడు ధృతరాష్ట్రుని కి ట్లనియె :

౧౧౯

—: భీష్ముఁడు గడ్గని దుష్టయంబు ధృతరాష్ట్రునితోఁ జెప్పట :—

తే. “ ఒకట నైనను వారియం దొకరిలోని
‘ చిదురపాలును బోలఁడు ; సిగ్గు లేక
‘ పాండవుల గెల్తునే’ నని పలుకు చుండు ;
‘ వీనిరజ్జులు దులువలు విండు తగిలి !

౧౨౦

క. మగఁటిమి వారికి వీఁ డెదు
రుగ నమ్మి, నుయోధనుఁడు విరోధము గొని, న
ర్వగుణాధ్యులు బలవంతులు
నగుపాండు నృపాలసుతుల నవమానించె.

౧౨౧

ఉ. ఒక్కఁ డొకం డనేకవిధయుద్ధజయంబులు గొన్నవారు వా ;
రెక్కడ నేమి సేసె నితఁ ? డీతని తమ్మునిఁ గూల సేసి యు
క్తైక్కినపార్థుపైఁ గవిసనే ? పను లాతఁడు గ్రహ్మిణింపఁగా
నక్కడ లేఁడె వీఁడు ? భవదాత్మజుఁ గోల్పడె ఘోషయాత్రలో ?

వ. ఈదురాశుండు కరం బెఱుంగక నీతిబాహుళ్యండై వుసినట్లు పేరిరి
మాట లాడుచుండు; నీవుచుండు గైకొని విను చుండుదువు. మేల
కాక !” అనిన భీష్ముపలుకులు విని, దోణుం డమ్మహాగజుతో
నిట్లనియె : ౧౬౩

ఉ. “శాంతనవుండు సర్వకురుసంతతికిం గలవాఁడు గాఁడె? అ
త్యంతహితంబు లీవలుకు; లాహవ మొప్పుదు. ధర్మసూతితోఁ
బొంతువ మేలు. దేవపతిపుత్తుండు సంజయుతోడ నాడిన
ట్లంతకు నోవు. మీఁకుఁ దెలియం దగు భాండవదాహ మాదిగాఁ.

అ. శరశరాసనములు ధరియింప దెట్లు లె
వ్వరును? మగతనంబు వలనఁ గలిగి
కయ్యమున జయంబు గైకొనరే యెను?
లక్ష్యుండ విజయుఁ డనఁగ నెగడె!
౧౬౪

క. మనవీటన కా, దయ్య
క్షుననకు సరిఁగిటివానిఁ జూడఁగ లోకం
బున నెందు లేమి దెల్లం;
బునుమానము లేదు; తొడర నగునే వానికా!”
౧౬౫

వ. అని చెప్పి, యప్పాటం బరమహితోపదేశంబు నేసిన భీష్మదోణుల
వలుకు లాదరింపక, వారికి సదుత్తరంబు లీక, వారలతోడం దదను
రూపంబుగా సంభాషింపక, ధృతరాష్ట్రండు వెండియుఁ బాండవుల
వలనివార్త లడుగుటకు సంజయునికి మొగం బైనఁ జూచి; కురు
పక్షవీరు లందఱుఁ బ్రాణంబులదెస నిరాశులై యుండిరి. అమ్మహి
పతి సంజయునితో నిట్లనియె : ౧౬౬

తే. “ధర్మపుత్రుని కిక్కడితలపుభంగి
యెట్టులుండు? నీ సైన్యంబు లెల్లఁగూడి
యునికి వినియెనే? ఎవ్వరిఁ గొనియతండు
కొరవులమీఁద నెత్తిరాఁ గలుగువాఁడు? ౧౬౮

వ. అనిన విని సంజయుండు నెచ్చుసూర్పి, తీచ్చనడి, మూర్ఛ వోయిన
చందంబున డెండంబు మగుడం జేష్టలు దక్కియుండి, గొండొకసేపు
నకుఁ జిత్తంబొక్కింత సేసికొని, “యక్కటా! యీభూపాలుం డింత
బేల యగునే? యధిష్ఠియం జెవ్వరిఁ గొనియెత్తివచ్చువాఁ డని
యడ్లుగుచున్నవాఁడు! ఇంత యెఱుంగనివాఁ డెంత సెప్పిననుదెలియ
నేర్చునే? ఇళనిభంగి యిట్టిదనినఁ, గొండుకుల తెఱంగు వేఱ యెన్న
నేల? ఏ నింక నే మనువాడ? ఐనను నన్నడిగిన మాటకుం దగిన
మాటుమాట పలుక వలయున కాదే” యని తలంచి ధృతరాష్ట్రుని
కిట్లనియె: ౧౬౯

చ. “వినుము నరేంద్ర, పాండుపృథివీపతి యగ్రీనుతుండు సంధి సే
యన మదిఁ గోరు; మీరు సమయయ్యనగంబును భూమి యీక త
క్కిన మఱికాని ముంద రొకకీడుఁ దలంపఁడు; మీ బలంబు నె
ల్లను మదిఁ జీరికిం గొనఁడు, లావున నేలఁ గొనం దలంచినకొ. ౧౭౦

వ. అతం జెవ్వరిం గొని యెత్తివచ్చువాఁ డని యడిగితివి; నీ యెఱుంగని
వార లం దెవ్వరు గలరు? అవధరింపుము: ౧౭౧

మ. బకవిధ్వంసి జటాసురాంతకు హిషింబప్రాణపారీణుఁ గీ
చకవిర్మూలనకేళిలోలు సమరోత్సాహైకశీలప్రవ
ర్తకు నాగాయుత సామ్యకీర్తితలలోదగుం బ్రతివ్యాహదా
హకు భీముం గొని వచ్చు ధర్మజుఁడు బౌహత్యోపముం జూపఁగకొ.

వ. మఱియును— ౧౭౩

మ. అట మిన్నందినయట్టివాని పొడ వెంతన్నట్లు ఫాలాక్షు నె
 క్కటికయ్యెంబునఁ గన్న ఫల్గును భుజాగర్వంబు లెక్కించు ; టం
 తటి వానిం గొని, ధర్మసూతి సమరోత్సాహంబుమై నెత్తి వ
 చ్చుటకుం గొంతునె ? ఏఁపు సక్కనయి నిల్చుంగాక మీసై న్యముల్.

తే. నకులు సహదేవుఁ గొని ధర్మనందనండు
 మొనసి కౌరవబలముల ముట్టికొనఁగఁ
 దలఁచి తఱి వేచి వచ్చుట, ధరణినాథ,
 సింగములఁ బట్టి వేఁటాడుభంగి గాదె ? ౧౭౫

తే. ద్రావదేయులు, నాసుభద్రాసుతుండు
 నుక్కుతునియలు గారె ? మి మ్మక్కుమార
 వరులఁ గొని యొర్పువాఁ డయి వచ్చు ధర్మ
 పుత్తుఁ ; డిది నీకుఁ జూడంగఁ బోల దెట్లు ? ౧౭౬

వ. అని చెప్పి వెండియు ని ట్లనియె : ౧౭౭

క. వృష్టికుమారోత్తముఁ డా
 కృష్ణనితమ్ముండు సాత్యకియు, దవదహనా
 త్యుష్ణప్రతాపదీప్తులు
 కృష్ణాసోదరులుఁ దలఁపఁ గేవలులె, నృపా ? ౧౭౮

నీ. శౌర్యోజ్జ్వలుండు పాంచాలభూనాథుండు,
 మహితవిక్రముఁ డగుమత్స్యవిభుండు,
 సధిక్తై ర్వాన్వితు లతని తమ్ము, లుదగ్ర
 తేజస్కులై న తదీయసుతులు :
 సన్నదమ్ములు, వ్రతాపోన్నతు లేవురు
 కేకయపతులు, నక్షీణ బౌహు

శక్తియుక్తులు జరాసంధసూనుఁడు పహ
దేవుండు నాజయత్సేనవిభుఁడు,

తే. వినుము, శిశుపాలతనయులు వీరధనులు
ధృష్టకేతుండు వృషభుండు, దీవౌరణవి
నోది యదుభర్త చేకితానుండు, దర్ప
ఘనుఁడు శైబ్యనృపాలుండుఁ గలరుగాడె?

౧౭౯

క. వీరెల్లఁ బాండురాజకు
మారులపాలునకుఁ గుండుమనములతోడఁ
వారిపగ దీర్ప గడఁగెడు
వారల కా కండు లాఁతివారుం గలరే?

౧౮౦

వ. భీమసేనుసూనుండు ఘటోత్కచుండు దండకంబెను లావును బీరం
బునుం గల వాఁడు; మాయాబలంబున మనబలంబు నెల్లంగలంచు.
మతియును, దూర్వున నుత్తరంబునం గలుగునరనాయకులు, నానా
సేనాసమన్వితులయి వచ్చి చిచ్చయిననుం బిడికిలింత మనుచున్న
వారు. అదియునుంగాక —

౧౮౧

క. సకలభవనములు నటచే
తికిఁ దేరంజాలునట్టిధీమంతుఁడు దే
వకికొడుకు గలఁడు ధర్మజు
నికి; నాతం డెత్తి రాక నిలుచునె, యధిపా?

౧౮౨

వ. అని చెప్పిన సూతపుత్రునికు నంబికా పుత్తుం డిట్లనియె: ౧౮౩

—: ధృతరాష్ట్రుఁడు భీమసేనాచుల పరాక్రమంబు దలంచి దుఃఖించుట:—

క. “ఞ్ఞారిదెన నీదు సెప్పిన
యారధికులు ప్రబలు లగుదు రందఱు; నై నకొ
వారెల్లను నొకతల, య
మార్మరుతి యొకతల బలప్రమాణము సూడకొ.

౧౮౪

ఉ. భీముఁ డలంచినకా మనము భీతిఁ గలంగుచు నుండు నాకు, రే
లేమియు నిద్ర రా ; పతని నేత్రైఱ మార్కొనఁ జాలునట్టివాఁ
డీమొన లేఁ ; డతం డలుక నెత్తినయాగడ కాలదండ ; ము
ద్దామవిలానుఁడై కరుకడంబములో విహరింప కుండునే ? ౧౧౫

తే. చిటుతనాఁడును వాఁడు నాశిక్షఁ బోఁడు ;
వీరు చివ్వకుఁ జొత్తురు నైర మెత్తి ;
వానిచేఁ బీడ వడియును మాన ; రదియ
కాదె యీభేదమున కెల్లఁ గారణంబు. ౧౧౬

క. సమరమున దైత్యదానవ
సమితియు నాతని కెదుర్పఁ జాలదు ; భుజయు
ద్ధమున జరాసంధుని నొక
నిమిషంబునఁ జంపె ; నొరులు నిలుతురె యెదురన్ ? ౧౧౭

మ. బొమ లల్కూ ముడివడ్డ, రాద్రోస ముప్పొంగం, దనర్పక భుజా
గ్రము, లిం దెవ్వఁడు నాకు మాటనుచు శౌర్యస్ఫూర్తి శోభిల్ల, దు
ర్దమలీలం గవియంగ భీముఁ గని, దైత్యం బేది కౌరవ్యసై
న్యము లంతంతఁ గలంగఁ బాఱినటులై నామోమునక వేలెడికె.

క. కరవాలము గడ మొదలగు
పరికర మేమియును లేక, బాహుబలమునం
గరిగతి నడచినను వృకో
దరునకు నొకఁ డెదుర నిలిచి తలపడువాఁడే ? ౧౧౮

తే. ప్రశయకాలసముద్రముభంగిఁ బొంగి,
కడు భయంకరుఁ డగుభీముఁ గడవ నీడ
వశమె నాపుత్తులకు ? విధి వశము వొంది
యెదిరిఁ దమ్మును నెఱుంగరు మదముకతన. ౧౧౯

క. చిచ్చునకుఁ దోడు కరువలి
వచ్చుగతికొ, భీముదుర్నివారవిహారం

బచ్చపడఁగఁ బ్రాప్తై, వి
వ్యచ్చుఁడు వెనవచ్చు గాండివంబును దానుక.

౧౯౧

వ. సంజయా, వినుము నీ కున్నచూపు సెప్పెద.

౧౯౨

క. ఆయర్జునుమగఁటిమి కెన
యేయుగములఁ జూడ వినఁగ నెందును గలఁడే?
నీయెదుర నాడినంతయుఁ
జేయుట కతఁ డోపు ; రిత్త సెప్పెడువాఁడే ?

౧౯౩

ఉ. ఎక్కటిగాండివంబు నుతి కెక్కి వెలుంగుట ! మీఁదఁ గేశవుం
డక్కజ మైనతేజ ! మది యానవడండు, దనంత నర్జునుం
డొక్కఁడ వైరి సేనలకు నొట్టిన మంట ! ప్రతాపమూర్తు లి
ట్లాక్కెడఁ గూడె, నిన్నిటిమహోగ్రపు వేడిమి కోర్వవచ్చునే ? ౧౯౪

క. దివిజ దనుజ సహితము లగు
భవనము లన్నిట మహేంద్రపుత్తుఁడు విజయో
త్సవశీలఁ గ్రీడ సల్పుం ;
దవులంబడఁ డెందు నత్యుదగ్రబలమునకా."

౧౯౫

వ. అని పలికి వెండియు,

౧౯౬

క. "కురుసేనఁ గదా గెలుచుట
కరము భరం బర్జునునకు ! గాండివమునం
బెరిగినయమ్ముల మంటల
దరికొని తెగఁ గాల్చునట్టిదయ యగుఁ జూమ్మా.

౧౯౭

వ. భీమార్జునుల కొలందులు భీష్మద్రోణు లెఱుంగునంతకంటె నెవ్వ
రెఱుంగుదురు ? ఎఱింగియు మానుషంబు వాఱించి సేనమొగంబున
నిలుతురు ; కీర్తి వట్టి ప్రాణంబులు విడుతురు. ఇంశీయకాని చేయు
నదిలేదు. అదియునుం గాక పౌత్తు లగుటయు శిష్యులగుటయు,
గాంగేయునకు గురునకు సామాన్యం బగుటంజేసి, రెండుదెఱుంగుల

వారికి వీ రొక్కరూప. మనకడ నున్నతప్పునకు మనముందట నిలువ వలయు నను నింత మాత్రకుం గా వీరల కింత వలసె. నేను దైవా ధీనతకతంబున బిడ్డల నొత్తి చెప్పను నియమింపనుం జాల. మొదల విదురుం డే మని చాటి చెప్పె నది. యంతయుం బాటిలె. జూదంబు నాటనుండియుఁ గురుజాతికిం జేటు మూడుట దోచుచుండు. మంద బుద్ధియు లోభోపహతుండును నయి దురభిలాషంబున దుర్యోధనుఁ డింత సేసె. కాలపర్యాయంబునఁ గౌరవులకుఁ గడవరానియవస్థ వచ్చె. సంజయా, నే నేమి సేయుదు, నెందుఁ జొత్తు? ఎద్ది దెరువు, ఎవ్వరు శరణంబు? 'వా రిరువురుఁ గలయంతటన పోయెనే? విను' మని మఱియు ని ట్లనియె :

• ౧౯౮

చ. “ అనుజులు నట్టివార ; ద్రుపదాదిసుహృజ్ఞులెల్ల నంతకం
శున్న బలవంతు ; లాహవపటిష్ఠుఁడు రాజు యుధిష్ఠిరుండు న
ద్వినయవివేకశీలముల విశ్రుతుఁ ; డాతఁడు బంధుభృత్యులం
దనకు వశంబు సేసికొనుదానికి నేర్పుఁ బ్రభుత్వస్థంపదక.

౧౯౯

ఆ. సత్య శౌచ ధర్మశాలి దయాపరుం ;
డట్టి ధర్మపుత్రు నాకొమింప
మనము దలంచు పెల్ల మంటలో మిడుత లు
దగ్గివృత్తినుఱుకఁ దలంచునట్ల.

౨౦౦

వ. కావునఁ, బాండవులతోడి భండనంబునఁ గులక్షయం బగుట దప్పదు.
శాంతిఁ బొందుటయ మేలు. మనవారల కది ప్రియం బగు నేని
దానికిఁ దగిన యత్నంబు సేసెద ” ననిన విని, భృతరాష్ట్రునకు
సంజయుం డి ట్లనియె :

౨౦౧

క. “ దేవర యాసతి యిచ్చిన
యీవాక్యము లెస్స ; నాడు నీవ యుపేక్షం

1. వా రిరువురుఁ గల యంతటన పోయెనే = ఆ భీమాదుష్టులు ఉన్నంతసే సరిపోయెనా?

బో విడిచితి ; వింకను నీ

చే వత్తురు వారు ; వీరిచే బాప్సదురే ?

— ౨౦౨

వ. అది యె ట్లంటేని —

— ౨౦౩

క. ¹వారు దెన లొత్తికొనియు ధ

రారాజ్యం బిచ్చి పోయిరా పోరా ? తా

రారణ్యపీడఁ బడియును

రారాజుం జెఱకుఁ బాపరా మన మెఱుంగఁ ?

— ౨౦౪

వ. అట్టియెడ నైనను —

— ౨౦౫

క. ²రావించి తగవుమై సం

భావింపవ కాక, నాఁడ పాండవు లలుకం

బో విడువరే ? మిగులుదురే

నీవచనంబులకుఁ ? బిలిచి నిలుపుము వారికా. ³

— ౨౦౬

—: దుర్యోధనుడు తండ్రితో స్వపక్షపీఠలసామర్థ్యంబు సెప్పట :—

వ. అనిన విని, దుర్యోధనుండు దండ్రికి ట్లనియె :

— ౨౦౭

చ. “అడవులఁ గొండలం బడి మహాపద యా పటి చన్నవారి ని

ప్పడు గొని వచ్చి, కృష్ణుఁ డొకప్రోవుగఁ ⁴కూటువమూఁకఁ గూర్చినం.

⁵బాడుతురె పాండునందనులు ? భూవర, యేటికి నింతభీతి ? ⁶మా

కడిమియు లావు నీ వనదుగా గణుతింపకు ; గెల్తు మెమ్మెయిన్ .

1. వారు...పోరా ? = పాండవులు దిక్కులాక్కొనించయు ధరారాజ్యంబు మీ కిచ్చి పోయిరా లేదా ? వారు అరణ్యముల మృగ్గుచుండియు, మన మెఱుంగఁగా, (గంధ ద్వలనంబు) రారాజును (దుర్యోధనుని) చెఱబాపలేదా ?

2. తా. వారి రప్పించి ఉచితగతి నాదరింపవయితివి కొని, నాఁడే పాండవులు కోపము డిగ్గ విడువకుండురా ? నీమాటలకు మించిపోవునురా ? ఇప్పుడయిన వారినఁ బిలిచి నిలుపుము.

3. కూటువమూఁకఁ గూర్చినన్ = అప్పటికప్పుడు జరపజీచిన శిక్షణములేనివారి గుంపును గూర్చినను. 4. బాడుతురె పాండునందనులు = పాండురాజునూతులు సంగర మొనర్తురా ?

5. మాకడిమియు...గణుతింపకు = మాపరాక్రమము బలము తక్కువగా లెక్కింపకు.

తే. పరశురాముని గెలిచిన బల్లిదుండు
భీష్ముఁ ; డవనీశు లీతనిపేరు వినఁ
బాటుచుండుట యెఱుంగవే? పాండుపుత్రు
లనఁగ నెంతటివా రితం డలిగెనేని? ౨౦౯

క. కృపుఁడును గురుఁడు నయోనిజు,
లవరిమితభుజాబలాధ్యుఁ, లాహవకేళీ
నిపుణు, లజేయులు ; వీరలు
కుపితాత్మకు లైన మాఱుకొనునే హరుఁడు? ౨౧౦

క. ఈశ్వరవరజనితుఁడు, హరి
దశ్వప్రతిమానతేజుఁ, డస్త్రకళాని
త్రైశ్వర్యధురంధరుఁ, డీ
యశ్వత్థామ గలుగ మన కని వెఱు పేలా? ౨౧౧

ఆ. సహజకుండలుండు, శౌర్యధుర్యుఁడు, నము
దీర్ఘ బాహుబలుఁడు గర్జుఁ డిందుఁ
గలఁడు ; వీని కెదురు గలఁడని యెన్నమా
ధర్మపుత్రుపాల, ధరణినాథ. ౨౧౨

క. వినుము నరేశ్వర కర్షుని
పెనుపు, మహేంద్రుండు వచ్చిప్రియమున శచికై
తను నొర్ధింపఁగ నిచ్చెను
గొను మని లోకంబు లెఱుంగఁ గుండలయుగముక. ౨౧౩

వ. వీర లాధర్మపుత్రాదులచేతన కాదు - ఎవ్వరిచేతనం జెడమి దెల్లంబు.
బాష్టిక సోమదస్త్ర భూరిశ్రవ శృల్య సింధురాజ గాంధారరాజ
ప్రభృతిమహావీరులు వీరలకంటెను శక్తి సమగ్రులు. తక్కిటిరాజ
లోకంబును, సహాయు లై వచ్చిన వివిధదేశాధీశులును, నాతోడిసుఖ

1. హరిదశ్వప్రతిమానతేజుఁడు = పచ్చని గుఱ్ఱములుగలవాని - మూర్ఖునితోఁ బోల్చుదగిన
తేజస్సుకలవాఁడు.

దుఃఖంబుల కియ్యకొని, యగ్గలికమై నగ్గి నైన నుఱుకను, సముద్రంబైన నీడను దెంపు నేసి పాంపిరి వోపుచున్నవారు. కావునఁ బాండవులకు మా దిక్కు దేటి చూడనుం గొలంది గాదు. అనమానిప కుము. ఇట్లునుం గాక మాకు నెవ్వరును లేక, చుట్టంబులును జెలులును విడిచి, శోడువచ్చినవారును విచ్చి పోయి, భృత్యులును విరక్తులై, వారిక పోటుమానసులును, బంధుమిత్ర సహాయులును, బ్రాహ్మణరాగంబునుం గలిగినట్టి దైన నది ప్రాప్తకాలంబు. ఇంతియ కాని యేమింక వారియడుగు లొత్తను, బాటి పోవనుం జాలము. ఎల్లభంగుల సమరంబు నేయుదుము. తలపెట్టిన నాతలంచిన ట్లండె, వానుదేవుండు దలంచిన ట్లండె నయ్యెడు. ఎట్లైన మేలు. ఇంత వట్టును నిర్ణయంబు¹ అని పలికి, మఱియు ని ట్లనియె. —౨౧౪

తే. “కులములోఁ దలవం పగుకూడు గుడువఁ బంపఁ జూచెద, వొకభుల బఱతురట్టై!
వారు పై నెత్తి వచ్చినఁ ‘బోరి కోవ’
మనిన, ధృతిచేట కాక, పొందగునె చెపుమ? —౨౧౫

క. ²సేవు బలిమాలి కొడుకుల
చావునకును జేటునకును ³జాలక, యిమ్మై
⁴వావిడిచి యటచినం గడు
⁵నేవపడరె జనులు, నిన్ను నే మన నేర్తు? —౨౧౬

తే. భీమసేనుని నీ వింత పెద్ద చేసి
పెక్కుభంగులఁ జెప్పితి ‘యుక్కు గలఁడు;

1. పాంపిరిపోపుచున్నవారు = విజృంభించుచున్నారు. పాంపిరివోపు = (దే. అ. ౩9) అతిశయించు; వ్యాపించు; విజృంభించు; సంకోషించు; పుట్టు; పరిసరి కట్టు.
2. సేవు బలిమాలి = ...చైతన్యమున వేడికొని. 3. చాలక = సై పలేక. 4. వావిడిచి = నోరువిడిచి. 5. ఏవపడరె = రోతడరా? 6. యుక్కుగలఁడు = కార్యముగలవాఁడు.

'గదకు నేర్చు' సం-చెంతయు బెడరె; దతఁడు

నన్నుఁ బోలమి యెఱుంగవే, సరవరేణ్య?

౨౧౭

మ. గద నాతో సరి మూఁడులోకముల నేఁ గానం; జలం బెత్తి యు
నృదుఁ డాభీముఁడు న న్ననిం దొడరిన, న్వజ్రప్రహారంబు బె
ట్టిక మై తాఁకినఁ గూలుపర్వతముమాడ్కిం గుంభినిం గూల వే
సెన! నాకోర్కి గదా, గదారణము వచ్చెం బెద్దకాలంబునన్!

ఆ. అతఁడు వడిన, వెండి శియానేనఁ గోల్లల

నేయ నొకఁడు లేమి సిద్ధ; మింత

యెఱిగి వెఱచి కాదె యేనూళ్లులైనను

దమకుఁజాలు' ననియె ధర్మసుతుఁడు.

౨౧౮

వ. అర్జునుండు గలం డని తలంచితీ వేని -

౨౨౦

తే. కర్ణపడసినయాశక్తి గలుగఁ, బోర

బ్రదుక వచ్చునె నరునకు? నదియుఁ గాక,

యతని భీష్మాదిరథికులయతులితాప్ర

మేయదివ్యబాణంబులు మింగి కొనవె?

౨౨౧

వ. దుశ్శాసన దుష్ప్రహ దుర్ముఖ వివింశతి వికర్ణ చిత్రసేనాదు లగు
నీకొడుకు లొకం డొకండ్ జగంబు లెల్ల జయింపఁ జాలుదురు.
అండఱు నొక్క మొగంబై తొచ్చినడచిన సవ్యసాచి నొక్కరున
కాదు, పాండవుల నెల్ల నొక్కెత్తున వైచిగొన నోపుదురు. అట్లునుం
గాక, మాకు నక్షాహిణులు పదునొకండు; వారికి నే డక్షాహిణులు
మూసై న్యంబు సారవంతంబు; వారిబలంబు నిస్సారంబు. భారు మ
మొవ్విధంబున జయింప నోపుదురు? ఈయెక్కువ దక్కువలు విచా
రింపక వలవనివెఱుపు గట్టికొని శిముక్కురి వగచు చున్నవాఁడవు.

1. గదకు నేర్చు = గదయందు నేర్పరి. 2. అనేనఁ గోల్లలనేయ నొకఁడు లేమిసిద్ధము =
అపేనలో నెదుటనిలిచి కలవడువాఁడు - ఎనగొల్పువాఁడు - రేడనుట తేలిసియేయున్నది.
3. శిముక్కురి = తెలియక - అజ్ఞానమువలన.

నిన్ను వగవ కుండ నడువం జాల మంటియ కాని, తక్కెల్ల పను
లకుం జాలుదుము.” అని పలికి, సంజయుడెనఁ గనుంగొని, సుయో
ధనుం డి ట్లనియె: ౨౨౨

క. “నానాదేశంబుల బలు
మానసులం గూర్చికొని సమత్సరబుద్ధిం
దా నే మనియెడు నయ్యమ
నూనుం, డాతని తెఱంగు సూతము చెపుమా?” ౨౨౩

వ. అనిన విని, సంజయుం డి ట్లనియె: ౨౨౪

—: సంజయుడు మహోధనునకు ధర్మరాజునిశ్చయం బెఱింగించుట:—

ఉ. “ఆతఁడు భండనం బనిన నార్చిన మూరెఁడు వేర్పు; నెంతయుం
బ్రీతి వహించి తమ్ము లొకపెండ్లికిఁ బోయెడునట్ల యున్నవా;
రాతెలి వెందునం గలదె? అందలి నాయకు ‘తెప్ప డొక్కొ మా
చెతులతీట వుత్తు?’ మనుచిత్తమ కాని చలింప రేమియున్. ౨౨౫

తే. నరుని పాశుపతాది గాణముల పెంపు,
భీము గదసాంపు నమ్మి, యుద్ధామలీలఁ
జెలఁగి వెఱి వేది యక్కడి బలము ముసురు
గవిసి యెప్పుడూ గయ్యమునకుఁ గాలు దొప్పు.” ౨౨౬

క. నావుడు, “నిది యో, సంజయ,
క్షై వారము సేసె దీవు కౌంతేయుల. 1వా
రేవి రణసాధనమ్ములు
గా, వెఱవక నడచువారు కౌరవులవయిన్?” ౨౨౭

వ. అనిన, సుయోధనునకు సూతనందనుం డర్జునుదివ్యరథ శ్వేతాశ్వ కపి
ధ్వజ దేవద త్తంబుల మహానుభావంబులు వేఱువేఱ వర్ణించి చెప్పి,

1. వారేవి రణసాధనమ్ములు గా = ఏవి రణసాధనములు కాఁగా - అర్జునుండఁగా - వారు...

యుద్ధిష్ఠిర భీమ సకుల సహదేవులయరదంబులు, దురంగాదిపరికరంబు లిట్టిట్టి వని యేర్పడం బలికి, విరాట ద్రుపదాదులకు వలయు నుపకరణం బులు గొఱంత లేమియు నెఱింగించిన, — ధృతరాష్ట్రుండు, “ఇందుఁ గల బలు మానుసు లెవ్వరికి నసాధ్యులు. వీరి సాధించు తెఱుం గూహించిరే?” అని యడిగిన నతనికి సంజయుం డిట్లనియె :

సీ. “గంగాసుతుండు శిఖండిపా, లతనికిఁ

బ్రావు మత్సేశ్వరుబలము ; గుంభ
భవుండు ధృష్టద్యుముపా, లతనికిఁ దోడు
పడు ద్రావిదీపుత్రపంచకంబు ;
రారాజుఁ దమ్ములు మారుతిపాలు ; కు
మారు లందఱు నభిమన్యుపాలు ;
శకుని సైంధవులు, నశ్వత్థామ కర్ణులు,
ద క్కొరుచే బోనిదండిమగలు

ఆ. సవ్యసాచిపాలు ; సాత్యకిపాల్కృత
వర్మ ; చేకితానవసుమతీశు
పాలు సోమదత్తుఁ ; డాలంబునకు నిట్లు
నిశ్చయించి రచట , నృపవరేణ్య.

౨౨౯

క. నకులుండు సహదేవుండును,
శకుని నులూకాదిసుతుల సారస్వతులం,
బ్రీకటబలు తై నకాళిం
గకులను నమయించువారు ; కౌరవనాథా.

౨౩౦

క. కేకయులు మనలఁ గలసిన
కేకయుల జయించువారు ; కృతపుణ్యుండు ను

1. శకుని...సవ్యసాచిపాలు=శకునియు, సైంధవుండును, అశ్వత్థామయుఁ గర్ణుండును మఱి ఒకరునిచేగల్వ శక్యముకాని మహాపౌరుషశాలురును అర్జునుని వశము.

శ్లోకుండు ధర్మతనూజుండు

లోకోత్తరు శల్యుఁ డా గెలుచువాఁ డధిపా.

౨౩౧

వ. అట్టిపలుకుల సమయంబున నాచోట గొందఱు జనంబులు ధర్మనందను నుద్దేశించి -

౨౩౨

క. 'ఇతఁ డెక్కడ? మద్రమహీ

పతి యెక్కడ? ఇతని కతఁడు పాటియె?' యనుడుం,

బ్రతివచనంబుల శల్యుని

యతిబల శౌర్యములు వారి కాతఁడ చెప్పెన్.

౨౩౩

వ. ఇట్లు గాకయు నెవ్వరిమొగంబున నెవ్వరు వడిరి, వారికి వార చాలి యుండు వారనిరి. ఇవ్విధంబునఁ గ్రొవ్వుమిగిలి కొఱంతలేని తెగువం దేజరిల్లు చున్నవారు. నీకు నీకొడుకునకు నెయ్యది గర్జం బై తోఁచె నదియ చెయుండు." అనిన విని, విచిత్రవీర్యతనయుం డీ ట్లనియె :

క. "నాకొడుకుల కెక్కడి బ్రదు ?

కేకొలఁదిఁ దలంప నిప్పు డెన్నిన వీరా

నీకంబు నోర్వ వచ్చునె

యీకూడిన సైనికులకు ; నే మనువాఁడన్ ?

౨౩౪

క. రాజు యుధిష్ఠిరుడై, హరి

డా జయ మొడఁగూర్ప నున్నఁ దత్తై సన్యము రా

రా జట్లు సరకు నేయమి,

నాజన్మము దుఃఖభాజనం బగుటఁ జూమి !

౨౩౫

క. నాకుడువ నేల వశ మగు ?

నీకూడిన భూపతులకు నింతియకాలం

బై కడచన్నది. సంజయ,

నీ కీవగ పేల ? ఇంక నిలుపుము పలుకుల్."

౨౩౬

వ. అనిన విని, దుర్యోధనుండు నిజజనకతో ని ట్లనియె :

౨౩౭

ఉ. “ఏముచు బాండునందనులు నేకకులంబునఁ బుట్టి, యొక్క చో
నే మొక్క డైనఁ జేసి 1 గెడ నెట్లు చరించినయట్టివార ; ము
ద్దామబలంబు శౌర్యమును దర్పము వారిక కల్గి, వార సం
గ్రామమునక జయింతు రనఁగా నొకనిశ్చయ మెట్లు గల్గెడుక? - ౨౩౯

ఉ. వారిని వారివారి నిటు వర్ణన సేసెడు గ ని, మమ్ము మా
వారిఁ దలంప ; 2 విష్ణుడమి వారికె బాయను మాకు సంతయుం
జేరను ముక సృజించె విధి- సిగ్ధము. దీని నొకండు మాన్వఁగా
నేరఁ ; డకారణంబ మది నెవ్వగ లేటికిఁ బట్టుకొల్పఁగ? ” ౨౪౦

వ. అనిన విని, సూతనందననకు నంబికానందనం డి ట్లను : “నాకొడు
కున్నతై ప్రలాపంబులు సేయు చున్నవాఁడు. ఇంతియ కాని సత్య
ధర్మనయపరాక్రమ సహాయ సంపన్నులైన పాండవులఁ దనకు గెలువ
వచ్చునే ? తాను బ్రజలుం డయినను బెనఁకువ గీడ కాక మేలగునే ?
అది యట్లుండె - ఒక్కటి యడిగెద సంజయూ, చెప్పుము. ౨౪౧

క. సమరమునకుఁ బురికొల్పుచు,
మముఁ దలఁచిన నుల్లి కుట్టుమాటలఁ దచ్చి
స్తము లుడికించుచు, బాండవ
సమితిం గడఁగించువా రచట నెవ్వరొక్కో ? ” ౨౪౨

క. నావుడు, సంజయుఁ డి ట్లను :
“ దేవా, పాండవులయలుక ధృష్టద్యుమ్నుం
డేవెరవుమాట నైనను,
3 నే వోసినయగ్ని భంగి నిగుడం జేయుక. ౨౪౩

వ. అతఁడు ధర్మతనయుతో ని ట్లను : ‘ గాంగేయ కుంభసంభవాది
మహావీర కూరినత్వ బహుళంబును, గరిఘటాగిరి కదంబకలితం-

1. గెడక = జతగా. 2. ఇష్టమి...విధి = ఈపుడమిని వారు (పాండవులు) వదలు
టకును, మాకుఁజేరుటకును మున్న విధి సృజించెను. 3. నే వోసిన యగ్ని భంగి నేయి
పోసిన అగ్నివలె నేగలు మండించును.

బును, దురంగనికరతరంగ పరంపారా ఘోరంబును నగు కౌరవసేనా సముద్రంబునకు నే నొక్క చెలియలికట్ట నై నిలిచెద ' - ననవుడు, నయ్యధిష్ఠిరుండు, 'నీ వింతకుఁ జాలుట యెవ్వరు నెఱుంగరే? ఎట్లను సంగరంబున మ మ్ముద్ధరింపు ' మనియె. ఇట్లు గొనియాశిన, నాతండు నాదేనం గనుంగొని, 'సంజయా, మీవారల కెల్లనం దెలియం జెప్పుము. ఈశ్వరాదిదేవతలు సమకట్టినసవరణ గల యర్జునుచేత నిర్జింపంబడిన యుత్కృష్టజాతు లనేకు లగుట యెఱుంగు దుర కాదె? మనుష్యు లతని కెంతపెద్ద? ఇట్టిజెట్టి వెన్ను దన్నిచూడఁ గలవాఁడు గావున, మముబోం ట్లెల్ల బోక పెనంగినం, బోరు భరం బైనం, బ్రాణంబులపై వచ్చు. అంతకంటెను బరమదయాపరుండైన పాండవాగ్జుమఱువు సొచ్చి బ్రదుకుం డనుము. అంత లంతలు దప్పలు సేసితి మని తలంకవలవదు. ఎంతలు సేసినను, శాంతేయ పూర్వజుండు శాంకేసుధానిధి యగుటంజేసి, శరణు సొచ్చినం గాచు' నని పలికె ననిన విని, ధృతరాష్ట్రుండు దుర్యోధనున కిట్లనియె :

క. " పరిజనులకు నీకును ని

ద్ధరలోన నగంబు సాలుఁ ; దక్కఁటిసగముం

గర ముచితంబుగఁ బాండవ

వరుఁ డగుధర్మజున కిచ్చి బ్రదుకుము నెమ్మిక్.

౨౪౧

—: ధృతరాష్ట్రుండు దుర్యోధనుతో సంధి సేయు మని చెప్పట :—

చ. పెనఁకువ నాక యేల, మనపెద్దల కెవ్వరి కియ్యకోలు గా ;
 ధనుచితవృత్తి గాన గురుఁ డాదిగ నా ప్తులు బంధుమిత్రులు
 గోనగొని పోరికిం జొర ; రకుంతిత తేజుఁడు ధర్మపుత్తుఁ ; డా
 తనిఁ దగఁ గూడి మన్ని ప్రమదం బగుఁ గౌరవజాతి కెంతయున్."

వ. అని వెంశియు,

౨౪౨

క. " కర్ణుండు రేచి పెట్టఁగ,

దుర్జయపరు లైనశకుని దుశ్శాసను లీ

నిర్ణయమే మేలనగ, నీ

కర్ణములకు నించు నెట్లు కార్యవచనముల్ ?”

౨౪౮

వ. అనినఁ గటకటంబడి నుయోధనం డిట్లనియె :

౨౪౯

క. “నీచెప్పెడి పెద్దలు దో”

ణాచార్యులు మొదలు గాఁగ నని కొల్లనివా

రై చేకనివారిం గొని,

యే చక్కంబెట్టువాడ నే బాండవులక ?

౨౫౦

శా. రాధేయుండును దుస్ససేనుండును బోరం బ్రావుగాఁ బాండవ

కోధజ్వాలల నార్తు ; నొండొకఁడు నాకుం దోడె ? నీ వింక నే

బాధం బెట్టకు. వాఁడి సూది మొన మోవం జాలునం తైన నే

నీధాతీతల మీను వారలకు ; 2 నా కే లింతసేగిం బడక ?”

౨౫౧

వ. అనిన గాంధారీవల్లభుం డతని కిట్లనియె :

౨౫౨

ఆ. “నీకు నంత వగవ ; నీపోవు తెరువునఁ

బోవువారు గాఁగఁ బూని యున్న

వారి కెల్ల నేను వగచెదఁ ; గయ్యంబు

వలవ దుడుగుమయ్య చలముకొనక .

౨౫౩

చ. ఉభయబలంబులుం బొగడ, నుగ్రత భీముండు విన్నురస్కడక

రభస మెల్లఁ గుంభములు వ్రయ్యఁగ వేసిన, 3 నెత్తు రొల్కఁగా

నిభములపిండు 4 గావిసెలయేఱులతోడి నగంబు లట్లు నం

తుభిశము లై పయిం బఱవఁ జూచి, తలంచెదు నాదువాక్యముల్ !

చ. ఊక ధనంజయుండు వివిధోగ్రశరంబుల నొక్కమాత్ర నే

డైఱ నుఱుమాడినం, బుడమిఁ ద్రెల్లిన నీ దగుసైన్య మంతయుక

1. కర్ణములకు నించు నెట్లు = చెవుల కెట్లు ప్రియమగును ? 2. నాకేల ఇంతసేగింబడక = ఇంత నప్రపడుట నాకెంచులకు ? 3. నెత్తురొల్కగా నిభములపిండు = నెత్తురు లరల చుండఁగా పినులగుంపు... 4. కావిసెలయేఱులతోడి నగంబులు = పాని సెలయేళ్లతోనున్న కొండలవలె.

నఱికినఁ బడ్డ ఘోరవిషినంబు విధంబున నున్నఁ జూచి, య
త్తఱి నయినం దలంపు ముచితం బగునావచనంబుఁబుత్త్రీకా!" ౨౫౧

వ. అని పలికి, యతనివలనం 'విక్కుగానక' మనంబు మరలం బెట్టుకొని
కొడుకులు జయింప నోపుదుగొకలో యనునాన, సంజయుదిక్కు మొ-
గంబు సేసి పాండవ కౌరవ పక్షంబులం గలవారి నడుగుచుం, గొలం-
దులు దలపోయుచు, నాతనివచనంబులం దన విచారంబులను బలా
బలంబులు నిశ్చయించి, పాండవేయు లెక్క డవుట యెఱుంగుచుఁ,
గొమ్మఱ నానూతపుత్త్రుతో లెక్కలు పెట్టుచుం, బోలించుచుఁ,
బెస్సపొద్దు వితర్కించి, కౌంతేయులశక్తి దేవతలశక్తియు గాంధా
రేయులశక్తి మానుషశక్తియుం గాఁ దెలిసినవాఁడై, యంచికానంద
నుండు నిజనందనునితో ని ట్లనియె :

౨౫౨

క. "నరుఁ డగ్నిదేవుఁ దనకును
వరదునిఁ గాఁ గొలిచినాఁడు ; వానికిఁ గేతు
స్ఫురణం బాదిగఁ గలసం
గరపరికర మెల్ల నతఁడు గావించె నయకా.

౨౫౩

వ. అదియునుం గాక, ధర్మదేవతయు వాయుదేవుండును వానవుండును
నాశ్వినులును వారలకుఁ బాండురాజుతోడివారలు. వారి నొకకీడునుం
బారయకుండ రక్షింతురు. కావున, భీష్మ ద్రోణప్రముఖులకుఁ
పాండవులం బరిభవింప రామి దెల్లంబు.

౨౫౪

క. దేవత లేటికిఁ, బార్థుఁడు
దేవసముఁడు గాఁడె? వాఁడు దివిజులచేతం
బోవనిదైత్యులఁ జంపఁడె ?
ఈవును నీవారు నతని నెఱుంగరె చెపుమా ?

౨౫౫

వ. కౌరవులకు వచ్చిన యిమ్మహాభయంబునకుఁ బ్రతీకారంబు శాంతిం
గడచినయది లేదు. ఎన్ని భంగులం జూచినఁ గయ్యం బుడుగుటయ

మనకుం గర్తవ్యంబై యున్నయది. ఉపశమింప వయ్య ; దీర్ఘవైరంబు వలవదు.” అనినఁ, చండ్రికిఁ గొడు కిట్లనియె : ౨౬౦

క. “దేవత లరునునకుఁ దో

డై వత్తురనంగ వలవ; దది యె ట్లనినఁ :

దేవత్వము రాగద్వే

షా వేశము లేమిఁ గాదె యైనది మొదలఁ ? ౨౬౧

వ. కావున, వారొకళ్ల వారుం గారు. అట్లుం గాక, పక్షపాతులై పూని వత్తురయేని నది దేవత్వంబుగాదు. అట్టి దేవత్వంబున నర్జునుండును సురక్షితుండు గా నేరఁడు. నీకు నా పనికిఁ జింత వలవ” దని పలికి, వెండియు నిట్లనఁ : “బెఱిగి వచ్చు, కార్చిచ్చు నుడువను, బోమాణ వర్షంబు వారింపను, మహావాయువు నిలువను, నీళ్లు గట్టిగా నభిమంతించి వానిపైఁ గరితురగాదుల నడపింపను, నాసేన నడచునప్పుడు వలసినచోట జలంబు లుత్పాదింపను జాలుదు. సింహ శరభ శార్దూల భూత బేతాళాది కూరనత్వనంరంభ స్తంభనప్రగారం బెఱుంగుదు. మిత్త్ర శత్రువిషయంబు లైన శుభా శుభంబులు వలయుభంగి నావహింప నేర్తు. మఱియు నానావిధ సిద్ధిప్రదంబులగు మంత్రాధ్యానాద్య నుష్ఠానంబుల నాకుం గొఱంత లేదు. నీచెప్పిన యన్ని ప్రముఖ దేవతలం బ్రసన్ను లగునట్లుగా నారాధించినవాడ. వారికి నాకుం బోలె మహానుభావంబు గలిగినఁ బదుమూఁడువత్సరంబు లబ్బంగి నిడుమలం బడుదురె? వినుము చెప్పెద : ౨౬౨

—: దుశ్శోధనుఁడు తండ్రితోఁ దనబలపరాకృమంబులు నెప్పట :—

క. ఏ నలిగినవారిని సుర

లైనను రక్షింప నోప; రమరు లలిగినం

బూని చెడ కుండఁ గాతును; మానవు

లొకసరకె నాకు, మనఃజాధీశా? ౨౬౩

1. మానవు లొక సరకెనాకు = మనుష్యు లొక అత్యమా నాకు?

తే. గర్వమున నాడుమాటలుగాఁ దలంప
వలవ; దిది యెల్ల నిక్కంబు; వసుమతీశ,
నన్ను నేఁ జెప్పిఁకొందునే యెన్నఁడైన?
నాత్మసంస్తుతి పౌరుషం బగునె చెపుమ?

౨౬౪

స. ధర్మతనయాది పాండవేయులును, దుఃప్రదాది పాంచాలురును, విరా
టాది మాత్స్యయును, వాసుదేవాది యాదవులును మఱియును
గేకయ పాండ్య మాగధ చైద్య పృముఖ నిఖిలదండ నాయకులును
నాబారిం బడి, మున్నీరు సొచ్చిన యేఱులచండంబున నడంగిపోవుట
యవధరించెడు గాక! వా రెల్లఁ దేజోధైర్య పరాక్రమోచాయ
విచారవివేకంబుల నాయెత్తు వత్తురె? పితామహ దోణ కృ పాశ్వ-
త్థామలు శస్త్రాస్త్ర విషయంబులుగా నేమేమి యెఱుంగుదు రెం
తెంత నేర్తు రది యెల్ల నెఱుంగుదు; సంతయు నేర్తు-నని పలికి,
యండఱు వెఱంగుపడి యుండఁ, దాను సంజయుతో సంగరంబు
తెఱంగు నాలోచనంబుగాఁ బాండవులదెన మాట లాడు చుండఁ,
గర్జుండు ధృతరాష్ట్రుం గైకొనక ధార్తరాష్ట్రునకుం బ్రీయంబుగా
ని ట్లనియె :

౨౬౫

శ. “గురునలుక నాకు నస్త్రు
స్ఫురణ మెడలె నండు జనులు; బొం కది. పూజా
పరతమయి నమ్మునీశ్వరు
కరుణ గొఱలి మగుడఁ బడయుఁ గాంచితి బీతికా.

౨౬౬

ఉ. కావున, నస్త్రుశస్త్రము లఖండితసంపద నొంది యుండు; దే
వాఫలి కై న నన్నుఁ జెనయన్ భర; మేఁ గలుగంగ నర్జునుం
డే విడిపించు మేదిని? గడిందిమగంటిమి యుల్లసిల్లఁగా,
నీవు బలంబు మెచ్చ నని నిల్చెద, గెల్చెదఁ బాండవేయులన్. ౨౬౭

శా. గాంగేయాదులు నీకడన్ నిలిచి వేడ్కం జూడఁగా, సర్వసే
నాంగాంగంబులమీఁద గాలియును జట్టాడంగ నీ, కేను ఏఁ

కల శాంతేయులఁ దాకి, తత్తనవు లుగ్రస్ఫూరబాణాలిఁ గూ
లం గోడండవిలాసముల్ మెఱయ లీలం బోరఁ గీడించెడఁక.” ౨౨౮

వ. అనిన విని, యిననందనునకు మందాకినీ నందనుం డి ట్లనియె; ౨౨౯

క. “కాలుఁడు ప్రేరేపఁగ నిటు

ప్రేలినయంతటన నిన్నుఁ బెద్దఁగఁ దలఁపం

బోలునె మాకును? ఉడుగుము,

చాలుదు వీ వెల్లపనులు సాధింపంగఁక!

౨౩౦

ఉ. కూలెడువారె పాండవులు? ఘోరపుఁబోర నొకం డొకండ యీ

చాలెడువార లెల్ల మును చావఁ, గ్రమంబున సేన లన్నియుం

గూలఁగఁ, శౌరవుల్ పిదపఁ గూలుదు; రింతియ కాక నోరిచే

టేల? వృథాభిమానమున నిన్నియుఁ బ్రేలెదు, సూతనందనా! ౨౩౧

తే. దివిజపతి నీకు నిచ్చిన తీవ్రశక్తి

చేతఁ గవ్వడి వడు నని చూతువేని,

వాసుదేవునిచే నది వ్రయ్య లయ్యు,

దునియ లయ్యును, బొడి యయ్యుఁ దొరఁగు ధరణి.

౨౩౨

క. సర్పముఖశరము గల దను

దర్పంబునఁ గీడిఁ దొడరఁ దలఁపకు. హరి పెం

వేర్పడఁగ, నదియ కా దట

తీర్పవలయువాని నెల్లఁ దీర్చు నరునకై.”

౨౩౩

వ. అని పలికి ధృతరాష్ట్రునితో ని ట్లనియె:

౨౩౪

క. “జాతులు దమలోఁ బొందినఁ

జేతోమోదమున వెలిఁగి చెలు వొందుదు; ర

న్నీతిం బాసిన విగతవి

భూతిం గడకొఱవుల ట్ల పొగయుదు రధిపా.

౨౩౫

వ. కావునఁ, దమలో విరోధం బొప్పదు. సంభాషణసమాభోజనాది సత్కారంబులను సవినయ వర్తనంబులను బ్రీతు లైనజ్ఞాతు లిహ పరాధపాధకు లగుదురు." అని చెప్పి పెండియు - ౨౭౬

క. "విను, మే నొకశైలమునకు
మును భూసురవర్గసహితముగ నొకపనికిం
జనునెడఁ, జన రానితటం
బున నొకజున్నుండె దానిఁ బొగడిరి తద్జ్ఞాత్.

౨౭౭

తే. 'దీనితేనియఁ ద్రావిన మానవులకు
జరయు రుజయును డప్పియుఁ జావుఁగలుగ'
దనఁగఁ, గొందఱు బోయలు విని, కడంగి
యుఱక మొఱకు లై చఱిఁ బడ నుఱికి రపుడు.

౨౭౮

వ. ఇట్లుఱికి మృతం బొందిరి. అట్లపోలే నవినీతు లైనసోమాదుకులు పుడమి యెల్లను దార యేలుతీవుఁ జూచెదరు గాని, తమపాలిసి పోవుటం గానరు. వీర లద్దను తోడం బెనంగి మానప్రాణంబులు దక్కించుకొనువారె? అట్లుం గాక సమబలు లైనననుం గయ్యంబునఁ గదా వీ రాదురు వా రాదు రనవచ్చు. అది యేల నీలోనికి ధర్మ నందనుం దెచ్చికొనుటయ నీకుం గర్తవ్యంబు." అనిన, బాహ్లికుండు ధార్తరాష్ట్రున కిట్లనియె: ౨౭౯

క. "కను బ్రహ్మసింహ తేరువరి, తన
కనపాయం బైనమార్గ మరసి తగ నెఱిం
గినవారె సెప్పఁగార, గై
కొననికరణి, దగినవెంటకుం జొర వకటా!"

౨౮౦

వ. అనిన, వైచిత్ర్యవీర్యుండు దుర్యోధనున కిట్లనియె: ౨౮౧

1. తా. తన కపాయమును మారము నరసి ఎఱిగినవారె చెప్పినను పనని కనుబ్రహ్మసింహ తేరువరియట్లు నీవు తగినమార్గముం జొరవుగదా!

మ. “ కొడుకా, యే నెటు లట్ల బాప్లొకుఁడు నీకుం గూర్చు ; భీష్ముండు నీ యెడ నన్నేవఱుఁడు ; వీరి మాట విను ; మేమిఱమువ్వరుక్ మన్ననల్ వడయంగాఁ దగునట్టివారము ; నినుం బ్రార్థించెడన్ ; ధర్మజుక్ విడువంగాఁ దగ ; దిమ్ము వారలకు నుర్విం బాలు నెమ్మిం దగన్.”

క. అనిన వెండియు నొడఁ బా

టునకుఁ జొరనిదానికిం, గొడుకుతోడఁ గడుం

గినిసి, ధరణీశ్వరుం డి

ట్లనుఁ గొలుపున నున్నవార లందఱు వినఁగన్ :

.. ౨౨౩

తే. “ బవరములు గావె ? విటిగినబార సాఁప

వచ్చునే ? ఒక్కరుండ వివ్వచ్చుఁ డడరి

పనులఁ బెట్టించునపుడు నీబలము విఱుగ

దయ్యెనే ? నీవుఁ గర్ణుండు నచట లేరె ? ”

.. ౨౨౪

ప. అని రాధేయుదిక్కు మొగంబై మఱియు ని ట్లనియె :

.. ౨౨౫

త. “నాఁటికొలఁది గాదు. నారాయణుఁడు నొక

లెక్కఁ, గలన భీముఁ డేచి నడవ,

ననుజ తనుజనహితుఁ డై వచ్చు వివ్వచ్చు

మార్కొనంగ వశమె మనకుఁ గర్ణ ?

.. ౨౨౬

చ. బలమును దర్పముక్ మెఱయ, బంటుతనంబున నీవు పాండవే

యులనని మార్కొనం గడఁగు టొప్పెడు తెం పగుఁ ; జచ్చి శుద్ధుఁ డై

పలుకులు మాన్పు భృత్యుఁ డనుపాటి దలంచెన ; విట్లు మేలె ? అ

చ్చలమున నీనుయోధనని చావున కోర్చుట గావె యింకయున్ ? ”

ప. అనిన విని, కానీనుండు సంక్షుభితమానసుం డై ‘ యిదీ యెల్ల

ని ట్లయ్యె. ఇట్లుంగాక, తక్కినయది యట్లుండె. నదీసూనుండు

నన్ను నిరాకరించి పలికిన పలుకులఫలం బనుభవించుఁ గాక ’ యని

యతని నుద్దేశించి యి ట్లనియె :

.. ౨౨౭

—: కడ్లుడు భీష్మునిపై శోషముచేత నశ్మ్రుసన్నాభసంబు పేయుట : —

తే. “నీకు నాలావుతోడ్పాటు లేక యుండ
వలయు. నీ తెగునంతకుఁ గలన నిలువ;
నాయుధంబులు విడిచితి; నంతమీఁద
మెఱసి బలవికృమంబులు నెఱపువాఁడ,”

—౨౯౯—

వ. అని శశ్మ్రు సన్నాభసంబు సేసి కొలువున నిలువ నొల్లక దిగ్గన
లేచిపోయె. అట్టియెడ శాంతనవుండు నవ్వుచు దుర్యోధనునితో
నిట్లనియె :

—౩౦౦—

క. “అంతకుఁ జాలఁడె కర్ణుం?
డింతకు మును బాస యిచ్చి యెన్నఁడు బాంకం!
డింతటి మానిసి యలిగినఁ,
గౌంతేయుల కెట్లు బ్రదుకఁ గావచ్చుననిక?”

—౩౦౧—

క. అని వెండియు నిట్లను : “నా
తని మాటల కెట్లుఁ గడఁగి ధర్మతనయుతో
నని సేయక తక్కువు; నీ
వనుకూనము వాయఁ జూడు మతనిని, నన్నుక.”

—౩౦౨—

వ. ఏను బాహ్లిక దోణిప్రముఖులు గనుంగొను చుండఁ బ్రతివీరుల
ననేక సహస్రంబుల సమయించెద. పిదప రాధేయు రణంబునం
జూచెదవు గాక.” అనిన విని, దుర్యోధనుండు గర్జపక్షపాతియు
నవినీతుండు నగుటంజేసి, సహింపక పితామహునితో నిట్లనియె :

చ. “ఎఱిగి యెఱిగి యెఱిగె, మది నేది యెఱుంగక యెఱిగె, నెట్లు నం
దఱు వినఁ ‘బాండునందనులు దర్పితులై యని గెల్తు’ రండ్లు; ముం
దఱు నికు బాహ్లికుల గురునిఁ చక్కటివారిని నమ్మి యేను నే
డైతి నని సేయఁ భూనితిఁ; గడిందిమగంటిమి తోడ్చు సాబదే?”

ఉ. కర్ణుడు దుస్సనేనుడును గల్గంగ నా కొరు లేల? నద్భటాః
కీర్ణవిరోధిసైన్యముల గెల్వంగఁ జాలుదు మేమ. మాకు నీ
యర్ణవ వేప్తితక్కితి యనర్ణశక్తికిను మొప్పు దక్క; మా
నిర్ణయమెల్ల నిట్టి; దవిసీతయొ నీతియొ చూడుమీ తుదిక్. ౨౯౧

క. అనుపలుకులకు విషాదము

దనుకఁగ ధృతరాష్ట్రవిభుడు దననందను నే

మనియుం బలుకఁగఁ జాలక

వెనుఁబాటున నిట్టులనియె విదురునితోడక్.

౨౯౨

తే. “మృత్యుపాశోపహతుఁ డయ్యె మీఁదు లేక

సూతనందనుతోఁ గూడి నాతనూజుఁ

డకట! నాశంబుఁ బొందువాఁ డయ్యె. మనకు

నింకఁ జేయంగ నగువని యెద్ది చెపుమ? ”

౨౯౩

వ. అనిన విని, విదురుం డతని కిట్లను: “మనవారలు మున్న దుర్బలులు.
తమలోనంబెనంకవ లయి విరసవచనంబు లాడుచు నింతలు పుట్టించుట
యది యర్జునునకుఁ గార్యంబు. ఇంతియ కాక యే మనువారము?
వారలు బంధుమిత్ర సహాయులుం దారును నొక్క తలంపువారలయి
యున్నవారు. వలవని యీ వెంగలి మాటలు విడిచి పాండవులం
బిలువం బనిచి తగవు నడపుట నక్క మనకుఁ జేయం దగువని
వేటొండు గలుగునే?” అని చెప్పిన, ధృతరాష్ట్రుండు సంజయు
చెప్పిన కార్యవచనంబుల కొఱంత విసంగలవాఁడై, యతనిదిక్కు
మొగంబు నేసి —

౨౯౪

క. “మును వరుసతోడఁ దన తలఁ

చినయన్నియు నీవు వినఁగ జెప్పి, తగవుమై

1. మాకు...దక్క = సమద్రములచే జట్టబడిన భూమియు, అట్లేని వికృతమును
మాకు దక్కను.

నిను వీడుకొల్పునెడ, న
 ధనుఁ డే మని నిశ్చయించె జూతము చెపుమా.”

౨౯౯

క. అని యడిగిన సంజయుఁ డి

ట్లనఁ : “దుది బాధ్యుండు నిశ్చయము నేసి సుయో
 ధనుతో నిందలి పెద్దలు
 వినఁగా నను మన్నపలుకు వినుము నరేంద్రా.”

౩౦౦

మ. “కురువంశోత్తముఁ డైన ధర్మజుండు ‘నాకుం దండ్రీపా లీందగున్
 ధరలో నా’ మని తాన పల్క, వినియున్ దర్పంబుమై నీక త
 క్కిరయేనిం, జటులాన్మదీయ విశిఖాగ్నిజ్వాలలం దాహుతుల్
 వరుసం బెట్టుదు ధార్తరాష్ట్రతతి నైశ్వర్యం బవార్యంబుగన్.”

వ. అని పలికి కౌగిలించికొని భూషణాంబరాది కమనీయవస్తువు లొసంగిన
 నేనునుం బాండవులను వాసుదేవుని సవినయంబున వీడ్కొని యింత
 వట్టును దేవరకు నెఱింగింప వేగంబ వచ్చితి.” అనిన, నమ్మాటలు
 దుర్యోధనుం డాదరింపక పెడచెవులం బెట్టె. ధృతరాష్ట్రుండును
 టిచ్చవడి యూర కుండె. అప్పు డయ్యిరువురపాలను సంజయుం
 డొక్కరుండు దక్క నయ్యాస్థానంబున నున్న సమస్తజనంబులును
 దిగ్గన లేచి తమతమ నివాసంబులకుం బోయిరి. తదనంతరంబ— ౩౦౧

క. తనుజ వశవర్తి యగున

మృనుజేంద్రుండు దనసుతుండు మర్దింపఁగ నో
 పునొ యనిఁ బాండుతనూజుల
 ననుమీతి సంజయునితోడ నాడె దురాశ్లా.

౩౦౩

సీ. “ఈరెండు వీధులతారతమ్యంబులు

నెఱుఁగుదు ; పోరైన నెవ్వ రోర్తు,
 రిది నిశ్చయింతమే ? ఎందు నుపాయంబుఁ
 జారుషంబును గలవారు గలరు ?

సూతము చెప్పు" మన్న సూతనందనుడు, " న
 న్నడిగెద వే నొంటి యడుగవలదు.
 మీయయ్య సాత్యవతేయుఁ డీయెడకు వేం
 చేయునట్లుగ భక్తిఁ జేసి తలఁపు ;

తే. పిలువఁ బంపు గాంధారి. వారలు విసీతి
 రతులు నిశ్చయవిదులు ధర్మజ్ఞు చిత్తు ;
 లుల్లమున నీ కసూయాదు లొడవెనేని
 వాని మాన్వంగ నేర్తురు మానవేంద్రు." ౩౦౪

—: కృష్ణద్వైపాయనుడు ధృతరాష్ట్రునియొద్దకు వచ్చుట :—

వ. అనిన విని, యంచికానందనుండు 'అట్ల కాక'యని యొకకంచుకిం
 బిలిచి వానిం బుచ్చి గాంధారి రావించి, సద్భక్తితాత్పర్యంబునఁ
 గృష్ణద్వైపాయన మహామునిం దలంచిన, దివ్యబోధమహాసీయుం
 డైన యమృహాత్ముండు విజయంచేయుటయు, నందఱు దండప్రకా-
 మంబులు సేసి నమున్నతాననంబున నుచి యర్ఘ్యపాద్యాదివిధులం
 బూజించి యున్న సమయంబున, ధృతరాష్ట్రుండు విన్నవంబు సేయక
 మున్న, యమృహాపురుషుండు ధృతరాష్ట్ర సంజయుల చిత్రవృత్తులు
 దాన యెఱింగినవాఁ డగుటంజేసి, సంజయులనఁ బ్రసన్నదృష్టి
 నవలోకించి యతని కి ట్లనియె : ౩౦౫

క. " నీవు సమస్తము నెఱుఁగుదు
 గావున, నీ కూరకుండఁ గాఁ దగదు. ధరి
 త్రీవల్ల భుఁ డడిగినపని
 యీవిధ మని తెలియఁ బలుకు మేను విసంగఁ." ౩౦౬

వ. అనినఁ, బ్రసాదం బని సంజయుండు ధృతరాష్ట్రున కి ట్లనియె :

క. " ఆసేనకు నీసేనకు
 వాసి యడిగె దీవు పన్ను— వసుదేవసుతుం

డాసేనఁ గలఁడు ; తత్సము
నీసేనం జూపుమా నరేశ్వర నాకుఁ.

౩౦౮

వ. వాసుదేవుం డెట్టివాఁ డని యడిగెదేనిం జెప్పెద -

౩౦౯

చ. జగముల నన్నిటిం దనవశంబుగఁ జేసినవీరు భంగమున్
బగయు లలాటలోచనఁడు వాపఁగఁ బేర్చినయట్టిబాణు, నొ
క్కగడియలోన గర్వ మడఁగం బరిమార్చె; సురేంద్రకల్పకం
బు గరములీలఁ దెచ్చె; హరిభూరిపరాక్రమ మప్రసిద్ధమే! ౩౧౦

ఆ. అధికదుష్కరంబు లైనకార్యంబులు
క్రీడవోలఁ జేయుఁ గేశవుండు.

విసు, మతండు పార్థు నెనసి యేకార్థుడై
యుండుఁ బూర్వభవసఖుండు గాన.

౩౧౧

వ. అట్టివాసుదేవుని చక్కఁబు నిజమాయాబలంబునఁ బాండవుల సర్వ
సమరసాధనంబుల యందును సూక్ష్మహావ వ్యాపి యై నిలిచి వారికి
విజయం బొసంగు చుండు"నని చెప్పి, మఱియు నిల్లనియె: ౩౧౨

క. " పలుమఱుం బాండుతనూజుల

కొలఁది వితర్కించెదవు; నిగూఢం బదియుం

దెలియం బలికెద; వారికి

బలమును సత్త్వంబు హరియ పార్థివముఖ్యా.

౩౧౩

వ. హరిమహత్త్వంబు విన్నవించెద నవధరింపుము :

౩౧౪

క. ఒకతల సమస్తజగములు

నొకఁడ జనార్దనుఁడు నిలిచి యొకతల యైనన్,

సకలము ససార; మాతం

డొకరుని సారంబ చాల నుత్కృష్ట మగున్.

౩౧౫

క. తలఁపునన వాసుదేవుండు

గలిగింపను, నిలుప, నడఁపఁగానోపు జగం

బుల. మఱియును గ్రీడాధ్యక్షము

పలువోకలఁ బుచ్చు చుండుఁ జౌరవనాథా.

౩౧౬

క. ఎక్కడ నడచును నత్యం,

బెక్కడ ధర్మంబు వరఁగు, నెక్కడఁ గలుగుం

జక్కటి నిలుచుం గృష్ణం

డక్కడ; నతఁ డున్నకడన యగు జయ మధిపా.

౩౧౭

సీ. పురుషోత్తముం డెల్లభవసంబులును దాన,

యఖిలభూతాత్మకుం డై విహార

లీల విచేష్టించు; నీలోకముల మాయ

దొట్టి యొక్కొకమరి పుట్టి, పెరిగి,

కర్మానుచరణముల్ కైకొని వర్తించు;

శిష్టరక్షణమును దుష్టనిగ్ర

హంబును దనవను లగుటఁ, బాండవుల నె

పం బిడుకొని ధర్మబాహుళ్య లైన

తే. సీతనూజుల నిక్కమ నిగ్రహింపఁ

దలఁచినాఁ డమ్మహాత్ముండు; దధ్య మతని,

నిట్టిచండంబువాఁ డనియెఱిగి యెచ్చ

రాశ్రయింతురు, బ్రదుకుదు రట్టివారు."

౩౧౮

క. అనవుడు ధృతరాష్ట్రుండు, " ౨వి

ష్ఠుని నే నెఱుంగనివిధంబునం, దెలియఁగ నీ

కని యున్న తెఱఁగుఁ జెప్పుమ "

యనుటయు సూతసుతుఁ డిట్టులను నాతనితో.

౩౧౯

ప. " విద్యయు నవిద్యయు ననఁగా రెండు గలవు. అవిద్యాదూషితుం

డై తమోగ్రస్తం డై నవాఁడు విష్ణు నెఱుంగఁడు. విద్యాసంపన్నం

1. చక్కట = స్వాయము. 2. విష్ణుని...జెప్పుమ = నేనెఱుంగని విషయము, తెలియ నీమాచినట్టి తెఱఁగును చెప్పుమా.

“నెఱుంగు”ననిన, “విద్య యనునది యెట్టిది? ఎద్దాన నీ వాసర్యేశ్వరు నెఱింగితి దాని, నవిద్య యెట్టిది దానిని జెప్పు” మనుటయు, నాంబి కేయునకు సంజయుం డి ట్లనియె : “సాత్త్విక రాజన తామసవికారంబులత్రిప్పలం బడక ధర్మం బాచరించుచు భావశుద్ధి గలిగి యుండుదు; దీన నే నచ్యుతు నెఱుంగుదు; విద్య యిట్టిది. నీకునుం దక్కెవరి కైనను నతని నెఱుంగుటకు నిదియ తెరువు. ఇట్టిది గాని విధం బవిద్య”యని చెప్పిన, నతండు నిజనందనుని కి ట్లనియె : ౩౨౦

క. “మన కా శ్చుండు సంజయుఁ ; డీ
తనియుపదేశంబు వట్టి ధర్మమున ముకుం
దుని నాశ్రయింప వయ్య. అ
తనిఁ జొచ్చిన బ్రదుకు దీవుఁ దమ్ములు సుతులున్.” ౩౨౧

చ. అనిన, సుయోధనుండు దమయంత్యకు ని ట్లను : “నిజ్జగంబు ల
న్నిని నొక పెట్ట మింగినను, నెట్లన సర్వము గాచె నేనియు
న్వినుము, ముకుందుఁ డక్షునునినెచ్చెలి నాఁ జెవులార వించు, నిం
క నతని నొక్కబామునకుఁ గా ధృతి పెం పట నాశ్రయింతునే ?”

తే. అనిన, గాంధారి కి ట్లను జనవిభుండు :
“నీతనూజుండు దుర్మాని నీతిబాహ్యుఁ
డుగ్ధతుం డీసుమాని నాబుద్ధి వినఁడు;
వీఁడు సెడుఁగాని బ్రదుకంగలేడు సుమ్ము!” ౩౨౩

ఉ. నావుడు, దల్లి యిట్టు లను నందనుతో, “నిది యేల యాయువుకొ
శ్రీవిభవంబులకొ మము నశేషసుహృజ్ఞసులం దొఱంగఁగా
నీవు గడంగె? దిట్టియవి నీతులునుం గలరే! శివకోదరుం
డై విధి సంపఁగా నొరుల కాంగఁగ వచ్చునె యింకఁ బుత్రకా?”

1. ఎద్దాన నీ వాసర్యేశ్వరు... జెప్పుము = దేనిచే నీవు ఆసర్యేశ్వరు నెఱింగితివో దానిని ఆవిద్య యెట్టిదో దానిని జెప్పుము. 2. వ్యకోదరుండై విధి...వచ్చునె = విధియే భీముడుగావచ్చి చంపునెడ నితఁ డెరుల కాప శక్యమా?

వ. అనియె. అట్టియెడం గృహస్థుడై పాయనండు ధృతరాష్ట్రుని కిట్లను :
 “కృష్ణుండు నీకుం గూర్చు. నీవుం బరమాత్ముడై సంజయు నతని
 చాలికిం బుచ్చితి. అది లెస్స కార్యం బయ్యె. వీడును నమ్మహాను
 భావుమహనీయ పృథావం బున్నచూ కెఱుంగు. వీని బుద్ధి విని
 యద్దేవు నాశ్రియింపుము. అతం డేకాగ్రచిత్తులై యారాధించిన
 వారికిఁ జేరువయగు. కామకోఢోపహతులై తమతమ ధనంబులం
 దృష్టులుగాక యన్యాయంబున వర్తించువారలకు దూరంబై యుండు.
 ఎల్లభంగుల నాతనిం జూచ్చి బ్రదుకుము.” అనినం, ‘బ్రహ్మసాదంబు
 అట్ల చేయుదు’ నని, విచిత్రోవీర్యనందనుండు సూతనందనునితో,
 ‘నవ్వాసుదేవ నామనిర్వచనంబు నాకుఁ దేటపడం దెలిపి యతనిం
 బొందు నుపాయం బుపదేశింపవే’ యని యడిగిన — ౩౨౧

తే. “ఎల్ల యందును దా వసియించు, కైల్ల
 యదియుఁ దనయందు వసియించు టండు” ; వాసు
 దేవుఁ డనువేరి కర్ణంబు దెల్ల; మింత
 యెఱుంగుజనులందుఁ దగ వసియించు శుభము. ౩౨౨

తే. అతనిఁ బొందునుపాయంబు సంతరంగ
 నిగ్రహమ కాఁగ నార్యు లనగ్రహింతు ;
 రోపి, చిత్తవికారంబు లుడిపి, యేక
 బుద్ధిఁ గొలువఁ, బ్రసన్నతఁ బొందు నతఁడు. ౩౨౩

వ. నీవును బలుబుద్ధు లుడిగి గోవిందు నాశ్రియింపుము” అనినం, బ్రజ్ఞా
 చక్షుం డిట్లనియె : ౩౨౪

క. “నాకు నయనేంద్రియముగతి
 లే కుండుట కంతవగపు లే ; దఖిలమనో
 జ్ఞాకారుఁ డై నవారి నా
 లోకింపం గానమికిఁ గలుగు వగ పెప్పుడున్. ౩౨౫

ఉ. అతనిఁ గన్ను లారంగ నహర్నిశముం గనుఁగొంచు నుండువా
 రేతప మాచరించిరా ; ఉపేంద్రుని నాశ్రితవత్సలున్ విని

హృతకలంకు ధర్మనిరతుం గరుణాకరు సర్వలోకవి
ఖ్యాతుః బవిత్రీమూర్తి శరణాగతరక్షకు నాశ్రయించెడన్ ^{రిపుత యై}
^{రుతనితో}

వ. అని పలికి పరమశాంతుం డై పారాశర్యు నుద్దేశించి 'దేవా, గి
వానుదేవుని శరణుసొచ్చి బ్రదుకువాడ' ననుచుఁ గృతాంజలి య
టయు వ్యాసమహామునియు నాశీర్వాదంబు సేసి యంతర్హితుండయ్యె
కొరవేశ్వరుండును దుర్యోధన సంజయుల నిజనివాసంబులకుం బోవం
బనిచి, తానును గాంధారియు నభ్యంతర మందిరంబున కరిగి, యుచిత
వ్యాపారంబులం బ్రవర్తిల్లుచు నుండె - నని చెప్పిన విని, పదంపడి
పుట్టినవిశేషంబు లెట్టి వని యడిగిన - 33౧

శా. నిత్యానిత్యవివేక వై భవసమున్నిదాంతరంగస్ఫుట
ప్రత్యక్షా, పరమేశ, విశ్వజగదారాధ్యా, మహానంతచి
త్సత్యానంద విభుస్వభావమహితా, సంవిత్సమాధాన దా
ర్శత్యవ్యాప్తానందప్రసన్నవదగ్ధశ్రీపదాంభోరుహా. 33౨

క. వ్యాసాదిమునిప్రోక్తమ
హాసందర్భాప్రమేయతాయాఢగుణో
ల్లాసా, వైర్గుణ్యసము
ద్భాసి రహస్యానుభావ, భక్తాధీనా. 333

మాలిని. సమదనిమిషచూడా, నవ్యరత్నప్రభాసం
గమరుచిరపదాబ్జా, గర్వదుర్వారదైత్యో
ద్యమబహులత మోమారాండదోక్షడన ప్ర
కృమలలితవికాసా, గాఢభక్తిప్రకాశా. 334

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుభయకవిమిత్రీ కొమ్మనానూత్యపుష్పీ బుధారాధన విరాజి
తిక్కిన సోమయాజి ప్రణీతంబయిన శ్రీమహాభారతంబున
యుద్యోగపర్వంబునందు ద్వితీయాశ్వాసము. 335

శ్రీ

హరిహరనాథాయనమః

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతము

ఉద్యోగ పర్వము

తృతీయాశ్వాసము.

శ్రీవాగ్విభవారోగ్య
పావీణ్యప్రాభవానుభావమహితసా
ఖ్యావహపదస్మరణ, కరు
ణావాసకటాక్షకీరణ, హరిహరనాథా!

—: శ్రీకృష్ణనిరాయణారము :—

వ. దేవా, వైశంపాయనండు జనమేజయునకిట్లనియె: ౧

తే. సంజయుండు దన్నవీక్షానిచనిన, ధర్మ
సుతుండు మఱునాండు దమ్ముల సుతుల నిష్ట
భృత్యవరులను దొరలను బిలువఁబనిచి,
యెల్లవారును వినుచుండ నిట్టులనయె: ౩

క. “మనము జనార్దనపాలికిఁ
జని, కౌరవనభకు నతనిఁ జనుమని ప్రార్థి
చిన మేలు; బంధుహితగురు
జనములతో రణము గాక సంప్రీతి యగుక.” ౪

వ. అని పలికి వారలందఱు బలసి చతురదేర మాధవుమందిరంబున కరిగి,
యతనిచేత సత్కృతుండు, సమస్తపరిజనంబులుం బరివేష్టింప,

నొక్కపార్శ్వంబునం బాంచాలియు సముచితపరివారపరివృత యై
యుండ, నతండునుం దానును సుఖానీనుం డై యుండి యతనితో
ని ట్లనియె : గ

క. “ఆపనఁ గడవం బెట్టంగ,
నోపి శుభం బై నదాని నొడఁగూర్చును, మా
కీపుట్టువునకుఁ బాండు
ఘోషాలుఁడు నిన్నుఁ జూపి చనియె, మహాత్మా! ౬

తే. సమయ మిది మిత్త్ర కార్యంబు చక్కఁజేయ ;
నీకతంబున నే మవిసీతుఁడైన
యానుయోధనతోడిపోరాటఁక్కి,
యనుభవంతుము మాయంశ మగుధరితి. ౭

వ. నీకు మేము ప్రద్యుమ్నాది కుమారులతోడి వారము. మమ్ము
దురితంబులువారయకుండ నరసిరక్షింపుము.” అనవుడు, వాసుదేవుండు
“సేవంచినయట్ల చేయం గలవాఁడ. ఎయ్యది తలంపు సెప్పు” మనిన,
నజాతశత్రుండు “నీవు కరినగరంబున కరిగి కౌరవుల తోడం దగినమాట
లాడి తెఱంగు నేయ వలయు”నని ప్రార్థించి, యతని నియ్య కొలిపి
యి ట్లనియె : ౮

నీ. “మాతండ్రి తలఁపుచు, నాతనినండను
చండంబు, నిన్న యాసంజయుండు
పలికినపలుకలఁ దెలిసెఁగదా నీకు ;
; వారిచిత్తముభంగి వాఁ డెఱుంగు.
1 పాలు పం పని యీక యేలిమాటలన మ
మృలుక దీర్చెదరు తా ; 2 రధికదుష్క

1. పాలిపంపని...తారు = కృత్రిమపు మాటలతోడనే మమ్ము అలుకదీర్చెదరు. తారు (కౌరవులు) 2. అధికదుష్కరంచైన యాసమయంబు ఏము = మిక్కిలి చిక్కగు అశపథమును మేమ...

రం బై నయాసమయం బేము పదుమూడు
వత్సరంబులు నల్పి వచ్చి యుండఁ,

ఆ. గులముపాడి నడవఁ దలపడ వలి; సెడఁ
దలఁచెనేనిఁ, గొడుగు వలచినట్టి
వాఁడు గాన, నతనివక్రత మాన్ప లేఁ;
డింతకంటెఁ గలదె యెడరు మాకు ?

౯

క. జననియు సమస్తబాంధవ
జనములుఁ బ్రియ మంద, వారి శాంతులఁగాఁ జే
యన, నెమ్మిగ నొక్కటి యై
మననం దెఱఁ గేది యునికి మాపౌరుషమే ?

౧౦

క. ఇచ్చటిబంధులు నీవును
నచ్చెరువడి వినుచు నుండ, నయిదూళ్ళును మా
కిచ్చిననఁ జాలు నంటిని;
బొచ్చెము గా దింతవట్టు పూర్ణము సుమ్మి.

౧౧

శా. అదుర్యోధనఁ డంతమాత్రీయును జేయం జాలఁడో ! కాని పెం
పేదం గూరత కోర్వ రాదు; ¹సిరి నాకేలందునే, ²గ్రాసవా
సోదైవ్యంబులు వచ్చు నాయరయు నీచుట్టాలకుం: గావునక,
మోదం బందుట గల్గుఁ గౌరవులు నేముం బొంది శ్రీ నొందినక.౧౨

ఉ. ³అక్కట! లాఁతు లై నఁ బగ తైనను జంపన కోర నేల? ఒం
డొక్క తెఱంగు లేదె? అది యొప్పదె? బంధుసహృద్ధనంబు లా
దిక్కున నున్నవారు; గణుతింపక సంపదకై వధించి, ⁴దూ :
తెక్కట, దోష మందు టననీదురవస్థల కోర్వ వచ్చునే? ⁵

౧౩

1. సిరి...నేక = సంపద నాకెందున కందునేని. 2. గ్రాస...చుట్టాలకు = నాబోషణ
యందున్న చుట్టములకు తినఁ దిండియు, ఉండ నిల్వను లేని దుస్థితి వచ్చును. 3. అక్కట
...నేల = అయ్యో! పరులైనను, పగవారిపైనను, చంపుటకే కోరనేల? 4. దూఁట
క్కట...వచ్చునే? = నింధనదుట, పాపముందుట అనే యిదురవస్థల పైపడవచ్చునా?

వ. అని పలికి పాండవాగ్జుండు వెండియు,

౧౪

ఆ. “క్షుశ్రోధర్మ మింతకష్ట మగునె? పెఱ
ధర్మ మాచరింపఁ దగిన యందు; ;
కాన, శత్రుజీవికయ తగి యున్నది;
యైన వంశనాశ మనభిమతము.

౧౫

వ. అదియునుం గాక —

౧౬

ఆ. కలహ మగుట లక్ష్మీఁ గావించుఁ , బ్రాణహా
నియును జేయు; నింత నిక్కువంబు.
ఛలువు రొకని కోడి పాటుట, బల్లిదు
లనడచేతఁ జెడుటయును ఘటించు.

౧౭

క. జయ మగు, నోడుదు మనుని
శ్చయ మొక్కఁడు లేదు; వినుము, సమరమునఁ బరా
జయము మరణంబుకంటె హృ
దయపుటభేదనము సేయుఁ; దధ్యం బనఘా!

౧౮

క. కాన, ననశ్యముఁ బెనఁకువ
గానియుపాయమునఁ బగఱఁ గడతేర్చుధృతిం
బూని నడచు నెవ్వఁడు, డెం
దానం జెయి నెట్టికొని యతఁడు నిర్మించుక.

౧౯

ఆ. హ్యయ కలిగెనేని, నా మున్న యింటిలో
నున్నయట్లు కాక; యూఱిడిల్లి
యుండు నెట్లు చిత్తమొకమాటు? కావున
వలవ దధికదీర్ఘరవైరవృత్తి.

౨౦

చ. పగ యడగించు తెంతయు శుభం ; బది లెస్స. అడంగునే పగం
బగ? 'పగ గొన్న మార్కొనక, పల్కక యుండంగ వచ్చునే? ¹కడుం
దెగ మొదలెట్టిపోవక బగ దీర్పంగ వచ్చినకా శ్రీర్య మొందు; ²నే
మిగతీ దలంచినం బగకు మేలిమి లేమి ధృవంబు కేశవా. ౨౧

ఉ. కావున శాంతి బొందుటయ కర్జము - దా నది యట్లు లుండె. ⁴శ్రీ
గావలె నంచు, బోరితము గామియు గోరెద; ⁵మెల్లసాములుం
బోవుటయుం, గులత్తయము పుట్టుటయు వెలి గాంగ, నొండు మై
నేవిధి నైన జక్కబడు తెంతయు నొప్పు జమీ జనార్దనా! ౨౨

చ. మనమునక బక్షపాతగతి మాదెన మానుము. ధర్మ నీతివ
ర్తనముల రెండుదిక్కుల హితంబును బెంపును గల్గునట్టివో
ప్పన, విదురాదినజ్జనులబుద్ధికి రా, నుచితంబుతోడి మె
ల్పునక, బరునందనంబునను భూపతు లెల్ల నెఱుంగ నాడుమీ. ౨౩

చ. తగవునక బోక రాజు బెడిదంబులు వల్కెనయేని, నైచి యొ
ప్పగ నిలుమీ; ⁶గురుత్వముం బ్రభుత్వమునం గలపెద్దవారి మా
ట గొనమి యానుయోధనుకడక నిలువక, ⁷మన మెల్ల గారవం
బుగక గురువృద్ధులకు దలపుం జన నిచ్చిన మెచ్చరే జనుల్? ౨౪

1. పగ గొన్న...వచ్చునే = పగ గొన్న పుణ్య ఎదురింపకయు, మాటుపల్కకయు నుండ
నగునా? 2. కడుం...శ్రీర్యమొందు = పూర్వం దెగనట్లును, బుడమతోడ బ్రెగ్గిరి
పోవునట్లును పగక దీర్పవలసినవచ్చినవో శ్రీర్యమగును - హింసయగును. 3. ఏమిగతి...
ధృవంబు = ఏవిధమునక దలంచినను పగకు గౌరవము - ఔచిత్యం - తేతుండుట నిజము.
4. శ్రీగావలె...గోరెదము = సంపద గావలయుననియు, యుద్ధము కామండుటయు
గోరెదము. 5. మెల్లసాములు...వెలిగాంగ = ధనమెల్లపోవుటయు, కులక్షీణము పుట్టు
టయు గాకుండ. 6. గురుత్వము...నిలువక = గౌరవమును అధికారిత్వముగల పెద్దల
మాట సరకునేయడనుట సుయోధనునియందే యుండగా. 7. మనమెల్ల...మెచ్చరే
జనుల్ = మనమందఱము గౌరవముతో ధృతరాష్ట్రుని పలుకును తలఁపును సాగనిచ్చినవో
జనులు మెచ్చరా?

మ. 'సుతువాఁడై వినయంబు నేకొనక, యేచోపహం దగం జెప్ప, కా
ధృతరాష్ట్రుం డవిసీతఁ జేసినను, సంధింపంగ రా దంచు వే
గ తెగం బాటకు ; తెంపు నేయునెడ, లోకం బెల్ల మెచ్చుం బ్రకా
శిత ధర్మస్థితి నొంది, మామనము నిశ్చింతంబుగాఁ జేయుమీ ! ౨౧

ఆ. ఇన్నిసంకటముల నిబ్బంగి నెంతయు
నొగులు చిత్తవృత్తినివృద్ధి దీర్చు,
వెజ్జ వీవ కావె? వేయేల యేగతి
నడవఁ దలఁచి తదియ నాకుఁ బ్రియము." ౨౨

ప. అని చెప్పి తలంచుకొని వెండియు ని ట్లనియె : ౨౩

క. " నీవు సుయోధను పాలికిఁ
బోవఁగ వల దనియు నొక్కబుద్ధి వొడమెడుకొ;
గోవింద, యతఁడు, మంత్రులుఁ
గావరములు; చక్క వినరు కార్యవచనముల్. ౨౪

తే. కుటిలమతు లవిసీతులు కూర్మకర్ము ;
లట్టిసీచులకడకు నిన్ననుపఁ జాల ;
నీవు సంకటపడియెడు దేవపదవి
యైన నే నొల్ల. "ఒంటి యం దరుగు టుడుగు." ౨౫

చ. అనవుడు, గృష్ణుఁ డి ట్లనియె : "నాధృతరాష్ట్రుండు నట్టివాఁడ, త
త్సనయుండ యేల? నీపలుకు తథ్యము. నీతలఁ పే నెఱింగితికొ.
మనమున శంక దక్కుము. వినక వలతే విను, మేను నిక్క మ
ల్లిన నచటం గలండ్ల రణకేళికి మార్కొన నొక్కఁడేనియొక ? ౩౦

1. సుతువాఁడై వినయంబు నేకొనక = కొడుకుతేటువాఁడై మన యడఁకువను-విన్నపమును-
అదరింపక. 2. నొగులు... వెజ్జ వీవ కావె = కలఁతకడు మనోగతికగు నొప్పితిర్చుటకు
తైద్యుడవు నీవే కావా? 3. కావరములు = బాగుబోతులు. 4. ఒంటియందరుగు
టుడుగు = ఒక్కఁడవు అక్కఁడొకఁ బోవ మానుము.

క. పనుపుము కౌరవనభ, కేఁ

జను టెట్లును మేలః అర్థసంసిద్ధి యగున్.

మన కొకటం బాపము రా

కునికిఁ గత మైనవలుకు లొండెను గలుగున్.*

3౧

ప. అని పలికిన యుధిష్ఠిరుం డి ట్లనియె :

3౨

ఆ. “ మేలు గాక ! నీకుఁ బోలినట్లయిన నం

దరిగి, యేము వారు నర్థిఁ బొంది

యుండునట్లు గాఁగ నొడఁబాటు గావింపు ;

మెల్లభంగి మనకు నిదియ లెన్న.

33

క. మ మ్మెఱుఁగు, దెదిరి నెఱుఁగుదు,

నెమ్మి యెఱుఁగు, దర్థసిద్ధి నెఱి యెఱుఁగుదు, వా

కృష్ణములపద్ధతి నెఱుఁగుదు ;

పొ మ్మెవ్వఁడ నేను నీకు బుద్ధులు సెప్పన్ ? *

3౪

—: కృష్ణుఁడు ధర్మరాజుతోఁ గౌరవులచుర్లయంబుసెప్పట :—

సీ. అనిన ముకుందుఁ డిట్లనియె : “నంజయుని మా

టలును, నీ వన్నవలుకులును వింటి.

నీమది ధర్మైకనిష్ఠమై నున్నది ;

వైరంబు విడువరు వారు. దోష —

భీష్ములు గల రని బిరుదు లై యున్నవా ;

రగునె రాజన్యుల కడఁగి కుడువ ?

అక్లేశవృత్తి రాజ్యము చవి గొన్నవా

రేల యిత్తురు నీకుఁ బాలు సెపుమ ?

తే. ధార్తరాష్ట్రులు నడికి, నధర్మమునకు

నలుక రెన్నఁడు ; విడువు దైన్యంబు ; పొడువు

కయ్య ; మరివర్గజయమునఁ గలుగు నిహ ప

రములుఁ జరక్తియును, బాండురాజతనయ.

35

మ. గురు భీష్మాదులు సూచుచుండ, సభ మీకుం గీడు నాఁ డట్లు ముష్కరులై చేసిరి; యంత నేసియును బశ్చాత్తాపముం బొంద నో పర వా రెన్నఁడు; నట్టిచోటఁ గృపయుఁ, బంధుత్వముం దక్కు; మెవ్వరుఁ గోపింపరె యాదురాత్మకులగర్వ క్రౌర్యముల్ సూచినన్ ? ౩౬

వ. 'కపటపు నెత్తంబు నెపంబుగా మిమ్ము వెడల నడచునప్పుడు దుర్యోధన దుశ్శాసన శకుని సూతనందనులు ²పుయిలోటదక్కి కలకల నవ్వచుం బలికినపలుకు లుగ్గడింప వచ్చునే? వాని విని సమ స్తజనంబులు ధృతరాష్ట్ర నిందించుచు, మీరు బలవంతులరయి యుండియు సత్యంబు వాటించి ³యూరక పోక సూచి యచ్చెరువాటాతో నుమ్మలించుచుండిరి. తిట్టువాట్లం బోయెడువారు దైవోపహతులై మున్న చెడి యుండుదురు గావున, వారలం జెఱుపనుం జాలుకన. కూరాత్ములగు కౌరవులెల్ల వారికి వధ్యులుగాఁ దగుదురు; నీ కేల యవధ్యులైరి? పాపాత్మకులగు హింసకులం బాముల నెట్ల ట్లనిర్విచారంబుగా వధించుట కర్తవ్యంబు. ౩౭

క. మీతండ్రికి, భీష్మునకుం
జేతోముద మొదవ భక్తి నేయన తగు నీ;
కాతలకు నేను జని వి
ఖ్యాతంబుగ నీదువినయ మభివర్ణింతుఁ.

౩౮

క. చెలులుం జుట్టు దేశం
బులరాజులు వినఁగ నీదుపుణ్యచరిత్రం
బుల్లు, నీవు ధర్మ మార్గము
దలఁచుటయుం దెలియఁ బలికెదం గురుసభలోఁ.

౩౯

1. కపటపు నెత్తంబు నెపంబుగా = మోసపుజూడము మిష - వంక - పెట్టి. 2. పుయిలోట దక్కి = సంక్షోభింతులచేక. 3. ఊరకపోక = ఏమవకపోవుట. 4. అతలకు = అచోటికి - ధృతరాష్ట్రదులకడకు.

వ. దానికి దుర్యోధనుం డియ్యకొనక తెఱంగు మాలినమాట లాడుటయుఁ,
దండ్రి యతని వారింపనేరమికిఁ దో డుపేక్షకుండగుటయుఁ జూచి,
మిత్రాల్లింటిపాట్లునుం దలంచి, యెల్లవారును వారిని గర్హింతురు.
ఇంతియ కాక, మనకు నొండేమి వలయు? నాయోపి నంతయుఁ
బెక్కుభంగుల సంధియ కావింపం జూచెద. అవ్విధంబు సిద్ధించిన
మేలు గాదె? అట్లు గాక తక్కిన, నచ్చోటి యుత్సాహంబుచందం
బును, నందుఁ జేయం గలవారి వర్తనంబులు, గొలందులు నెఱింగి,
నీకు విజయం బగు విధంబునం జనుదెంచెద. రం

తే. ఆసుయోధనుముక్కున 'నావి గలుగఁ
బుడమి నీ కీడు ; గావునఁ, బోర కలుగు.
నేను గయ్యపుశకునంబు తెన్నియేనిఁ
గంటి ; నీ వనుత్సాహివి గాఁగ వలదు. రం

వ. చతురంగబలంబుల నాయితంబు గావించుచు, దొరలం బురికొల్పి
కొనుచు, నాలస్యంబు లేక సమరంబునకు సన్నాహంబు నేయు చుండ
వలయునని పలికిన విని, వ్యకోదరుండు దామోదరున కిట్లనియె :

క. “సమరంబు గలుగు ననుచును
మము వెఱపింపంగ వలదు ; మాధవ, నీ వా
కుమత్యుగు ధార్తరాష్ట్రుండు
శమించు కార్యంబు నడపు సౌజన్యమునన్.” ర3

వ. అని వెండియు, ర4

శా. “పాపాత్ముండు మదాంధుఁ డాతులువ, నీపం పెట్టునుం జేయఁగా
నోపం ; డడ్డము సెప్ప రెవ్వరును ; మానోదేహము గర్వముం

1. అవి గలుగ = ఊపిరియుండఁగా. అవి = (దే వి.) శ్వాసము, ఊపిరి, తాపము.

ప్ర. ‘విహరించుక’ మలయానిలంబచటఁ

దావించిల్లి నెమ్మేని యావి హరించుక’ — విజయ, అ. ౨

2. పోర కలుగు = యుద్ధమేయగును.

గోపంబుం దనుఁ ద్రిప్ప నా స్తజనులం గుందించుటం, బోయిన
స్నేహ పో నిత్తురు ; గాన, ని స్సతఁడు జాలిం బెట్టెడుం జూడుమీ !

ఉ. చొచ్చినచోన చొచ్చి తెగఁజూచెద నంచుఁ గడంగు చుండు ; న
నైచ్చుడు బాహుగర్వమున నీచు సుయోధనుఁ ; డట్టివానితోఁ
బొచ్చెము లేక కూడి మనఁ బోవక పోవఁగ రాదు నాకు ; 'వి
వచ్చుడు, రాచవారుఁ గురువంశముచేటున కోప కుండుటన్. ౪౬

ఉ. పాండవ కౌరవుల్ గలసి పాలును నీరును బోలె నెమ్మిమై
నుండఁగ, దుష్టచేష్టల సుయోధనుఁ డింతలు నేసె ; నాతఁ డొ
క్కండ కులక్షయంబునకుఁ గారణ మం ; డ్రిది తప్ప ; దైన నీ
వాం డన నేల ? ఆచిరుదు నోపినయంతయుఁ దీర్పు నేర్పునన్. ౪౭

చ. తన పొరిపోవునంతకు నుదగ్రీతయుం గవటంబు మాన నే
ర్చునె ధృతరాష్ట్రసూనుఁడు ? యశోభరితం బగుభారతాన్వయం
బున కొకనింద వచ్చు ననుబుద్ధి దురాత్మున కేల కల్గు ? నా
యనమెయిఁ బోయి హీనగతి నైన ఘటించిన నెంత యొప్పునో ?

మాకును వారికిఁ బితృమహిమ డగుభీష్ముండు విను చుండ, సుయో
ధనుతోడం గురుకులేశ్వరు నాస్థానంబున నావచనంబులుగా నిట్లనుము :

తే. 'అన్నదమ్ముల మై యుండి యకట మనల
నొరులు దలయెత్తి చూడ నొండొరులతోడఁ
బెనఁగ నేటికీ ? ఈ నేల, పెద్దవారి
బుద్ధి విని, పంచి కుడుచుట పోలదొక్కొ!' ౫౦

క. అని, యెవ్విధమున శై నను
వనజోదర, సంధి సేయ వలయుం దగ ; నే

1. వివచ్చుడు, రాచవారు = బిభృత్సుడు (అశ్మనుడు) తాజాగారు (ధర్మరాజు). 2. తన
పొరి...నూనుడు = తా జచ్చునందాక గర్వమును కపటమును మాననేర్పునా ధృత
రాష్ట్రుని కొడుకు ?

మును వారును గలయుట భూ

జనులకు నెల్లను హితంబు సౌఖ్యకరంబు."*

౧౧౦

చ. అనుటయుఁ బిన్ననవ్వు నగి యంబుజనాభుఁడు వల్కుఁ : "నెన్నఁడుక
విననివి భీముపాలఁ గడు వింతలు వింటిమి మాట; లగ్ని చ
ల్ల నగుట, భూరిభూధరము లుఘవ మొందుట గాదె, యివ్విధం
బున నితఁ డిట్లు మార్దవముఁ బొందుట; యిం కిట చెప్ప నేటికి?"*

—: శి) కృష్ణుఁడు భీమసేనుని గౌరవులతోడియుద్ధమునకుఁ బురికొల్పుట :—

తే. అని, సహోదరు లాజి నాయాసపడుట

కోర్వమియుఁ, గౌరవులఁ జంప నొల్లమియును,

గలుగునెయ్యంబు పెంపునఁ గరుణ నాద్వరఁ

డై నపవనజుఁ బురికొల్పు నాత్మఁ దలఁచి —

౧౧౩

న. మురమర్దనుం డతనితో ని ట్లనియె :

౧౧౪

ఉ. "యుద్ధముమీఁది వేడ్కయు, మహోగ్రవిరోధుల నల్కుఁ జేయు ద
ర్పిండ్లతియ్యక, సుయోధనునియున్నతి సైఁవనియేపు, రాజ్యసం
సిద్ధి నిజాగ్రజన్మనకుఁ జేయుతలంపును గల్గినీ వసం
బద్ధము లై నవాక్యములు వల్కుట యొప్పునె, కీచకాంతకా!"*

౧౧౫

వ. అని యంత నిలువక—

౧౧౬

క, "వెఱ పెట్టిదియో యెన్నఁడు

నెఱుంగని నీయట్టివాని కెవ్వరొకో యీ

పిఱికితన మింత యలవడఁ

గఱపినవా?"* రనుచు శౌరి కలకల నవ్వె.

౧౧౭

వ. దానికి దరహాసితవశముం డగుచు భీమసేనుండు వసుదేవసూనున
కి ట్లనియె ;

౧౧౮

ఉ. “బంటుతనంబుమాటలకుఁ బొటకు, ‘పాండువృషాలుపాలుగై
— కొంటయ చాలు’ నన్న నృపకుంజరుపల్కుల కడ్డ మాడ రా
కుంట యెఱుంగవే? మును నుయోధనుచందముఁ జూపి, ‘యప్పు డే
మంటి యుపేంద్ర, న’ న్నని రశాగ్రమునకా నిను మూదలించెదక.

క. నాకొలది విచారింపక

నీ కిట్లనఁ దగునె? మిన్ను నేలయు నిమ్మై

గాక తిరుగంగఁ బడినం

బోకే ముంజేతు లొడ్డి పోవఁగఁ దోతుక.”

౬౦

ఉ. నావుడు, “నవ్వుటాల కనినం, బవనాత్మజ, యింత యేటికిం?

గేవలయోధవే పరులకిల్పిషముల్ దలపోయ కిమ్మెయి

జావడ మైనఁ జూచి, యిది చందము గా దని యంటిఁ గాక, నీ

చేవయు లావు, నీదు మును చేసినభంగులు నే నెఱుంగనే?”

౬౧

వ. అని చెప్పి మాధవుండు మఱియును,

౬౨

ఉ. “పార్థుండు పోరఁ దేరు గడపం దనకున్ ననుఁ గోరి యెంతయుం

బ్రార్థన సేసె; దాని కనురాగము వొందితి నేను; గాన, యు

ద్ధార్థుల మైనమాకు నిను నానపడం దగదే? యశంబు నా

నార్థములు విరోధవిజయంబునఁ దక్కఁగ నొంటఁ గల్గునే?”

౬౩

వ. అనవుడు,

౬౪

1. నిను మూదలించెదక = హెచ్చరింతును. మూదల య. మూదలిక = (మూల + లి) ర్

దే. వి.) నిరూపణము, తార్కాణము, హెచ్చరిక.

ప్ర. వేదములకు నఖిలస్మృతి! వాదములకు...

వాదైవవోటులను దా! మూదల ధర్మార్థకామమోక్షస్థితికి - విరాట, అ. గ.

మూదలించు = (దే. స. క్రి) నిరూపించు, తార్కాణించు, హెచ్చరించు.

ప్ర. ‘పాండువృషాగ్ర’నందనుఁడు... నొండొరు మూదలించుకొని - కర్ణ, అ. ౨

3. దే. భగవద్ మైనఁజూచి = పిఠికిభగుటచూచి.

శా. “ ఏమీ ! పార్థుడు, నీవు నండిమగ లై యీవచ్చు కౌరవ్యసం
గ్రామక్షోభము, బాహుదర్పమునఁ దీర్పం, బెద్దమి ట్టెక్కి మి
మ్మే మెల్లఁ వెఱఁ గంది చూచెదముగా కీసారెకుం బోయి రా !
భీముం డి త్తటి రిత్తమాటలకుఁ గోపింపండు నూ పెం పఱ్క ! ” ౬౧

ప. అని పలికి యివ్విధంబున గోపాల దేవు మేలంపుమెయివడి కార్య వచ
నంబులకుం దగం దానును దోడ్తో సరసం బాడుటయ కా మఱుమాట
లాడి యంతటఁ దని వోవక బకమర్దనం డతనితో నిట్లనియె : ౬౨

ఉ. “ కయ్యము గల్గినట్ల యిన, గంధగజప్రకరంబుకుంభముల్
వ్రయ్య, దురంగపంక్తులు ధరం బడఁ, దేరిగముల్ ¹బడల్పడఁ,
²డయ్యమి కీవు వెక్కనపడఁ ³గదపండువు నేయఁ గోరునా
దయ్యమునె త్తికోలు దుదిదాఁకుట గాదె భుజంగభంజనా ! ” ౬౩

చ. అన విని, దేవకీతనయుఁ డాతని కిట్లనుఁ : “ జెప్పినంతకం
ఁబను మిగులంగఁ జేయుదు ; గడింది మగండవు, ⁴నిన్నుఁ దెప్పగాఁ
గొని పలుమాఱు నాపదలకుఁ భయ మొందక దుఃఖివాద్ధు లీఁ
దిన మమునెల్ల, నిక్కొఱఁత దీర్చి, సుఖాత్ములఁ జేయు పావనీ. ౬౪

౬. ఇదె పోయెదఁ, ⁵కౌరవ్యులఁ
బదనికి రాఁ బలికి సంధివాటించెద ; నా
కది యొప్పుదె ? కాని తుదిం
గుదు రింతకు నీవ గావె గుణరత్ననిధి ! ” ౬౫

1. బడల్ పడఁ = లోటుపడఁగా. విఱిగిపోగా. 2. డయ్యమికి = నాబడలమికి, నా యల
సట జెందకుండుటకు. 3. గదపండువు...గాదె = గదలో పండువునేయఁగోరు నా విధా
నము తుదిమట్టుటయేగదా ? 4. నిన్నుఁ దెప్పగా...మమునెల్ల = నిన్ను తెప్పకొయ్యఁగాఁ
గొని, తఱును ఇడుమలకు ఇడుపొందక, దుఃఖిసముద్రముల నీడిన మమ్మందఱను.
5. కౌరవ్యులఁ...వాటించెద = కౌరవ్యులను పక్కమగునట్లుచెప్పి సంధి పొందింతును.

—: అర్జునుడు శ్రీకృష్ణునితో: దనయభిప్రాయంబు చెప్పుట :—

వ. అనిన వాసుదేవున కర్జునుం డిట్లనియె : 20

తే. “చెప్పుఁ గలయంతవట్టును జెప్పె నీక
జాతశత్రుండు ; వింటి వీ వాతెఱంగు.
మాకు నెల్లను బలుకంగ మాట లొండఁ
గలవె? ఐనను జెప్పెదఁ గన్నయంత. 21

మ. ‘ధృతరాష్ట్రం డతిలోభదూషితుఁడు, ధాత్రీభాగ మీ నేర్పునే?
సుతుఁడుం గష్టుఁడు; సంధి యేల యగు’ నంచున్ మున్న కై పెక్కిన
ట్టితలం పచ్చుత, నీకుఁ గల్గినది. గాండీవంబు దివ్యాస్త్రుసం
తతియుం బెట్టినయట్ల యుండ మముఁ జింతం బాప రాదో కదే? 22

ఉ. నీ వొనరింపఁ బూనినవనిం, గమలోదర, కీడు వుట్టునే?
కా వనినట్ల యుండి యవుఁ గార్యము; లట్లగుటం బ్రయత్నసం
భావన సేత పౌరుషముపద్ధతి; తత్ఫలసిద్ధి వొందుచో
దైవము దోడ్పడక వలయు; దధ్యము రెండును నీవినోదముల్ 23

ఉ. 2వేరిమి ధర్మజుం బరిభవించిన దోహతులు వధ్యు లన్న నె
వ్వారికి బోలదే? సుజనవత్సల, నీ విటులంట వారు మ
మ్మొరన మెత్తి కీడ్పఱచి యింతలు సేసినదాన నీమదిం
గూరిన నొప్పుసాంపునను, గోపము పెంపునఁ గాదె యారయక? 24

ఉ. ఐనను జిత్తగింపు, ద్రుప్రదాత్యజ నానభ నట్లు సేసినక
దానికి సైంప లెస్స యని, దైన్యముఁ బొందుట కోర్చి, యిమ్మెయిం
గఱనభూమికిం జనుట, కారుణికోత్తమ, నీ వెఱుంగవే?
కాన సహించి పాండవులఁ శౌరవులం దగ్గఁ గూర్పు నేర్పనక. 25

1. ప్రయత్న...పద్ధతి = జతనము నాలోచించుట మగఁటిమి తెఱఁగు. పౌరుషము (సం. వి. అ. న.) పురుషవృత్తము, పురుషప్రయత్నము, పురుషవ్యాపారము, పరాకృమము మగఁటిమి, మగతనము. 2. వేరిమి = కైరముతో.

తే. అలవి యెఱుంగక ధార్తరాష్ట్రులు గడంగి

మమ్ముఁ బఱచిన పాటులు మానసమునఁ

జపుటఁ బెట్టినవిత్తులచంద మొంది

యంకురింపక చెడి పోయె, నంబుజాక్ష !

౭౬

వ. అమ్మొకకుల నెమ్మొయి నయినను,

౭౭

క. ఒడఁబఱచి మాకు వారికె

బుడమి సగము గాఁగఁ జేసి పొంది పొనఁగి యుం

డెడునట్టి తెఱఁగు నేయుట

కడు మే ; లది గౌరవము, సుఖంబును జేయున్.

౭౮

క. నీకిట్టిది చిత్తమునకు

రా కుండిననేని “వలదు రం ; డిమ్మొయి మీ

రీకార్యము నేయుం’ డని

మా కానతి యిమ్ము, కంసమర్దన, తెలియన్.

౭౯

ప్ర. హిత మిబ్బంగిది మాకు ; ధర్మము తెఱంగిట్లుండు నం చేను నీ

మతిబోధింప వలంతినే ? హితము ధర్మంబున్ విచారించి చూ

చి ‘తగుం బా’ మ్మని యేది పంచి తది నిశ్చితంబునం జేసి, యు

న్నతిఁ బొందం గలనార మై యునికి, కృష్ణా, నేఁడుగా వచ్చెనే ?”

వ. అనిన విని, కృష్ణుండు విజయున కిట్ల నియె :

౮౦

చ. “వెరవున లావునం గృషికి వేయవిధంబుల మే లొనర్చినన్

దొరకొనునే ఫలంబు దఱితోఁ దగువర్జము లేక యున్న ? ఎ :

ప్రరుసున లెస్స నేసినను, బారుషముల్ ఫలియించు శైల్ల నా

దరణమునం బ్రసన్న మగుదైవముచేతన చూపె, ఫల్గునా !

౮౧

ఉ. కావున, సంధికిఁ బురుషకార జెనునచ్చెన నోపినంతయున్ ;
దైవముచేత యెట్లుగునా? ౧ ని నెఱుంగ ; 'సుయోధనుండు పం
భావన నేసి పా లొనఁగుపాడియ కల్గిన, బాల్య మాదిగా
నేవిధి నైననుం జెఱువ నింతలు పాపము లొచరించునే? ౨౩

వ. అది యెల్ల నట్లుండె - ఇచ్చట విరాటుపనులం బెట్టింప నీవు వోయిన
యప్పుడు భీష్ముండు దుర్యోధనుతోఁ జెప్పిన తెఱంగు : ౨౪

ఉ. 'వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁ, డవశ్యము గెల్తు మనంగ రాదు ; ౧రా
లచ్చికి నై పెనంగిన బలంబులు రెండురు గెల్వ నేర్చునే?
౩ హెచ్చుగుఁ, గుం దగుం ; దొడరు తెల్లవిధంబుల కోర్పుట ; ట్లుగా
కిచ్చుఁ దలంచి యొక్కమెయి నిశ్శతీ బొం దగుచేతయుం దగున్.'

వ. అనియె. దాని కతం డుత్తరం బిచ్చిన తెఱంగు - ౨౬

ఆ. 'మనకుఁ బొండురాజతనయవర్గమునకు
నెట్లు పొందు గలుగు? నేను రాజ్య
భాగ మీరు సమరభంగిక విక్రమ
నిరతీఁ బూను; టిదియ నిశ్చయంబు.' ౨౭

వ. అని పలికె. అది యంతయుఁ బడంపడి మన మెల్ల వింటిమ కాదె?
ఆమాటల ఫలం బప్పుడ కనియు నాకష్టాత్ముండు వెండియుఁ
దెలియండు. ౨౮

తే. అతనిగుణదోషములచంప మట్ల యుండె -
నాకు ధర్మజుబుద్ధి నడప వలయు ;

1. సుయోధనుండు... పాపము లొచరించునే = అదరించి పాలిచ్చుపద్ధతియే కలిగియుం
డినయెడల, చిన్నటనుండి ఏవిధమ ననయిన మిమ్ముఁజెఱుచుటకు ఇంతలు కీడులునేయునా?
2. రాలచ్చికి... గెల్వనేర్చునే? = రాజ్యలక్ష్మీకై పోరునెడ రెండుపక్షములును గెలువఁ
గలవా? 3. హెచ్చుగు... కోర్పుట = ఎక్కువగావచ్చును, తక్కువగావచ్చును - పెనంగుట
ఎల్లవిధముల కోర్పుట.

నిత్రైఱం గాచరింపంగ నేఁగి యచట
నెల్ల తెఱఁగును నేర్పడ నెఱిఁగి వత్తు.

౮౯

చ. అనిన, ముకుందుతో నకులుఁ డల్లన యిట్లను : “నీకు ధర్మజుం
డును బవనాత్మజుండు నరుఁడుం డగఁ జెప్పుట రిత్తగాదు. మా
మనము, లరణ్యవాసమున మత్స్యమహీపతిపాల నున్నయ
ద్వీపములభంగి గాదు, కృపఁ దీవ్రతఁ గుందినచంద మయ్యెడుక. ౯౦

క. కడవఁగ నొక్కళ్ళు పసరము
నడచిన, నొక్కళ్ళుఁ బెయ్య నడువ వలయునే?
చెడుతెరు వాకొరవ్యుల
కడ నిలుచుం గాక, మనకుఁ శౌర్యం బేలా?

౯౧

నీ. గోగ్రహణంబునఁ గోలె నెంతయు మెత్తఁ
బడ కుండుదురె వారు, పన్ననాభ?
నీయనుగ్రహమున నెమ్మిమైఁ గూడిన
బలము లే డఱ్ఱహిణులను, దొరల
పాంచాల యాదవ పాండ్య కైకేయ మా
త్యుల తెంపు తెఱుంగక యున్నవారె?
భీమాఞ్జనుల లావుపెంపును, నీనహా
యంబును, గలుగుట కలుక రెట్లు?

ఆ. గురుఁడుఁ గృపుఁడు బాహ్లికుఁడు భీష్ముఁడును బుద్ధి
సెప్పి వారిఁ జక్కఁ జేయ రెట్లు?
కార్య మీపు సెప్పఁగా, విదురుండువి
నంగ, నెట్లు గా దనంగ వచ్చు?

౯౨

ప. అట్లుం గాక, నీవు దమపాలికిం బోవుట ధార్తరాష్ట్రు లాదరింప కుండ

1. కృప...గుందినచందమయ్యెడుక = మామనస్సులు దయయందును తీవ్రతయందును
కొఱతెవడినట్లున్నవి.

వెఱవరే? నీపోయినప్పుడ యీకార్యంబు చక్కనగుననిన విని, సహ
దేవుండు వాసుదేవున కిట్లనియె : ౯౩

ఉ. “రక్కనమాట లాడెదట రాజును దమ్ములు ; వానిలోన నీ
వాక్కటి యైన గాదనక యూఁకొను చుండుట యంతకంటె మే ;
లక్కట ! ఇట్లు వేడికొన నైనను బోయెదు వో? సుయోధనుం
డెక్కడ, భూమిలోన నగ మిచ్చుట యెక్కడ దానవాంతకా? ౯౪

మ. తలఁపం గూడునె యంతలేసిదొర లీదైనవంబు? చుట్టంబులుం
జెలులుం దిట్టరె? లాఁతిరాజులకు మెచ్చే యివ్విధం? బిట్టిదిం
గలదే! వేడగ ధర్మజం, డడుగఁ బోఁగఁ గృష్ణుఁ, డాధార్తరా
వ్వులు పా లీక చలంబునం బెనఁగ, నిట్లుం గూడు దీ పయ్యెనే! ౯౫

ఉ. వీరలు ధర్మమార్గము నవిస్తరతం దగ నాడి రేనియు,
న్వారలు దాని కియ్యకొనినక, విను మచ్యుత, యట్టిసంధి పెం
పారఁగ నేర్చునే? ఉచిత మైనది కయ్యమ, వంకమాట లే
నేరఁ; గురుప్రేమనభ నిశ్చయ మిట్టిద కాఁగఁ జెప్పమి. ౯౬

మ. “తుది రాజ్యమ్మునగమ్ము గొ; మ్మడవియందుం బేరు వంచించియుం
బదుమూఁ డేడులు, నీవుచం, దిరిగి రాఁ బా లీక పో వచ్చునే?
అది గాదే దెగి బంట నై యఱుము; మాయల్ వన్ను నే ర్పింకఁ జె
ల్లదు నూ నీ! కని యాసుయోధనునియుల్లం బుచ్చి పోనాడుమి.”

1. రక్కస...తమ్ములు = ధర్మరాజు, అతనితమ్ములను సహించఁగానిమాట లాడుదురు.
2. వానిలోన...అంతకంటెమేలు = అమాటలలో వొక్కటియైనఁగాదనక నీవు ఊకొట్టు చుండుట (ఊఁకొఁ అనివనుచుండుట) అంతకంటెమేలు = (వారిమాటలకంటెనుమేలు)
3. ఇట్లు...బోయెదువో = ఇట్లు వినుఁజొల్పి ఇమ్ముని రాజీగమ్మని వేడుకొనఁగూడఁ బోయె దవుపో పోయినను...
4. తా. అడవియందును, అజ్ఞాతమునను పదుమూఁడేడులు తిరిగిరాఁగా మాకు భాగ మియకపోవచ్చునా? మాకుఁ బంచించిచ్చి తుది (=పిమ్మట) నీవును రాజ్యము నగము గొనుము, అదిపాసఁగనివో, తెలించి వీరునివలె నెదుర్కొనుము. మాయలకన్ను నీనేర్పు ఇఁకజెల్లదునుమా! అని సుయోధనుని ఉల్లంబుఉచ్చి (మనస్సునదూరి) పోవు

మ. అనినఁ, సాత్యకి వీరతుఁడై, “యితఁడు లెస్సె యుండఁ బల్కెం ;

బ్రయో

జనముం గల్గదు, గౌరవంబుఁ జెను, దుశ్చారిత్రకుం డానుయో
ధను బోధింపఁగఁ బోయినఁ ; సరభసోత్సాహంబుమై నున్నవీ
రనికాయంబున కెల్ల నుం బ్రియము సంగ్రామంబు; మే లెమ్మెయిన్.”

ప్ర. అనిన విని, రథికవరు లందఱు ‘సహదేవుం డింత యొప్పు నాడునే!
సాత్యకివలుకు లిట్లుండునే! తక్కటివి యెక్కడిమాటలు! పగవారి
నడిగికొనం బోవుట యుచితంబటె! కయ్యంబు కర్జంబు గా దటె!
భంగంబు సీగికొనం దగ దటె!’ యనునివి మొదలుగా ననేకు లనేక
ప్రకారంబుల వీరాలాపంబులం, గొలువెల్ల నొక్కమోతగాఁ జెలం
గినయెలుంగులు నింగి ముట్టె. తదనంతరంబ -

౯౯

నట్లు పల్కుమా.

[ఈ పద్యమొక చిహ్నసమస్యకు ఉదాహరణము గా వాడుచురు. కొందరు ‘సీవునుక’
అనుదానిని ‘సీవనక’ (= సీవు అనగా) అనిదిద్ది అర్థముచెప్పి సమర్థించుకొని సమా
ధాన పఱచుకొనుచున్నారు. తిక్కనరచనయందు దిట్టివి పరిపాటి. కర్త కర్మ క్రియల
నేమాలనో విగ్రహింపఁచుట, వాక్యము అసమాపకముగ వదలుట తిక్కన రచనలోఁ
జెప్పులు గాన్పించుచున్నవి. ‘సీవునుక’ అనుదానిని ‘తుదిరాజ్యమ్ము సగమ్ము
గొమ్ము’ అనువాక్యముతోఁ జేర్చినచో అర్థము సుకరము.

పైయట్టివానికి తిక్కనరచననుండి ఉదాహరణములు:—

౧. బాలశఙ్ఖుండ్రపు; నాకును సీతెన్నదనంబు, నేము సీతివిడిచి భు

శ్రీలర మగుటయు శైశవ లీల మొదలుగాఁగ మును చెలియదే సీవుక”

(‘మశ్శీలరమగుటయు’ అనుదానిసొంత నుండవలసిన ‘సీవుక’ కడఁబడినది)

అసమాపకమునకు —

౨. “అంతలుసేసి, పోనడిచి యక్కట! సంజయుడేతఁ జెప్పి పు

త్రెంతుర! ఇట్టియూఱట మదిం బ్రియమంది యుధిష్ఠిరుండు! దా

శంతన యూళు లేవురకు నైదు సుయోధనుఁ డిచ్చునొక్కొ!”

(ఇందు ‘ఇట్టియూఱట...యుధిష్ఠిరుండు’ అనునది అసమాపకము. తరువాతి ప్రలంపు
పైకొనుటచే అనాక్య మంతట లగినది. సహజముగు మాటవరుసపాటించి చూపినాడు
తిక్కన.) కావున ‘తుదిరాజ్యమ్ము’పద్యమున వాక్యము పైవిధముగా దండన్వయముచేసి
గ్రహింపఁదగును.]

—: చా)పది కృష్ణనితోఁ దనమున్నుపడిన భంగపాట్లు చెప్పుట :—

*తే. ధర్మనందనుపలుకులు దనకుహృదయ

తాప మొనరింప, మోమున దైన్య మొంద

నున్న పాంచాలి యిట్లని యొయ్యఁ బలికెఁ

గనలి శౌరితో గద్గదకంఠి యగుచు.

౧౦౦

ఉ. 'అంతలు నేసి పో నడిచి, యక్కట! సంజయుచేతఁ జెప్పి పు

త్రైంతురె? ఇట్టియాటట మదిం బి)యమంది యుధిష్ఠిరుండు...దా

నంతన యూభు లేవురకు నైదు సుయోధనుఁ డిచ్చునొక్కొ? ఈ

కంఠకృపావిహీనమతి నాతఁడు నేచునె యన్నదమ్ములకొ!! ౧౦౧

1. ఆర్థము సుకరము. భావమందలి విశేషము : 'సంజయుచేతఁ జెప్పి పుత్రైంతురె? అనిన చోట 'సంజయుచేత అను మాటలో ఊతమున్నది. ధర్మజ్ఞుని మోమోటపెట్టఁ దగిన నేర్పఱిని సంజయుని బంపినారే! అని వారి సమయాభిజ్ఞతను, స్వభావ గ్రహణ కౌశలమునకును, కుటిల ప్రయోగమునకును వింతపాటు. ఇట్టి యూరట యుధిష్ఠిరుండు అనువాక్యమున వెక్కసపాటు. అదియు అంతలో, 'తానంతన సుయోధనుఁ డిచ్చునొక్కొ' అనిన సందియపాటు మేకొని, ప్రవాక్యము వంతటి తో నాకట్టినది. ఇది స్వభావము. చూడుఁడు —

"కిమపి కిమపి మనమ్ మనమాన క్రియోగా

దవిరళిత కపాలమ్ జల్పతో రకృమేణా?" —ఉత్తరరామచరిత్ర అంక ౧.

(ఇట్ట 'జల్పితః అకృమేణ' ఒకవరుస పాటింపని మాటలతో ననుట. ఇట్లే పై 'ఇట్టి యూట' వాక్యమును గ్రహించునది)

'ఈ కంఠ...యన్నదమ్ములకొ' అనుటలో పంగెన (=ఎత్తిపొడుపు)

* ౧౦౦ పద్యమునుండి ౧౧౨ పద్యములవరకు మూలము.

శుతా ద్రుపదరాజస్య స్వసీతాయతమూర్ధజా

సమృద్ధ్య సహదేవం చ, సాత్యకిం చ మహారథమ్.

భీమసేనం చ సంకాంతం దృష్ట్వా పరమదుర్భుజాః

అశ్రుపూర్ణక్షణా వాక్యమువా చేదం మనస్విని

"విదితం తే మహాబాహో ధర్మజ్ఞ మధునూదన

యథా నికృతి మాసాయా భ్రంశితాః పాణ్డవాః సుఖాత్

భృతరాష్ట్రస్య పుత్రేణ సామాత్యేన జనార్దన

చ. 'తన మునుపడ్డబన్నములుఁ దమ్మునిపైఁ గలకూర్చి పేర్చి, నీ జనపతి పైఁచ కున్నె? అది నక్కన! రాజ్యముపాలు లేక తీ టున కొడఁబాటు గల్గిన, నెఱుంగమి వెట్టరె? 'చాల రైరి వీ' రనరొకొ? 'నాన లేమి' యని యాడరె లోకమువారు కేళవా?

తా. 'పెం పేదం దమ కిట్టితక్కువలు నూసింపంగ నేలా? విచారంపక వారిక మేలు నంధి. తము, వారిం జూచినం, దారు సా ధింపం జాలరా? కాక, పోరఁ దగ మర్దింపం దలంపేని శం కింపం బట్టొకొ? వారు బ్రాహ్మణులె యేకీడైన సైరింపగన్? ౧౦౩

ఉ. 'ఒట యొకింత యేనియు సుయోధనుచి త్తమునందు లేదు ; నీ మాటలః బోవునే, దురభిమానము యెక్కుడు పూనుఁ గాక ; య

1. ఇందునను ఆక్కనము కక్కనముతో వెక్కనపాలు పెనఁగొన్నది. 'రాజ్యమున పాలులేక తీటునకు (=రాజీకి) ఒడఁబడుట కలుగుచో లోకమువారు: తెలివిలేనివారనరా? చాలరైరి (=ఎదుర్కొనలేకపోయిరి) వీరు ఆనరా? నానలేమి (=నిగ్గులేక పోవుటచే) ఆనరా?'

[అని లోకము వారిని నిమి త్తముగాఁ బేర్చిని తానే అన్నిమాటలు అని తీర్చినది.]

2. తా. గొప్పతనము మాని తాము ఇంత తక్కువకొరులేల? పరిశీలించినచో ఈసంధి వారి (కొరవుల) కే మేలు. తముక (ఈ పాండవులను), వారిక (కొరవులను) చూడఁగా దారు (పాండవులు) తమ పాలు సాధింపఁ జాలరైరి కాని, సంగ్రామముఖ ముననే నిజముగా వారిని మర్దింపవలయు నను తలఁపు పుట్టియేయుండినచో సందే హింపఁదగిన సమయమా?...

[అని మెలపుతోఁ బోరికి ఎనగొల్పుచున్నది. 'వారు బ్రాహ్మణులె యేకీడైన సైరింప గన్' అని తాత్పర్యము క్షత్రియుకర్తవ్యమును సూచించినది.]

3. తా. జంతు ఒక్కింతయైన సుయోధనుని మనస్సున లేదు. దురభిమానమే ఎక్కుడు పూనుంగాని, నీమాటలవెంట నడచునా? ఆచోటనే (కొరవుల కడనే) సర్దగరము లయ్యెడు జాడలు పుట్టినయెడలనైనను ఈ పాండవుల పోటు (పోరు) నకు ఇచ్చగిం తురా? మరల కానలనుండఁ బోవుదురా?

[ఇచటను బోరికిఁ బోతాహము ; భావిసూచన]

యథా చ సజ్జాయో రాజా మన్తం శహసి శ్రావితః.

యుధిష్ఠిరస్య దాశార్థ తచ్చాపీ విదితం తవ,

యథోక్తః సజ్జయ త్తైచన తచ్చ సర్వం శ్రుతం త్వయా.

ఉ. 1. “ఆటడిఁబోకయున్, ఫలము నందుటయుం, గని పల్కు నేరమిన్
మాటలనోరిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్పు కేఁ
గాఱులు పేరెడక ; - వినుఁడు, కర్జము నెగ్గును గాన నల్కుమై ;
వీటిఁడి యైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్గ నేర్చునే ? ౧౦౭

చ. 2. 2వమునఁ బుట్టితి, భరతవంశముఁ జొచ్చితి, నందుఁ బొందుభూ
వరునకుఁ గోడ లైతి, జనవంద్యులఁ బొందితి, నీతివిక్రమ
స్థిరు లగు పుత్రులం బడసితి, సహజన్ముల ప్రాపు గాంచితి ;
సరసిజనాభ, యిన్నిటఁ బ్రశస్తికి నెక్కినదాన నెంతయున్ ! ౧౦౮

వ. అట్లుం గాక, ౧౦౯

1. తా. అలరిపా లగుటయు, దానిఫల మనుభవించుటయుఁ గనిమాటాడ నెఱుంగక,
వాగుడునోటిదాననయి, మనసున మాటలనిల్పులేక పొల్లుమాటలు పేరెడును. కోప
మువలన మంచి - చెడ్డలు గానను. వెట్టిమనిసికి మరల వివేకము గలుగఁ గలదా ?

[ఇది ముందటి ప్రసంగమునకుఁ బీఠిక. తన కష్టపాటులకు, తన పరిభవములకు
ఇంతుకంత కగపైన భర్తలకుఁ గలుగజేయని మంట.]

2 [లోన దుఃఖము పొంగి వచ్చుచున్నది. ఇన్ని విధముల నొప్పియు నావ్రాత ఇట్లు తెల్ల
వాతినచే యని యాశేగము.]

౧౦౯, ౧౧౦, ౧౧౧, ౧౧౨ దుఃఖ మంతకంతకుఁ దీవ్రమగుచున్న జాడ.

సామా దాసెన వా కృష్ణ యేన కామ్యుని శత్రువః
యోక్తశ్చ సేషు దణః స్యా జీవితం పరిరక్షతా.
తస్మా త్తేషు మహాదణః త్వే ప్రవ్యః క్షీప్ర మచ్యుత,
త్వయా చైవ మహాబాహో వాణిజైః సహ సృజ్యయైః.
ఏతత్సమర్థమ్ పార్థానామ్ తవ చైవ యశస్కరమ్;
క్రియమాణం భవేత్కృష్ణ త్కత్రిస్య చ సుఖావహమ్.
క్షత్రియేణ హి చాస్తవ్యః క్షత్రియోలోభ మాస్థితః,
అక్షత్రియో వా దాశార్హ స్పధర్మ మనుతిష్ఠతా.
అన్యత్ర బ్రాహ్మణాత్రాత సర్వపాపేష్వవస్థితాత్,
గురుర్హి సర్వసర్దానాం బ్రాహ్మణః ప్రసృతాగ్రభుక్.
యథావధ్యే వధ్యమానే భవేద్దోషో జనార్దన,
స వధ్య స్తావధే దృష్ట ఇతి ధర్మవిదో విదుః.

ఉ. నీవు సుభద్రకంటఁ గడు నెయ్యము గారవముం దలిర్ప నం
భావన నేయు ; దిట్టిననుఁ, బంకజనాభ, యొకఁడు, రాజసూ
యావభృథంబునందు శుచి యై పెను పొందిన వేణి వట్టి యీ
యేవురుఁ జూడఁగా నభకు నీడ్చె!...గులాంగన నిట్లానర్తురే!

ఉ. ఆనభ కేకవస్త్ర యగునట్టిననుం గొని వచ్చి నొంచు దు
శ్శాననుఁ జూచుచుం, బతు లసంభ్రము లై తగుచేష్ట లేక, నా
యాసలు మాని చిత్రములయాకృతి నున్నయెడఁ, ముకుంద, వి
శ్వానముతోడ నిఁ గొలువ వచ్చె మనం ...బదియుం దలంపవే!

చ. అరయమిఁజేసి కోడ లన కప్పడు దాసిగఁ జేసె; నమ్మహా
పురుషునిపాలికిం బతులు వోవఁగ వీరలతోన యేను జె
చ్చెరఁ జని కోటరంబు దగఁ జేయుదునో? అటు గాక పాడిమై
'వరపుడ మోసి చేయుదునో వారికి? మాధవ, నిశ్చయింపుమా!'

వ. అని యట్లుగడించి, —

౧౧౩

1. వరపుడము = దాస్యము ; ఊడిగము.

యథా త్వం నస్మి కేదేవ దోషః కృష్ణా తథామయః,
పాణిజైః సహ దాశారైః సృష్టయైశ్చ ససైనికైః.
పునరుకంఛ వత్సేమి విశ్రామ్యేణ జనారణ,
కాతు నేమనీ మాదృక్ పృథివ్యా మస్తికేశవ.
సుతా చురపదరాజస్య వేదిమధ్యా త్సమత్థతా,
ధృష్టద్యుమ్నస్య భగీర తవ కృష్ణా ప్రియాసఖీ.
ఐజమీధకులం ప్రాప్తా స్మ సాపాణో ర్మహాత్మనః,
మహిషీ పాణ్డువుత్రాణాం పథ్యేన్ద్రో సమవర్చసామ్.
సుతామే పఞ్చభి ర్హ్వయైః పఞ్చజాతా మహారథాః,
అభిమన్యు ర్యథా కృష్ణా తథా తే తవ ధర్మతః.
సాహుం కేశగ్రహం ప్రాప్తా పరిక్లప్తా సభాంగతా,
పశ్యతాం పాణ్డువుత్రాణామ్ త్వయీ జీవతీ కేశవ.

ఉ. దోవది బంధురం బయినకొమ్ముడి గొమ్మన విడ్చి, వెండుకల్
 'దా వలచేతఁబూని, యసితచ్చవి బొల్పు మహాభుజంగమో
 నా విలసిల్లి వేలఁగ, మనంబునఁ బొంగు విపాద రోషముల్
 గావఁగ లేక, బాష్పములు గొమ్మఁగ, దిగ్గన లేచి, యార్తయై -'

వ. గోవిందుముండటం బెట్టి యిట్లనియె :

౧౧గీ

1. దావలచేతన్ = ఎడమచేతన్.

2. అసితచ్చవి బొల్పు...వేలఁగ = నల్లత్రాచోయనునట్లు ఒప్పివేలఁగా,

[నూచిక: ధర్మనందనుని పలుకులచే హృదయమున రేగిన తాపము, మోము నావ రించిన దైన్యధూమము, తనిగిన కనలునఁ గుమిలికుమిలి మాటలలో మండి. 'వరప్రజామోషి చేయుదునో వారికి, మాధవ, నిశ్చయింపుమా!' అనుటతోఁ బూర్తిగఁదప్తమై, ఘోరతఁ బ్రతిఘటించినది; విపాద-రోషముల పెనఁకువలఁ బుట్టిన కరుణము కనులఁ గొమ్మినది; ఆ తేగము చుప్పుచు మై దిగ్గన లేచెడినది. లలితమనోహరాకృతిని, క్షణికమున విలయమూర్తిగా మార్చినది!

నాట్యకళయందలి పరిపక్వదశయుఁ బ్రతిపాదితమైనది. వచనమును జెనుకొనిన యలఁతి యలఁతి యభినయము : 'దోవది బంధురంబయిన కొమ్ముడి గొమ్మనవిడ్చి'నది మొదలుగా 'దిగ్గనలేచి యార్తయై' నంతవఱకుఁ దానమునుకొని రాచటికము నెఱపినది : వచస్సునకు దురాయి పెట్టినది. ఆయభినయపరిణతి మానముద్రను భేదించి 'ఇవి దుస్సనేను వేల్చిందవి...' అని ఉద్వేగమున వచస్సును తాను (అభినయము) సాగించినది. ఆవచస్సువంతి మహాగళనములఁ బ్రవహించి ప్రవహించి, 'నెట్లన నిట్టియల్కముది నిల్చితి రక్కాసతాల్మి'యవి, 'లేజమునఁ జొల్చిన భర్తలఁగల్గ నమ్మతా!' అను నాకొండముతో నవశమై యాగినది.

'ధర్మనందను పలుకులు...' 'దోవది బంధురంబయిన ..' అను రెండువిషయములును చేయవలయు నభినయముంగూర్చి నట్లువకు ఎచ్చరికలు (Stage directions).

జీవత్సు పాణువులేపు పాశ్చాతే వ్యధ వృష్టిః,
 దాసీ భూతాస్మి పాపానాం సభామధ్యేవ్యవస్థితా.
 ని రమరేవ్య చేష్టేషు ప్రేక్ష్యమాణేషు పాణుషు,
 పాహిమా మితి 'గోవింద' మనసా చి నిత్యోసిమే.
 యత్రమాం భగవాన్సాహ శృణుకో వాక్య మబ్రవీత్,
 వరం వృష్టివ్య పాశ్చాతీ వరార్హాసి మతా మను,

క. “ ఇవి దుస్సనేను వేళ్ళం

దవిలి నగము ద్రెవ్వి పోయి దక్కినయవి ! కా

రవులకడఁ దీటుమాటల

యవసరమునఁ దలఁపవలయు నచ్యుత, వీనికా !

౧౧౬

సీ. ¹ ఈవెండుకలు వట్టి యీడ్చిన యాచేయు

దొలుతగాఁ బోరిలో దుస్సనేను

తను వింతలింతలు తునియలై చెడరి రూ

పటియున్నఁగని యుడు కాటుఁగాక,

యలుపాలఁ బొనుపడునట్టిచిచ్చే యిది ?

పెనుగడ వట్టిన భీమనేను

బాహుబలంబును, బాటించి గాండీవ

మనునొకవి లైప్పుడును వహించు

-
1. తా. ఈ నావెండుకలు వట్టియీడ్చిన దుశ్శాసనుని యాచేయి యుద్ధరంగమున తొలఁత
తెగి. పదంపడి నాని తమవు ఇంతలింతలు తునియలై, అతునియలు చెడరి, చెడరిన
తునియలుగూడ రూపు లేకుండ నలఁచివేయుట చూచి, ఈనాలోని యుడును అట్టి
పోవునుగాని, అప్పుయల-ఁదొరడల-చేతఁ జల్లాటునదియా?...
-

అదాసాః పాణవాః సను సరథాః సాయుధా ఇతి,
మయోక్తే యత్రో నిర్ముక్తా వనవాసాయ కేశవ.
ఏవం విధానాం దుఃఖానా మభిజ్ఞోసి జనారథ,
త్రాయ స్వ పుణ్యకాక్ష సభిరు జాతి బాహువాక్.
నన్యహం కృష్ణ భీష్మస్య ధృతరాష్ట్రస్య చో భయోః,
ఘృషా భవామి ధర్మేణ సాఽహం దాసీ కృతాబలాత్.
భీకృష్ణస్య ధనుష్మతాం భీమనేనస్య ధిగ్భలమ్.
యత్రో దుర్యోధనః కృష్ణ మహూ రమపి జీవతి.
యది తేఽహ మనుగ్రాహ్య యది తేఽస్మి కృపాహయి,
ధార్తరాష్ట్రేహై శతౌపః సర్వః కృష్ణ విధియతామ్.
“ఇత్థ్యక్త్వా మృచే సంహారం వృజినాగ్రిం గుడర్భనమ్,
గుహిల మసితాసాజ్ఞీ సర్వగన్ధాది వాసితం,

ఆ. కట్టివిక్రమంబుఁ గాల్పనే ? ఇట్లు బ
న్నములు వడిన ధర్మనందనుడు,
నేను రాజరాజపీఠంగుఁ గన్నార
గానఁ బడయ మైతి మేనిఁ గృష్ణ !

౧౧౨

ఉ. ¹నెట్లన యట్టియల్ల మది నిల్పితి రక్కసతాల్మిక, జిచ్చొడిం
గట్టినయట్లు పెద్దయును గాలము ; దీనికి నాటు టెన్నఁడుం
బుట్టదు ; దుష్టనిగ్రహము పూని జగంబులు గాచునట్టి తోఁ
బుట్టువు నీవు, దేజమునఁ బొల్పినభర్తలుఁ గల్గ నచ్యుతా ! ౧౧౩

1. నెట్లన = నిజముగా ; అత్యంతము.

సర్వలక్షణ సమృద్ధం మహాభుజగ వర్చసమ్,
కేశవక్షం వరాహోహ గృహ్య వామేన పాణినా.
పద్మాక్షీ పుణ్డరీకాక్ష ముపేత్య గజగామినీ,
అశ్వేపూర్ణాక్షణా కృష్ణా కృష్ణం వచన మబ్రవీత్.
అయంతే పుణ్డరీకాక్ష దుశ్శాసన కరోద్ధృతః,
స్మరన్త్యః సర్వకార్యేషు పరేషాం సస్థిమిచ్ఛతామ్.
యది భీమారునా కృష్ణ కృష్ణౌ సనికాముకా,
పితా మే యోత్యతే వృద్ధః సహస్రేత్రై ర్మహారథైః.
పశ్యచైవ మహావీర్యాః పుత్రామే మధునూదన.
అభిమన్యుం పురస్కృత్య యోత్యతే కురుఖిః సహ,
దుశ్శాసన భుజం శ్యామం సంభిన్నం పాంసుకుణ్ణితమ్,
యద్యహం తు నవశ్యామి కా శాన్తి ర్హృదయస్యమే ?
త్రయోదశ హి వరాణి ప్రతీక్షంత్య గతానిమే,
విధాయ హృదయే మన్యుం ప్రదీప్త మివపావకమ్.
విదీర్యతే మేహృదయం భీమవాక్యైర్ల పీడితమ్,
యోఽయ మద్య మహాబాహు ర్ధర్మమేవా నుపశ్యతి ?”

—భగవద్గీత. అధ్యాయ ౨౧

[మూలమును దెలుగురచన మెఱుంగిడి పోషించినభంగి తెలుపుటకై ఈభాగము ఉద్ధృత మయినది. వ్యాసుని నాట్యకళా ప్రవీణతకు తిక్కన కళాకాశలయనకును గల తార తన్మయ లేర్పరించుటకుఁ జాలునని ఈమాత్రము మచ్చు చూపఁబడినను.]

—:శ్రీకృష్ణుడు ద్రౌపది సూతాత్మక:—

వ. అనుచు నెలుంగు రాలుపడ నేడ్చిన యాజ్ఞ నేనిం గృహయత్తచిత్తుం
డయి నారాయణుం డూరార్చి కూర్చుండ నియమించి, కన్నీరు దుడు
వను, బెన్నెటివేళి ముడువనుం 'దగువారి నియోగించి, య మ్మాని
నితో ని ట్లనియె : ౧౧౯

ఉ. “శిమ్మిచ్చిర నేల యేఁ గలుగ ముద్దియ? నాకు వ్యకోదరుండు, వి
వ్యచ్చుండు దోడు గాఁగ, జనవంద్యుండు ధర్మనుతుండు పంప, నీ
మెచ్చుగ శత్రునంతుయము మేకొని చేసెదఁగాక, వే తొకం
డచ్చుపడంగ నేర్చునె? దురాత్ములు కౌరవు లుర్వి యిత్తురే? ౧౨౦

క. లలనా, యుడుగుము; నీ యే
ద్బులకొలఁదియె కురున్మపాల పుత్త్రకళత్రం
బులయేడ్పు; లింక వానిం
గలకల నవ్వుచు వినంగఁ గాలం బయ్యెక. ౧౨౧

క. శియమమహిష ఘంటికానా
దము వినఁ గౌతూహలంబు దళు కొత్తెడుచి
త్తములు గలకౌరవుల కి
ష్టము లగునే, సంధికార్యశాంతవచనముల్? ౧౨౨

క. మొదల విధినియతియును న
ట్టిద యందురు పెద్ద; లది ఘటింపక పో; దే
మదిఁ జూచి చెప్పినను ద
ప్పద్య మేరువు దిరిగెనేనిఁ బాంచాలనుతా. ౧౨౩

1. తగువారి నియోగించి = తాను ముట్టుకొనక అందువారినే పనుపు జెట్టి.

2. శిమ్మిచ్చిర నేల యేఁగలుగ = నేనుండఁగా నీవేల దుఃఖంతువు?

3. తా. యముని దున్నపోతు మెడయందలి గంటలద్వని వినుట కిచ్చగించు చిత్తములు
గల కౌరవులకు సంధికార్యమంగూర్చిన శాంతివచనములు విన నిష్టములగునా?

తే. పూని పలికెద, వినుము, రిపుక్షయంబుఁ

జేసి యుజ్జ్వలపుణ్యలక్ష్మీనమేతు

లైన పాండుకుమారుల యధికవిభవ

మీవు నూచెదు ; తడవు లే ; దిది నిజంబు.”

౧౨౪

క. అని యూఱడిలఁగఁ బలికిన

విని, 'యంకిలి దేఱుచి త్తవృత్తి గలుగు నం

గన యే డ్పుడి గెం. తగ ఫ

ల్గునుఁ డి ట్లని పలికె నపుడు గోవిందునితో.”

౧౨౫

తే. “పాండవులు ధార్తరాష్ట్రులు, బుండరీక

నేత్ర, చుట్టటికంబున నీకు నొక్క

రూప, కావునఁ 2గోరి యేఁగూపునందు

నుభయపక్షంబులకుఁ జేయు ముచితహితము.

౧౨౬

క. ధర్మార్థసంగతంబుగ

ధర్మతనయు చెప్పినట్లు తగఁ బల్కుఁగ, నా

దుర్మతులు కౌరవులు స

త్కర్మమునకుఁ జొరక యున్న, దైవమ యెఱుంగు.”

౧౨౭

క. అన విని, ‘కౌరవులకు మీ

కును హితముఁ బ్రియంబుఁ జేయఁ గోరియ, కుంతీ

తన యాగ్నిజుపని, ధృతరా

ష్ట్రునికడకుం బోయెదను గడుం బ్రీతిమెయి.”

౧౨౮

క. అని పలికిన హరిధర్మవ

చనముల తెఱఁగున కజాతశత్రుఁడు చి త్తం

1. అంకిలి...గలుగు నంగన = కలతనుండి లేఱుకొనిన మనోగతిగల జాగ్రపది.

2. ఖోరి...పుచిత హితము = మనసారి వీధిమూల నయినను తెండ్లుపత్తములకును తగవు గూర్చుము.

బునఁ బొంగి, 'యట్ల చేయుము ;

మననిశ్చయ మిదియ ; దీని మఱవకు మనఘా !'

౧౨౯

ప. అని కార్యంబు నిశ్చయించి, దినశుద్ధి నిరూపించి, నారాయణుం
జూచి, "సీనక్షత్రంబు రోహిణి గదా! ఎల్లి రేవతి. నీకుఁ జంద్రో-
తారాబంబులు గలవు. గమనంబునకు శేషకడయ మేలు ; పయ-
నం బగుటలెస్స"యని చెప్పిన, నప్పలుకుల కతండు సగౌరవంబుగా
నియ్యకొనియె. పాండవాగ్రజుండు, గొలువుం గలయం గనుంగొని
యెల్లవారును విన, 'అది యట్లకాక' యని పలికి, తదనంతరంబ తాను
నుం దమ్ములఁ, బాంచాలియు, బరివారంబును, నుచితప్రకారంబున
నిజనివాసంబులకుం జనియె. మఱునాఁ డరుణోదయంబునఁ గృష్ణుండు
కాలోచిత కృత్యంబులు నిర్వర్తించి, సూర్యోపాస్తి నేసి, యగ్ని
సమారాధనం బాచరించి, ధరణీసురులం బ్రాణామపూర్వకంబుగాఁ
బ్రయాణదాన ప్రముఖపూజావిశేషంబులం బ్రీతులం గావించి,
వారలయిచ్చు నాశీర్వాదంబులును¹ సమంత్రాక్షత దూర్వాంకురా-
దులునుం గైకొని, యుచిత ప్రదేశేబుద నుండి సాత్యకి రావించి -

క. "మనప్రజల్ గరిపురికిం

జనుదేరఁగ వలయువారి సవరణతో రం

డని యేర్పడ నియమింపు ; ప

యన మై యేతెమ్ము నీవు"నని తగ మఱియుక -

౧౩౦

ప. 'దుర్యోధనుండు దుష్టాత్మకుండు. అతండు మన్నించుమానుసులునుం
గుటిలబుద్ధులు గావునఁ, జక్రగదాద్యాయుధంబులు రథంబునం
జెట్టింపవలయు'నని చెప్పి పనిచి, సమయజ్ఞతం బొడనూపి, నిలుచున్న
దారుకం జూచి, తేరు పూస్స నియోగించె. అతండును మణిగణ
ప్రభావటలజటిలం బగునరదంబు వన్ని, శైబ్య సుగ్రీవ మేఘ వుష్ప

1. సమంత్రాక్షత - దూర్వాంకురాదులును = మంత్రించిన అక్షతలు గణికఘోచలు
మొదలగునవి...

వలాహకంబు లనంబరంగు తురంగంబులం బూన్చి, గరుడధ్వజం బెత్తి
తెచ్చినం దానునం బయనంపుంజందంబునఁ గట్టాయితంబై జనం
బులచూడ్కులకుం బండువగుచుఁ బుండరీకాక్షుండు మంగళతూర్వం
బులు సెలంగఁ, జామరంబు లుల్లసిల్ల, రథం బెక్కినయవసరంబున
కొదవ, సపరివారంబుగా నరుగుదెంచిన సాత్యకిం దనరథం బెక్కించు
కొని, యాంగికంబు లైన శుభసూచకంబులు గైకొనుచుఁ, బూర్ణ
కలశ వృషభాది భద్రప్రదార్థంబుల నవలోకించుచుఁ బుణ్యాంగనలు
సేన లొలుకఁ, జిత్తంబు ప్రసన్నతం బొంద నెడలనప్పుడు - ౧౩౨

సీ. పాండవ యాదవ సాంచాల కై కేయ

పాండ్య మాత్యైదులు భద్రదంతి
హయ రథంబులతోడ నతికుతూహలమున

వచ్చినఁ గనుఁగొని, వారి నెల్ల
సంభావనంబుల సంభాషణంబుల

నాదరించుచుఁ, దగ నల్ల నల్ల
విభవంబు మెఱయంగ విడిదలపఱ పెల్లఁ

గడచినయత్తటిఁ, గరము శుభము

ఆ. లైనశకునములకు నందఱుఁ బ్రియ మంద

నరుగు చున్నయట్టి యవసరమున,

రథము రథముఁ గదియ రా నిల్చి, ధర్మనం

దనుఁడు నెమ్మి నిట్టు లనియె హరికి :

౧౩౩

ఉ. “వచ్చె జనార్దనుం డనినవార్తకుఁ బ్రాణము మేని కంతకున్

వచ్చిన సేద దేఱుఁ గురువంశ పవిత్రచరిత్ర గొంతి. నీ

వచ్చటి కేగి, ‘‘పాండవుల యందఱమా’ అని చెప్పి మొక్కుచున్

గుచ్చియ కౌగిలించుకొని కుందిన చిత్తమునొప్పి దీర్చుమీ. ౧౩౪

చ. అడవికి నేగునాడు మము నంపంగ నెంతయు దవ్వు వచ్చిన
పప్పుడు, దనమోము దై న్యమునఁ బొందెడునశ్రులుఁ జూచి చూచి, య
ట్లాడఁబడి డించి పో వలసె నుమ్మలికమ్మున ; గొంతి యింతకన్
బడుగయి పాలలోఁ బడినబల్లివిధంబున నుండ కండునే? ౧౭౧

క. లక్కయిలు గాలినది మొద
లక్కట! మాతల్లి మాకు నై నెవ్వగతోఁ
బెక్కిడుమలఁ బడు చున్నది
ది క్కెవ్వరు లేనియట్లు దీనత్వమునన్. ౧౭౨

క. ఏ ననుట గాఁగ 'దుఃఖము,
లై నవి దెగునమయ మయ్యె' నని చెప్పుము ; మీ
మేనత్త నూఱడింపుము ;
దా నెప్పుడు నీవు గలవు తన కను చుండున్." ౧౭౩

వ. అని చెప్పి వెండియు - ౧౭౪

ఆ. “ గురుఁడు బాహ్నికాదికురువృద్ధులును సుహృ
ద్బాంధవులు నశేషధరణిపతులుఁ
బ్రీతిఁ బొంద నెవ్వరికి నేది నగుఁ బ్రాణ
మాదివిధుల నడపు నాదుపలుకు. ౧౭౫

క. పరమప్రియమున 'నాకై
పరిరంభణ నేసి గాఢబాంధవసాంద్రా
దరమున సంభావింపు వి
దురుతో ; మధ్యస్థుఁ డగుహితుం డతఁ డనఘా!" ౧౭౬

వ. అనియె. తదనంతరంబ యర్జునుండు— ౧౭౭

చ. “జనులు వినంగ ‘రాజ్యమున సాము గొనంగలవార’మన్న యీ జవపతికార్యనిశ్చయము సమ్మతి కైకొని చేసినన్ సుయో ధనుఁడును దమ్ములున్ సఖులు, దానికి నేమును నియ్యకొందు; మొం డనిన సపుత్రుమి త్తముగ నదైన నందఱ గ్రొచ్చి పాఠుడు.” ౧౪౨

మ. అనినన్ మెచ్చి వృకోదరుం ‘డితఁడు కార్యం బింతఁజెల్లంబుగాఁ బొనరంబల్కునె?’ యంచు బేరెలుఁగు సొంపుంబొంద, వక్త్రంబుపొ ల్వున దర్పం బొలయంగ, నంగములకుం బొం గార, ²నదృష్టంహిత ధ్వనియై పొల్పుమహోగ్రసింధురము చందం బొంది యొప్పెం గడున్.

క. నకుల సహదేవులును దా

నికి నంతనమంది, ‘యిట్లు నెయ్యము కయ్యం

బొక తెఱఁగు నేసికొని తడ

యక ర’ మ్మని పలికి రప్పు డచ్యుతుతోడన్.

౧౪౩

—: శ్రీకృష్ణుడు నారదాదిమహామునులం గని సంభావించుట :—

వ. ఇవిధంబునం బొందునందను లందఱును గోవిందునకు వలయుమాటలు సెప్పి, యతనిఁ గాఁగిలించికొని, యథోచిత ప్రకారంబున ¹విడువొని వలగొని మగిడిరి. తక్కినవారలు స్వర్గంబు లగు తెఱంగుల నామంత్ర తులై మరలిరి. మాధవుండును బ్రయాణ సర్వసంభారనిర్వాహకులై గల యంగనుంగొని తగినసల్లాపంబులు నేసి, ⁴కరినగరంబు పెంచెరువు.

1. తా. జనులు విననట్లు రాజ్యమున సగము గొందుము అనిన ఈధర్మరాజు కార్యనిశ్చయమును, సుయోధనుఁడును అతని తమ్ములును మిత్రులును ప్రియముగా అంగీకరించి నడపినచో, మేమును ఒప్పికొందుము. అట్లుగాక వాడచ్యుతిచేకముగా ననిన యెడల, అకారవులపక్షమున నున్నవారి నందఱను, పుత్రులతో మిత్రులతోఁ గూడ గోయిలీసి పాతిపెట్టుదును

2. ఉదృష్టంహిత ధ్వనియై...గడున్ = ఘోరకారముతో నెనుఁగు మహాభయంకర గజ ముంటోలి... 3. విడువొని వలగొని మగిడిరి = సాగనంపి ప్రదక్షిణము నేసి వెనుకకుఁజనిరి.

4. కరినగరంబు పెంచెరువు = చా న్ని నాపురపు రాచబాట.

గైకొని 'దారుకుని చతురత్వంబునఁ, దురంగంబుల పటుత్వంబున,
 2నత్యంత సమీచీనం బైనయానంబున మనం బలరం జని చని, యొక్క
 యెడ నారద జమదగ్ని కణ్వాదు లగుమహామునులం గొండఁగని,
 రథంబు డిగ్గి నమస్కరించి, నదృష్టితాత్పర్యంబునఁ గుశలం బడిగి,
 'మీ రిక్కడకు విజయంచేయుటకుఁ గతంజేమి? సేయం గలపని
 యెయ్యది? నా కానతిండు' అనిన, నారాయణునకు నారదుం
 డి ట్లనియె :

౧౮౫

సీ. "అనఘ, పుశ్యాత్కుడ వగునిన్నఁ గనఁగొనఁ,
 గౌరవనభ సీవు గౌరవమునఁ
 బలికెడిపలుకులభంగు లాకర్షింప,
 విదుర భీష్మాదులు వినుతెఱంగు,
 నుత్తరం బిచ్చుకార్యోక్తులు నెఱుంగంగ
 వేడుక వచ్చిరి వీరలెల్ల."
 అని చెప్ప విని, 'లెస్స, యట్ల చేయుదురు గా'
 కని హరి వల్కిన నమ్మునీందు)

తే. లతని దీవించి, 'సీవు పౌ మృచటి; కేము
 నరుగుదెంచెద' మని ప్రీతి ననుచ, నరిగి
 యొక్క పుణ్యాశ్రమంబున యొద్దియేట
 విడిసి, దివసపరివర్తన విధులు నడపి.

౧౮౬

1. దారుకుని = కృష్ణుని సారథిదయన. 2. అత్యంత...యానంబున = అధిక సౌఖ్యావహ మయిన పయనమున.

3. ఒక్క-పుణ్యాశ్రమంబున యొద్దియేట విడిసి = ఒక పుణ్యాశ్రమమునందలి ఒద్ది చెట్టు పార్శ్వమున విడిసి.

ఏట రూ. ఏటము = (దే. వి.) పక్షము, పార్శ్వము, ఏటవాలు ఇత్యాది.

పృ. 'మాటలు నెరక పలికిన, నోటమిగాఁగొనక కార్యమున్న నిజము దాఁ
 బాటించి నృపతి ధర్మం చేటముగాఁ బాడి నిర్ణయింపఁగ నలయుట'
 విజ్ఞానేశ్వరీయము. వ్యవహారకాండ.

వ. కమల నాభుండు గదలిపోయి సూర్యాస్తమయ సమయంబునఁ గుళ-
స్థలంబు సేరం జనునప్పుడు అందలివిప్పుఁ తెదురువచ్చి కాంచి, నిజ
నివాసంబులకుం జనుడెం డని పిలిచినఁ, బ్రసన్నవదనుం డగుచు
సమ్మర్దంబు వలవదని పలికి, విశాలరమణీయం బైన బహిరంగణంబునం
'పటకుటీరప్రకరం బె'త్తించి విడిసి, తగువారును దానును వారల గృహం
బుల కరిగి, యభ్యాగతపూజలు గైకొని, వారిని సంభావించి విడిదల
కుం జని, సమయసముచితవృత్తి బ్రవర్తిల్లుచుండె. అంత నక్కడ -

తే. వార్త విని యాక్షణమ కౌరవక్షీతీశ్వ
రుండు గాంగేయ గురు విదురులను, బుత్తుర్ర,
సంజయునిఁ, గర్జు, సైంధవు, శకునిఁ బిలువఁ
బనిచి, తా నిట్లు లనియె నందనునితోడ :

౧౪౮

వ. “కృష్ణుండు పాండవకార్యార్థంబుగా మరయొద్దకు వచ్చుచున్నవాఁడు.
నేఁడు కుశస్థలంబున విడిసె. రే పిందు నచ్చునని వింటిమి. ఇట్టి
యాశ్చర్యంబునం గలదే! సర్వలోకాభిగమ్యుం డగునమ్మహాను
భావునకు మన మభిగమ్యుల మైతిమి ; మన కింతకంటెను బెం పెయ్యది?
అతం డెవ్వరివలన సంతృప్తుం డయ్యె వారికి శుభంబును, నెవ్వరిదెస
ననాదరంబు సేసె వారికి నశుభంబు నగుట దప్పదు. అతనికి
వలయుపూజ లాచరించుటకు సంవిధానంబు సేయుము. గృహాలంకర
ణాది మంగళ ప్రకారంబు లనుష్ఠింప నియమింపుము. అతనిచిత్తంబునకు
నీవిభవంబును దనమీఁది ప్రీయంబునుం దోచునట్టి తెఱంగున
సమస్తంబును సమకట్టుము.”

౧౪౯

క. అనిన, ధృతరాష్ట్రపలుకులు

గొనియాడిరి సంతసిల్ల గురుఁడును భీష్ముం

1. పటకుటీర ప్రకారంబు = గుడారముల వరుసను. 2. సర్వలోకాభి...గమ్యులమైతిమి =
న్నిలోకములకుఁ జేరుగఁడయ్యు మహానుభావునకు మనము చేరుగఁడ మైతిమి.

డును ; 'నాఁగా' కని దుర్యో
ధనుఁడుం బరిచారక పృతశ్చి బిలిపించెన్.

౧౫౦

వ. ఇట్లుచితపరివారంబు రావించి యతండు —

౧౫౧

క. “అలుకుఁడు మృగమదమున, ముగ్ధులు వెట్టుఁడు గప్పరమునఁ, గుంకుమమున గో
డలు పూయుఁడు, మణిదామక
ములు గట్టుఁడు పెద్దకూటమున సొం పారన్.

౧౫౨

వ. మఱియు, నగల్గెల్లను శోభిల్ల నలంకారంబు నేయుండు.

౧౫౩

క. పెనుపుం జతురత మెఱయఁగ
మనయింటను, దుస్సనేనుమందిరమున శో
భనశిల్పము లొనరింపుఁడు ;
చనుఁడు వృకస్థలమునందుఁ జప్పరము లిడన్.

౧౫౪

వ. అది వీడుఁబట్టు గాఁడగియెడుపట్టు” అని పలికి, “వానుదేవుండు రేపక
డయ వచ్చు ; నంతకు మున్న యింతయుం గావింప వలయు”నని
పనిచి, పురంబున నుత్సవంబు సాటుండని నియోగించి, వివిధగంధ
మహితమాల్యంబులు సంపాదించును, మణిభూషణ చిత్రాంబరంబులు
నమకట్టను, సరసాన్న స్వాదుపాన ద్రవ్యంబు లొడఁగూర్చు నేర్పరు
లగుతద్జ్ఞుల నియమించె. అట్టియెడ నాంబికేయుండు విదురున
కిట్లనియె :

౧౫౫

— ధృతరాష్ట్రుండు విశుడుతో శ్రీకృష్ణనిరాక చెప్పి సంతోషించుట. —

క. “వివిధమణిమయ రథంబులు,
జవనాశ్వంబులును, భద్రసామజములు ర
త్నవిభూషణములు, దాసీ
నివహంబులుఁ జాలఁ గృష్ణునికి నే నిత్తున్.

౧౫౬

క. మనయింట, సుయోధనుగృహ

మున దుశ్శాసనుని కేతమున నెయ్యది 'యా

తనిచూడ్కి కించు, నది యె

ల్లను గౌరవ మొప్ప నీ వలయు మన కనఘా." ౧౭౭

చ. అన విని యాతఁ డిట్లనియె: “నంబుజనాభునిఁ బ్రీతుఁ జేయుకం
తెను హిత మైనకృత్య మొకటిం గలదే, యది మేలు! పాండునం
దనులకు నైద యూళ్లు లుచితస్థితి నిచ్చుట కోప మన్నయు
న్నిన యిటు లోపుకల్పి, ధరణీవర, యేమిట వచ్చెఁ జెప్పుమా?

ఉ. నీతలఁ వేను గంటి! ఒకనేర్పున శౌరికి లంచ మిచ్చి నం
ప్రీతునిఁ జేసి కార్యగతి భేదము నేయఁగఁ జూచె, దింత బే
లైతిగదే! సుమేరునదృశార్థముఁ జూచియుఁ బార్థుఁ బాయసే
యాతఁడు! క్రీడిభక్తియును, నచ్యుతు పెంపును నీ వెఱుంగవే?

తే. అర్జునుఁడు ప్రాణతుల్యుండు హరికి; నల్లు
గాన, జలపూర్ణమంగళకలశమునకుఁ,
బాద్యమునకును, శిగుళల సంప్రశ్నమునకు
మిగుల, నొండు జనార్దనుమెచ్చు గాదు. ౧౭౮

౪. మనకడకు నేమిగార్యం

బునకై యాతండు వచ్చెఁ బూనికిమెయి నా

పని వంచించక చేయుట

విను, మఱనికిఁ బ్రియము; తక్కు వేయును నేలా?" ౧౭౯

1. అతనిచూడ్కి కించు = అతని చూపునకు బ్రియమగునో. కించు = (యు.దే. అ. కి.)
ఇంపగు. ప్రియమగు, మనోజ్ఞమగు, శోరు, చెఱుకు.

ప్ర. 'చతుర తూర్వత్రయంబుల సమయములను, వస్త్ర మాల్యాదులేపనా వసరము
లును, నేము వెలిగాఁగ మాతండ్రి కించు నెట్లు...' — ఉద్యోగ. అ. ౧
'కర్ణములకు నించునెట్లు కార్య వచనముల్...' — కర్ణ. అ. ౨

2. కుళల...మిగులక = మించినట్టి. 3. తక్కు వేయును నేలా = తక్కినది వేయన
వలెను?

వ. అనిన విని దుర్యోధనుండు దండీ కి ట్లనియె : ౧౬౨

క. “అది విదురుచెప్పినట్టిద.

తుదిఁ గృష్ణుఁడు పాండునుతులతో వే అగునే?

‘పదనే యీగికి ; ²నిచ్చిన

బెదరె ననరె ? ³ఒచ్చె మైనఁ ⁴బిమ్మట నగరే ? ౧౬౩

ఆ. అతఁడు పూజనీయుఁ డగు, నే నెఱుంగుదు ;

నైన ⁵ధనము లీగి ననదతనము

వచ్చుఁ, బెచ్చుపెరిగి వైరులు గర్వింతు ;

రేల పగ యడంగు నిట్లు లైన ?” ౧౬౪

క. అనవుడు, భీష్ముఁడు ధృతరా

ష్ట్రుని కిట్లను : “నీవునుం గొడుకు నేమే ని

చ్చిన నొకటి, యీగి లే కు

న్నను వే తొక్కటి దలంచునా కేశవుఁడున్ ? ౧౬౫

క. విను, మతఁడు సేయఁ బూనిన

పని దప్పింపంగ రాదు ; పాండవులం దే

ర్పను గృష్ణుఁడు వెరవుగఁ బొ

చ్చిన మే ; లావురుషుపనుపు సేయుము పుత్రా.” ౧౬౬

క. నారాయణుండు ధర్మా

ర్థారూఢము గాఁగఁ బలుకునది నీవును, నీ

వార్ధును గైకొని, యెంతయు

గౌరవమునఁ జేయ నెల్లకార్యంబు నగున్.” ౧౬౭

1. పదనే ఈకి = ఈకి - దానమునకు - సమయమా ? 2. ఇచ్చిన బెదరి అనరె = ఇచ్చినచో బెదరి అనరా ? 3. ఒచ్చమైనక = కొఱత యైనయెడల. 4. పిమ్మటనగరే = ...వచ్చరా ? 5. ధనములీగి...వచ్చు = ధనము లిచ్చుటనలన పేలవత్వము వచ్చు.

క. అనుటయు, సుయోధనుఁడు భీ

ష్మున కి ట్లనుఁ : “పాండురాజసుతులకు నిమ్మె

దిని, హరి సగఁబా లీఁ దగు

ననుఁబో, యే నీను ; గాని యది యట్లుండెన్—

౧౬౮

ప. వే తొకకార్యంబు సేయం దలంచితి ; నది వినుము . పాండవులకు
సేడుగడయు జనార్దనుండు. అతనిం బట్టి బంధించిన తెక్కలు విటిగిన
పులుఁగులుంబోలె వారు నాకు విధేయు లగుదురు. పాంచాల యాద
వాదు లై సతదీయబంధుమిత్రులు నావశంబున వ ర్తిల్లుదురు. సమస్త
దేశంబులు నేన యేలుదు. దీనికిం దగినయుపాయ సహాయంబు
లనువు సేసెద. నీ వింక నేమి సెప్పెదవు చెప్పుము.” అనిన విని, యతి
ఘోరం బగునవ్వించారంబునకు సమాత్య సహితంబుగా సంతప్తచిత్తుం
డై వైచిత్ర్యవీర్యండు గొడుకున కి ట్లనియె :

౧౬౯

క. “ఓహో ! యి ట్లనుట జగ

ద్వోహం, బిమ్మాట మఱవు. దూతత్వంబుక,

మాహాత్మ్యంబును, ధర్మో

త్సాహంబును, విను, మహాధ్యతకుఁ గారణముల్.

౧౭౦

క. ఈకారణములు గల వను

నాకొలఁదియె వానుదేవుఁ, డది గాకయుఁ, గీ

డే కురువంశమున కతని

రాక ? అతం డేమి సేసెరా పాపాత్మా?”

౧౭౧

ప. అని యదలెచ్చి. అప్పుడు గాంగేయుం డాంబికేయున కిట్లను : “నీ
కొడుకు పాణిగొడ్డం బైన కార్యంబు సేయం దలంచె. దామోదరు
నిట్లు సేయం జూచెనేనిం దానును బ్రధానులును వినాశంబుఁ బొందు,

1. పాండురాజ...యేనీను = పాండురాజు కొడుకులకు ఈధూమిని సగముపాలు ఈయఁ
దగునని హరి యనుఁ బో, నేను ఇయ్యను. 2. అబాధ్యతకుఁ గారణముల్ = బాధింపఁ
దగమికిఁ గారణములు. 3. ప్రాణగొడ్డంబైన కార్యంబు = ప్రాణహింసక మైన కృత్యము.

నింతియ. ఇది సేసి రేమి, సేయరై రేమి, యమ్మహాత్మునెడ నీయవ
కారంబు విచారించిన దుష్టాత్ములు నష్టాత్ముల కాక*! యని పలికి యే
నిట్టిదాని వినం జాల ననుచు మొగంబు గంటువెట్టుకొని దిగ్గన తేచి
పోయె. ధృతరాష్ట్రుండును దుర్యోధనునితో, “ఇటువంటి కొఱగా
ములు మనంబునం దలంచి నప్పుడు సేయం గలవాఁడవు గావున,
దీనం జేటు వచ్చు. ఉడుగు మయ్య!” యనిచెప్పి యతనిం దక్కిన
వారినిం బోవం బనిచి తగినవర్తనంబున నుండె. మఱునాఁడు— ౧౭౨

సీ. కాలోచితము లగుకరణీయములు దీర్చి
కమలనాభుఁడు రేవకడయ కదలి,
తనుఁ గుశస్థలవాసు లనుప రా, నందఱ
నాదరంబున నిల్చి యరుగునవుడు,
గజ్జంబులును బండ్లు గంధమాల్యంబులు
ధృతరాష్ట్రునుతుఁడు పుత్తేరఁ బ్రీతి
నెడ నెడఁ గొని వచ్చి యిచ్చిన, వాని నె
ల్లను వేడ్క ననుభవించినవిధంబు

తే. సలిపి, యనుభవ మొల్లక చనఁగ, నెదురు
బాష్టిక దోణ భీష్మాదిబంధుమిత్ర
గణము, సర్వభూపాలలోకంబుఁ, గురుకు
మారవర్గంబుఁ బుత్తెంచె మనుజువిభుఁడు.

౧౭౩

—: శీకృష్ణుఁడు ధృతరాష్ట్రుని మండిరంబునకుఁ బోవుట:—

ప. ఇట్లు దుర్యోధనుం డొక్కరుండు దక్క, నెల్లవారిం దూర్వాదిశోభన
పదార్థంబులు సమకట్టి ధృతరాష్ట్రుండు వనుప నెదుర్కొనిరి. వాసు
దేవుండు వారల నందఱ నయ్యై తెఱంగుల సంభావించి, కృతవర్మ
దమవాఁడు గావున, సతనికి సవిశేష స్నేహంబు సేసి, యతండు
సేరువ రా, సమస్తజనంబులుం బరివేష్టించం జని, తన రాకకు నలం
కృతంబును, బ్రమోద చాపలనుభగజనంబును నైనపురంబు సొచ్చి,

రాజమార్గంబున నరుగు నవనరంబున, మా క్షీకమిళితంబులు బహు
గంధలుళితంబులు నగునక్షత ప్రకరంబులును, బుష్పనికరంబులునుం
జల్లుచు, సంతసిల్లుచు, మొక్కుచు, జొక్కుచు, నిరుగెలంకుల
రమ్యహర్ష్యంబులపై నిలిచి పొలిచి కనుంగొను సంగనా జనంబులు
దమలోన - ౧౭౪

సీ, “ప్రాణంబుతోఁ గూడ రక్కసిచన్నుల
పాలు ద్రావినప్రోథబాలుఁ డితఁడె!
వేల్పిడిఁ జాణూరు విడిచి లోకముల మె
చ్చించిన యాజగజ్జెట్టి యితఁడె!
దుర్వృత్తుఁ డగుకంఠుఁ దునిమి యాతనితండ్రిఁ
బట్టంబు గట్టినప్రోథ వితఁడె!
సత్యభామకుఁ బారిజాతంబుపైఁ గల
శోర్కి దీర్చినరసికుం డితఁడె!

తే. వెన్నలును గోపికాచిత్తవృత్తములును
నరసి ముచ్చిల నేర్చినహరి యితఁడె!
శ్రుతిశిరోభాగములఁ దన సుభగచరణ
సరసిజామోదమును గూర్చుచతురుఁ డితఁడె!” ౧౭౫

వ. అనుచు సతికుతూహలంబున నవలోకింప నాబాలవృద్ధం బగుపౌర
లోకం బాలోకన కౌతుకంబునఁ దనరథంబు గదిసిన, సందడి జడియు
వేత్తహస్తల వారించుచు, నారాయణుండు సమ్మర్దమందగమనంబు
సం జని, మణితోరణసుందరం బగురాజమందిర ద్వారంబు ప్రవేశించి,
కత్యంతరంబులు గడచి, యేనుంగు మొగసాలఁజొచ్చి, యరదంబు
డిగ్గి, యల్లన నడచునప్పు డంతకు మున్న యలిగి భీష్మ దోణ
ప్రముఖు లగువారలు ధృతరాష్ట్రునిం బొదువ, సతంఁకుఁ బ్రత్యుత్తా
నంబు నేసి విదుర సంజయసహితంబుగా నెదుర్కొనం, జేరి - ౧౭౬

ఆ. అతనిఁ గౌగిలించి, యచ్చట గల విదు
రాదిశిష్టజనుల నాదరాద్ర

బంధుదృష్టిఁ జూచి పరిరంభసంభావ
సము లొనర్చి శౌరి ప్రేమద మెనఁగ -

౧౭౭

న. వార లందఱకును సాత్యుకిని దగినసమాచారంబులు నడపం బనిచె. అట మున్న ధృతరాష్ట్రప్రసన్నునం దెచ్చి పెట్టిన నచ్చోటన యున్న యున్నతకనకాసనంబున నతం డునువ నాసీనుం డయ్యె. అవ్వాసు దేవునకు విహితానుష్ఠాన పరాయణు లగు నగరపురోహితులు రాజానుమతంబున, నర్ఘ్యపాద్య మధుపరార్ఘ్యపచారంబు లాచ రించి, యతనితమ్ముని నర్ఘ్యపీతంబున నునిచి యర్చించిరి. సరనాథుం డును దొరలును నిజోచితాసనంబుల నుండిరి. కొలు వెల్లను సూర్యో దయసమయంబునఁ గమలాకరంబు విధంబున వికసించి యుండె, అయ్యవసరంబునఁ గృష్ణుండు ధర్మనంజను వచనంబులుగా నాంబి కేయునకుం దగువారలకుం బ్రణామ పరిరంభణప్రముఖ సముచిత సంభావనంబులు వలికి, సంభాషణంబులకుం జొచ్చి -

౧౭౮

క. రాజునకుఁ దియ్య మెనఁగెడు
పూజావచనముల, నెయ్యపుంబలుకులఁ బే
రోజమెయి బంధు మిత్ర స
మాజములకు, మేలములఁ గుమారులకుఁ దగ్గ -

౧౭౯

వ. ఇంపు వుట్టించుచు, గొండాకనేపు నిలిచి పుండరీకాక్షుండు, 'విదురు సదనంబునకుం జనియెద. మఱియుఁ బోవలయు నెడలకుం బోయి వచ్చెద' నని పలికి, యాంబికేయు ననుమతి వడసి యరుగ, విదురుండు ససంభ్రమంబునం గడచి చని మంగళోపచారసహితంబుగా నెదు ర్కొని భయ భక్తి వినయ స్నేహానందంబులం గందలితుం డగుచు, గోవిందునకు దేవోపచారంబుల ననేకప్ర కారంబుల నర్చన లిచ్చి, కౌంతేయులకుశలం బడిగె. అతనికి వారలవృత్తాంతంబు సమస్తం బును సవిస్తరంబుగాఁ జెప్పినయనంతరంబ -

౧౮౦

క. ముదమునఁ గృష్ణుఁడు గుంతీ

నదమునకుఁ జనియె. అపుడు, సమ్మదమున న

వ్విడురుం 'జోగిర' మొనరిం

చెద 'నని త న్నడుగ, నట్లచేయుం డనుచుకా.-

౧౮౧

వ. చని, కాంచిన నద్దేవియు నతని తోడునీడయుంబోని తనకొడుకులం
దలంచి యడలు పుట్టిన, నమ్మాధవుమెడ వట్టికొని యెలుం గెత్తి
యేడ్చిన నతండు సంబోధించి యూరార్ప, నెట్టకేలకు నుడిగి, యాత
నికి నాననవిన్యాసనా ద్యుపచారంబులు సేయించి, తత్సమీపంబున
నుచితవీరంబునం గూర్చుండి, గద్గదకంఠంబుతో నిట్లనియె : ౧౮౨

సీ. "నీశిక్షఁ బెరుంగుట, నీతిమంతులుఁ బుణ్య

పరులు శూరులుగదా పాండునుతులు,

నుఖవృత్తిఁ బెక్కండు¹ సూరెలఁ గొలువ నుం

డెడువార, లిడుమలఁ బడుచు నిర్జ

నంబైన కానలోనన యెల్లు నిలిచిరి? ²ననుఁ బెట్టి

నాయెడఁ గొనుచుఁ జనిరి.

ఏను వడ్డింపంగ నింపారఁ గుడిచి, మె

త్తనిశయ్య నిద్రించి, ³వినుతభద్ర

తే. గాన కరిబృంహితముల మేల్కొంచునట్టి

వారు, కందమూలంబు లాహారములుగఁ,

బొదలఁ బుట్టలఁ బడి యుండి, పులుఁగుమెకము

లఱవ మేల్కొను చుండిరే యక్కటకట!

౧౮౩

ఆ. తండ్రి లేని పృజలు, దల్లిని బాసి పె

ద్దయునుగాల మివ్విధమునఁ బడిరి

1. సూరెలకా = ప్రక్కలను. 2. ననుఁబెట్టి...చనిరి = నన్ను ఇటఁబెట్టి నాహృదయ
మును గొనిపోయిరి! 3. వినుత...మేల్కొంచునట్టి = ప్రశంసనయమగు శతాశికుల
పాటలవలనను, ఏనుఁగుల ఘోరముల వలనను నిదురమేల్కొనునట్టి.

భంగపాటు; దుఃఖపాటును, సంకట

పాటుఁ గలిగె విరటుపాలఁ బిడప.”

౧౮౪

వ. అని వెండియు,

౧౮౫

ఉ. “దానదయాపరుం డయిన ధర్మతనూభవునేమ మెట్లు? పం
చాననవికృముం డగుబకారికి భద్రమె? అస్తు శస్తువి
ద్యానిపుణుండు కీడి సుఖయా? వినయాభరణుల్ కవల్ సమా
ధానసమేతులే? అకట! చౌపది, సాధ్య, సుఖంబె దానికి? ౧౮౬

చ. కొడుకులకంటె నయ్యనుఁగుఁగోడలి కెక్కుడు గూర్తుఁ; గోడలుం
గొడుకులు నేయుభక్తి కటకోటిమడుంగులు భక్తి నాకు నె
ప్పుడుఁ దగఁ జేయుచుండు! అది పుణ్యచరిత్ర! కులాగ్రగణ్య! కొ
త్తడి, సకలంబుఁ జూడ నభ దై న్యముఁ బొందుట సూచి పొక్కిలి! ౧౮౭

తే. నాఁడు చౌపది వడినబన్నములు సూడ
నోర్చినప్పడ యెంతకు నోర్వఁ జెపుమ!
అంత గడచినదుఃఖంబు లనుభవింపఁ
గలవె లోకంబువారికి, గమలనాభ? ౧౮౮

వ. అట్టియెడ -

౧౮౯

క. విదురుం డొక్కఁడు దక్కఁగ
సదస్య లెవ్వరును ‘ధర్మసంక్షయ మిది, గూ
డదు నార!’ అతనిశీలమ
కుదు రీలోకమున కింతకుం దలఁపంగ? ౧౯౦

౧౯౦

1. కొత్తడి...పొక్కిలి = ఎల్లభంగులంజూడ మగనాలు - పతివ్రత; ఆమె కొలు
వులో దైన్యపడుట సూచి దుఃఖించితిని.

2. తా. విదురుఁడొక్కఁడు దప్ప, ఆకొలుపువారలు ఎవ్వరును ‘ఇది ధర్మసంక్షయము!
కూడదు’ అనరుగదా! అతని (విదురుని) సద్వర్తనమే ఇంతపటికు ఈలోకము
నకుఁ గుదురు.

వ. అని యివ్వినందునఁ గృష్ణతోడఁ దనయుమ్మలికంబు లన్నియుఁ
ద్రవ్యకొని శోకంబు వెల్లిగొనఁ, గొంతొక దిగం బాతెడుచి త్తంబుతో
మఱియు ని త్లనియె : ౧౯౧

క. “ ఇది యెల్లను నొకతల, యీ
పదుమూఁడేడులును నాకు బావకొడుకుచే
నడయ మగుకూడు గుడుచుట
యది యొకతల యయ్యె! నేమి యనఁగల దనఘా? ౧౯౨

క. తన్నుఁ దనతమ్ములను నా
కన్నకొడుకులట్ల తలఁతుఁ గాని విభేదం
బెన్నఁడు నామది లేమికి,
పెన్నఁడ, దైవంబ సాక్షి! వినుము పలికెదన్. ౧౯౩

క. ఇది నిక్కం బగునేనియుఁ,
దుది నీవుం బాండవులును దురితరహితు లై
ముద మందఁ జూడఁ గనియెద ;
నది దీనికి మందు సువ్వె, యంబుజనాభా! ౧౯౪

సీ. బావ యొప్పుం డనుపలుకుల నే మగు?
నాతనికొడుకుఁ గీడాడ నేల?
కురువృద్ధుఁ డగుబాహ్నికుని దూట నేటికి?
భీష్మనిపైఁ బ్రయి వెట్ట నగునె?
ఇట్టికూర్మలయింటి కిచ్చినమనవారి
నందుఁ గా; కట్లు దా ననుట మేల?
అరునుపుట్టినయప్పుడు వీడు లో
కము లెల్ల గెల్చుపొగడ్డ మొగులు

1. తన్నుఁ దన తమ్ములను = దుర్యోధనుని యతని తమ్ములను. 2. భీష్మనిపైఁ బ్రయి వెట్టనగునె = ...నిండ - నడి - వెట్టనగునా?

తే. ముట్టునట్టిద యగు; 'రణమున జయించుఁ
గౌరవుల; సోదరులుఁ దానుభూరిరాజ్య
గౌరవముఁ బొందు'నని యశరీరవాణి
వలికె; 'నది దిట్టువడుఁగాక వలయునేని!

౧౯౧

వ. ధర్మంబు గలుగు నే నది నిక్కం బయ్యెడు. దాని కెల్లను నిర్వా
హకుండవు నీవు గలవు గాదె! నీ మన్నించు నెచ్చెలులకుం జెప్పెడు
మాటలు గలవు వినుము. అయ్యుధిష్ఠిరుతో ని ట్లనుము :

౧౯౨

క. వేడికొని కృపణు లై కను
పోడిమి యది యేల? రాజపుత్రులు దమమై
నాడిమి దప్పిన, నిప్పులు
వేడిమి సెడినట్లు; జనులు విని యులుకుదురే?

౧౯౩

వ. భీమార్జునుల కి ట్లని చెప్పుము :

౧౯౪

ఆ. కొడుకుఁ గాంచు రాచకూతు రెద్దానికె;
నట్టివనికి నుచిత మైనసమయ
మొనవెఁ దడయు టింక నొప్పదు? జనములు
నట్లు గాని పురుషులనరు మిమ్ము!

౧౯౫

క. భుజబలమున జీవించుట
నిజధర్మము; మెత్తబడుట నింద్యము; మాదీ
ప్రిజలకుఁ జెప్పుము. దుష్టదా
త్మజఁ గార్యం బడుగు మనుము తగ నందఱతోఁ.

౨౦౦

చ. అలిగిన భీమ ఫల్గునుల కడ్డము లేమి యెఱుంగు; దంతలం
తేలు వడి వాని నీఁగ వలదా? విను, మాపని కెల్లఁ బొందువు
త్తులై కలవారు. నీ కెటులు దోచిన నట్లులు సేయువారు గా,
కలఘువిచార, నాయలత యార్పము, నక్ష గడతేర్పు మెమ్మెయి!

౨౦౧

వ. అనినఁ గృష్ణుండు గొంతి ననునయించి యి ట్లనియె :

—: శ్రీకృష్ణుడు గుంతిదేవి నూటడించుట :—

చ. “నుగుణపు, పుట్టినింటికిని జొచ్చినయింటికిఁ దేజ మెక్కఁగాఁ
దగుచరితంబునక నడచుధన్యపు, ధీరపు, దేవి, నీ వెడ
న్యగ లడఁగింప కున్న భవనంబుల నిం కిట యెవ్వ రోర్పువా
రు? కలఁక దక్కుమీ, వృషభయరోగము లన్నియుఁ బుచ్చివై చెదక.

క. తనయులుఁ గోడలు సేమం

బున నున్నా ; రథికభక్తిపూర్వముగా దం

డ నమస్కారంబులు నీ

కొనరించిరి ; కౌగిలించి రుల్లములఁ దగక.

౨౦౪

క. నీకొడుకు లొండుసుఖములు

సేకొన ; రవ్వీరసుఖమ చిత్తములఁ గరం

బాకాంక్షింతు ; 1రలంతులఁ

బోక గలుగు నెట్టు, లల్పబుద్ధులె వారల్ ?

౨౦౫

క. ఉత్సాహంబున శత్రుకు

లోత్సాదనవిధి యొనర్చి, యున్నతసామా

జ్యోత్సవము నొందుపుత్త్రుల

నుత్సృకతం జూతు గాక యూటడు మింకక.”

౨౦౬

చ. అన విని, మోము విచ్చుచు మురారికి నిట్లనుఁ గుంతి : “పాండునం

దనులకుఁ దండ్రియుక గురువు దైవము నారయ నీవ కావె? నీ

మనమున ధర్మముక హితము మంచిగఁ జూచి విధించినట్ల చే

సి నెగడువారు గాక, నినుఁ జేరిన నాపద లొంద సేర్పునే? ౨౦౭

క. వారలక యేల, మాధవ,

కౌరవులకు మఱియు నీజగంబుల కెల్లం

జేరుగడ నీవ ; నీవల

కారయ వేదంబ కాదె యఖిలంబునకుక ?”

౨౦౮

వ. అనినం, బ్రసన్నవదనం డగుచు నద్దేవింగారవించి, యామంత్రణంబు నేసి, తదావాసంబు వెలువడి, తనరాకకు నలంకృతం బైనదుర్యోధను మందిరంబునకుఁ గృతవర్మ సాత్యకిసమేతుం డయి పోవుగోవిందునిం గని, తదీయద్వారపాలకులు సంభ్రమంబునం బఱచి యతని కెఱింగించి, తదనుమతంబునం బఱతెంచి యెదుర్కొని కఠ్ఠాంతరంబుల నండడి నెడ గలుగ జడియుచు, వినయంబునం దోడ్కొని చనిరి. అమ్మనజవిభండు, గైలాసశిఖరాకారం బగుసాధంబున బాష్ణిక భీష్మ దోణ పౌభృతులును, గర్జ శకుని సైంధవాదులును, దుశ్శాసన వికర్ణ దుర్ముఖ ప్రిముఖులును, మఱియు ననేక దేశాధీశులునుం బరివేష్టించఁ బెరోలగంబున సింహాసనాసీనుం డై యున్నయెడకుం జనునప్పు డా నుయోధనుండు నపరివారంబుగాఁ బ్రత్యుత్థానంబు నేయం జేర నరిగి, యతనికిం దగువారలకు నాలింగనాద్యుపచారం బులు దానుం దమ్ముండును నాచరించి — ౨౦౯

క. అతఁ డునుపఁగఁ గనకమయో
న్నతపర్యంకంబునందు నారాయణుఁ డా
ర్జితమహిమ నుండి, యభ్య
ర్చితుఁ డయ్యెఁ దగంగ నతనిచే నత్కృతులకె. ౨౧౦

—: శ్రీకృష్ణుడు దుర్యోధనునితో సంభాషించుట :—

వ. సాత్యకియును సముచితప్రకారంబునం బూజితుం డయ్యె. తదనంత రంబ నిజాసనాసీనలయి తనమొగంబునం జూడ్కి నిలిపి యున్న దుర్యోధనాదులతో మాధవుండు మధురసంభాషణంబులు నేయు చుండె; అట్టియెడ — ౨౧౧

తే. సముచితంబుగఁ గూరలచంద ముగ్ధ
డించి, కుడుపు తెఱంగు వుట్టించి పలుకు
నానుయోధనాశోఁ గృష్ణుఁ డచటఁ దాను
గుడువ నొల్లకయునికి యేర్పడఁగఁ జెప్పె. ౨౧౨

వ. చెప్పిన విని, దుర్యోధనుండు సూర్యసూనువదనం బవలోకించి యల్లన
యిట్లనియె : ౨౧౩

క. “హరి పలికినవిధ మెంతయు

నెర వై యున్నయది వింటె ? ఇమ్మాట తెఱం

గరయుదము తొలుత ; నీ పెను

పరిచందం బెల్ల నెఱుకపడియెడుఁ బిదపకా.” ౨౧౪

వ. అని యచ్యుతున కిట్లనియె :

౨౧౫

తే. “వలయు నన్న పానంబులు పలుదెఱఁగుల

నేర్చుచిధముల నే మొడఁగూర్చి వేడ్క

నున్న, నీ వుపయోగింప నొల్ల కునికి

బాంధవమునకు నీతికి బాహిరంబు ! ౨౧౬

క. 1కొరవులకుఁ బాండవులకు

నారయ నీ వొక్కరూప. అసదృశధర్మా

చారుండవు ; రాజునకుం

గూరుతు, గత మేమి యిట్లగుటకుం జెపుమా” ? ౨౧౭

క. 2అనుడు, నుపేందుఁడు మనుజేం

దునిన కిట్లను : “దూత లెందుఁ దొలితొలి గుడువం,

గొనఁ, గట్టఁ, దొడఁగుదురె ? వ

చ్చినకార్యము దీర్చి పిదపఁ జేయుం డెల్లకా.” ౨౧౮

వ. అనిన, గాంధారీనందనుండు దేవకీనందనున కిట్లనియె :

౨౧౯

ఆ. “వేగపడుట మేలె ? వినుము, కార్యము దీటు,

దీటు కుండు, దానితెఱఁగుదగిన

1. తా. నీవు కొరవులకుఁ బాండవులకును సమాన బాంధవుండవు...ధృతరాష్ట్రునికును
ప్రియమయినవాడవు. ఇట్లు కుడువననుటకుఁ గారణమేమయ్యా !

2. తా. రాయబారు లెక్కడనేని, వచ్చినపని కాకమునుపు ఎదరియింట తినుటకు
ఏదేనిగొనుటకు, వస్త్రములు, గట్టుకొనుటకుఁ గడంగుమా ?

యప్పు డాడ రాదె? ఇప్పుడు ముకుందాట్లఁ
గాలు గుఱివ్వ నేల కమలనాభ ?

౨౨౦

వ. నీవు వచ్చినవాడవు మాయింటఁ గుడిచి కూర్చుండి యెల్లపనులుం
జెప్పుట యొప్పుఁగాక, కుడువనొల్ల ననం దగునె? దీనికిం గారణంబు
నాయెఱింగినయది లేదు. విచారింపక పలికితి! *లనిన, మందర
ధరుండు, మందస్మితంబుతో నంజటం గలయం గనుంగొని, ధార్త
రాష్ట్రకరంబు గజంబు పల్లవం బల్లన తెమల్పుచీలం గేల నమర్చి
'యిట్టిమాటలు తేటపఱుప వలయునేని విను'మని యతని కిట్లనియె:

చ. "వీయ మెనఁగం దగం బిలిచి పెట్టెడుకూ డది లెస్సకూడు; ద
క్కయనయహీనతం, దమకు నాపద యైనెడ, నిట్లు నట్లు నే
మియు నన లేనికూ డదియు మేవడియై చను; నీవు మాదెసం
బ్ధియుఁడవు గావు; మాకు ధృతిపెం పఱ నాపద లే దొకింతయున్.

వ. అట్లుం గాక,

౨౨౩

క. పగవారియింటఁ గుడిచిన

నగుఁ దమ కనుమాన మమృత మైనను ; దారుం

బగతురకుఁ గుడువఁ బెట్టఁగఁ

దగ ; *దొడఁగుల కెప్పు డెవ్విధము వాటిలునో !

౨౨౪

వ. 'నేను బగతుండనె' యంటేని -

౨౨౫

1. అయినెడ... మేవడియై చను = కలిసినచోటిది మంచియని చెడుగని యేమియు నన
నవకాశములేని కూడు; అదియయినను ఉచితమే - పరవారేదు. తక్కు...చను =
తక్కినది మేలును గౌరవమును బాటింపక, అపదం జిక్కుపడినపట్టున. ఇట్లు అట్లు-బాగు
ఓగు-అని యేమియు ననవీలులేక (అన్నము దొరికిన నే చాలవనుకొనుచేళ) దొరకు కూడయి
నను ఒకవిధముగా మంచిదే-పరవారేదు. నీవు మాదెసన్...లే దొకింతయున్=(ప్రకృత
మన్ననో)- నీవు మాయెడఁ బ్రియుఁడవుకావు; మాకొ ధైర్యము కొల్పోయి యాచించు
నంత అపదయు నేమాత్రములేదు. [మేవడి=(దే. వి.) ఉపాయము; శమ్యిత. (విణ)
ఉచితము.] 2. ఒడఁగులకు...వాటిలునో=శరీరమునకు ఎప్పుడు నెట్టివికారము కలుగునో.

క. అలుగుదు పాండవులకు ; వా

రలు నాకుం బ్రాణములు ధరావల్లభ, యి

ట్టలముగఁ ; 'దమప్రాణములకు

నలుగుజనులు వగతు రగుట యనుమానంబే ?

—౨౨౬

ఆ. కారణంబు లేక కౌంతేయులకు బాల్య

మాది గాఁగఁ గీడ యాచరింతు ;

పుణ్యపరులు దోడఁబుట్టువు లార్యులు ;

వైర మెత్తఁ దగునె వారిలోడ ?

—౨౨౭

ప. ఇట్లున్న మీయందఱ యన్నంబులు దుష్టాన్నంబులు. విదురుం డొక్కనియన్నంబు భోక్తవ్యం బని నిశ్చయించితి. కావున, నందుఁ బోయెద"నని చెప్పి, యజ్ఞపతి యనుమతినేయఁ జనునప్పుడు తోడన బాష్టాక భీష్మాది కౌరవులును, గుంభసంభవ ప్రముఖులైనమాన్యు లును జని మాధవుతోడ, 'మాయిండ్లనెల్లను గానిక లాయితంబులు నేసికొని నీవు విజయంచేయుటకు నెదుఱ్ఱుచూచుచున్న వారము'. అని పల్కి ప్రార్థించిన, 'నే నన్ని చోట్లకు వచ్చినవాడన ; యందఱ యర్చనలుం గైకొంటిన ; మీరు నిలువుండు' అని వారల నిలిపి, విదురుగృహంబునకుం బోయె.

—౨౨౮

సీ. సంభ్రమస్నేహనిశ్చల భక్తియుక్తిఁ బ

విత్రమజ్జనము గావించి, విదురుఁ

డెల్లనంటకములు నేర్పడ బోనాలు

వేర్పింప, నెంతయుఁ బ్రీతి ముంద

రోజుమై బ్రాహ్మణభోజనం బొనరించి,

సపరివారముగ విశాలరమ్య

1. తమ ప్రాణములకు ... అనుమానంబే = తమ ప్రాణములయొడఁ గోపగించువారు కరువులగుట సంశయమా ?

పూతస్థలంబునఁ బుండరీకాక్షుండు

దమ్ముండు, దాను నుత్సన మెలర్ప

తే. సరసరంజక మహనీయసంప్రయోగ

మగుచతుర్విధహృద్యాన్న మారగించె ;

లలితసంభావనామంజులంబు లైన

పలుకు లేడనెడ విదురున కెలమి యొనఁగ.

—౨౨౯

వ. అతండును—

—౨౩౦

క. “గోవింద, సంభ్రమము సం

భావింపుము ; మాకు నిదియ పరమధనం ; బొం

డేవిధమున నీ కర్చన

గావింపం జాలువాఁడు గలఁడే యెందుక ?”

—౨౩౧

వ. అని మఱియు నత్యంత వినయవాక్యమ్ముల నారాధించుచుండె. ఇట్లు కృతాహారండ్లైనహరికిఁ జందన చర్పాద్యర్చనంబు లాచరించి యవ్వీదురుండు కృతార్థుం డై యుండ, గవి గణకప్రముఖ నిఖిలవిద్యజ్ఞనంబులు, గాయక పాతక వాంశిక వైణికాది వినోదపాత్రంబులు నప్పర మేశ్వరుం గాన వచ్చి ప్రొద్దు వుచ్చి యభిమతార్థంబులు వడసి చనిరి. రాత్రి యగుటయుం దగిన యభ్యంతర మందిరంబున హంసతూలికా తల్పంబున భుజంగతల్పు నునిచి యతనికడ సుచితాసనంబున నుండి—

ఆ. విదురుఁ డిట్లు లనియె : “నిది యొకకార్యంబు

గాఁగఁ బూని యిందు రాఁగఁ దగునె ?

దృష్టబుద్ధి నీచు దుర్బోధనండు నీ

మాట వినునె దురభిమానఘనుఁడు ?

—౨౩౩

క. వచ్చిన సై న్యంబులఁ గని

పెచ్చు పెరిగినాఁడు ; దోర్ణ భీష్ములలావుల్

నచ్చియు, గర్భం జొక్కడ

యిచ్చు దనకు విజయ మనియు నెంతయుఁ బొంగుకొ.

౨౩౮

వ. నీ విట వచ్చుట వినినయప్పుడు ధార్తరాష్ట్ర^౧ లందఱుం గూడం బాటి
తమలో నిశ్చయించిన తెఱంగు: నీశాసనం బుల్లంఘింపం గలవారు;
పాండునందనులకు నేమియు నీ కుండువారు; తార యీధాతీ^౨ యం
తయు బీట వోవ కుండ నేలువారు; వారిం గూడినరాజు లెల్లను
దిగ్విజయంబు నాడు పాండవులచేత భంగపడిన వారు గావున,
'గర్భతో నేకార్థుల మై చత్తుము; గెలుతుము - ఇంతియ కాని
యొండు లేదు' అని నిశ్చయించుకొని యున్నవారు. అట్లగుటంజేసి,
దుర్యోధనుండు గండు మిగిలి యున్నవాడు. సంధి గా నేరదు.
వారల కందఱకు నిది పాప్తకాలం బై యున్నయది. ఎట్లును
నుడుగ నేర్చినవారు గారు. ఇట్లు దమైఱుంగని దుష్టాత్ముల నడుమం
గూర్చుండుటయు, నవ్వెంగలివిత్తు లఱచువీటిడి యఱపులకు వంక
లాత్తి మాటు సెప్పటయు నొప్పక యుండు. వెడంగు లగుటం
గార్యవచనంబు లెఱుంగరు. మొఱకు లగుటం బ్రతాపభాషణంబు
లకు వెఱవరు. వారలతలంపులు గీడు. నీమహనీయ ప్రభావబుద్ధి
పౌరుషంబు లే నెఱుంగుదు. అయినను బాండవేయులపై న్నేహంబు
నను నీమీఁది భక్తినిం జెప్పెద; అందుఁ బో వలవదు." అనిన వాను
దేవుం డతని కిట్లనియె:

౨౩౯

తే. "నీవివేక్షంబు నాప్తియు నెఱవీ తీవు;

తల్లిదండ్రులమాడ్కి హితంబు సెప్పి;

తేను నారాక తెఱఁగెల్ల నేర్పడంగఁ

జెప్ప విని, యేమి సెప్పినఁ జేయవాడ.

౨౪౦

1. అశ్వంగలివిత్తుల = ఆమాధాగ్రసరుల.

—: శ్రీకృష్ణుడు విడుదలతో సంభాషించుట :—

క. ఎఱుంగుదు నేను నుయోధను
కొఱగామియు, నతనితోడఁ గూడిన నృపు లం
దఱుఁ బగ మనమున నిశిశొని
యఱుముటయును, సంధిపొనఁగ దనియు మహాత్మా. ౨౩౨

ఆ. పుడమియెల్ల నొడ్డగెడ వయి గజవాజి
యుతముగాఁ గడంగి, యుగ్రమృత్యు
ముఖము మొరఁగఁ దివుగుమూర్ఖత మాన్పుట
యధిక మైనపుణ్య మనఘచరితే. ౨౩౩

వ. మానుప వచ్చునే యంచేని —

క. 'దొరఁగొని పుణ్యముఁ బాపము ౨౩౪
నరుఁ డర్థి జేయుచుండ, నడుమ నొకట న
వ్వెర వెడలి తప్పినను, ద
త్పరిణతిఫల మొందునండు' ధర్మవిధిజ్ఞుల్. ౨౪౦

వ. అట్లుం గాక — ౨౪౧

తే. చుట్టములలోన నొప్పమి వుట్టినప్పు
డడ్డపడి, వారితోడఁ గోట్లాడి యైనఁ
దాన యుడువంగఁ జొరకున్న వానిఁ గూర్చ
కర్కుఁ డని చెప్పుదురు, కర్మకాండవిదులు. ౨౪౨

వ. కావున, నీరెండు దెఱంగులవారికి శాంతి గావింపం బ్రయత్నంబు
నేనెద. ధర్మాగ్ర సహితంబైన తెఱంగుమాటలు మంత్రజన సహితం
బైన నుయోధనునకుం జెప్పెద. తనకుం, బాండునందనులకు, లోకం
బులకు హితం బయినవిధంబు వంచనలేక చెప్పెడు నన్నుఁ బాండవుల

1. తా. భూమియంతయు ఒడ్డగిలపడి — వాటుపడి — ఏనుఁగుల గుఱములతోఁ గడఁగి
భయపహముగు మి త్రివారేఁ జొర మునుకొను మొఱకుండనను నూన్పుట.

వాఁ డని శంకించి యతండు నామాట వినం డయ్యెనేనియు మేలకాక. ఇట్లు సొచ్చి చెప్పకున్న, 'నన్నడమ్ములు దమలోనంబోరఁ గృష్ణుండు వారింపక యుపేక్షించె. తనచేతఁ జక్కంబడదా' యని యజ్ఞులైన జను లాడుదురు. ఎల్ల భంగులం గార్యం బార్దులియ్యకొనం జెప్పదు. ధార్తరాష్ట్రులుం దమకు బ్రదుకుతెరు వైన నాపలుకులు వట్టుదురు. పట్టక నీతలంచిన చందమునం దులువలై కలఁగంబాటిన, వారు నా ముందట నిలువం జాలుదురే? * అని పలికిన, విదురుండు 'అట్లకాక' యని నమ్మితించి, యామంత్రణంబునేసి నిజశయన స్థానంబునకుం జనియె. అనంతరంబ —

— ౨౪౩

అ. అతనివచనరచన యాత్మలోఁ దలపోసి

'యిట్టివాఁడు గలఁడె యెందు!' ననుచుఁ

'బాలకడలి కడలి పాటియై యొప్పు న

ప్పొన్నునందు శౌరి పవ్వడించె.

— ౨౪౪

వ. ఇట్లు సుఖనిద్ర సేసి ²వేగుం బోకట మాగధమంగళగానంబుల మేలు కాంచి, సమయ కర్తవ్యంబులు నలిపె. అట్టియెడఁ గృతవర్మయు సాత్యకియు వచ్చి పొడనూపినం, బురుషోత్తముండు వారలు మొదలు గాఁగల యిష్టజనంబులు పరివేషింప, నుచిత ప్రదేశంబున నున్నంత—

క. ఇనతనయ శకుని దుశ్శా

ననసహితము గాఁగ నెలమిఁ జనుచెంచి నుయో

ధనుఁడు ప్రియోక్తులఁ దగువా

రును దానును వారిజోదరుం గొనియాడెన్.

— ౨౪౬

వ. అతండును, మధుర సంభాషణంబులు సేయ, వార లతనికి ధృత-
రాష్ట్రుండు బంధుమిత్రాది సమస్త పరిజన సమన్వితుం డయి పేరోల

1. పాలకడలి కడలిపాటియై = పాలసంద్రిము కెరటముఁ బోలినదై.

కడలు = (దే. వి.) అల. ప్రి. 'తూలెడు పయ్యెద ముఖాంబునిధికానఁ గడలిచంద మ్మృదఁ గడలుకొనఁగ!'

2. వేగుంబోకట = కెల్లకెల్లవాట.

గంబున నునికి యెఱింగించినఁ, బ్రియంబునఁ గట్టాయితంబైనతేరెక్కి
భేరి శంఖ చామర ప్రముఖ భద్రచిహ్నంబులతో వెడలి, గరుడ
ధ్వజంబు గొలఁ, గృతవర్మ సాత్యకు లొక్కరథంబునను, దుర్యోధ
నాదిచతుష్టయం బొక్కరథంబునను, బౌర్వ్యంబుల రాఁ, జౌరులకుఁ
గన్నులపండు వగుచు రాజమందిరద్వారంబుపేర 'నరుగునప్పటియులివు
నకుఁ గొలువువా రెల్ల నత్తుత్సుకు లై యెదురుచూడ, రథోస్త
మంబు నవతరించి, యరవిందనాభండు —

—౨౮౭

తే. ఎదురువచ్చిన విదురునియిచ్చుకరముఁ,

దమ్ముచేయును రెండు హస్తములఁ బట్టి
నడచె, ముందటఁ గదియు సందడిఁ గడంగి
కర్ణ దుర్యోధనులు దొలఁగంగ జడియ.

—౨౮౮

ప. కృతవర్మాది యాదవులు లోనుగాఁగల యభ్యంతరు లైన బలుమాను
షులు పొదివికొని పోవఁ, దనసమీపంబునఁ గౌరవులు రవినన్నిధిఁ
దారాగ్రహంబుల చందం బగుచుండఁ, దేజోరాశి యగు రాజీవా-
త్తుండు సని, తనకుం బ్రత్యుత్థానంబు నేసిన కురురాజును దొరలను
నభివందించుచు —

—౨౮౯

క. తన కని పెట్టినమణిమయ

కనకోన్నత వీరమునఁ బ్రకాశంబున ని
ల్పినయెడఁ, దోచిరి నారద
మునిప్రముఖు లంతరిక్షమున నుజ్జ్వలు లై.

—౨౯౦

ప. ఇష్టిధంబున సన్నిహితు లయిన యమ్మహామునులం గురుపితామహు
నకుం జూపి నారాయణుం డి ట్లనియె:

—౨౯౧

ఆ. “మనలఁ జూచువేడ్కఁ జనుదెంచినారు మ
హాత్ము లైన నారదాదిమునులు.

వీరి కర్మపాద్యవిధు లొనరింపు ; మా
సనము లిడంగఁ బనుపు సత్వరముగ.

౨౫౨

వ. వీరలు సముచితాసనంబుల నుండక మనకుఁ గూర్చుండుట దగవు గా¹
దనినం, గొలువువారెల్ల సంభ్రమాశ్చర్యంబులతో మునులవలన
చూచుచుండ, భీష్ముండు పరిచారకులం బనిచి కనకమణిమయాన
నంబు లనేకంబులు దెప్పింప, వార లరుగుదెంచిన, వారలకు నమస్క
రించి యాసనార్హపాద్యాదివిధులం బూజలు నేయించి, కృష్ణుండు
గూర్చున్నయంతరంబ, ధృతరాష్ట్రుండును, దక్కటివారును నుచిత
ప్రణామంబుల నమ్మునీందులకు నభివందనంబులు నేసి నిజాననానీను
లైరి. దుశ్శాసనండును వివిశతియును గద్దియ లిడ, సాత్యకియుఁ
గృతవర్మయుఁ గృష్ణుం గదిసి యిగువంకలం గూర్చుండిరి. కర్ణ
దుర్యోధనులుం జేరువ నొక్కగద్దియ నుండిరి. విదురుండును మణిపీఠం
బునఁ గృష్ణనివేసకదెనఁ దదీయొన్నత పీఠంబునఁ గరంబు త్తమిల్లి
యుండె. గాంధారరాజు నిజపుత్రప్రవృత్తుం డై యొక్కదిక్కున
నుచిత పీఠానీనుం డయ్యె. అట్టిసమయంబున—

౨౫౩

క. అంబుదశుభగాతుం బీ

తాంబరధరుఁ గమలదళనిభాత్ముఁ హరిఁ జూ
డం బడసి, లోచనము లమృ

తం బానినమాడ్కి, సమృద్ధంబునఁ దేలక—

౨౫౪

క. ఆకొలువువారు గర మచ

లాకృతి, నొకవలుకు లేక, యండలు వింజం

నాఁ కిడినకరణి, నవశ ము

దాకారితచి త్తవృత్తు లై, యుండంగక.

౨౫౫

1. కరంబు అ త్తమిల్లియుండె = పూర్తిగ ముందటికి మొగ్గియుండె.

అ త్తమిల్లు = (జె. అ. క్రి.) అ స్తమించు, ఒఱగు, మొగు, వ్యాపించు, శయనించు.

2. తా. ఆకొలువునా రందలు కరము పర్వతమువలె, నిశ్శబ్దముగా, వింధ్యశైలము అడ్డ
గించినట్లు, పరవశానందము ధూమ్రదాల్చిన మనోగతులు గలవారై యుండంగా.

—: శ్రీకృష్ణుడు ధృతరాష్ట్రతో సంభాషించుట :—

క. జలదస్వనగంభీరత

నెలుఁ గొప్పఁగ, దంతదీప్తు లెసఁగ ముకుందుం,

డలరుచెవుల నఖిలజనం

బులు విన, ధృతరాష్ట్ర భూవిభున కి ట్లనియెన్ :

౧౯౬

క. “జననాథ, నీకెఱుంగని

వనులు గలవె? ఐనఁ దగవుఁ బరమహితంబుం

దనవారికిఁ జెప్పన తగు

నని వచ్చితి; భారతాన్వయము ప్రియ మొండన్.

౧౯౭

క. క్షీరోదకగతిఁ బాండవ

కారవు లొడఁగూడి మనికి కార్యం; బచి నీ

వారసి నడపుము. వా రన,

వీ రనఁ, గురుముఖ్య, నీకువే ఱుం గలదే?

౧౯౮

చ. భరతకులంబు ధర్మమును బాడియు సత్యముఁ బొత్తుఁ బెంపునం

గరుణయుఁ గల్గి యుండు ననఁగా నుతిఁ గన్నది; యందు సద్గుణో

త్తరులరు నీవు, నీయనుఁగుఁడమ్ముఁడు; నీతనయుల్ యశోధురం

ధరకుభశీలు; రీ సుచరితక్రిమ మిప్పుడు దప్ప నేటికిన్?

౧౯౯

శా. ఈవంశంబున కెల్ల నీవ కుదు; రిం దెవ్వారిచందంబు లె

త్తై వర్తిల్లినఁ, గీడు — మేలుఁ దుది నీయం దొండెడుం గాన, న

ద్భావం బారసి, లోనిపొత్తు వెలివృత్తంబున్ జనస్తృత్యముల్

గావింపం దగు నీక యెవ్విధమునం, కారవ్యవంశాగ్రణీ.

౨౦౦

చ. వినుము, సుయోధనాదు లగువీరు, సధర్మము గాక, కార్యము

ల్లొనక, మహారథసిద్ధి యెడలుం దమ కి ట్లన, కన్వయంబువ

త్తన మిది గాదు నాక, బెడిదంపుఁడనంబున, బంధుకోటికే

న్యనసులు నొవ్వఁగా నవగుణంబులకుం బుయిలోడ రేమియున్!

ఉ. కౌరవ పాండవుల్ తెఱఁగు గైకొని, శాంతతఁ బొంది యున్ని మే ;
 లారయ నాకు, నీకు, గుల మంతకు, నీవృవకోటి, కుర్వికిం ;
 బోరిత మైన నింతకును బుట్టు మహాపద గావునక, ధరి
 తీరమణాగ్ర గణ్య, గణుతించి యవశ్యముఁ బొందొనర్పవే ! ౨౬౨

తే. నీకు వీరలఁ దీర్పంగ నేర వచ్చు,
 నధిప, తెఱఁగు నీవశమునయదియ కాన ;
 నీకు వీరలఁ దేర్పుట నెఱియ కాదె ?
 'సిద్ధ మెవ్వారిఁ దెలి వొందఁ జేయ నేర్తు. ౨౬౩

ఉ. 2^లందు వృకోద రాజునుల నాహవరంగమునందు మీఱువా
 రెందఱో ? యెన్నుమా యిచట నీగురు భీష్ములఁ శ్రేణి సేయువా
 రెందఱో ? వారు వీరు నని నీట్లుటకంటె భవద్బలంబు లై
 యందఱుఁ గూడు టాప్పదె ? జనాధిప, శాంతి యొనర్పు మెమ్మెయిక్.

తే. జగతిఁ గలజనపతులు నీచరణపీఠ
 మర్థిఁ గొలువ నముద్రవేలావృతోర్వి
 యెల్ల నేలుట యెప్పడే ? తల్లి ప్రజల
 యెడ విరోధంబు వాటించు తెంతమేలు ? ౨౬౪

క. నరనాథ, నీ వుపేక్షా
 పరుడ వయినఁ గౌరవులక, పాండవులక కా ;
 దరియఁగ భూప్రజ కెల్లను
 దురితం బొనరించినట్ల ; తుదిఁ గీడు నుమీ. ౨౬౫

-
1. సిద్ధము... నేరు = నిజముగా ఎవ్వరినైనఁ దెలివొందునట్లు సేయవేరువు.
 2. తే. యుద్ధరంగమున భీష్మరాజునులను మించువారు అక్కడెందఱో గలరు. ఇచట (కౌరవులకడ) ఈ భీష్మ - ద్రోణులను మీఱువారు ఎందఱో ఎన్నుమా.
 3. ప్రేమి = (దే. వి.) ఉన్నతపదము. పరిహాసము, అలక్ష్యము.
 4. తల్లి ప్రజలయెడ = తల్లి బిడ్డలమీద.

క. కౌరవ పాండవులం దె

వ్యారలకుం జాపు నొప్పు వచ్చిన మే? లు

రీర్వరమణ, చిత్తమున ని

ట్లారయుమా, నీక దుఃఖ మగు నె ట్లయినక.

౨౬౭

ఉ. వీరును వారు బండ్లితులు, విక్రమవంతులు, బాహుగర్వదు

ర్వారులు; 1లోనిరి త్తబవరంబున నాటడిఁ జావఁ బోవ, నె

ట్లూరక యుండ వచ్చు? 2గడునొప్పెడుమేనులు, వాఁడికై దువుల్

గూరఁగ నాటినం బుడమిఁ గూలుట కక్కట! యోర్వవచ్చునే?

ఆ. ఇట్లు గాక యుండ నీరెండుదెఱఁగుల

వారిఁ గాచికొనుము, వసుమతీశ,

నీదుప్పొభవంబు నీతియు శాంతియు

నఖిలజనులుఁ బొగడునట్లు గాఁగ.

౨౬౯

వ. అని చెప్పి వెండియు—

౨౭౦

—: శ్రీకృష్ణుడు పాండవుల చెప్పినమాటలు భృతరాష్ట్రానితోఁ జెప్పట :—

తే. “పాండవులు దండ్రి సచ్చినప్రజలు; వారి

నరసి పోచితి నై శవ మాది గాఁగ;

నడుమ నిష్కారణమ దిగవిడువఁ దగునె?

పార మొండంగ రక్షింపు గారవమున.

౨౭౧

వ. పొండుకుమారులు నీకుం బరమభక్తిం బ్రణమిల్లి యందఱు నొక్క

మాటగా నీతోఁజెప్పు మని నాకుం జెప్పినవిధంబు వినుము : “తన

పంపునం బండ్లిండువత్సరంబులు వనంబున వసియించితిమి. పదు

1. లోనిరి త్త...వచ్చు = తమలోని వట్టి పోరాటములలో వ్యర్థముగాఁ జావఁబోవ నూరక ఎట్లుండవగును? . 2. కడునొప్పెడు మేనులు...ఓర్వవచ్చునే = మిగుల వందమయిన తనవులు పదనగు నాయుధములు కృచ్చుకొని భూమింబడుచుండఁగా ఎట్లోర్వవచ్చును?

మాఁ డగునేడు జనపదంబున నజ్ఞాతవాసంబునుం జలిపితిమి. మా తండ్రినమయంబు పరిపాలించి యే మధ్యరాజ్యం బెట్లునుం బడయుదు మని కృతనిశ్చయుల మై పడితిమి. తల్లియుఁ దండ్రియు నెల్ల చుట్టంబులు నేడుగడయును మాకుఁ దాన. మావలన నేరమి గల్గినం గినిసి యిట్లు గా దట్లని చక్కఁబెట్టునది. తనగల పది వేలేండ్లకుం దన్న కాని మఱి యెఱుంగము. ఎట్టివార మైనను మమ్మును దుర్యోధనాదులు దలంపరు. తనయందుఁ దెలింగు గలిగిన నెవ్వరు గొఱ గాకున్నను గులంబుపాడి సెడక చెల్లు ననిరి. అని పలికి, మఱియు ని ట్లనియె :

ఉ. “సారపుధర్మముక విమలసత్యముఁ, బాపముచేత బొంకుచేఁ
బారముఁ బొంద లేక, చెడఁ బాలివి యైనయవస్థ, దక్షు లె
వ్వార లుపేక్షనేసి రది వారలచే టగుఁ గాని; ధర్మని
స్తారక మయ్యు, సత్యశుభదాయక మయ్యును దైవ ముండెడుక.

వ. అని, యీసభ్యులకుం జెప్ప మనిరి. నీవును సభాసదు లైనరాజులు నే మనియెదరు, అనుండు. ఏను ధర్మంబును నీతియును మున్నిడికొని మనోవాక్ప్రకారంబు లేకపూపం బైన సత్యంబ కాఁ జెప్పితి. ఇత్తె టంగు మీకు మేలు. క్రొధమాన మత్సరంబులు విడిచి యిట్లు నేయుండు —

౨౨౪

ఆ. పాండవులకుఁ దగినపాలు మేదినిఁ బంచి

యిచ్చుకంటెఁ గార్య మెద్ది గలదు?

ధర్మ మెద్ది? సముచితం బగువిధ మెద్ది?

శక్య మెద్ది? చెపుండ వాక్య విదులు. *

-౨౨౫

1. తా. పరమధర్మము పవిత్రమగు సత్యము—ఈరెండును పాపముచేతను, బొంకుచేతను కడముట్టలేక చెడును. (ధర్మము చెడునడతచేతను, సత్యము బొంకుచేతను చెడు ననుట) ఆచెడుటకుఁ బాల్పడిన ధర్మ - సత్యముల యవస్థచూచి, దక్షులు (= నేర్పరులు) ఎవ్వరు ఒప్పురికింతురో అది వాటికేటెబుగాని, ధర్మమును తరింపజేయుట కను, సత్యమును శుభావహముగఁ జేయుటకును చైవము ఉండఁగలదు.

క. అని పలికి, 'మహారాజా,
విను' మని ధృతరాష్ట్రతోడ వెండియుఁ దా ని
ట్లని చెప్పె వానుదేవుఁడు
తనమది నఱ లేక కార్యదశ దెలియంగన్ : ౨౦౬

ఆ. "వారితండ్రిపాలు వారికి నిచ్చి, నీ
పాలు నీవుఁ బుత్త్రపౌత్రచయము
ననుభవించి నుఖులరై యుండు; డిది బంధు
మిత్రసుజనకోటి మెచ్చు తెఱఁగు. ౨౦౭

క. ఎఱుంగవె యజాతశత్రుని
నెఱియును ధర్మంబు సత్యనిష్ఠయు? మిము నె
త్తెఱఁగున ననువర్తించెనొ
యెఱుంగవె, తగుచేవ గలుగు పెఱుంగవె యధిపా? ౨౦౮

వ. నీ నెఱుంగుదు; ఐనను జెప్పెద వినుము. ఇంద్రప్రస్థపురంబుననుండి
పాండవాగ్రజుండు నీకుం బెంపునం బేరునం జేయం గోరి - ౨౦౯

చ. మద మడఁగించి భూపతిసమాజము నెల్లను నిన్నుఁ గొల్వఁ జే
యుదు నని పూని, దిగ్విజయ మున్నతిఁ జేసి మహావిభూతితో
మది మది నుండ, నీసుతుఁడు మంతులు, సౌబలు జూద మార్చి, సం
పద గొని, యంతఁ బోవక, సభ౯ ద్రుపదాత్మజ భంగ పెట్టరే?

ఉ. దానికి నీవొడంబడితి! ధర్మజుఁ డంతయుఁ జూచి సత్యముం
బూని, వృకోద రాష్ట్రులు బొంగులుగాఁ, బెడచేతఁ గన్న నీ
హూనఁగ నొత్తుకొంచుఁ జని, యుగ్రవనంబున దుఃఖమగున్మండై
దీనత నుండి పూన్కిదగఁ దీర్చియుఁ, గూడి మనంగఁ గోరెడిక.

క. తనుఁ దాన పోలుఁ గా, కే
మన వచ్చు నజాతశత్రు నతి శాంతతయున్
వినయము గౌరవమును! నే
జనపతులకుఁ గలవు సేపుమ సౌజన్యనిధి? ౨౧౦

తే. ఏ నిం తాడితి సీసం

తానం బిరుదెఱుగునకు హితము గోరి; భవ

త్సూనునిమతి యతిలోభము

మానిచి, పాండవులఁ దెమ్ము, మనుజాధీశా!

౨౦౩

ఉ. వారలు శాంతశూరులు, భవచ్ఛరణంబులు గొల్వఁ బూని యు

న్నా: రటుఁ గాక, మీకది మనంబున కప్పియమేని నింతకుం

బోరికి వచ్చుచుండుదురు. భూవర, రెండుదెఱుంగులందు నీ

కారయఁ బథ్య మేది యగు, నవ్విధ మేర్పడ నిశ్చయింపుమా.*

చ. అనవుడు, రోమహర్షణము లంగములం బొడమక, నదస్య లె

ల్లను బ్రియ మంది నెమ్మనమునలం 'బురుషోత్తముఁ డింతయొప్పుఁ బ

ల్కునె! మఱుమాట లాడ నయకోవిదుఁడెవ్వఁడు? ధీరుడెవ్వఁ? డిం

దనువరి యెవ్వఁ? ' డంచు నచలాకృతు లై నెఱి నూర కుండఁగక.

ప. జామదగ్న యమహాముని సుయోధనుతో ని ట్లనియె :

౨౦౪

సీ. " వినుము, దంభోద్భవుం డనురాజు దన కేదు

రెవ్వరు లేరంచుఁ గొల్పి, నరుఁడు

నారాయణుం డనువారలు గంధమా

దన మనునగమునఁ దపము సేయ,

వారిపైఁ జని యాహవమునకుఁ బిలిచిన,

సమ్మనీంద్రులు వల దని యనేక

విధములఁ జెప్పంగ వెండియుఁ బో కున్నఁ,

గుశముష్టి నుజ్జ్వలవిశిఖవృష్టి

ఆ. గురిసి నరుఁడు సేనఁ గూల్చి, యాతని భంగ

పెట్టి, పట్టి విడిచె. అట్టియమ్మ

1. కుశముష్టిక ఉజ్జ్వల విశిఖవృష్టి గురిసి = దర్శపిడికిలితో తీవ్రతమముగు అంపవాన గురిపించి.

హమ్మ లిపుడు పార్థుఁ డనఁ, గృష్ణుఁ డనఁగ లీ
లార్థ కలితజన్ము లైరి సూపె!

౨౦౭

వ. కావున, నాదంభోద్భవు చండంబున నుద్ధతి వాటించుటయు, సరనారా
యణులతోడఁ దొడరుటయు మీఁద మే లఱు యుండదు. పాండవుల
తోడి పొందు మేలు. అనిన యనంతరంబ, కణ్వండు దుర్యోధనున
కిట్లనియె :

౨౦౮

— కణ్వండు దుర్యోధనునితో గరుత్మంతుని వృత్తాంతంబు చెప్పుట —

క. “ అది వోలుఁ; దన్ను నెదిరిని
మది నెఱుంగక నిగ్నిహించి మద మెత్తుట యొ
ప్ప; దహంకారం బొనరిం
పదె పౌరుషహానిఁ దొల్లి పక్షిందుర్జనకుఁ ?

౨౦౯

వ. అది యెట్లనిన —

౨౧౦

సీ. అమరేంద్రధనురాతుఁ డైనమాతలి దన
సుత గుణకేశికిఁ బతిఁ దగంగ
నారసి, యార్యకుం డనుభుజంగాధిపు
మనుమనిఁ జరకుని తనయు సుముఖు
నర్థమైఁ గోరిన, నార్యకుం డుమ్మలి
కంబుతో నిట్లను : ‘ గరుడఁ డితని
తండ్రి వధించి యెంతయు నల్కమై వీని
నిం కిట నెల సమయించువాఁడు

ఆ. గాఁగఁ బూనిపోయెఁ; గావున, నే మియ్య
కొనఁగ నేరఁ;’ మనిన విని, ‘బలారి
నడిగి పడసి యిత్తు నాయువు రం’ డని,
వారిఁ గొనుచు సరిగె సారథియును. ”

౨౧౧

౧. వారల భాగ్యంబున నన్ను డిందుండును నుపేందుండును నొక్కచో
నుండంగని, మాతలి యక్కార్యంబు విన్నవించినం గరుణించి జిష్టుండు
విష్టునకుం జెప్పి చేయించువాఁ డై నై న తేయుదెనకుం దాన చాలి
సుముఖుం జిరాయురు పేతుం జేసిన — ౨౯౨

౨. మాతలి, పాణిగ్రహణం
బాతనిఁ జేయింపు మన్న, సంతయు విని తా
నేతెంచి గరుడుఁ డతితో
పాతురుండై రేగి పెలుచ నమరాధిపుతో. ౨౯౩

౩. వాసుదేవు సన్నిధి ని ట్లనియె : ౨౯౪

౪. “ విను, నీ వదితిసుతుండవు ;
వినతకొడుక నేను విట్టవీఁగెడు మనకుఁ
జనకుఁడు కశ్యపుఁ డొక్కఁడ
దనుజుల శోధించి చంపుదమ యిరువురముఁ. ౨౯౫

౫. ఏమిట నీ కేఁ దక్కువ ?
నామేరకు నడ్డవడితి ” నావుడు, నిందుం
“ డీ మహనీయమహిమకును
ధామము విష్ణుండు గాక తక్కింఁడు డగునే ? ” ౨౯౬

౬. అనినఁ గటకటంబడి గరుత్మంతుండు — ౨౯౭

౭. “ తమ్ముఁడ, నీవు నాకొలఁది తథ్య మెఱుంగక నాకు నీచభా
వ మ్మగుభంగిఁ జేసితివి. వాసవ, యియ్యదితిప్రసూతవం
శ మ్మఖిలమ్ముఁ దాల్తు నొకసన్నపుటీఁకన. ఇట్టిసన్న నీ
విమ్మెయిఁ దూలపుత్రై ? ” అని యీక్షణరోచులఁ గె పెలర్పఁగఁ—

౮. ఉన్నం గనుగొని, కోపించి వాసుదేవుండు వెడనవ్వు సవ్వుచు—

క. “నీ వేటిమోపుకాండవు ?

నావెరవున నిన్ను నడపినను గర్వం బే

లా? వెడఁగ” యంచుఁ దనముం

జే వీఁపున నిడ, నురేంద్రజిత్తు వికలుఁ డై -

౩౦౦

క. ఎఱకలు విచ్చుచు, దుండము

తెఱచుచు, వేఁగి గడరి, సాగసి, తెల్లి, వివశుఁ డై

యఱచిన, నోడకు మని హరి

నెఱి నక్కఁగఁ దోచి యెత్తె నెగయంగఁ గృపక.

౩౦౧

వ. ఇవ్విధంబునం గేశవుండు గరుణించి గరుడుని ననునయించి, ‘యింక నవుదానికి నుద్ధతిమాని బుద్ధి గలిగి యుండుము’ అని పీఠోల్లిపి పుచ్చిన బోయె. కావున, గర్వంబు గొఱగాదు; ఇంతయు నీమహా నుభావుం డెఱుంగు”నని నారదుం జూపి, “యితండు మాతలి కన్యా కార్యంబునకుఁ దోడై నడచె నడుగుము. అదియ కాదు, సర్వేశ్వరుం డగుమాధవు మాహాత్మ్యం బితనికిం గరతలామలకం బయి యుండు. ప్రభవిష్టుం డగు నాదివిష్టుండుగదా యీకృష్టుండు. ఈతని సహాయత్వంబు గలకొంతేయుల తోడం గూడి మనికి కార్యంబు” అనిన, నారదుండు ధార్తరాష్ట్ర నాలోకించి -

౩౦౨

క. “బలవంతులబలములు న

గ్గల మగుబల మెదురఁ గలుగఁగాఁ గీడ్పడు నే?

కొలఁదులవారికి గర్వము

నిలుచునె, నయమార్గవృత్తి నిలిచినభంగిక ?”

౩౦౩

వ. అని వెండియు ని ట్లనియె :

౩౦౪

అ. “ఇదియ కాని చేయ నెద్దియె ననుచు ని

ర్బంధవృత్తిఁ దలఁపు పట్టుకొనిన,

నట్టివాని కెందు నలజడి వాటిల్లు,

గాలవుండు గుఱియ కాఁడె మనకు ?

౩౦౫

వ. వినుము, విశ్వామిత్రుపాల విద్యాభ్యాసంబు వేసి గాలవుం డనుముని కుమారుండు, 'గురునక్షిణ యేమి సమర్పింతు' నని యడిగిన, నతండు 'ఏమియు నేల?' అని యుడిపిన నుడుగక, యెన్ని సెప్పిన నన్నింటికి నన్ని సెప్పి, నిర్బంధించినఁ గటకటంబడి యత్తపోధన వర్యుండు 'అట్లేని శుష్కధవళవర్ణంబు లై యొక్క కర్ణంబు నీలం బైన యుత్తమాశ్వంబు లెనమన్నాఱు దెచ్చి యి'మ్మని పలికినం బోయి—

తే. గాలవుం డవ్విధముఁ ఘోటకముల నెందుఁ బడయ లేక చింతాభరభాంతుఁ డగుచు వెడలి, యాహారనిద్రలు విడిచి, తా'మ హాపథముఁ బోదుఁ గా కని యరిగి యరిగి— 302

వ. ఒక్కచో గరుడునిం గని, బాలసఖుండు గావున, నతనికిం దన వృత్తాంతంబు సెప్పిన, నతండు కరుణాభరితుం డై— 30౩

క. 'దేవతలు గాని యిట్టివి
గావింపం జాల; రీసకలదిక్కులలో
దేవేంద్రుదిక్కు బహుదివి
జవాసం; బందుఁ బోద'మని మునిపుత్త్రుఁ— 30౪

క. ౨అటకడ నిడి పొజ్జుఖుం డై
౩పఱచి జలధిలోనఁ, ౪జదలఁ బాటెడు నెడఁ జె
౫య్యటి దప్పి నిలువఁ జాలక
యొరిగిన గాలవుని డించె నొకగిరిమీఁదక. 30౫

వ. ఇట్లు డించి డప్పి దేర్చి, యందుఁ గశ్యపనందనుండు శాండిలి యను నొక్క తపస్వి శాపంబునఁ బడుంబులు డుల్లి, యనుగ్రహంబునం

1. మహాపథముఁ బోదుఁగాక = పాఞ్శాంతము నేసికొందుఁగాక. 2. అటకడ నిడి పొజ్జుఖుం డై = మెడమీద నుంచుకొని తూర్పుదిక్కుగా. 3. పఱచి జలధిలోన = సముద్రములోనఁ బఱచి. 4. జదలఁపాటెడు నెడ = గగనమునఁ బాటుచున్న పుడు. 5. చెయ్యటి = చేష్టదక్కి.

గృహస్థుఁడ వచ్చిన విషాద మోదంబు లనుభవించి యట సనుట చాలించి, మగుడ మహీతలంబునకు ముని కుమారుం దెచ్చి, యయాతి తననెచ్చెలి యని ప్రతిష్ఠానపురనాథుం డగునతనికడకు నాతనిం దోడ్కొని చని, యగ్గాలపుత్రెఱుం గెఱింగించిన, నశండు —

క. తన కట్టిగుఱ్ఱములు లే

కునికిని, మాధవియనంగ నొప్పెడుపుత్రిక

ముని కొసఁగె, 'దీనికై యే

మనుజేశుఁడు నీఁడె హయసమాజము?' ననుచుక.

౩౧౨

వ. ఇట్లొసంగినం దోడుకొని —

౩౧౩

తే. 'ఇట్టి హయములు గలరాజు లెవ్వరొక్కొ'

యనుచుఁ దిరిగి యయోధ్యకుఁజన్. శసీయ

నాథు నిత్యైకుఁ గనిన, నన్నరవరుండు

దనకు నిన్నూఱ కాని లే వనియె హరులు.

౩౧౪

క. అన విని మాధవి ఋషి కి

ట్లను: 'నొక్కమహానుభావునతుల వరమునం

దనయవతి నయ్యు నేఁ గ

నన్యన యగుదుం గాన, యిమ్ము న న్నీతనికీ.

౩౧౫

వ. ఒక్కసమయంబు నేసికొని యిచ్చి, గుఱ్ఱంబులు వచ్చినవి యెల్లరాఁ

బుచ్చికొ'మ్మనిన గాలవుండు, నవిధంబునకు సమ్మతించె. ¹అప

త్యాధియై యిత్యైకుఁడును ²నయ్యైకువునకు భార్య యగుట పుత్ర

జన్మావధిగా నొడివి యశ్వంబుల నొసంగి కన్యకం బరిగ్రహించి దాని

యందు వసుమనస్సుం డనుకొడుకుం బడసి గాలవునకు సమ్మగువను

మగుడ సమర్పించినఁ జూచి, యబ్బంగిం గలచోట్ల నెల్ల నరసి తురం

గంబులం గావించిఁకొమ్మని యతనికిం జెప్పి సువర్ణండు సనియె.
మఱియు మహీతలంబునం గ్రుమ్మరి యమ్మునికుమారుండు 'గందువ
లెఱింగి పోవం భోవ— 3౧౬

క. ఆసమయంబునను దివో

దానుఁడు, గాశీశ్వరుండుఁ దరుణికి నిన్ను
జేసిహయంబుల నిచ్చి మ
హానత్త్వల సుతులఁ బడసి రధిక పీఠిక.

3౧౭

వ. ఇట్లు క్రమంబునఁ గాశీశ్వరునకుఁ బ్రవర్ధనని, భోజపురనాథునకు శిబినిఁ
గనిన యక్కవ్యకంగొని, వెండియు వసుంధరు దిరుగు చుండ, గరు
త్సంతుండు గ్రామృతి వచ్చి యమ్మునితో 'నీ వింక జాలిం బడవలదు.
ఒక్కకారణంబున నీరాజులు మువ్వరకు నిశ్వాజులు గలిగె. ఇంతియ
కాని యొండెడ నీచందంబున మొత్తంబులై దొరకనేరవు. ఇయ్యాజు
నూఱు గుఱ్ఱంబులను గురునకు సమర్పింపుము. ఒక్కటి 'సెప్పెద విను'
మని యిట్లనియె :

3౧౮

క. 'ఈమువ్వర తెఱఁగునఁ దగ

నామునియుం గొడుకుఁ బడయునట్లుగ ని మ్మొ
కోనులిని గొఱంతకు, వి
శ్వామిత్రుని కెట్టులన సంపార్థనతో.

3౧౯

వ. అని తానునుం దోడు సని యత్తపస్విపాలికిం భోయి, యత్రైఱంగెఱిం
గించి గాలవుం గానిపించి 'యీతండు బాలుండు. నీవుదయాళుండవు.
ఇతనిం గృతార్థుం జేయవలయు'నని పార్థించి పక్షి రా జక్కార్యంబు
చక్కంజేసి పోయిన—

3౨౦

క. మునివరుఁ డవ్వకుఁ డనియెడు

తనయుఁ బడసి, శిష్యునకు సుదతి నొప్పించె;

వనితయుఁ దపంబు సేయఁ

జనియెను ; గాలవున కిట్టిచరితము గలిగెన్.

౩౨౦

వ. కావున, నెట్టివారికి నిర్బంధము దగదు. దుర్మానంబు దుర్దశ నాపా
దిండు. అయ్యయాతి దుర్మానంబునం గాదె పుణ్యలోక పరిభ్రష్టుం
డై సూధవీపుతులగునన్నలువురు దాహితులకతంబున నూర్ధ్వ
గతిం గనియె ? అట్లగుటం జేసి -

౩౨౧

క. “నిర్బంధము దుర్మానము

దుర్బుద్ధికిఁ గాక తగునె ? దుర్యోధన, నీ

మార్బలమె పాండవులకున్

దౌర్బల్యము వాపు, శుభము దలఁగొను సంధిన్.

౩౨౩

వ. కృష్ణనిమాట విని, నీ విక్కొరవాన్వయంబు రక్షింపుము ” అనియె.
ఇవ్విధంబున నమ్మువ్వురు మునీంద్రులు సెప్పిన హితోపదేశంబులదెన
ననాదరంబు సేసి, గాంధారేయుండు రాధేయుం గనుంగొని చేయప్ప
ళించి నవ్వి ‘వీర లింత నెఱ్ఱు లగుదెరే!’ అనిపలికి వారలనవలోకించి -

—: చుక్కోధనుడు సారదాదిమునులమాట వినక నిరాకరించుట :—

క. “మునులార, నన్ను విధి యే

మని మును పుట్టించె నట్టు లయ్యెడుఁ గా ; కీ

వినఁ జవిగానిపలుకులకుఁ

బని గలదే ? ఉడుగుఁ డింక బహుభాషణముల్.”

౩౨౪

వ. అనిన విని, ధృతరాష్ట్రుం డమ్మహామునులతో ని ట్లనియె : ౩౨౬

తే. “మీరు సెప్పిన బుద్ధులు గారవమునఁ

జేయఁ గాంచినఁ బుణ్యంబు సేయ నెట్లు ;

నాముఖింబునఁ గార్యంబు నడవ ; దేమి

సేయువాడ, నొం డెద్దియుఁ జెప్పలేదు.”

౩౨౭

౪. అని యతఁడు శౌరితో ని

ట్లను : “నిహముం బరముఁ గలుగునట్టి విధము, నీ
వనఘా, చెప్పితి నాకుం,
జనవు ననువు లేదు నీని సమ్మతి నడవక.”

3౨౮

౫. మందబుద్ధి నాదునందనుఁ ; డీవు పో

రానిచుట్టమవు, మహానుభావుఁ
డవు, దయాగ్ధ్రిచిత్తుడవు ; వీనిఁ దేర్పవే
యనునయించి యెట్లులెనఁ గృష్ణ.”

3౨౯

౬. అనిన, ముకుందుఁడు దుర్యో

ధనుతో నిట్లనియె : “విమలతర వంశమునక
జనియించి ; తెల్ల గుణముల
ననూనుడవు ; నీకు నీదురాగ్రహ మగునే ?

33౦

౭. తులువలు గాక యిట్టిదొర దుర్జయవృత్తికిఁ జొత్తురయ్య ? పు

తు్రలు ననుజన్ములుం జెలులు దుష్టపథంబునఁ బోవకుండఁ, జు
ట్టలుఁ దగువారుఁ దండియు నొడంబడఁ, జేయుము కార్య ; మల్పబు
ద్ధుల వెడమాట లూఁకొనకు ; దోసము సేగియు వచ్చు నమ్మెయిన్.

౮. పాండిత్య శౌర్యనిత్యులు

పాండుసుతులు ; వారిఁ గూడి బ్రదుకుట ధృతరా
ష్ట్రుండును బాహ్లికుఁడును భీ
ష్మండు గురుఁడుఁ గోరు తెఱఁగు సూచె నరేంద్రా !

33౧

౯. విను, మనత్యలోభమున సిరియగునె ? ఆఁ

కొని ముసిండి దినినఁ గొల్పివ్వు లావుఁ
గలుగునయ్య ? శకుని కర్ణ దుశ్శాసన
మంత్రితంబు గార్యతంత్ర మగునె ?

333

శా. తోడం బుట్టిన భీమపార్థుల మహాదోర్దర్శముల్ లాఁతు లై,
తో డంచుం బెఱవారి దుర్బలుల నెందుకా నచ్చి, దైన్యంబునం.
గూడం బెట్టెదు నీవ పాండునుతులం గుందింపగా, సత్యముం
బాడిం దప్ప, రొకప్పుడుం గినియ ; రాబంధుత్వ మే లొల్లవో ?

ఉ. వారును మీరుఁ బొంది, జనవల్లభు లెల్ల ను భృత్యభావనం
జేర, సమస్తవస్తువులుఁ జేకుఁజుగా బ్రదు కొప్పుఁ గాక; నీ
కీరస మెత్తికోల్ గఱపి, యిప్పుడు కార్యము దప్పఁ జూచు నీ
వారలు, ముట్ట వచ్చిన, నవశ్యము సంతకుఁ జాలరుం జుమీ! 331

ఆ. వీర కారు, పాండవేయులఁ బోర మా
కొన నురానురులకుఁ గొలఁది గాదు :
గాన వారితోడికయ్యంబునకు నిర్ణ
యింప వలదు; సంధి పెంపుఁ జేయు ! 332

క. ఈయున్నరాజు లందఱు
వాయునుతున కొక్క యెత్తు ! వాఁ డలిగిన శూ
లాయుధుఁడు వడఁకు ; నాకొం
తేయులతోఁ బొడుచు టుడుగు, ధీరవిచారా. 332

క. ఒకకార్యము సెప్పెద, మీ
సకలబలములందు సవ్యసాచి కెదురుగా
నొకరుఁడు గలిగినఁ గయ్యము
నకుఁ బూనుఁడు ; రిత్త బహుజనక్షయ మేలా ? 333

1. తా. తోడఁబుట్టిన భీమపార్థుల అధిక బాహుపరాక్రమములు కానికై, బలహీనులగు నితరుల తోడ్పాటు నీమనస్సునకెక్కి, నీవే పాండునుతులను దైన్యమంచునట్లుచేసి పీడించు చున్నావు. వారు (పాండవులు) సత్యమును ధర్మమునుతప్పురు. ఒకప్పుడును కినుకఁబూనరు. ఇట్టి పాండవుల చుట్టిరికే మేల ఇవ్వపడవో గదా!
2. తా. నీ కీర్త్యు రేగునట్లు నేర్చి, ఇప్పుడు పొందుపాటును తప్పింపఁజూచు నీవారలు (కర్ణ శకుని దుశ్శాసనాదులు) పోరు దాపరించినపుడు నిశ్చయముగా విడిరించి నిలుగులంత సమర్థులుగారు సుమీ !

క. పెక్కండుగో గోవులం గొని

యుక్కు మిగిలి నడవ, వెనుక నుద్దవిడిం దా

నొక్కడ నరుడే తెంచిన

జిక్కె నమస్తంబు ; నది ప్రసీధమ కాదే ?

33౯

క. తోడుదొన లేనియప్పటి

క్రీడికొలది యట్టి ; దధిప, కినియక విను, మే

దోడై రా నెదురుట గడు

గీడు ; వలవ దుడుగవయ్య, గెలు పరిది సుమీ.

3౪౦

తే. అనుజ తనజులు జెలులు వియ్యములు నడుగు

మాలి పోదురు నీకుఁ గా మనఃజనాథ,

దొరకుఁ గులనాశనం డనుదూఱు మేలె ?

పాండవులతోడ నొడఁగూడి బ్రదుకవయ్య.

3౪౧

ఉ. రాజ్యము భార మెల్ల ధృతరాష్ట్రనియంద వెలుంగు చుండఁ, ద

త్పూజ్యకుమార పట్టమునఁ బొల్చి చరింపఁగ నీవు, పాండవుల్

నజ్యతఁ దండ్రిచిత్తము ప్రసన్నతఁ బొందఁగఁ గొల్చి యున్కి సా

మౌజ్యముగాఁ దలంతు రనురక్తమతిం దమకుఁ ధరాధిపా. 3౪౨

క. కౌరవనాయక, పాండుకు

మారులు నీతోడిపొత్తు మనియెద మనఁగా

శ్రీ రా మోకా లొడ్డిన

వారివిధమ కాదే నీవు వల దను తెల్ల ? *

3౪3

1. క్రీడికొలది యట్టిది = అర్జునుని సామర్థ్యమట్టిది. 2. గెలు పరిదిసుమీ = జయము దుర్లభము సుమా ! అరిది = (దే. విణ.) దుర్లభము, అశక్యము, దుస్సహము.

3. అడుగుమాలి పోదురు నీకుఁగా = నీకై నిర్మూలమై పోవుదురు.

4. పూజ్యమగు నాకుమారపదవియందు ఒప్పి నీవు వర్తింపఁగా, అలైతాగ్రీవిగితో, తండ్రి మనస్సు సంతసించునట్లు నేవించుచుండుటయే తమకు సామౌజ్యముగా ప్రియ పూర్వకముగాఁ బాండవులు దలంతురు.

—: భీష్మ ద్రోణులు యశోధనునకు హితంబు సెప్పుట :—

చ. అన విని, భీష్మఁ డిట్లనియె నాధృతరాష్ట్రుని నూజుతోడ : “నీ
జనకునిమాట వట్టుము. పృథ్వీమతిఁ మనవంశ మెల్లఁ బా
వనముగ నిందు వచ్చి బుధవత్సలుఁ డీహారి యిట్లు సెప్పఁగా
వినమి గడుం జెడుండెరువు ; నీరలపం పొనరింపు పెంపుగఁ. ౩౪౪

క. మానక ధృతరాష్ట్రుఁడు పా
ణానం గలుగంగ, బంధునాశము, రాజ్య
శీఘ్రాశము, సుద్దామయ
శీఘ్రాశముఁ జేయనేల చూచెదు చెపుమా ? ౩౪౫

వ. కృష్ణార్జునులతోడి విరోధం బీబంధులోకంబునక కాదు ; లోకంబున
నెవ్వరికినిం జూడం బోలదు. లోకంబులు రెంటికిని హానిం జేయక
కూడి బ్రదుకుట మేలు.” అనినం దడనంతరంబ దోణాచార్యుండు
దుర్యోధనున కిట్లనియె : ౩౪౬

తే. “పితృ పితామహ గురుల మై ప్రీతిఁ గోరు
చున్నయట్టి మాపరమహితోపదేశ
వాక్యములు విని, దుష్టనవచనరచనఁ
గానక, బంధులతో నొడఁగూడి మనుము. ౩౪౭

ఉ. వెన్నుఁడు ప్రీతిఁ జెప్పిన సవిస్తర వాక్పృచయంబు త్రోవఁ బో
వన్న ! కుమార, యిట్లయిన నాయువు శ్రీయును నీకుఁ గల్గు. మా
కన్నులు సల్లగా, నకట, గన్గొను చుండుదు మేము. అట్లు గా
కున్నను నీవ నేర్తు ! నిను నొండన నేరము, నిండుకొల్కునఁ.” ౩౪౮

చ. అనవుడు, నాంబికేయుఁడు నిజాత్మజుదిక్కు మొగంబు నేసి యి
ట్లను : “హరినాశ్రయించి, భవదగ్గిఁజూ బుణ్య నజాతశత్రునిం
గను మట వోయి ; దీన మనకార్యము లన్నియు సిద్ధిఁ బొందు ; నీ
తనిపలు కాదరింపఁగ బదంపడి పాటిలు నెల్ల చేటులున్” — ౩౪౯

వ. అనియె. అట్టియెడ గురు భీష్ము లొత్తిచెప్పండలంచి గాంధారేయున
కిట్లనిరి : ౩౫౦

క. “ ఈకృష్ణుని సారథ్యము,
నాకృష్ణునిగాంధీవంబు నైతోపక ము
న్నీకొలఁదిఁ జక్కఁబడి, నీ
వీకురువంశంబు గావు, మిభపురనాథా !” ౩౫౧

వ. అని పలికె మఱియు - ౩౫౨

నీ. “ ధర్మపుత్త్రిని పడద్యయమున కతిభక్తి
నెఱఁగిన, సతఁడు నిన్నెత్తి గ్రుచ్చి
నిడుఁగేలఁ బెద్దయుఁ దడవుగాఁ నొగిలిం
పఁగ, భీముఁడును నీవుఁ బరమహర్ష
మునఁ జారుతర వక్షములు సంగతములు గాఁ
బరిరంభణం బొనర్పంగ, నరుఁడుఁ,
గవలును మొక్కినఁ గర మర్థిఁ దిగిచి నీ
వాలింగనంబు సేయంగ, నిట్లు

తే. వారు మీరును దగ బాంధవమునఁ బొదలి,
యింపు నభిక్షాంతఁ దామరతంప రై నఁ,
జెలులుఁ జుట్టలుఁ గలసి పేరెలమిఁ బొంది
యల్ల సిల్లంగఁ గుల మెంత యొప్పునొక్కొక్క ? ౩౫౩

క. సమరమునకు వచ్చిన భూ
రమణు లుభయకటకములను బ్రేమదం బెనఁగం
దమతమపురములకుం బో

వ, మహిజను తెట్టియుత్సవముఁ బొందుదురో ? ౩౫౪

వ. అని వెండియు ననేకవిధంబులం జెప్పి, “ యీరెండు దెఱంగులవారును
బంచి కుడిచి సుఖంబున్న నఖిలభూప్రజకును బ్రేమోదం బగుం గావున
నట్లు నేసి యందఱచేత దీవనలు వడయ వయ్య నీవు.” అనెన విని,
దుర్యోధనుం డప్పండరీకాక్షు వీక్షించి యిట్లనియె : ౩౫౫

క. “గురుఁడును బితామహుఁడు నీ
నరనాథుఁడు నెల్ల పొద్దు నను దూఱుదు ; రి
ప్పరును నీవును దామో
దర, దూతెదుగాని, తగవుఁ దలఁపవు కంటే ! 3౫౬

క. ‘వనితం బఱిచి, రరణ్యం
బున నిడుమలఁ బడితి’ మనుచుఁ బోరులై చం
పను జెఱుపఁ దలఁచి, మాదెనఁ
గనలుదు రప్పాండు నుతు లకారణము కడున్. 3౫౭

మ. అరయం దప్పొకయింత నావలన లే; దాధర్మపుత్రుండు జూ
దరివెంటం దమకించి, సౌబలునిచేతఁ భూమి గోల్పోయి, ము
ష్కరుఁడై వెండియు నొడ్డఁగా నతఁడు నక్షప్రాశ్నిమై గెల్చె. ఏ
తెరు వైనం దనయిచ్చతోఁ బడియె ; నింతేకాక, యే బూటయే ?

తే. మాతృ పాంచాల పాండ్వాది మనుజపతులఁ
గూర్చి కొని తార కయ్యంబు గోరి యెత్తి
విడిసి : రింటియ కాక, యివ్వధము నుగ్ర
కర్మమున కేము దొడఁగుట గలదె చెపుము ! 3౫౮

క. ఉక్కటి సురపతి కై నను
మొక్కము : నృపధర్మ మూది మొనతలఁ బడినక
మిక్కిలిపేరును నిట, దివి
నక్కజముగఁ బెంపుఁ బడయ నగుట, నువేంద్రా ! 3౬౦

చ. ¹చిఱుతఁదనంబునం దగవు చిత్తమునం దలపోయ లేక, ముం
దఱ యటు వోవ నిచ్చితఁ ; బితామహుఁడు జనకుండు నింక ²గ్ర

1. తా. చిన్న నాఁడు ఉచితము మనసునఁ దలపోయలేక మునుపు సాగనిచ్చితినిగాక -
ఇంక - ఇప్పుడు - తాతయుఁ, దండ్రీయు నాబలము నెఱుంగక, పగదెగుటకై
అక్కడ - పాండవులవారి కెవ్వరికేని చక్కఁగా రాజ్యము సగముపంచి ఇయ్యఁ
దలంచినను అది నేనేటికి సమ్యంతింతును !

2. కృచ్ఛులక (కృచ్ఛు + అలక) = చిక్కుదీటునట్లు, పగదెగునట్లు, వారిఇష్టముసరమే

చృణ నిలఁ బంచి చక్కనగ మక్కడ నెవ్వరికేని మద్దలం
బెఱుంగక యీఁ దలంచినను, నే నది యేటికి సమ్మతించెదఁ ? ౩౬౦

తే. తొంటిచవి గని యిప్పుడుఁ దోచి, పాండు
సుతులు 'రాజ్యంబు సేయంగఁ జూచుకలుచ
నాకు నీఁ దీఱునే ? ఇంక 'నాటిచూఱ
లెక్కడివి ? దోణ భీష్ము లీదిక్కు నుమ్ము. ౩౬౧

ఉ. ఏమును వారుఁ బంచికొని యేలుట గల్గదు. పల్కు కండు మిం
కేమియు. వాఁడిసూదిమొన యించుక మోపినయంతమాత్రయింక
భూమి యొనర్చి పాండునృపపుత్రుల కిత్తునె ? ఎవ్వ రైన నం
గామమునక జయంబు గొని రాజ్యము సేయుట నిశ్చయించితిక."

తే. అనిన విని కిన్కఁ బూనినయలఁతినగవు
చెలుపు మొగమున కొకకొత్తపాలు పొనర్పఁ,
బుండరీకాక్షుఁ డగు తెల్లబొంఱు, యప్పు
డరుణకమలాక్షుఁ డగుచు మురాంతకుండు — ౩౬౪

—: కృష్ణుడు దుర్యోధనునితో మున్నుతండు సేసినదుర్జయంబులు చెప్పట :—

క. "మొనతలఁ బడియెదు నీచె
ప్పినయట్టుల ; తడవు లేదు. బిరుదుల రై నీ
వును వీరు నిలువుఁ ; డిదె భం
డన మెల్లయ వచ్చె ! నూఱటలు గనుఁ డింకక. ౩౬౫

సీ. అరయంగఁ దప్పు లే దంటి నీవలనఁ ; గీ
దొకనాఁడు సేసియు, నొక్కనాఁడు
సేయవె ? నీ జనించినయది యాదిగా
నుడుగక పాండవేయులకుఁ జాల

1. రాజ్యంబుసేయంగఁ జూచుకలుచ = పృథుత్వముసేయఁ గడంగునంతసే సేసియఁ గలనా ? 2. నాటిచూఱలెక్కడివి = అదినముల సాగుకొల్లలు ఇంక నెక్కడివి ?

నెగ్గు నేసితి. విష మిడి, పెనుబాములఁ
గఱపించి, నీరిలోఁ గట్టి తోడ్చి,
లక్కయిల్ గాలించి, పెక్కు భంగులఁ జంపఁ
దలఁచినఁ జావక, ధర్మరక్షఁ

ఆ. జేసి నెగ్గడి, రాచసిరి నొంది యున్నఁ, జూ
పోప కీపు తీవ్రపాపబుద్ధిఁ
గనమి, జూద మొకటి కల్పించి కపటంబు
నేయ, దాన నెల్లచేటఁ బుట్టె.

౩౬౬

తే. అన్నదమ్ముల నెత్తంబు లాడి, సతుల
తలలు వట్టి సభాస్థలంబులకు నీడ్చి
చీర లాలిపింతురే? ఇట్టివారి నెందుఁ
దడవుమా నీ వొకండవు దక్క, నధిప!

౩౬౭

ఉ. అప్పుడు నీవు, గర్జుండును నాడినమాటలు గొల్వ్వలోపలం
జెప్పెడునట్టివే? కులము శీలము గల్గినపుణ్యకాంత క
ట్లాప్పమి నేయు తెల్లఁ గని యున్నజనంబులు వించు నుండఁగాఁ
'ద పొకయింత లే' దనువిధం బది నీక చనం, గుమారకా! ౩౬౮

తే. ఎత్తి విడిసినవారని యెల్లతప్పుఁ
బాండవులమీఁదఁ బెట్టిన బ్రదుకు గలదె?
దోష భీష్ములుఁ దండ్రియుఁ దోడుతోడఁ
జెప్పు తగుమాట లేమియుఁ జెవులు సారవు!

౩౬౯

క. శాంతిం బొందుట నీకుం
గుంతీపుత్త్రులకు మే లగుక; దానిక యే
నితయు నాడెద; నది నీ
కెంతయు రుచియింప కునికి యెఱిగి యెఱిగియున్.

౩౭౦

ప. అని యిట్లు నారాయణుండు నానాప్రకారంబులం జెప్పుటకుఁ గటకటం
బడియెడు ధుర్వోధనునకు దుశ్శాసనం డిట్లనియె;

౩౭౧

వృ. “జనకుండు” గురు భీష్ములుం దగినకర్జుం బాపు లై నీకుఁ బ్రీ
తి నెఱింగించు తెఱంగు గాదు ; తమబుద్ధిం బోయి సంధాన మి
ట్లొనరం జేయక యున్నఁ గృష్ణునకు నిన్నొప్పించువా ; రింత వ
ట్టు నిజం ; బిచ్చట నింక నీయునికి నెట్లుం గీడు వుట్టుం జూమీ ! *

ఆ. అనిన, బాహ్లికాదు లగుకురువృద్ధుల
నాత్మజనకుఁ గృష్ణు నాదరింప
కతఁడు రాజసమున నప్పుడు దిగ్గన
లేచిపోయె ; సంచలించెఁ గొలువు.

323

తే. అతనివెనుకన కర్ణుండు ననుజగణము,
శకునియును, వారిపొం దై నజనపతులును
బోయి ; రమ్మొయిఁ జని యొక్కపోవుగట్టి
‘వేఱ యంతంతనుండిరి కోఱడమున.

324

వ. ఇట్లున్నం గనుంగొని గాంగేయుండు —

325

చ. “ ఇతఁ డిది యేల కొివ్వి ధరణీశుండ నంచు వృథాభిమాని యై
మతి నెడి, లోభమోహమదమత్సరముల్ దనుఁ ద్రిప్ప, ని ట్లనం .
గతమునఁ బోయె ? వీనివెనుకం జని రేమి దలంచియో మహీ
పతులును ; పీరు గొందఱతిభారపుమానును, లేమి నేయుదు ? *

తే. అని జనార్దనుఁ గనుఁగొని, ‘యకట ! కాల
పక్వ మయ్యె నీనరపతిప్రతి యెల్ల !’
ననుడుఁ, దగువారిదెనఁ గలయంగఁ జూచి,
తగవుమెయి నిట్లు లనియె నన్నగధరుండు :

326

1. వేఱ...కోఱడమున = పరిహాస ప్రసంగమున. కోఱడము = (దే. వి.) అపహాస్యము; పరిహాస ప్రసంగము. 2. వీరుకొందఱు అతిభారపు మానుసులు = ...చాల పెద్దబుద్ధి గలవారు. పెదమనుషులు.

శ్రా. “ఈదుర్యోధనుఁ డింతగర్వి యగునే? ఈయున్నవా రెల్ల నా
చే దైన్యంబునఁ బొందు టొప్పు దని చర్చింపండ. ఈభంగికిఁ
లేదే యొండు దెఱంగు? సత్కులముఁ బాలింపంగ వర్జింప రా
దే దుష్టాత్మకు నీచు నొక్కరునిఁ? బోదే భేద మీజాతికిఁ! ౩౭౮

ఉ. కంసుఁడు నిట్ల తండ్రిమది గండెడుచంద మొనర్చి ధర్మవి
ధ్వంసము సేసినం, గులమువారలు నా కెఱిగింప, నేను దు
ర్మాంసము గోయువైద్యునిక్రిమంబున, నాతనిఁ ద్రొంచి, యన్వయో
త్తంసముఁ జేయనే జనకుఁ? దద్విధ మొప్పుదె మీరుఁ జేసినన్?

ఆ. అంతతోడ నెల్లయాపదలును దీటు;
వంశ మధికశౌరవంబు నొందుఁ;
గూడి మనుట గలుగుఁ గురుపాండవులకు; ని
త్రైఱిగు సూడ ‘మీకు నుఱవ కాదె?’ ౩౮౦

వ. అనిన విని ధృతరాష్ట్రుం డదరిపడి విదురున కిట్లనియె : ౩౮౧

ఆ. “బుద్ధిమంతురాలు, పొందుగఁ బలుకంగ
నేర్చు, వచ్చి కొడుకుఁ దేర్చి పోవుఁ
గాన, వేగ నీవు గాంధారిఁ దోడితె”
మ్మనుడు, నరిగి యతఁడు నట్ల చేసె. ౩౮౨

వ. అద్దేవియు — ౩౮౩

క. చనుదెంచి యుచితపీఠం
బున నున్నం, గురువిభంజు పొలఁతుకతో ని
ట్లను : “నీతనూభవుఁడు దు
ర్వింశయంబునఁ జనియె? నిట్టివెంగలి గలఁడే? ౩౮౪

1. మీకు నుఱవకాదె = మీకును తగునేకాదా?
ఉఱవు = (తై. వి.) ఔచిత్యము (విణ), అధికము, ఉచితము.

క. నీ వైనఁ జెప్పి శాంతుం

గావింపఁగ నోపుదేనిఁ, నారవకుల మీ

గోవిందు శాసనము సం

భావింపం గాంచి, చెడక బ్రదుకుం జమ్మా!"

౩౮౫

తే. అనడు; "నీపుత్తుఁ డవినీతుఁ డగుట యెఱిగి

యెఱిగి, వానివశంబున నేల పోయె?

దీవు పాండవులకు నేమి యిచ్చితేని

నడ్డపడ నెవ్వరికి వచ్చు, నధిప చెవుమ ? "

౩౮౬

క. అని గాంధారి పతియుఁ దా

నును విదురుం బనిచె నందనుం బిలువ; నతం

డును మొగము జేపుటంపఁగఁ

జనుదెంచెను నభకు విదురసంపార్థితుఁ డై.

౩౮౭

ప. మున్ను దనతోడం జనినవార లందఱు నచ్చోటన నిలువ, నిట్లు వచ్చి
సుయోధనుండు నిజానసాసీనుండై యున్నజూచి, తల్లి చిత్తంబున
గర్వించుచు, నతనికి ధర్మంబును, సీతీయును, జుట్టటికంబును,
బ్రదుకుఁ దెనువును, నిజశక్తియు, సహాయంబుకొలందియుఁ, గులజన
చిత్తప్రకారంబును, బాండుపుత్తుల బలపరాక్రమంబులుఁ దెలియు
నట్లుగాఁ దెలుగుపడం జెప్పి, బుజ్జగించియుం గినిసియు ననేకవిధంబుల
నాడిన నమ్మాటల దెన ననాదరంబు నేసి, యుద్ధతిం గ్రమ్మటం జని
యతండు కర్ణాదులం గలసి, వారునుం దాసును దుర్మంత్రంబునకుం
జొచ్చి -

౩౮౮

—: దుర్యోధనాదులు కీక్రష్ణునిం బట్టికొని చెఱం బెట్టఁ దలంచుట :—

క. హరితలఁ పొప్పదు. భీష్ముని

గురునిం గూర్చికొని మనలఁ గ్రొవ్వుఱ బట్టం

గర ముత్తహించు చున్నాఁ;

డరయ నతనివచనరచన సంతయుఁ దెలిసెన్.

౩౮౯

క. మును దాఁ గంసునిఁ బరిమా

ర్చిన చందము వారి కెల్లఁ జెప్పెడుఁ; దనకుఁ

మును మనము గడఁగి వెనఁ బ

ట్టినఁ గార్యం బగుఁ; జలంబు డింపకుఁ డింకఁ.

౩౯౦

తే. పట్టి యీతనిఁ జెఱఁబెట్టి పాండవులకు

దిగులు పుట్టింత; మంతటఁ దెగక యెత్తి

వచ్చి రేనియు నిర్జింప వచ్చుఁ; గోఱ

లెల్లఁ బుచ్చిన నురగంబు లేమి నేను? *

౩౯౧

ప. అని విచారించె. ఇట్లు దుష్కార్యలోచనంబు నేసి దుర్యోధన
దుశ్శాసన శకుని కర్ణు లగుదుష్టచతుష్టయంబు మొదలుగాఁ గలయు
వినీతులు దై తేయమర్దను మర్దించ నిశ్చయించిరి. అయ్యవనరంబున—

చ. అడఁకువ లేమి నల్కి యురియాడుట, నొండొరుఁ గూడ కుండుటఁ,
బుడిబుడి మాట లాడుటను, బోవుచు వచ్చుచుఁ గ్రొందుగ్రొమ్మఱం
బడుటను దెల్లమైన, మును పన్నుగఁ దాఁ బరికించి యున్కి, న
ప్పుడు హరిఁ బట్టనంకులము పుట్టుట సాత్యకి నిశ్చయించుచుఁ—

తే. 'బఱటి కొనిపోయి కృతవర్మఁ బన్నఁ బనిచె :

'నీవు బలమును వాకిట నిలుపు; మేను

లోపలికి నెల్లఁ జాలుదుఁ; బాపబుద్ధు

లన్న దెసఁ వప్పి' రని నిర్భయమునఁ జెప్పి.

౩౯౨

ప. ఇట్లు పరమాత్మం డగుహార్దిక్యు నట పుచ్చి సాత్యకి సత్వరంబుగాఁ

1. తా. 'నీవును మన బలగమును వాకిట నిలుపుము. నేను లోపలికి నెల్లఁజాలుదును. — లోపలివా రెవరేని ఇట్లుగింపఁజాలుదును. ఈ పాపాత్ములు — దుర్యోధనాదులు అన్న (కృష్ణుని)యెడ గౌరవము దప్పిరి. — అపకారముఁ దలం చిరి' అని నిర్భయముగాఁజెప్పి, కృతవర్మను బఱటి (పైగఁగా గోకి) పిలిచికొని పోయి సిద్ధపఱుపఁబంపె.

జనుదెంచి జనార్దనునకు నత్తెఱుం గెల్ల నెఱింగించి, తదనుమతిం గౌర
వేశ్వర బాహ్నిక భీష్మ విదురులతో ని ట్లనియె : ౩౯ ౫

మ. “అదె కౌరవ్యు లశక్తదుర్జనత సేయం బూని పైఁ బాఱఁ జూ
చెద ; రమ్మై దమచేతఁ దీటునె ? జయశ్రీకాంతు దైత్యాంతకుం
బాదువం దారు దలంచు పెల్ల ననలంబుం జీర బంధింపఁగా
మది నూహించినయట్ల కాక, తమదుర్మంత్రంబులం బోవునే !”

వ. అనిన, విదురుం డదరిపడి వై చిత్రవీర్యున కి ట్లనియె : ౩౯ ౬

ఉ. “భూవర, సీతనూభవులు, పుణ్య నగణ్యపరాక్రముఁ హరిం,
గేవలమర్త్యుఁ గాఁ దలఁచి, కిట్టినఁ బట్టినఁ దారు, మంటపై
వావిరి గ్రీష్మునాశలభవర్షముచాడ్చున మృంది పోరె ? కా
లావధి యయ్యెఁ గావలయు నక్కట వారికి వారివారికి ?” ౩౯ ౭

వ. అనుటయు గోవిందుం డండఱు విన నంబికానందనున కి ట్లనియె :

ఉ. “రోషము నాపయిం గలిగి కూర్తఁ కౌరవు లింత సేత నం
తోషమ ! నీవు ప్రాభవముతోఁ దగ నాకు ననుజ్ఞ యిమ్ము. ని
ర్దోషత నేను నోపుగతి దోర్బలదుర్జయు లై నవారి వి
ద్యేషముఁ జక్కఁబెట్టి, జగతీవర, యింతక పోయి వచ్చెనన్.” ౪౦

క. అనుడు, ససంభ్రామముగ న

జనపతి దుశ్శాసనాదిసకలపరిజనం

బును నాదురనునిం దో

డొని రమ్మై విదురుఁ బనుచుడుం, జని యతఁడున్—

౪౦౧

౧. తారు = కౌరవులు.

2. కిట్టినఁ బట్టినఁ దారు = సమీపించినను. పట్టినను

తారు (= అకౌరవులు). కిట్టు = (దే. అ. కి); స. (కీ) సమీపించు.

ప): ‘వీరు కిమ్మిరుండను సురాని నిశ్చల భీకరాకారుఁ గిట్ట...’—అర్హణ. ట. ౧

‘భీమాగ్రీవాం దాజిఁ గిట్టినఁ బట్టన్...’—దోహ. ఆ. ౧

వ. సపరివారంబుగా దుర్యోధనం దోడ్తెచ్చినం జూచి యతనికి ధృత రాష్ట్రం డిట్లనియె : రం౨

చ. “అలవి యెఱుంగ కిట్లు దనుజారికె గీ డొనరింప నీవు, నీ తులువలు నుత్సహించితిరి! దుర్మదులార, ‘సమీరు మీకుఁ జోఁ కలవడి పట్ట వచ్చునె? మహాద్రిఁ గదల్పఁగఁ బోలునే? దవా నలుఁ జమరంగ శక్యమె? వినాశముఁ బొందెద; రేమి నేయుడుక! ”

ఆ. అనిన విద్వరుఁ డిట్టులను సుయోధనుతోడ :

“ బాలకేళిఁ దొడఁగి లీలఁ గృష్ణుఁ డెచట నెచట నెవ్వ రెవ్వరి నేమేమి నేసె వినవె? ఏల చెడియె దిట్లు? ”

రం౩

వ. అనియె. అట్టియెడఁ గట్టెదుర నున్న యక్కురువతి కుమారుం జక్కం జూచి, ‘యే నొక్కరుండన యని తలంచియే దుర్మదంబునం బొద్దివి పట్టునత్సహంబు నేసి’ తనచు దరహాసంబు నేయువాసుడేవుని ఫాల ప్రదేశంబున బ్రహ్మయు, వక్షంబున విరూపాక్షుండును, వదనంబున వహ్నియు, బార్శ్వంబుల నింద్ర యమ వరుణ కుబేరులు నాదిత్య మరు ద్విశ్వేదేవాశ్వినలు సుదృఢించిరి. హల గాంధీవముండిత బాహు లగుఁబడే వాఙ్మనులు సవ్య దక్షిణభుజంబులను, నిజాయుధ హస్త లగు యుధిష్ఠిర భీమ నకుల సహదేవులు వీరపునను, వివిధ ప్రహరణపాణు లగుయదు వృష్ణి భోజాంధకవీరు లూరులను బ్రభవించిరి. జనితనానాహస్తవిన్యస్తంబు లయి శంఖ చక్ర గదా ఖడ్గ శక్తి శార్ఙ్గ ప్రముఖనిఖిల సాధనంబులు వెలింగె. నేత్ర శోత్ర నాసా వివరంబుల సధూమధూమ కేతుజ్వాలాజాలంబులు నిగిడె. రోమకూ పకలాపంబులం దరణి కిరణనిభప్రభలు వెడలె. ఇట్లు దుర్నిరీక్ష్యం

1. సమీరు...వచ్చునె = గాలిని వాడుకపడిచి మీకుఁ బట్టనగునా?

అలవడు = (అలవు + పడు - ద్భ. అ. క్రి.) అభ్యాసపడు, వాడుకపడు, తగు, సిద్ధించు, స్వాగతపడు.

బగున త్రేజోరూపంబుఁ గనుంగొనం గొలఁదిగాక, సకలజనంబులు
నయనంబులు మొగిడ్చి యద్భుతభయానకరసంబుల జొత్తిల్లుచి త్తం
బులతోడం గడల కుండ, నవ్వుండరీకాక్షుండు నారదాదిమహామునుల
వలనను, భీష్మ విదుర దోషా సంజయులయందును, గరుణాతరంగితం
బగుకటాక్షవీక్షణం బొలయ వారలకు దివ్యదృష్టి యొసఁగె. ఆపుణ్య
పురుషులు సాంద్రానందంబునం దేలుచుండిరి. అయ్యవసరంబున—

తే. దేవదుండుభివ్రాతంబు దివిరెఁ ; గల్పు
వృక్షపుష్పధారామయవృష్టి గురిసె ;
సిద్ధ సాధ్య విద్యాధరశ్రేణి భక్తి
నిచ్చు జయజయశబ్దంబు లెసఁగె జడల.

౪౦౬

వ. అప్పుడు ధృతరాష్ట్రం డమ్మహాసంకులంబు విష్ణుని దివ్యవిజృంభణంబు
గావలయునని యూహించి,

౪౦౭

క. “కరుణింపుము. సంశ్రితభయ
హరణధురీణా, సహింపు మజ్జానంబున్ ;
శరణంబు వేడెద, భవ
చ్చరణంబులు గనుంగొనం బ్రసాదింపఁగదే !”

౪౦౮

చ. అనుడు, దయార్ద్రచిత్తుఁ డగునప్పరమేశ్వరుఁ డిచ్చె వృష్టి య
జ్జనవతి ; కద్భుతం బడర సమ్మదపూరము గ్రమ్మ నాతఁడుం
గనుంగొని, భక్తి (మొక్కి ‘నినుఁ గంటిఁ, గృతార్థుఁడ నైతి ; నింకనొ
ల్ల నొరులఁ జూడ ! లోచనములం బురుషోత్తమ, సంహరింపవే !’

క. అనిన పలుకులకు నచ్చటి
జను లెల్ల నృపాలు సితవిశాలాక్షుఁ గనుం
గొను చుండి ; రపుడు దమనె
మ్మనమ్ము లాశ్చర్యరస నిమగ్నంబులు గాన్.

౪౧౦

వ. తదనంతరంబ, దామోదరుండు, ధృతరాష్ట్రసభిమతం బొడఁగూడ
నతనికన్ను లెప్పటియట్ల కావించి, నిజవిశ్వరూప ప్రహంచంబు నుప

సంహరించి, ముసీందుగ్రిల నామంత్రణంబునేసె; నమ్మహాత్ము లంత
ద్దానంబునేసిరి. తానును సముత్థానంబునేసి, యంతకు మున్న
పన్నిహితులై యున్న కృతవర్మకరంబును, సాత్యకి హస్తంబును
నవలంబించి, యూరక వెడలె, నని చెప్పిన - రణం

ఆ. “ఇవిధమునఁ గృష్ణుఁ డేగిన పిదపటి
కథ వినంగ నాకుఁ గొతుకంబు
మనము నిండి కడలుకొనుచున్న యది, వివ
రించిచెప్పు మునివరేణ్య” యనుఁడు.

రణ ౨

ఉ. భక్తమనఃప్రమోదకర పాదసరోజవికాస, చేతనా
శక్తిమయప్రభావ, మునిసంస్తుత, సాత్యవతేయ భారతీ
ప్రోక్ష, నిగూఢనంప్రకటభూమనమాశ్రయ, వత్సలత్వసు
వ్యక్త, కృపాభిరామ, గుణవర్జన, నిష్కల, నిత్య, పుష్కలా. రణ౩

క. అవ్యయనిర్మలవిభవా,
దివ్యప్రభవా, సుభైకదీప్తానుభవా,
నవ్యత్వనిత్య, యతినం
సేవ్యమసాంగత్య, లోకజీవనకృత్యా.

రణ౪

మాలిని. రవి శశిమయసేతాప్రస్ఫురత్కాంతి హృద్యా,
నవజరతవికారన్యాసలీలానవద్యా,
వివృతనిగమశాఖావిశ్రు తాగ్రైకవేద్యా,
వివిధనియతచర్యావి శ్చ చిత్తప్రసాద్యా.

రణ౫

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుభయకవిమిశ్రై కొమ్మనామాత్యపుశ్రీ బుధారాధనవిరాజి
తిక్కనసోమయాజి ప్రణీతంబయిన శ్రీమహాభారతంబున
యుద్యోగపర్వంబునందుఁ దృతీయాశ్వాసము.

శ్రీ

హరిహరనాథాయనమః

శ్రీమదాంధ్రమహాభారతము

ఉద్యోగ పర్వము

చతుర్థాశ్వాసము.

శ్రీమత్తులసీపల్లవ
దామచ్ఛవీలబ్ధమరకతప్రతిమతో
ద్దామప్రభాస్థిమాలా
శ్యామాయితవిఫులవక్ష హరిహరనాథా.

౧

— : కృష్ణుండు గుంతియింటికిం జని యాయమతో మాట లాడుట :—

వ. దేవా, వైశంపాయనుండు జనమేజయున కిట్లనియె : “కృష్ణుం డతై
అంగున వెడలిన, విస్మిత యై గాంధారి యభ్యంతర మందిరంబున
కరుగం, గౌరవు లెల్లను బంధుమిశ్రానహాయ సహితంబుగాఁ దన
తోడన వెడల, మొగంబు గంటు వెట్టికొని కత్యాంతరంబులు గడచి
నప్పుడు, దారుకుండు తేరినొగలపై నుండి పొడసూపి కేలు మొగిడ్చి
ఫాలభాగంబునం గదియించినం, దత్ప్రదేశంబున నిలిచి, వారలదెన
మరలి చూచి ‘మీరింక నిలువుం’ డని పలికిన నాంబికేయుండు
పుండరీకాక్షుండేరి నిజతనూజుల నుపలక్షించి —

౨

ఉ. “వీరును బాండుపుత్రులును వేరము డక్కి పొసంగి మన్నికై
పోరిత మాడి యే నటులు బుద్ధులు సెప్పినభంగియుం, గులా

చారము నిర్వహింపఁ బలుచందములం దగ దుఃఖపాటు నీ
కొరవజాతికిం దెలిసెఁ గాదె, గదాధర, నీదునన్నిధిక ?”

౩

వ. అని వెండియు —

౪

తే. “నీకు శుద్ధుండ నగుటయు నిఖిలబంధు
మిత్రగురుజనతోటికి ధాత్రీ కెల్ల
నంబుజాతు, నిర్దోషుండ నగుట; గాన,
నాతెఱంగు నీ వెఱుంగుట నాకుఁ జాలు.”

౫

వ. అనిన విని, యచ్యుతుండు బాహ్లిక భీష్మ ద్రోణ కృపప్రముఖ నిఖిల
విశిష్టజనంబుల నాలోకించి —

౬

తే. “ ఇప్పు డీనభఁ బుట్టిన యింతవట్టు
మీకుఁ దెల్లంబ కాదె? ఈ మేదినివి
భండు దా నేమిటికిని ముఖ్యుండఁ గాను;
దప్పు దనదెన లేదని చెప్పి విడిచె.

౭

వ. కావున నాకు నియ్యడం నడయం బనిలేదు ; పోయి వచ్చెద. ధర్మ
పుత్రునకు నింత వృత్తాంతం బెఱింగింప వలయు”నని పలికి, వారల నా
మంత్రాణంబు నేసినవాఁడై రథాఠోహణంబు నేసి, ధృతరాష్ట్రం
డును నచటిజనంబులును వెనకం జనఁ, జని కుంతీగృహద్వారంబున
నరదంబు డిగి —

౮

క. వా రందఱుఁ దనతోడన
గారపేమున నరుగుదేరఁ గాఁ జొచ్చి, మహా
దారుఁడు, గుంతీచరణం
భోరుహముల కెఱంగి వినయభూషణుఁ డగుచుక.

౯

క. కొరవనభఁ దా నాడిన
గౌరవవాక్యములుఁ, గార్వఖడ్గక్రమవా

కూరములు, సుయోధనుడు

ష్వాసరంభము 'నల్పవచనపద్ధతిః జెప్పెన్.

౧౦

వ. ఇట్లు ధృతరాష్ట్రకొలుపునం బుట్టినవిశేషంబులు పాండురాజుమహిషి
కెఱిగించి, మాధవుండు, మఱియును:-

౧౧

తే. “కురుకుమారులు దమయంతః గుడిచి క్రొవ్వి
మీఁ దెఱుంగరు? మాకేమి మేలకాక!

నాలకలుగోయు నర్జునానలము దఱిసి

యెరగొనం గని సంతృప్తియెనక మెనఁగు.

౧౨

వ. పాండుకుమారులపాలికిం బోయి వచ్చెద. వారికిం దగినబుద్ధు లాన
తిమ్ము” అనిన, నద్దేవి, విక్రమోపజీవు లయిన ముచుకుండుండును
సృంజయుండును ననంతొంటినరపతుల చరిత్రంబులు సెప్పి; యుద్ధిష్ఠి
రుండు వీరిని వినఁజూకాక యని పలికి, యెల్లవారును విను చుండ
వెండియు నిట్లనియె:

౧౩

ఉ. “రాజుల కెందు నారయఁ బరాక్రమజీవనవృత్తి దక్క నొం
దోజ నిషిద్ధ మండు” మును; లుక్తమనత్త్వలు వంశధర్మముల్
పూజితభంగిఁ జేయుదురు. బుద్ధివిహీనులు వానిఁ దక్కి ని
స్తేజపుఁగూటి కియ్యకొని దీనతఁ బొందుదు రంబుజోదరా.

౧౪

క. నీవియ్యంబులు సంతియ

కావింపంబడిరి; వీరిఁ గలయుట కష్టం;

బావెరవు నప్పటయ మే

లై వచ్చెం బొమ్ము; విడువు మనుమానంబున్.

౧౫

మ. నిజవంశోచిత వీరవృత్తమున కున్నేషంబుగా నా కపి

ధ్వజుఁ డుత్సాహము నేయ కున్న, నకటా! దైన్యంబు వాటిల్లదే?

1. అల్పవచనపద్ధతిః జెప్పెన్ = కొలది మాటలవరుసన జెప్పెను — సంక్షేపముగాఁ జెప్పెననుట.

భుజదర్పద్ధతుఁడై నభీమునకు నీపాం దొప్పనే? నీవు న
ర్వజగన్మాన్యుఁడ విందు రాఁ దగునె? దైవం బిట్లు దప్పించునే? *

వ. అని యంత నిలువక గొంతి యిట్లునియె : ౧౭

క. “మఱచిరె కొలువున ద్రావడి
బఱచినబన్నంబు? ధర్మపథము దొఱంగక
వెఱచుట కప్పటి కది దగుఁ;
జెఱచినచో వెదక వలదె చిరతరక్తిర్క్తి!” ౧౮

—: కీకృష్ణుఁడు కర్ణునిఁ దనరథం బెక్కించుకొని కొన్నిరహస్యములు వలుకుట :—

వ. అని పలికి పుండరీకాక్షుం గొఁగిలించుకొని, యచ్యుతుండు మ్రొక్కిన
దీవించి, “యేను నుఖం బున్నదాననని పాండవులకుం జెప్పుము.
చేతులలావునం గనిన జీవనంబున బ్రదుకుం డనుము. పోయిరమ్ము”
అని వీడుకొల్పిన, సింహగమననుండరంబుగా వెడలి తనతోడన కదలి
వచ్చిన ధృతరాష్ట్రాదుల నిలువం బనిచి, రథారోహణంబు సేసి
గోవిందుండు, కర్ణుడెసం గనుంగొని, ‘నన్ననిచి వత్తుగాని రమ్ముని
కరంబు సాఁచి చెయి వట్టి తనయరదం బెక్కించుకొని, ‘సాత్యకి వేసరి
నెక్కి కెలనం జనుదేరం గదలి చని, యనుప వచ్చిన కృతవర్మచుచిత
ప్రకారంబున నన్నేహంబుగా నిలిపి, యరుగు నవసరంబునం బార
లోకంబున — ౧౯

ఉ. “అక్కట! వాసుదేవుపను పాదరణంబునఁ జేయ నైరి; వీ
రెక్కడి బుద్ధిమంతు; అని నిందును నందును లోక మెల్లఁ బే
రుక్కున మ్రొక్కుటం దలఁప నొల్ల కపాయము సేసి రట్టె! ఈ
యుక్కివు లెందునుం గలరె? ఒప్పురు వో ధృతరాష్ట్రీనందనుల్? *

వ. అని మఱియు ననేకు లనేక ప్రకారంబులం బలుకుచు నిరుగెలంకులం
జూచుచుండఁ, బుండరీకాక్షుండు పురంబు నిర్గమించె. ఇట ధృత

1. సాత్యకి వేసరినెక్కి = కంచరగాడిదనో. అట్టివాహనమునో ఎక్కి.

వేసరము, హ. వేసడము = (ఉ.భ. దే. వి.) శ్రమము (సం. ఆ. పుం.) కంచరగాడిద (శ.ర.)

రాష్ట్రండును మగిడి కొలువుకూటంబునకు వచ్చి యెప్పటివారలు పరి
వేట్టింప నుండి, కృష్ణునివలని మాట లాడుచున్న సమయంబున
సుయోధనుతో భీష్మ ద్రోణు లిట్లనిరి : ౨౦

చ. “పలుకునె యిట్లు గొంతి ! విని బమ్మెరపోయితి ; మింత బెట్టిదం
బు లగునె మాట ? లయ్యమయుఁ, బుణ్యుఁడు గృష్ణుఁడు గార్యవాద
పలికెడువార లిట్లు దెగఁ బాటిరి ; ధర్మజవారిరాశికిం [ముల్
జెలియలికట్ట వాసె ! మనచే నగుకర్జముచంద మెట్టిదో ?” ౨౧

వ. అని పలికి వెండియు — ౨౩

శా. “మాకుం జూడఁగఁ బోలుకార్య మిది : ధర్మప్రీతి నీ వేఁగి ను
శ్లోకుం డై నయుధిస్థిరుం గని, జన స్తుత్యంబుగా శాంతిమై
నీకారవ్యుల నెల్లఁ గాచికొనవే ! ఏ పొప్ప దెందుం ! దుదిన్
శోకం బొందక, వేగమై గదలి కృష్ణుం గూడఁ బోవే నృపా !” ౨౪

వ. అనిన విని, దుర్యోధనుండు మొగంబు రాఁజుచుండ నూరకుండె. గాం
గేయుండును గురుండును దిగ్గనలేచి యతని నవలోకించి — ౨౫

క. “కురున్మవ, విను, సంసారము
దరి ద్రోక్కినవార; మింకఁ దలఁకెదమే సం
గరమునకు ? ఏము నీన్కై
పొరలితి ; మె టైన నగును బోయెద ” మనుచున్ - ౨౬

క. అరిగిరి : రాజును నభ్యం
తరమునకుం జనియె. రాజతనయుండు బహిః
పరివారముఁ బొమ్మని మిత
పరిజనుఁ డై యేగె నాత్మభవసంబునకున్. ౨౭

1. ధర్మజ...వాసె = ధర్మరాజునెడు సమద్రమునకు చెలియలికట్ట తెగినది.

2. నీకై పొరలితిమి = నీతోసమా నిపత్తుమునకుఁ దిరిగితిమి.

తే. అంత సక్కడ సచ్యుతుఁ డరిగి యరిగి
యధిక సంప్రీతి దలఁగొన నర్కతనయు
నాననంబు వీక్షించి యిట్లనియె నెమ్మి,
నన్య లెవ్వరు వినకుండ సతనితోడ :

౨౮

సీ. “నీవు వృద్ధజనోపనేవివి, ధర్మసం
వేదివి, తెలియంగ వినము ; సిద్ధ
మంత్రబలంబున, మార్తాండువరమునఁ,
గన్నియతఱి గొంతి గన్నవాఁడ
వగుటఁ, బొందునృపాలు నగ్రీనుతుండవు ;
ధర్మమార్గం బిది . ధర్మతనయుఁ
ఁడాదిగాఁ గలతమ్ము లందఱు నాచేత
నెఱిగి, నీయడుగుల కెఱిగి, సకల

ఆ. పుత్త్ర మిత్త్ర బంధుభూరిసేనా సమ
న్యితము గాఁగఁ గొలిచి, నిన్ను రాజ్య
భారవహనమునకుఁ బట్టంబుఁ గట్టి, ను
జ్జ్వలుడ వగుదు ! రమ్మ వారికడకు .

౨౯

వ. ఏను నిన్ను సామ్రాజ్యంబునకు నభిషిక్తుం జేయుదు. నీవు దొలుత
వెడలునప్పటి మహోత్సవంబునకు యువరాజై యుద్ధిష్ఠిరుండు నీ
రథంబున నుంకి, నీకు ధవళచామరంబులు వైచు ; వాయుపుత్రుండు
సితచ్ఛత్రంబు వట్టు ; సవ్యసాచి సారథ్యంబు నేయు ; మఱియుఁ
బాంచాల యాదవ పాండ్య మాళున్యలు లోనుగాఁ గల రాజ
లోకంబుతోడఁ గవలు, నభిమన్య ప్రభృతికుమారులు బెరయ నేమెల్లం
బలసి పరివేష్టించి వత్తుము. ఇట్టిమహేంద్ర విభవంబున మహానీయుం
డ వగుచు మహీచక్రం బేలుము !* అని చెప్పి మఱియును - ౩౦

క. “ పాంచాల రాజపుత్రియు
నంచితముగ నిన్నుఁ బొందు నార్కురవరునక ;

సంచితపుణ్యుడ పీ వాక

యించుకయును వేటు నేయ కే తె మ్మెలమిన్.*

౩౧

వ. ఇట్లైన గుంటికి సమస్తబంధు మిత్రులకుఁ బ్రీయంబగు* ననిన విని,
రహస్యంబుగా రాధేయుండు మాధవున కిట్లనియె :

౩౨

—: కర్ణుడు శ్రీకృష్ణునకుఁ దగినయుత్తరంబు లిచ్చుట :—

చ. “వెడవెడ యేనుఁ దొల్లి యిది వింటి. ననుం గని కుంతి యెంతయుం
జెడ నదివైచి పోయె; గృహ జేకొని సూతుఁడు దెచ్చి తాను మున్
కొడుకులఁ గాన కున్కి, బ్రీయకుం డగ నిచ్చినఁ జేఁపఁ జన్ను; ల
ప్పడఁతియు నప్పు డాదిగ శుభస్థితిఁ బెంచె బ్రీయత్నశీల యై. ౩౩

క. మూత్రపురీషాదులు దమ

గాత్రములం దింక, వారు గారవ మెసఁగం

బుత్తుం డని సంవర్ధిత

గాతునిఁ గాఁ జేసి రింతకాలము గూర్చిన్.

౩౪

క. నేఁ డింక నెఱిగి యొరువుల

వాడఁ గదా యనుచు నేను వారిఁ దొఱఁగినం

బోఁడిమి నెడదే? మదిఁ గడు

వాడి గలదె నాకు నకట! వారిజనాభా.

౩౫

వ. వృద్ధోపసేవనంబును ధర్మసంవేదనంబును గలవాడవని నన్ను నీవ
చెప్పితివి. రాధయు నధిరభుండును నాకు జాతకర్మాది సమస్త సం
స్కారంబులు నిజకులోచితంబుగా నాచరించిరి. అట్టి తల్లిదండ్రు
లకుఁ బుత్రకృత్యంబులు నిర్వర్తింపక, వారలంబాసి యేను వచ్చుట
ధర్మం బగునే?” అని పలిక వెండియు,

౩౬

క. “ సోదరులుఁ బ్రీయులు ననుజులు

నాదెసఁ బెక్కండు). వారి సందఱ విడువం

గా దని యూహింపక, దా

మోదర, నన్నిట్లు పిలుచు టుచితమె చెపుమా? 52

వ. అదియుం గాక— 3౮

ఉ. సూతసుతుండు వీఁడనక, సూనుల తమ్ములకంటె నాకు సం
ప్రీతి యొనర్చి, తేజమును బెంపును నాటికి నాటి కగ్గలం
బై తనరార, నన్నుఁ దనయంతటిమానిసిఁ జేసి యుండ, నే
నేతగవూఁది యా కుగుకులేశ్వరుఁ బాయదు ముట్ట వచ్చినకా? 39

క. నను నయ్యర్జునునకు నెదు
రని పెద్దయు నమ్మియుండు, నక్కట, దుర్యో
ధనుఁ; 'డానమ్మిగ వమ్మిగఁ
జనునే పాండవులఁ గలయఁజన నా కనఘా? ౪౦

ఆ. ఏను నర్జునుండు నెక్క టెక్కటి దల
పడకయున్న నగరె పుడమిజనము?
లందు నాదువచ్చు టతనికి నపకీర్తి
యనిన, నాకు వేఱ యడుగ నేల? ౪౧

క. హిత ముపదేశించితి నీ
వతినిర్మలబుద్ధి వగుట; నైనను నిది నా
మతి సొరదు; రహస్యము ర
క్షితముగఁ బాటించుమయ్య చిత్తములొనకా. ౪౨

వ. అది యేమిటి కంటెని — ౪౩

తే. ధర్మతనయుండు దాను నాతమ్ముడగుట
యెఱిఁగెనేనియు సామ్రాజ్య మేలపూను?
అట్టిభార్మికుఁ డాధిపత్యంబుఁ జేయ
వలవదే శాశ్వతంబుగ వసుధ యెల్ల? ౪౪

1. అనమ్మిగ వమ్మిగఁ...నాకనఘా = అనమ్మకము వ్యర్థమగునట్లు పాండవులను కలియం జనుట నాకుఁజనునా-తగునా?

క. అనుజులు ఋత్విజులు గ 'సీ

పని యిటు సేయు' మని నీ వుపద్రష్టవు గా,

విను, 'కురుకుమారపశువిశ

ననమున రణయజ్ఞ మతఃఘ సమ్మతిః జేయుఁ.

౪౫

వ. దానం బుణ్యభూమి యగుకురుక్షేత్రంబున మముభోం ఘ్రైల్లను సస్థతి
వడయుదురుగాక యనిన* విని, వసుదేవనందనండు సూతనందనున
కి ట్లనియె :

౪౬

మ. "దయ నాయాజినమాట గైకొనవు ; సంతాపంబుఁ దెచ్చుం జుమీ
స్థయ మెట్లుం దుది నీకు ; నర్జునునితో మాత్సర్య మైనం. బరా
జయ మొండెక, మృతి యొండెక గాక గెలువక శక్యంబె? పెక్కండ్రకిం
తియకాలం బగునట్టె ! నీమనము శాంతిం బొందఁగా నేర్చునే? ౪౭

క. గాండీవము, కిగవదొనలు, న

ఖండితదివ్యాస్త్రములు, నొగలపై నేనుం

జండభుజబలము నై యు

ద్వండత నరుఁ డడర, నెదురఁ దరమే నీకుఁ ?

౪౮

వ. ఎల్లభంగులం బొండవుల గెల్తురు. అది య ట్లుండె - నీవు పొమ్ము.
ఇప్పుడ పోయి సుయోధనునకును, గురు భీష్ములకును, మీకుందోడు
వచ్చిన రాజులకందఱకుం జెప్పుము. ఇమ్మాసంబు సౌమ్యంబై
శీతోష్ణంబులులేక పుష్పఫలోపేతంబును, సమగ్రధాన్యంబును, సులభ
యవ సైంధవంబును నగుచు నొప్పి యున్నయది. ఏ డెనిమిది దివ
సంబులకు నమావాస్య వచ్చు; నది పుణ్యదినంబు. నాడు భండ
నంబు గావలయు* ననినఁ, గానీ నుండు కమలనాభున కి ట్లనియె :

1. కురుకుమార పశువిశనమున = కురుకుమారులను వధించుటతో. 2. సంతాపంబు...
స్థయము = గర్వము సంతాపము దెచ్చునుమా! 3. కవదొనలుక = అమ్ములపొదు
ల జోడును.

క. “కలవు నిమిత్తస్వప్నం

బులు కౌరవ పాండవులకు; బోటగు దానక.

గెలు పయ్యుధిష్ఠిరునకును

గల దెఱుంగుదు; నీవు సెప్పఁగా నేమిటికి?

౫౦

వ. అట్లు గానఁ గదా యే నందు రా[॥]నని పలికి, మఱియును—

౫౧

క. “దీనికి మూలము శకునియు,

నేనును, దుశ్శాసనుండు నింతియ: కుంతీ

సూనుల వారలు గలసిన

రానేరఁగ వచ్చు నాకు రాజీవాత్మ.

౫౨

వ. ఈసమరముద్రంబు దఱియ నీఁది నిన్నుం గనియెడఁ; గాదేని
సూర్యలోకంబునం గాంచెడ. నీ వింక నేమియుం బలుకకుము.
పనివినియెడ[॥] నని కౌగిలించుకొనిన, ‘నట్ల కాక పోమ్మని విష్ణుండు
వీడుకొలిపె; రాధేయుండు రథావతరణంబు నేసి, కనకరత్నమయం
బగుతనయరదం బెక్కి కరిపురంబున కరిగె. అచ్యుతుండును సాత్యకిం
దనరథం బెక్కించికొని దారుకుం జూచి, ‘పద పద పో నిమ్ము పోని’
మ్మని పలికి లలితాటోపకలితుం డగుచుఁ జనియె. అట్టియెడ విదు
రుండు విషాదంబుతోఁ బాండురాజ మహిషిపాలికిం జని యిట్లనియె:

ఉ. “అక్కట! కౌరవాన్వయమహోరవ మింకెడునట్లు పుట్టె; నిం

దొక్కరుఁ డైనఁ గేశవుహితోక్తికి మేకొనఁ డయ్యె; నర్జునుం

డెక్కటిదాన చాలుఁ దము నిందఱు దీవ్రశరాగ్నిఁ గాల్పు; బెం

పెక్కినపాండునందనులయేడ్చెఱు దొల్లియుఁ టా రెఱుంగరే? ౫౩

తే. అన్ని వడియును బంధుత్వయంబు నేయ

నొల్ల కెల్లవిధంబుల నుపశమంబ

1. అర్జునుం డెక్కట...గాల్పు = తమక (కౌరవులను) ఇందఱను తీవ్రశరాగ్నిచే
గాల్పుటను అర్జునుండు తాను ఒక్కడే చాలును.

కోరి రప్పండవేయులు : వారి కిట్టి

దొనఁగు వచ్చెనె తులువలతోడఁ బుట్టి!”

గీ.గి

వ. అని వెండియు, నివ్విధంబుమాటలఁ బొండవులకుఁ గయ్యంపుటలజడి
యైనవగవు దోఁప నాడుచుం గొండొకప్రోద్దు నిలిచి, నిజనివాసంబు
నకుం బోయిన యనంతరంబ కుంతి యిట్లని వితర్కించె : గీ.౬

మ. “తమవారికొ సిరికై వధించు టిది సర్ధర్మంబె? అక్షేశకృ
త్యమె; తాఁ గయ్యము? ద్రోణ భీష్మకృప కర్ణాటోపముల్ మాన్పుట
ల్పములం దీటునె? అందు నర్కజునియల్లం బెప్పుడుం గోధదీ
ప్తము భీమాదులమీఁదఁ; డక్కొరుల కుత్సాహంబు లే దాడికిఁ.”

వ. అని యిత్తెఱంగునఁ బెక్కులు చింతించి, తలంచుకొని, ‘కర్ణునకుం
బుట్టువు దెలిసి సహోదరన్నేహం బావహించెద ; అట్లయిన నాహ
వంబువలనికడంక యుడుగకుండునె?’ యని విచారించి యతనిపాలికిం
బోవ నిశ్చయించి యచితప్రకారంబున వెడలి, యతం డనుష్ఠానా
ర్థంబు భాగీరథికిం జనుట విని, తత్ప్రదేశంబున కరిగి యతనికి జప
కాలం బయి యునికిం జూచి, వెనుకవలనఁ గూర్చుండఁ గొండొక
నేవునకు జపంబు దీటి గలయం గనుంగొని యమ్మహాదేవిం గాంచి,
కానీనుండు సంభ్రమ వినయంబులతోడం జేరి సూతగోత్రంబు
రాధేయనామంబునుం జెప్పి యభివాదనంబునేసి, “నీవు విజయంచేసిన
కార్యం బేమి; నాకుం జేయంగలవని యెయ్యది యాన తిమ్ము”
అనినఁ, గుంతి యేకాంతంబుగా నిట్లనియె : గీ.౮

—: కుంతిదేవి గర్జనకు సతండు దనపుత్రుం డగుట జెలుపుట :—

సీ. “వినుము, సూతాన్వయంబున నీవు వుట్టుట

బొం; కేను మాకుంతిభోజునింటఁ

గన్నియనాడు భాస్కరుని రావించితి

వరమంత్రబలమున ; వచ్చియతఁడు

సంప్రీతి నొనగంగ జన్మించినాడవు

నాకు ; గావున, బాండునందనుండ

వగుదు ధర్మస్థితి ; నట్టి నీ విశరుల

గొలువ నేటికి గురుకులవరేణ్య,

తే. ధర్మతనయాదు లైన నీతమ్ములకును,

ధాన్తరాష్ట్రులకును నీవ తగువిభుండ;

వేలు మీలోక మెల్ల. నీ కేల 'రాధ

కొడు కితం' డను తక్కువ, కొడుకు గుఱు!"

౧౯

క. అని పలికిన యవసరమున

నినబింబములోన నుండి 'యిది నిజ ; మిబ్బం

గిన నెగడ వన్న, మే లగు'

ననువాక్యము వెడలె, గర్జు డాకర్ణింపక.

౨౦

తే. దాని వినియును, నపుడు రాధాసుతుండు

దిరుగఁబడని మనంబుతో ధీరవృత్తి

దల్లి కిట్లను : "నీమాట తథ్యమగున ;

యైన నొక్కటి సెప్పెద నవధరింపు.

౨౧

క. త్తత్త్రియ సంస్కారమునకు

బాత్త్రీముగా నీవు నన్ను బాటింప ; 'విహ

ముత్రీఫలములకు నీ కే

బుశ్చ్రుడ నని వచ్చు టింక బొసంగునె చెపుమా ?

౨౨

వ. సూర్యానుగ్రహంబునంజేసి నింద్యంబుగాక తక్కెనేనియు నాజన్మంబు

పరమ రహస్యంబునై యున్నయది. దీని బ్రకాశంబు నేయుట

మన కెంత మేలు ? అట్లుంగాక -

౨౩

1. ఇహముత్రీఫలంబులకు = (ఇహ + అముత్రీ) ఇహ - పరలోక - విహితముష్టి కఫలములకు. నీకే బుశ్చ్రుడనని = నీకు నేను...

ఆ. విజయు విక్రమంబు విఖ్యాతమై యుండ

‘నేను గుంతికొడుక, భానుజుండ’

ననుచు నతనిఁ జేర నరిగిన ‘నతనికి

వెఱచి పోయె’ ననరె, వేయు నేల ?

౬౪

క. కడిదిపగల, నేఁ దెప్పఁగఁ

గడవంగా నీదఁ దలచుకొరవనాథుం

జెడుఁ గాక యంచు ని త్తఱి

విడువఁ దగునె; యతనివలన వెలసినవాడన్ ?

౬౫

క. కొరవులచేతఁ గుడిచిన

వారికి నిది సమయ; మెట్టివారును సంగా

మారంభంబునఁ బాయుదు

రే? రాజులు మనలఁ దిట్టరే యట్లయినన్ ?

౬౬

వ. ఏ నవశ్యంబును దుర్యోధనునకై నీకొడుకులతోడం జనంగుదు.

౬౭

ఉ. నీవలు కెంత వోలినను నిర్ణయ మిట్టిద గాని యొండు లే;

దీపనిమిఁది భారమున నీ విట వచ్చితి గాన ^౨బాండవుల్

నేపడిరేనిఁ జంప; నట నేయక జెప్పెన : సవ్యసాచిపైఁ

గోపము పెద్ద; వాఁడు సమకూరిన బిట్టఁ జంపుదుం జుమీ ! ౬౮

ఆ. సవ్యసాచిచేతఁ జచ్చుటయును గీర్తి

కరమ. అతఁడు లోను గాఁగ నేవు,

1. తా. నను తెప్పఁగాఁ జేసికొని, బలవంతులగు పగతురను, దాఁటుటకై ఈదఁ దలఁచు
కొరవేశ్వరుని, అతనివలన వృద్ధికివచ్చినవాడను నేను, చెడిపోయెనుని ఈయదనున
విడువవచ్చునా ?

2. బాండవుల్ నేపడిరేనిఁ జంప = ...నాచేపడినను - నాచేతఁ జిక్కినను చంపను.
అటనేయక చెప్పెద = మఱుఁగువెట్టక చెప్పెదను.

శేను లోను గాఁగ నేవురు ; గాని నీ
కొడుకు లార్దురనుట విమపు మింక. ”

౬౯

చ. అనుటయు, నప్పు గొంతి హృదయంబున శోకము నివ్వటిల్ల ని
ట్లను : “నిది దైవసంఘటన ! మక్కట యెట్లును దప్ప నేర్చునే ?
యనుపమ సత్యవిస్ఫురణ నాడినమాట మతాకుమన్న ; నీ
యనుజుల నల్పరం గడపు ; మర్జనుఁ జేతకు సమ్మతించితిన్ ” ౭౦

ఆ. అనుచుఁ గాఁగిలింప నర్కజం ‘డట్ల కా’
కని ప్రియంబు మెఱయ వినతుడైన,
నరిగె నదనమునకు నదేవి ; యతఁడును
జనియె నిజనివానమునకుఁ బ్రీతి. ౭౧

వ. అక్కడ వాసుదేవుం, దుచిత ప్రయాణంబుల నుపష్టావ్యంబునకుం జని,
ధర్మతనయు చేతం బూజితం డయి, భీమసేనాదులు, విరాట ద్రుపద
ముఖ్యులగు తగువారలుఁ డన్నంగాంచిన వారిన్లె నభినందించి,
కొలువున నుండి యుధిష్ఠిరుతో నిట్లనియె ; ౭౨

తే. “ ధార్తరాష్ట్రు లున్నట్లు ! దగినపలుకు
లేల విని సంధిసేయుట కిచ్చగింతు ?
రెదిరిఁ దమ్మును నెఱిగిర యేని, వార
లంత లంతలు నేయుదు రయ్య నాఁడు ? ” ౭౩

వ. అని యెల్ల వారును వినం దనపోయి వచ్చిన కార్యంబు తెఱిం గెఱిం
గించి, పథిశ్రమంబు వుచ్చవాఁ డయి పుండరీకాక్షుండు నిజమందిరం
బున కరిగె. నాఁటిరాత్రి ధర్మనందనుం డనుజనహితంబుగా నుచిత
ప్రదేశంబున నుండి గోవిందుని రావించి, ‘నీవు సుయోధనుతోఁ బలి
కిన చందంఃబెట్టులు అతండు విని యెవ్విధంబున నుత్తరం బిచ్చె ? అని
యడిగిన, నచ్యుతం డిట్లనియె : ౭౪

—: శ్రీకృష్ణుడు ధర్మరాజునకు గౌరవసభం బుట్టినవిశేషంబులు చెబుచుట :—

క. “ కయ్యము గాని తెఱంగున,
నెయ్యం బగునట్లు గాఁగ నెఱిఁ బలికితి నే
నెయ్యది సుఖంబు, పథ్యం
బెయ్యది, యెఱుంగఁగఁ దథ్యమెయ్యది దానిన్, 2౧

తే. బహువిధంబులఁ బలుకు నాపలుకులెల్లఁ
‘జీదకనువడి తనపెడఁచెవులఁ బెట్టి,
యీఱతొఱలు మఱుమాట లిచ్చి యపహ
సింఁచె దుర్యోధనుఁడు ! వేయుఁ జెప్పనేల ?” 2౨

క. అనిన, విని ధర్మజుం డి
ట్లను : “ నన్నుడు దండ్రి యుచిత మాడఁడె ? భీష్ముం
డును గురుఁడు విదురుఁడుం ద
క్కినపెద్దలుఁ బలుక రే తగిన చందమునన్ ?” 2౩

క. నావుడు, హరి యిట్లను : “ న
చ్చావమున విచిత్రోపీర్యతనయుఁడు దగ నా
నావిధములఁ జెప్పిన సం
భావన వినఁ డతఁడు ; వలుకుఁ బ్రతికూలంబుల్. 2౪

నీ. శంతను పుణ్యవంశం బంకురించిన
చందంబు, నంబికానందనుండు
జాత్యంధుఁడై యుండ, సామ్రాజ్యమంతయుఁ
బాలించి పాండునృపాలుఁ డతనిఁ
గొలిచి యుండుటయును, గురుకులంబున కెల్ల
దేజంబుగా మీరు దిగ్విజయము

నేసి కావించినసిరి వారు వంచనఁ

గొనుటయు, 'సత్యమకుంతితముగ

తే. నీవు సమయంబు నడపిన నెఱియుఁ, దండ్రి
పాలు మీకు నీడగుటయుఁ, బాడిలేమి
నడరఁ జెడుదురు కౌరవలనియుఁ, బెద్ద
లెల్లఁ జెప్పిరి మొగమోట యింతలేక.

౭౯

క. అలయక యందఱుఁ జెప్పం

గలయంతయుఁ జెప్పి; రతఁడు గటకటఁబడి య

కొలుపు వెడలిపోయెం ; ద

మ్ములుఁ గర్ణఁడు రాజలోకముం దో నరుగఁ.

౮౦

ప. ఇట్లు గొడుగు ముక్కరుం డై యరిగిన భృతరాష్ట్రండు గాంధారి
రావించి —

౮౧

క. తగ విదురుఁ బంచి యాతని

మగుడఁగఁ బిలిపించె: నాయమయుఁ దనయునకుఁ

వగయును గూర్మియు వెరవును

మిగిలినవచనముల సంధి మెయికోనఁ జెప్పెఁ.

౮౨

ప. ఎవ్వ రెంత సెప్పినను గైకొనక, కడంగి, దుర్యోధనుండు దనకుం గల
వారలనెల్లను గురుక్షేత్రంబునకు నడవుం డని చెప్పంబనిచె. భీష్ముని
సేనాముఖంబు సేసికొని యెత్తి విడియం గలవాఁడు; ఇది ధార్త
రాష్ట్రుల నిశ్చయంబు. ఏను ను నాయోపినంత సామవాదంబు లాడితి.
నారోదాదిమహామునులను నుయోధనునకు బుద్ధులు సెప్పనట్లు సేసితి.
ఏమి సెప్పినను నెంతటం బో కున్నం గినుక దెచ్చికొని, జంకించియు,
భంగించియు, ధిక్కరించియు, దృణీకరించియుం జూచితి. కార్యంబు
భగ్నం బగుట కొల్లక వెండియు శాంతవచనంబులు వలికితి. అతం

1. సత్య... నేటియు = సత్యము దొలగక నీవు పోలిన నడవినవిధమున.

దశ క్తదుర్జనత సేయంజూచిన, నమానుషంబు లగువానిం గొన్ని వెడ
 మాయలం బన్ని పెక్కుపోకలం బోయితి. ఎన్ని భంగుల సంధియ
 కావలయు నని పోలం గలయంతయుం బొరలితి. అప్పాపాత్ముం
 డెట్లునుం జక్కంబడక తనచలంబుతోన 'పొట్టుపొరలయ్యుఁ గయ్యంబు
 వొడుచుం గాని, యవశ్యంబును రాజ్యంబుపా లిచ్చువాఁడు గాఁడు.
 కొరవులయెడ, దండంబు దక్క నొం డుపాయంబు లేదు. మీకుం
 బోలినతెఱంగు సేయుండు' అనియె. ధర్మతనయుండు దమ్ములం గనుం
 గొని యి ట్లనియె: ౮౩

క. "కురుసభఁ బుట్టినచందము
 హరి యంతయుఁ జెప్పె; నింక ననుమానము లే;
 దరిమర్దనమున కయ్యెడు
 వెరవున జేవయును మెఱయ వెడలుఁడు గడఁక." ౮౪

ప. అని పలికి యజాతశత్రుండు కరుణాయ త్తచిత్తుం డై యచ్చుతు
 నాలోకించి - ౮౫

క. "కురువంశము దుగ్గించుటకుం
 జొరఁ జాలక, నామనంబు సుడివడియెడు; నే
 వెరవును దొరకొనదు గదే,
 సరసీరుహనాభ, పొందు సంపాదించక." ౮౬

ప. నామనంబును, దమ్ములతలంపును నీ వెఱుంగుదు; ధార్తరాష్ట్రుల
 చందంబును భీష్మ ద్రోణ విదురాదుల చిత్తంబులును, నెఱింగి వచ్చితి.
 మాకు ధర్మచ్యుతి లేకుండునట్టి కార్యంబు నిశ్చయింపుము" అనిన,
 నారాయణుం డి ట్లనియె: ౮౭

1. పొట్టుపొరలయ్యుఁ గయ్యంబు వొడుచుం గాని = సుగునూచయినను పొరికి మను
 కొనుం గాని. పొట్టుపొరలగు = (దే. అ. క్రి.) సుగునూచయగు, తుతుమరగు, అదవదలగు,
 పరిహాళయగు. పద్య: 'పునర్జన్మంబు కలచు లేదను సంశయంబుతోఁ
 పొట్టుపొరలగుదురు నరులు' - అను. అ. గ.

ఉ. “యుద్ధమ కాక, కార్యమును నొండొక పెద్దియుఁ గల్గ నేర్చునే?
బుద్ధులు సెప్పు వాక్యముల పోల వినం డన నేల? అట్టిచో
బద్ధునిఁ జేయఁ జూచె ననుఁ బట్టి సుయోధనుఁ! డింక నయ్యనం
బద్ధునితోడి సంధికి నుపాయము నామదిఁ దోఁప దెమ్మెయి.” ౮౮

వ. అని చెప్పి, విదురుం డేకాంతంబున నాడినమాటలును, భీష్ము ద్రోణ
బాహ్లికాదులగు పెద్దలకు ధార్తరాష్ట్రులదెసం బుట్టినమనగిహోభం
బును, గుంతి కౌరవులు వినం బలికిన పలుకులుం బ్రకటించి, ధర్మ
పుత్తులైన బాపంబు లే కుచికిఁ దెలిసి, సమరం బవశ్యక త్వవ్యంబుగా
నిశ్చయించె. అట్టియెడఁ దమ్ము లన్న మొగంబునం జూడ్కి నిలిపి
యూర కుండిరి. అతండు వారలం గలయం గనంగొని యి ట్లనియె:

ఉ. “కౌరవకోటిచేత మనకష్టపుఁబాటు దలంపు వచ్చినం
గూరవిచేష్టితంబునకు గొంతి యొడంబడె. బంధువర్గముఁ
ఘోరముగా వధించుటకుఁ గోల్కొన కున్నది బుద్ధి. మీరు ని
ర్ధారణ సేయుఁడా హితము ధర్మము నయ్యెడువృత్త మెట్టిదో?”

వ. అనిన, విని యర్జునుం డతని కి ట్లనియె: ౯౦

చ. “హితమును ధర్మముం దగవు నిట్టిది నా మనమేమి నేర్తు? మ
చ్యుతుఁడు నమ స్తధర్మపరిశోధకుఁ; డావిదురుండుఁ బాండు భూ
పతిసతీయుం దగం బలుకుపల్కుల సందియ మెల్లఁ బాసె; ని
ట్టితఁడు ‘రణంబు సేయుఁ’ డన నింక విచారము లేల్ల నేటికి?” ౯౧

ఆ. అనిన “నట్లకాక, యఖిలధర్మజ్ఞాన
ఘనుఁడు, మనకు నేడుగడయుఁ దాన
శౌరి నిశ్చయింప, సంశయం బేటికి?
సంఘటింపుఁ డుగ్రనమరవిధము.” ౯౩

వ. అని యుధిష్ఠిరుండు డమ్ములతో నెట్టకేలకుం దెగువ నెప్పి - ౯౪

క. “బాహుగర్వము, వివిధ

వ్యూహవిధిజ్ఞతయుఁ గలిగి, యొకరుం జే డ

క్షోహిణులు నడపి, భీష్మో

త్సాహంబున కోర్పు చాపధరుఁ డెవ్వఁ డొకో? ౯౫

వ. అట్టివానికి వాహినీనాయకత్వం బిచ్చి యభిషేకంబు సేయ వలయు. ”

తే. అనిన, సహదేవుఁ డిట్లను : “నధిప, పుత్ర

పాత్ర సోదరవంతుండు, బాహువీర్య

ఘనుఁడు, మన కాశ్రయం బయి మనిచె మత్స్య

దేశపతి, గాఢ సేనాపతిత్వమునకు? ” ౯౬

వ. అనవుడు నకులుండు - ౯౭

చ. “బలఁగముఁ బెంపుఁ, దేజమును, బాహుబలంబును నగ్గలంబు ; పె

క్కు లెఱుఁగుఁ గార్య ఖిడ్గములకుం దగుతోవలు. దోహిణులందు భీ

ష్ములదెనఁ గోపముం గలఁ డమోఘపరాక్రమశాలి. నీబలం

బుల కధినాథుఁ గా ద్రుప్దదభూపతిఁ బట్టముఁ గట్టు పెట్టొకో? ” ౯౮

వ. అనుటయుం, దదనంతరంబ ధనంజయుండు - ౧౦౦

—: ధృష్టద్యుమ్నాదులకు సేనానాయకత్వంబు నిర్ణయించుట :—

సీ. “అగ్నికుండమున, దోణాచార్యునకు నాశ

మొనరించుదానికై, యుద్భవిం చె ;

రథరథ్యములు ధనుర్బాణంబులును దను

త్రాణ ఖిడ్గములు నుద్దామలీలఁ

దనతోన జన్మించె ; దహనశిఖామూర్తి,

భుజవీర్యవిక్రమస్ఫూర్తిశాలి,

పై న్యనాథుండు ధృష్టద్యుమ్నుఁ డగు నని

తలఁచెద ; నాతఁడు డక్క నొరులు

తే. భీష్ముతాఁ కోర్వ ; రుగ్గింపు బిరుదు, ధైర్య
ధనఘనుండు , శిఖండి భీష్మునకు మృత్యు
వై జనించినవాఁడు, మహాబలుండు ,
దండ నాయకుఁ జేయ నతండు దగును.”

౧౦౧

వ. అనవుడు, ధర్మనందనిండు గోవిందుం జూపి, “ ఇతండు సకలచరాచర
తారతమ్య సంవేది ; విశేషించి మనకు నితని మాటయ విజయమూ
లంబు, గావున నిమ్మహాత్ముండు నిరూపించినవాఁడు వరూధినీ
ముఖ్యుండు ? ”

౧౦౨

క. అనుటయు, దామోదరుఁ డి

ట్లరు : “ధృష్టద్యుమ్నుఁ డ్వర్ణుఁ డగు ; నభిషేకం
బొనరింపుము పేరోలగ
మున నత్మోహిణుల కెల్ల ముఖ్యుఁడు గాఁగన్.

౧౦౩

క. సుర గంధర్వ ఖచర కిం

పురుషాది సమ స్తదివ్యభూతంబుల బం
ధురభారివ్యాహంబుల
విరచనముల నెఱుఁగు నతఁడు వీరోత్తముఁడున్.

౧౦౪

క. నీయొద్దిరాజు లండఱు

ధీయుక్తులు, వికృమప్రదీప్తుల ; యైనన్
వే యోటికి , ధృష్టద్యు
మ్నాయ స్తము సేయు సైన్య మంతయు నధిపా.”

౧౦౫

వ. అనిన విని, యుధిష్ఠిరుండు ‘ అత్మోహిణులకుం బ్రత్యేక నాయకులను
నీవ నిర్దేశింపుము.’ అనుటయు నతండు —

౧౦౬

తే. “ సేన దమకును గలవారు లేనివారు
ననక, తగువారిఁ జెప్పెద నఖిలసమర
పండితుల నేర్చి ; వారి నీబలము లేడు
నడపఁ జాలించి యభిషేచనం బొనర్చు.”

౧౦౭

వ. అనిన, 'నట్ల చేయుదు వాడెవ్వ రెవ్వరు నిరూపింపు' మనియడిగినఁ,
గుంతీనందనునకు దేవకీనందనుం డిట్లనియె : ౧౦౮

సీ. “ పటుపరాక్రమనిధి పాంచాలపతియు, న
మానుషతేజుండు మత్స్యవిభుఁడు
శత్రుభీకరమూర్తి సాత్యకియును, జరా
సంధాగ్ర తనయుండు శౌర్యఘనుఁడు,
సహదేవుఁడును , ధైర్యశాలి యాదవశిరో
మణి చేకితానుండు, మహితవిభవ
భుని యగు శిశుపాలతనయుండు దోర్దర్ప
ధుర్యుండు ధృష్ట కేతుండు, సమర

తే. లంపటుండు శిఖండియు , లావు వెరవుఁ
గలరు, నీయెడ ననురక్తి గలరు, సాలఁ
బెంపు గల, రుక్మముట్టిన తెంపుగలరు ,
‘కడఁగి పతులుగఁ జేయు మత్సేహిణులకు.’ ” ౧౦౯

వ. అని దండనాథుల నిశ్చయించి వెండియు — ౧౧౦

క. “కురుసైన్యము నిస్సారం ;
బరయఁగ మనబలము లెల్ల నతిదృఢములు. నీ
వరవాయి గౌనక నడపుము ;
ధరణీశ్వర, సేనమొగము దైవమ నీకున్. ౧౧౧

క. నీయనుజులు దివిజులకు న
జేయులు ; ధృతరాష్ట్రసుతులఁ జెఱుచుట వేగిఁగే ?

1. ఇటను ‘కొరి...మత్సేహిణులకు’ అనియున్నది. ‘అత్సేహిణి’ × ‘అత్సేహిణి’ శబ్దము లకు సంఘర్షణ మొదవినది. చూడు-ఉద్యోగ, అ. ౧-౨౨౫ క్రింది వివరణము.
ఇచటను సాకుదొరకిన ‘కడఁగి...మత్సేహిణులకు’ అను పాఠము నే గ్రహించితిని.
2. సేనమొగము...నీకున్ = విధియే నీసేనకు ముఖము.

తోయజ నాశము గజలీ

లాయ త్తము గాదె? ఎత్తు మాహవమునకున్.*

౧౧౨

వ. అని నిర్ణయించి నారాయణుండు, నిజనివాసంబునకుం జనియె. ధర్మ తనయుండును, దమ్ములుం బ్రీయం బంది యారాత్రి సుఖనిద్రాసేసిరి. రేవకడయ పాండవాగ్రజుం డనుజ తనజ దనుజాంతక సామంత మంత్ర పురోహిత సహితంబుగాఁ బేరోలగంబున నుండి, సమస్త పరివారం బును వినఁ, గార్వంబు నిశ్చయంబుఁ దెలియంబలికి, తగువారలతో సముచిత సంభాషణంబులు నేసి, మహనీయమహిమ వెలయం, బుండరీ కాక్షుండు పనిచినట్ల పాంచాలనాథప్రముఖుల నక్షోహిణులకు నధి పతులుగా వేఱు వేఱ యభిషేకించి, శ్వేతజాతుండగుటంజేసి శ్వేతుం డనం బ్రఖ్యాతం డగుధృష్టద్యుమునకు నత్యుష్ట ప్రకారంబున నభిషేకం బొనర్చి, సర్వసేనాధిపత్యంబునకుం బట్టంబుగట్టి, యయ్యెన మండ్రీను, దక్కటిదొరలను గనుంగొని, మధురవాక్యంబుల నగ్గించి, 'కారవులతోడి కయ్యంబునకుం గురుక్షేత్రంబునకు విడియంబోదము' అని చెప్పి వారి నెల్ల ధనంజయునకుం జూపి —

౧౧౩

ఉ. "ఎప్పుడు నెయ్యడం బొదివి యిందఱకుం దగ నీవు కంటికి"

తెప్పయుఁ బోలె మా టయి, నెఱిం బను లారసి, యెజ్జుచాడ్పునం జెప్పచు, వీరిబుద్ధి గొని చేయుము కార్యము; నీకు రక్ష దా నిప్పరమేశ్వరుండు గలఁ; డిచ్చు శుభం" బని చూపె గృష్ణుని

వ. ఇట్లు గాంభీర్యమాధుర్యధుర్యం డైనయుధిస్థిరుండు వరిష్ట ప్రభువుల చిత్తంబులారాధించి, సర్వజనసమ్మతంబుగా సమరోత్సాహంబు నేసి, మహోల్లాసంబునం బ్రస్తానభేరి సఱవం బంచిన —

౧౧౪

సీ. "బీతండతాకున బీటలు వాతిన

పచ్చిగోడలనూడ్కిఁ బగిలెదెనలు,

1. ప్రస్తానభేరి సఱవంబంచిన = పయవపు న గారా చఱచుటకు - వాయించుటకు ఆజ్ఞాపించుటగా

కాగినయెసకులకరణీఁ బొరింబొరి
 శరనిధు లుప్పొంగి పొగలఁ బడియెఁ,
 'గలముపైఁ గీలించి గాలి కెత్తినచాఁప
 వోలె మిన్నంతయు బూరటిల్లెఁ ,
 గులపర్వతావళి కులిశభయంబున
 బెడరి వాపోవున ట్లెదురు సెలఁగె ,

తే. ధాత్రీ కుమ్మరిసారెవిధమునఁ దిరిగెఁ ,
 జిత్రహులభంగి నిశ్చేష్టితంబు
 లయ్యె సర్వభూతములుఁ , బ్రయాణభేరి
 భూరినిష్ఠుర ఘోర భాంకార మడరి.

౧౧౬

—: పాండవులు కౌరవులతోడి యుద్ధంబునకు వెడలుట :—

వ. ఇట్లు పృష్ఠానభేరి సెలంగిన, సకలసైన్యంబులు దండనాథ సహితంబుగా
 సన్నద్ధంబులయ్యె. మఱునాఁడు —

౧౧౭

ఉ. భూరివిభూతిఁ బెండిలికిఁ బోవు తెఱంగునఁ బాండునందనుల్
 దారును, బుత్తులుల్, హరియుఁ దమ్ముఁడు నుజ్జ్వలచారులీల శృం
 గారము నేసి, సమ్మదవికాస మెలర్పఁగ, వీరసంభ్రామో
 దారసముద్ధతిం జనిరి ద్రాపది యున్నెడ కందఱుం దగఁ. ౧౧౮

వ. ఇట్లు సని, యమ్మహాదేవి నామంత్రణంబు నేసి, తత్ప్రభృతి పుణాల్
 స్త్రీకరకలితలలి తాక్షతంబులు గైకొని, విప్రాశీర్వాదంబు లాధరించు
 చు, భద్రపాతకశ్లోకంబు లాకర్ణించుచు, శోభనపదార్థంబులు గనుం
 గొనుచు, నాంగికమాంగల్య సూచకంబులు నేకొనుచు వెడలునప్పుడు—

1. కలము పైగీలించి = ఓడమీద నెక్కిల్చి. 2. వాపోవున ట్లెదురు సెలఁగె = అతడు
 నట్లు మార్పొరగె,

క. తగుశంఖ కాహళాదిక

మగుమంగళ తూర్వసంచయము గంభీరం
బుగ మ్రోసె జయముఁ దెలుపుచు
జగతీశ్వరుమ్రోల నాకసము క్షియకొనక.

౧౨౦

క. మనుమని జయప్రియాణం

బనుమోదింపంగ నానుధాంతుఁడు సనఁదెం
చినకరణి, గొడుగు కుంతీ
తనయాగ్రజుమ్రోల నతిసితప్రిభ నొప్పెన్.

౧౨౧

వ. అట్టియెడ నమ్మహివల్లభుండు -

౧౨౨

క. ఉచితగతిఁ జేరి వంది

ప్రచయము గీర్తింప నెక్కె రథ ; మం దొనరన్
ఖచియించిన వజ్రంబుల
రుచులను బాలు పారు నీవీరులు బెరయంగన్.

౧౨౩

వ. తదనంతరంబ-

౧౨౪

సీ. వక్షస్థులంబున వనమాలగొలంగ,

²వెలిమావుగడలవాగెలు ధరించి,

నొగలపై హరి యొప్ప, నగచరకేతువు

మెఱయంగ, నరదంబుమెఱుంగు లడర,

దివ్యకిరీటంబుదీ ప్థులు భూనభోం

తర మెల్ల గలయంగఁ బరఁగుచుండ,

గాండీవ తూణయుగ్మములు పూర్వాపర

భాగంబులకు నవాభరణములుగఁ,

1. నీవీరులు బెరయంగన్ = వింజామరములు చేరఁగాన్. 2. వెలిమావుగడల
వాగెలు = తెల్లగుఱపుజతల పగ్గములు, 3. నగచరకేతువు = కపిధ్వజము.

తే. దెలిమొగంబుతో నల్ల నేతెంచి యొక్క
 పార్వమునఁ బొడసూపి, భూపతికి మొక్కి,
 దేవదత్తంబు పూరించె దేవదేవు
 పాంచజన్యంబు మున్నుగా ఫల్గునండు.

౧౨౫

శా. భీముండుం గవలుం గుమారులును సంప్రీతిగ గదాద్యాయుధో
 ద్దామస్థితరుచుల్ వెలుంగ, రథసంతానంబు రమ్యోజ్జ్వల
 శ్రీమీటం దగ వచ్చి, శంఖములు గర్జిల్లంగఁ బూరించుచున్,
 భూమీశుం గని యగ్రభాగమున కొప్పుం బెంపునుం జేయుచున్—

క. నిలిచిరి. దక్కటిదొరలును
 బలుమానుసులును మహోగ్రభంగి సవరణల్
 చెలు వొంద నధిపుచుట్టన
 నలంకరించిరి విభూషణంశుచ్ఛటలన్.

౧౨౬

వ. అప్పుడు పాండవాగ్రజున కభిముఖంబుగాఁ జనుడెంచి —

౧౨౭

క. సాష్టాంగ మెఱిగి, సమరా
 వష్టంభం బొప్ప, దివ్యవాహన శ్రీలో
 త్కృష్టగతిన్ ముంగలి యై
 ధృష్టద్యుమ్నుండు వొలిచెఁ దేజోమహిమన్.

౧౨౮

వ. ఇవ్విధంబునం జారుభీషణంబుగా సన్నద్ధుండై యుధిష్ఠిరుండు గదలి
 శుభసూచకంబులు గైకొనుచు నడచె. అట్టిసమయంబున నెల్లవారి
 పరిచారకులును, శకటాది సకలసాధనంబులును, పటగృహంబులును
 మొదలుగా వలయుసమస్తవస్తువు లొడఁగూర్చి, వెడలినదండు పట
 పై సముద్రంబు గాఁపువోపుచందం బయ్యె. ఇట్లరిగి ధర్మపుత్త్రిండు
 కురుక్షేత్రంబు నడియం జొచ్చి, ఋష్యాశ్రమంబులకు దేవతాయ
 తనంబులకు నలజడి గా కుండం బరిహారంబు సేయుచుం జని, తృణ

కాష్ఠ జలసమృద్ధం బై తగియెడు సమస్తలంబున హిరణ్యతి యనువుణ్య నదిపొంత విడిదలగా నిరూపించి యచ్చో నిలిచె ; తదనంతరంబ—

తే. విడియుటకు సూచకంబుగ విష్ణుఁ డొత్తెఁ
బొంచజన్యంబు ; ధర్మజ పార్థులది
గాఁగఁ దమతమవీరశంఖంబు లెల్ల
దొరలు నొత్తిరి ; 'దివి మోతఁ దూటు గట్ట. ౧౩౧

వ. తదనంతరంబు యొక్క రమ్యప్రదేశంబున రాజమందిరంబును, నుచిత స్థానంబుల సమస్తజననివాసంబులు నై రమణీయబంధురంబును, సింధు రాశ్వశాలామాలికా మనోహరంబునం గా వీడ్కెల్ల విడిసె. వీటిచుట్టు నుం దిరిగి ఘృష్టద్యుమ్నండు సురక్షితంబు చేసి వచ్చె. రాజును దొరలును దమ్ములును సకలపరివారంబును దగిన తెఱంగున నుండిరి. నానావస్తుబహుళ సంభారంబుల మహోదారం బగుచుఁ బాండవ స్కంధావారంబు మహానీయాకారంబున నొప్పె. అంత నక్కడ—

క. చారులచే నంతయు విని,
కౌరవపతి విననియట్ల, కర్ణాదులతోఁ
బేరోలగమున విగతవి
కారుం డై, యిట్టు లనియె గర్వ మెలర్పె. ౧౩౩

క. “తనవచ్చినకార్యము, మన
మనకూలతఁ జేయ కున్న, హరి, యలుకమెయిం
జని, యప్పాండుతనూజులు
మనములఁ గిను కూనునట్టిమాటలు సెప్పె. ౧౩౪

చ. మును మనచేత భంగపడి ముచ్చిరి యుండుటఁజేసి, పాండునం దనులును నెత్తి వత్తు రుచితంబుగ ; సంగర మెట్లుఁ గల్గుఁ; బే

ద్వీప బహుస్సైన్యముల్ బయలు జేరఁ దగ్గ విడియింత మెల్లి దం
డని పురిఁ జాటఁ బంచి, దొర లందఱకుఁ బడి సేయుఁ డేడ్డెఱఁ.

ప. మనకు విడిదల కురుక్షేత్రంబు" అని పలికి, దుశ్శాసనుం జూచి;
"నీవు గర్జించును గాంధారపతియును సమస్తంబును సమకట్టుం"
డనుటయు, వారలు ప్రియంబునం బని పూని వెడలి, దండు సాటించి
తగువారల కెల్ల నెఱింగించి పుచ్చిరి. సకల పరివారంబును బ్రమో
దంబు నొందె. భూపల్లభుండును, గొలిచి యున్నవారలం బోవం
బంచి, వలయునెడకుం జని తగినవర్తనంబున నుండె. అట్టిసమయం
బునఁ బ్రయాణోచితంబు లగుబహుప్రకార వ్యాపారంబులయందుఁ
దత్తురు లయిన దొరల నానాచేష్టితంబులను, గరి తురగ రథంబులకు
సవరణలు సమకూర్చు చతుర పరిచారకుల సంభ్రమంబునను, వివిధా
యుధంబులు రవణంబులుగా నాయితంబులు సేయఁ బ్రవర్తించుపదాతి
వర్గంబుల సంరంభంబునను, నయ్యెనరకులు పయనంబున కనువు సేయు
బలుమానుసుల తిరుగుడుపడుటనుం, బురంబు సహరోత్సాహ చం
ద్రోదయంబునకు మహార్ణవం బై, ఘూర్ణిల్లు చుండె. అపరదిన
ముఖంబున—

౧౩౬

క. త్వరితగతి సమయసముచిత

కరణీయము లాచరించి కమనీయాలం

కరణోజ్జ్వలుఁ డై యెలమి

గురుగా జేతెంచె గొలువు కూటంబునకుఁ.

౧౩౭

ప. వచ్చి దుశ్శాసనప్రముఖ నిఖిలసహోదర పరివృత్తుం డై యురేడి —

1. దొరలందఱకుఁ బడిసేయుడు = ...కట్టడ, ఎచ్చరిక సేయుడు.

బడి = (డి. అపదము. భావార్థ మందువచ్చు నొకప్రత్యయము: ఏలుబడి, పలుకుబడి, మొ॥) దిట్టము, కట్టడ, ఎచ్చరిక, క్రమము, సాధకము,

—: మర్యాదనుడు దోషప్రభృతుల సేనాపతులం జేయుట :—

సీ. అరిభయంకరుండు దోషాచారుడను, రణో
 త్సహలంపటుండు రాధానుతుండు,
 శరత స్తవేది యశ్వత్థామయును, భూరి
 బాహావిలాసుండు బాహ్లికుండు,
 కౌరవై భవశాలి శల్యుండు, ధైర్యసం
 పన్నిధి గృపుండును, బ్రకటశక్తి
 సారదుర్జయమూర్తి భూరిశృవుండును,
 దర్శిజ్ఞులుండు గాంధారపతియు,

తే. నుగ్రతేజుండు గృతవర్మయును, బ్రతాప
 ఘనుండు గాంభోజుండును, బరాక్రమధనుండు
 సింధురాజును బతులుగాఁ జేయఁ గోరి
 'కొనఁగఁ దగువార లగుదు రక్షిహిణులకు.

౧౩౯

చ. అని మది నిశ్చయించి తగ నందఱు బిల్వంగఁ బంచి, వారితో
 ననిపని మాటలాడి, వినయంబునఁ బార్థన సేసి 'మీర లీ
 యొనరినపై న్యముల్ పదునొకొంటికిఁ బ్రభవ మాచరింపఁ జొ
 చ్చిన సకలంబు నొప్పు; నభిషేకము గైకొనుఁ డుత్సవంబునకా.' ౧౪౦

క. అనవుడు, నందఱు 'నా గా'
 కని సంతస మంద, నధిపుఁ డభిషేకించెకా,
 జను లెల్ల సంప్రమోదం
 బునఁ బొందఁగ, నప్పు డతివిభూతిం బ్రభులకా.

౧౪౧

వ. ఇట్లు మహామహిమ వెలయ నక్షోహిణీనాయకుల సమకట్టి, రారాజు
 పితౌమహు పాలికి వారిం దోడ్కొని చని, నవినయంబుగా నతనికిఁ

1. 'కొనఁగ...రక్షిహిణులకు'—దీనికిఁ బాఠాంతరము దొరకదు. 2. వారితో నని
 పని మాటలాడి = యుద్ధముంగూర్చిపని.

బ్రాహ్మణులు నేసి, వారలంజూపి, 'వీరల మనయఁజూహింతులు పదు నొక్కొంటికిం బతులఁ గావించితి; ఇన్ని సైన్యంబులు నొక్కలావున వర్తించు చందంబు సూచింపవలయు' నని చెప్పుచుఁ జేతులు మొగిది యిట్లనియె :

౧౪౨

చ. "నెఱిఁ బడి యాజి నీ మొనలు నేరవు గూడి తగం జరింప; నిం దఱమన సొక్కఁ డై చనక తప్పఁ గదా! బహుదేశవాసు లం దఱకటి నేయుచో వెరవు దప్పక చెల్లుట యెల్లుగల్గు! ఇత్తెఱఁ గొకచాలువానిఁబుట్టిర్పనఁ గాక పొసంగ నేర్చునే? ౧౪౩

ఆ. "అమరసేనలును దమంతన వర్తింప నేర కునికి నాకుమారు మొగము గా నొసర్ప వలసెఁ గాదె? సమస్త నే నలను నీవ యరసి నడపవలయు.

౧౪౪

క. తారలకుం జంద్రునిగతిఁ,
శారవులకు మేటి వీవ కావున, నీ వీ
భారంబు వూని మముఁ గడ
చేరుపఁ దగునెమ్మొయిల బ్రసిగ్ధచరిత్రా.

౧౪౫

తే. సర్వసేనాధిపత్యంబు నిర్వహింప
నీవు దక్క, నిం దొక్కడు, నీవ యరసి
చెప్పుమా కలఁడేని? రక్షింపు మమ్ముఁ,
బూని వట్టంబు దాల్పుము, పొడిచి గెలుము."

౧౪౬

1. తా. ఈసేనలు ఒకపక్షతినఁగూడి అనువుగా యుద్ధరంగమునఁ జరింపఁజూడఁగల్గు. ఈ సేనలలోని ఇందఱమనము ఒక్కరికిగా నుండక తప్పనేరెదా! పెక్కుదేశ ములవారు గూడి ఒకపని నేయునెడ వెరవుతప్పక ఎల్లు సాగఁగలదు!— వెరవు దప్పకుండునా? ఈమనపూని ఒకసమగ్ధుని నేతృత్వము — మేలిశక్తియు లేనిచో అనుకులపడ నేర్చునా?

2. తా. నిర్భరసైన్యములును తమంతఁ దాము వర్తింపఁ జూడఁగ మండుటచేతనే అనుమర స్వామి ముఖముగా— నేతృత్వమున నడవ వలసెఁగదా!

వ. అనిన విని, గాంగేయుండు గాంధారేయున కిట్లనియె : ౧౪౭

ఆ. “మీరు, బాండు సుతులు నారయ నాశాక్క
రూప; కార్య మున్న హాపువలుక
వలయు; గయ్యమైన వత్తు; మీలోన నా
యునికిచందమునకు సుచిత మిదియ. ౧౪౮

క. సేనాధిపత్యమును దగఁ
బూనెద; నను మార్కొనంగఁ బురుషుల నుద్విం
గానఁ; గిరీటికి నొక్కని
కే నోర్వ; నతండు శరము లెక్కు డెఱుంగున్. ౧౪౯

క. పెఱవారి నెల్లఁ దర మిడి
నఱకుదుఁ; బాండుక్షీతీశ నందనులను రూ
పఱ సేయం జే యాడదు;
దఱుమరు నామిఁద నత్తుదగ్రీత వారున్. ౧౫౦

వ. అప్పటికిఁ దగినభంగి యయ్యెడు. అది యట్లుండె” ననిపలికి మఱియు
నిట్లనియె : ౧౫౧

ఆ. “మున్ను కర్ణునొండె, నన్నొండెఁ గయ్యంబు
సేయఁ బనుపు; ఖట్లు సేయువాడ
వైనఁ గాని, సకలసేనాధిపత్యంబుఁ
బూన సేరఁ జుమ్ము భూపతనయ!” ౧౫౨

వ. అనినం గర్ణుండు కౌరవపతితో నిట్లనియె : ౧౫౩

క. “ఇప్పుడు గొత్తగ దీనిం
జెప్పంగా నేల? మున్న చెప్పితిఁ గాదే;
‘యెప్పుడు భీష్ముండు వడు, నే
నప్పు డనికి వచ్చువాడ’ నని నభలోనన్.” ౧౫౪

ఆ. అనిన, 'నట్ల కాక' యని సర్వసేనాధి

పత్యభారపట్టబంధమునకు

నియ్యకొనియె భీష్ముఁ డయ్యగ్గలికఁ గొని

యాడె విభుఁడు పృముదితాత్ముఁ డగుచు.

౧౫౫

క. భేరీ మృదంగ శంఖ కు

లారవములు సెలఁగఁ జేయుఁ డని పనిచి, మహా

దారపతాకాద్యుత్సవ

గౌరవములు నడపె నెల్ల కడలం బురిలోక.

౧౫౬

వ. ఇట్లు పట్టణాలంకారంబు సంఘటించి, రత్న కాంచన కలధౌతమయంబు

లగు కలశంబులఁ దీర్థ జలంబులు దెప్పించి, మణిప్రకరంబునఁ, గునుమ

నికరంబున, 'మంగళతరు త్వక్ప్రచయంబున మహాషధినిచయంబున,

విహితమంత్రంబుల, నుచితతంత్రంబుల, ఋత్విక్పురోహిత సహితుం

డై తత్సంస్కారప్రకారం బాచరించి -

౧౫౭

క. "గురుఁడును గృపుఁడును లోనగు

గురు లనుమోదింప, బాష్ణికుండు మొదలుగాఁ

గురుజాతి యెలర్పఁగ న

న్నరపతి భీష్మాభిషేచనం బొనరించె.

౧౫౮

తే. ఇవ్విధంబున నభిషేక మెలమిఁ జేసి,

పరమభక్తి నక్షోహిణీ పతులఁ జూపి,

'వీరికిని సైన్యములకును మీర యొడయ'

లనుచుఁ బట్టంబు గట్టె శంతనతనూజు.

౧౫౯

క. అక్షతిఁ బాషాణంబులు

నెత్తురు నెమ్ములును గురిసె ; నిష్ఠురనినదా

1. మంగళతరు త్వక్ప్రచయంబున = గోరొచనము, జమ్మి, తెల్లవన, సదావ, మారేడు, రావి మున్నుగా మొక్కలతోక్కలును.

యశ్చ మయి నభము పిడుగుల
మొస్త్రంబులు వడియె నగరిమున నెల్లడలక.

౧౬౦

క. దానికి జను లుత్సాహ వి
హీనతఁ బొందంగఁ, శౌరవేంద్రుఁడు నానా
దానాదు లయినశాంతి వి
ధానము లొనరించి యాన తత్పరమతి యై.

౧౬౧

క. తల్లియుఁ దండ్రియు వెఱుగునఁ
బుల్లవడక, వారికడకుఁ బోయి, తడయఁగా
'నొల్లక పయనపువీడ్కో
లెల్లం దనయిచ్చ నడపి యేడ్డెఱ వెడలెన్.

౧౬౨

తే. వెడలి, తమ్ములుఁ, దగువారు, వివిధభృత్య
గణముఁ, దానుచు నేల గొక్కవలఁ గనలి,
రాజరాజు, గాంగేయుఁ బురస్కరించి
కొని, సముద్రతి నడచె దిక్కులు వడంక.

౧౬౩

వ. నడచి కురుక్షేత్రంబు దక్షిణం జొచ్చి, యం దొక్కరమణీయ ప్రదేశం
బు విడివలగా నిరూపించి నిలిచి, భానుసూనుండుచుం దానును మెలంగి,
యెల్లవారిని విడియించి, నడుచు నిజనివాసంబు గావించినఁ, శౌర
వేశ్వరు స్కంధావారంబు వారణపురంబున నెవ్వ రెయ్యడ వసియింతు

1. 'నొల్లక పయనము పీడ్కోలెల్లను దనయిచ్చఁదెల్పి యిట్లనియెఁ దగక.'

౧ 'గెలుపును నమ్మ దీవింపవలయు నమ్మ' యనుచు గాంధారి కెఱిగి తా విన్నవించు
నెడట ధర్మంబుగలను తావట నెనఁగు జయము సిద్ధంబటంచు నాసాధ్యి వలికె.

౨ 'గెలుపును నమ్మ దీవింపవలయుఁదల్లి' యంచు గాంధారికి నొక్కిక్కి వివతుడైన
నెచ్చటను ధర్మముండు తా నచ్చటికిని జయముగునటంచు నప్పు డా సాధ్యియనియె.'

పైరెంటు మొదటి దొక తాళపత్ర పృథియందుమాత్రము గలను. రెండవ
పాతము ముద్రితప్రతులలోఁ బెక్కింటఁగలను.

రాచంపంబున నందం బై యొప్పె. ఇట్లు ¹రెండువీళ్లును సన్నద్ధంబు
లైన సమయంబున — ౧౬౪

ఉ. సంధికి నేఁగి కార్యము పొసంగక ²కృష్ణుఁడు రాకయున్, సుహృ
ద్బాంధవసంఘయు క్తముగఁ బాండవ కౌరవవీరు లష్ట ది
క్ష్సింధురకంధరంబు లడఁగించు బలంబుల పెల్లుతోడ గ
ర్వాంధత నాజి కెత్తుటయు, నా బలభద్రుఁడు విన్ని నార్తుఁ డై.

—: బరిరాముఁడు పాండవుల వీడ్కొని తీర్థయాత్ర వోవుట:—

వ. కతిపయవరివారంబు పరివేష్టించి రయంబునం జనుడెంచి, సముచిత
ప్రకారంబున ధర్మనందనుఁ బేరొలగంబునం గని, సంభ్రమాల్లింగనా
సనార్ఘ్యపాద్యంబుల నతనిచేత సంభావితుండయి, దామోదర భీమా
ర్జున నకుల సహదేవుల యభివాదనంబు లాదరించి, పాంచాల విరాట
ప్రముఖు లగుతగు పారలవినయంబుల నభినందించి, యాదొరలతోఁ
దత్కాలయోగ్య మిత సంభాషణంబులు సేసి యనంతరంబ వారల
కిట్లనియె: ౧౬౬

క. “కౌరవ పాండవు లెంతయుఁ
గూర్చిత వాటించి, బంధుకోటికి నిఖిలో
ర్వీరమణులకుం జేటుగఁ
బోఁడికిఁ దెగి; రెట్టిఘోరపుంబని! యగునే! ౧౬౭

తే. ఇట్టి దానికి నోర్వక యెన్నఁడేనిఁ
గృష్ణతోడ నేఁ జెప్పితిఁ గినిసి ‘యిరుదె
ఱంగువారికిఁ దగఁ జెప్పి సంగతంబు
సేయు’ మని; యెంత సెప్పినఁ జేయఁ డయ్యె, ౧౬౮

క. పలుకులపొం దెఱుంగని వా
రిలఁ బూజావాక్యములఁ దిరం బై తనకుం

దెలుపం దగదే? ఏ మని

యలుకమెయిన్ సంధి చెఱిచి హరి యేతెంచె?

౧౬౯

తే. వీరు వారును సంబంధవిషయబంధు

లగుట సరి గాదె హరికి? దా నర్జునునకు

బక్షపాతంబు నేయుట బాండవులను

బెట్టుచోటులు గానక పట్టి క్కాలు.

౧౭౦

ఉ. కావున, వీరికి జయము గల్గుట నిశ్చయ మెల్లభంగులం ;

జావు నిజంబు వారికి ; నసంశయ మై యిటు లుండ, దీని నె

ట్లే వినఁ జూడ నేర్తు? దగ నింతప్రవీణుల నేన చేసితిం

జావె నుయోధనుం, బవనసూనుని! 'నాండోరుఁ జంపఁ జూతునే?

క. హరి యెఱుంగని చక్కటియుం,

బురుషార్థము నా కెఱుంగఁ బోలునె? ఈ ని

ష్ఠరత వినఁ జూడఁ జాలక

సరస్వతీతీర్థమునకుఁ జనియెడు బుద్ధి-

౧౭౧

చ. మీకుం జెప్పి పో వచ్చితిఁ ; బోయి వచ్చెద * నని పలికి బలదేవుండు

వానుదేవ ధర్మపుత్రు లొడంబడి యనుపఁ దీర్థయాత్రవోయె. తద

నంతరంబ -

౧౭౨

—: రుక్మి పృతాంతము :—

సీ. కృష్ణునిదేవి రుక్మిణిసోదరుండు , రుక్మి

యనువాండు , బలవిక్రమాన్వితుండు ,

శూర గాండీవ విజయములు నాఁ గల

దివ్యచాపములఁ దృతీయ మైన

1. ఒండోరుఁ జంపఁ జూతునే = ఒక్కఁడు మఱొక్కని...? 2. హరి...చక్కటి యుక్ = ...వ్యాయమును.

చాపంబు గలవాఁడు, సైన్యసమేతుఁడై
 చనుదెంచి ధర్మజుఁగని, తదీయ
 సత్కారములుగాంచి సముచితాసనమున
 నుండి, యక్కొలుపున నున్నవీరు

ఆ. లెల్ల వినఁ, గిరిటి కిట్లను : “ సమరంబు
 సేయ వెఱచితేనిఁ జెప్పు ; నాకు
 నెదురు లేరు జగతి నెవ్వరు ; నీకుఁ దో
 డ్పడి జయింతు నెట్టివగఱ నైన .”

౧౭౮

వ. అని తన్ను నాక్రిమించి తనతోఁబుట్టువు రుక్మిణిఁ గొనివచ్చిన యా
 కృష్ణుని సన్నిధి నసిగ్గులేక యాజిన మాటలు విని, చిఱునవ్వు నవ్వు
 చుం గవ్వడి యతని యాననం బాలోకించి —

౧౭౯

తే. “ చెనసి గంధర్వసేన నిర్జించునపుడు,
 మత్స్యనాథుగోచగంబు మరలఁ దెచ్చు
 నెడను దప్పె ! నీకందువ యెఱుంగనైతి ;
 నింక నాఁగాని తోడు గమ్మెచటి కైన .”

౧౮౦

వ. అని యతని యుత్తరమునకుఁ దగినయట్లు పలికి మఱియును —

౧౮౧

క. “ మున్నే నసహాయుడ నై
 చన్నకడం జనఁగ నైనచందం బయ్యెన్ ;
 వెన్నుఁడు దోడు గలఁడు ; వెఱ
 వెన్నుండును వలవదింక సేమిటి కైనన్ .”

౧౮౨

చ. వెఱచితి రాఁ గదే యనిన వెండి కదా పగఁ దీర్తు నీవు ; నా
 వెఱ పెటు లున్న నీరథిక వీరులు వాపెద ; రొల్ల నిన్ను ; నీ
 యుఱుకడ కేగి తోడుపడు మొడ్లకు నెవ్వరి కేని” నన్న నే
 డ్డెఱ నతఁ డేగి కౌరవపతిం గని యట్టుల బెట్టు వల్కినన్ .

౧౮౩

1. నీకందువయెఱుంగనైతి = నీ సామర్థ్యము... 2. నీ యుఱుకడకేగి = నీకుఁ దగినచోటికిఁ బోయి.

క. ఆతఁ డివి యేటి మాటలు !

నీతో డగు టొల్లఁ బా' మ్మనిన, రుక్మి వృథా
యాతా యాసవిష్ణుం

డై తనపురమునకు మగుడ నరిగెం బెలుచక.

౧౮౦

తే. ఇట్లు బలదేవ రుక్మల కిద్దఱకును

గయ్యమునకు సన్నాహంబు గలుగదయ్యె

గాని, తక్కులోకమ్మునఁ గలుగునృపతి

కోటి యిరువాఁగునందును గూడె ననికి.

౧౮౧

వ. అట్టియెడ నిశానమయంబున ధృతరాష్ట్రుండు సంజయు రావించి
యిట్లనియె :

౧౮౨

క. “ బవరము గీ డని యెఱుఁగుదు ;

నవినీతుం డై నకొడుకు నదలిచి యుడువం

దివిరియు నోరాడమి డై

వవశం ! బప్పనికి మనకు వగ పిం కేలా ?

౧౮౩

క. ఎయ్యది గా నున్నది యది

యయ్యెడుఁ ; జేయునది గలదె ? అవనీశులకుఁ

గయ్యానఁ జచ్చుటయు మే

లయ్యెప్పుట లెస్స గాక ! అది య ట్లుండెక.

౧౮౪

వ. రెండువీళ్లును గురుక్షేత్రంబున విడిసినవిదవం బుట్టినవిశేషంబులు గల
వేని నెఱింగింపుము”

౧౮౫

—: సంజయుండు ధృతరాష్ట్రుని కులాకుండు పాండవుల నాడినమాటలు నెప్పుట :—

తే. అనిన, సంజయుఁ డిట్లను “ నకట ! కొడుకు

మీఁదఁ దప్పు పెట్టెదవు ! నీమీఁది కొఱత

నీకుఁ గానంగవచ్చునె ? నీ వెఱుంగ

కుండఁ బఱచెనె యాతండు పాండుసుతుల ?

౧౮౬

వ. ఆపని గడవంబడియె. వార్తలు వినియెడ వేని వినుము. దుర్యోధ
నుండు దుశ్శాసన శకుని కర్ణులతో విచారించి యులూకుం బిలిచి,
'నీవు వోయి పాండవులం గని వానుదేవునన్నిధిని బాంచాల విరాట
ప్రముఖులు వినఁ బలుకు' మని పరుసని మాటలు గఱిపి పుచ్చిన,
నతండును — ౧౮౭

క. చని కొలువున ధర్మసుతుం
గని 'దుర్యోధనుండు సెప్పఁగా నను నియమిం
చినమాటలు గొన్ని గలవు;
విను మలుగక' యనిన, నతండు విని యి ట్లనియెన్ : ౧౮౮

ఆ. "నీకు వెఱవ నేల? నిన్న నాబుద్ధిమం
తుండు సెప్ప మనిన తులువమాట
తెన్ని గలవు, వాని నన్నింటి ననుమాన
మింత లేక యాడుమెల్ల వినఁగ." ౧౮౯

వ. అనిన నులూకుం డి ట్లనియె : ౧౯౦

నీ. "కయ్యంబునకుఁ పెద్దకాల మేనియుఁ బూచి
పట్టి వచ్చితి కడుబరవసమున;
సంజయుతో మీరు శంక లే కాజిన
యెక్కుడుమాటలు పెక్కు గలవు;
భూమిభాగము గోలుపోయినయలుకకు,
ద్రౌపదిఁ బఱచినదై న్యమునకుఁ,
దగ మంచిబంట వై, 'తఱి యిది బాహుబ
లాశ్రువిద్యలు సూప' నని తలంచి,

ఆ. నిలువ వలయు. నీకుఁ గలవారి నెల్లను
గూర్చి మోహరించికొని, కడంగి
నడవు సమరమునకు; వెడజంకఁ బో దింకఁ
డప్పఁ గుంకలేడు; తఱికిఁ జొరుము, ౧౯౧

క. ఆతతబలుఁ డగుభీష్ముని

చేతి బలువు, దోణునంపసెల లవియుటయుం,
జూతు రటు రండు, కృష్ణుని
చేతన సకలంబుఁ జక్కఁ జేసికొనుండీ!

౧౯౨

క. నా దిద్దటవాలమ్మల

బారిం బడి యర్జునునకు బ్రదుక వశమె? మీ
వా రెల్ల నెఱుంగరె య
వీరులదివ్యాస్త్ర శస్త్రవిభవ సమృద్ధిల్!”

౧౯౩

వ. అని భీమసేనుం జూచి -

క. “ఈ వాయుపుత్రిఁ, ‘జాజిం

ద్రావుదు నే దుస్సనేనురక్తం’ ఓనియెం!

ద్రావఁగ శక్యం బేనిం

ద్రావు మనఁ రాదె యింకఁ దడ వేమిటికిఁ?”

౧౯౪

క. విను, నూతికప్పవిధమున

నిను నీవ యెఱుంగు; డెఱుంగ నేరవు గర్వం

బున నావలికొలఁది: రణం

బున నొకమరి ఘ్నెవడక పో నేర్చెదవే.*

౧౯౫

వ. అని పలికి సవ్యసాచిం జూచి -

౧౯౬

తే. “ వినుము, గాండీవ మనునొకవిల్లు దాటి

పొడవు గలిగియుఁ, గృష్ణుండు వూని తోడు

గూడుకొని వచ్చుటయు నెఱుంగుదుము! వీని

కెల్ల శంకించి భూమి పా లీము గాని -

౧౯౭

క. పవనజుగదయును, నీగాం

డివమును నెట వోయె, నంగడికిఁ బొంచాలిం

దివిచికోని వచ్చునెడఁ? బరి

భవ మెటుఁగవె, బీర మేల పలుకుదు తోడ్పాట్? ౧౯౯

చ. వలలుఁ డనక విరాటుకడ వంటలవాఁ డయి భీముఁడుకొ, బృహ
న్నల యన నాఁడువేడి వయి నాన యొకింతయు లేక నీవు, న
గ్గల మగుదైన మొంది కడుఁ గాతీయ వొందితి రుర్వి యేలునా
సలఁ బడి; నవ్యసాచి, యిది శౌర్య మొ బాహుబలంబొ చెప్పమా?

ఉ. మాయలు నింద్రజాలములు మాధవుఁ డిందును గొన్ని వన్నినక,
'వాయపురజు లెప్పుడు నవారణ నీ వెటు లాడితేనియుక,
వేయుచు నేల, పాదలును విష్ణులు నేఁబదివేలా వచ్చినం
జేయుదు మేము గయ్య; మొకచీరియు సంపదఁ బంచి యిత్తుమే?"

వ. *అనిన, భీమాక్షున నకుల సహదేవు లొండొరులం జూచుచు నాననం
బులు చలింప, మొగంబులు జేవుతీంపఁ, గోధాయ స్తచిత్తు లై
యున్నం గనుంగొని, సవ్యుచు నారాయణుం డులూకున కిట్లనియె:
“నీవువోయి నుయోధనుతో నెల్లవారును విన నిట్లనుము? ౨౦౨

తే. బవర మెల్లియ; బిరుద వై బరవసంబు
గలిగి చావుము; చావక తొలఁగరాదు

1. వాయపురజులు = వ్యర్థప్రలాపములు. వాయము = (దే. విణ) వ్యర్థము; పొల్లు.
ప్ర. గాయపు రజులేల - మార్కండేయ. ఆ ౪.

* పై 201 వ పదసమనకును 202 వ పద్యమునకును నడుమ వ్రాతప్రతులఁ గొన్నింటగల
పాఠము

వ. “అని నకులుం జూచి

క. దామగ్గింధి యనం గా మోమిడికోని విరటు గుణములఁ బట్టుచు నీ
వామెయినుండితి రాజ్యము పై మమతను గాక, నీకుఁ బొరుషమదియే?

వ. అని సహదేవుంజూచి.

క: జెడ తంత్రిపాలుం డనఁ గడుహీనత విరటు పసులఁగాచితి వా నీ
ప్రదమి గలదేమె యనుమా సడికోర్చితిగాక; నీకు శౌర్యముగలదే!”

కృష్ణసారథికం బగుజ్ఞస్థురథము
దొడరి నీ వెందుఁ జొచ్చినఁ దోన జొచ్చు!

౨౦౩

క. రిక్షలు రజ్జెడువారడే
మత్తగజాయుతబలుండు మారుతి! అని ను
దృష్టైతఁ డగుదుస్సనేనని
నెత్తు రురము వ్రొచ్చి తావు నీవుం జూడక."

౨౦౪

వ. అని యిట్లు హరి పలికినయనంతరంబ యర్జునుం డులూకున కి ట్లనియె:

క. "వారు గలరు, వీరు గలరు
పోరికినని చెప్పె దీవు పొం గారుచు! మీ
వారిని మిమ్మును రేపు గ
దా యా పేర్పడఁగఁ జూచెదం 'గితవసుతా'!

౨౦౬

చ. తనభుజశక్తి లేక యొరు దర్పము యూఁది పరాక్రమింప వ
చ్చిన నది 'సెల్లునే? కులవిశిష్టుని సువ్రతు వృద్ధ నార్య భీ
మ్మని నెనకొల్పి, 'నేనలకు ముఖ్యుడ వీ' వని యుబ్బఁ జేసి, యీ
సునఁ దలపెట్టి చంపికొనఁ జూచె సుయోధను; డింత నే మగున్!

చ. తనతలఁ పెట్లు భీష్ముభుజదర్పము లోకముకంటె నెక్కు; డీ
తని నొకభంగి నండగొని తప్పదు చావున కంచు నున్నవార;
డనిఁ దొలుముద్ద గొందుము రయంబున నాతని; వెండి దోఁబులం
దునుముదు; మడ్డు నూతనుతుఁ దోలుదు; మంతట నానమాలెడున్!

క. తినుజులఁ తనుజుల చావులు
గనుఁగొని, మఱితాను భీముగదచే నిలఁ గూ
లిస యప్పుడై న దుర్యో
ధనుఁడు మదిం దలఁచుఁ గాక తనదుష్కృతముల్!

౨౦౮

వ. అది యట్లుండె, నీవు వేగ పోయి రేపకడయ మీరాజుం గలనికి నడ పింపు” మనియె. అప్పుడు ధర్మనందనుం డులూకునకుం దాంబూ లాభరణంబు లిచ్చి వీక్షుకొలిపి, ధృష్టద్యుమ్ను నవలోకించి, ‘యెల్లి గయ్యం బని మన సైన్యంబుల కెఱింగించి సర్వసన్నాహంబులు సమ కట్టు’ మని పనిచి, కొలువు విరిసి చనియె. ధృష్టద్యుమ్నుండును ‘దోమలం దోడరం బడసితి’ నని యుబ్బుచు వెడలి, భీష్ముం డలపడఁ గంటినని పొంగు శిఖండి దోడుగా, రాజుశాసనంబు నిర్వర్తించె. ఇట యులూకుండువచ్చి దుర్యోధనుం బేరొలగంబునం గని, యతనికిఁ గృష్ణార్జునుల పలుకు లున్నచూపు విన్నవించిన, నతండు కర్ణదెసఁ గనుంగొని, ‘నమస్త సేనలకు రేపు బవరం బనిచెప్పి పుచ్చుము. సకల సాధనంబులు నాయితంబులు సేయుము’ అని పనిచిన, నతండు నట్ల చేసె. ఇట్లుభయకటకంబులు రణంబునకు నుత్సహించి విజృంభించి యుల్లసిల్లె ననిన, ధృతరాష్ట్రుండు సంజయున కిట్లనియె :

క. “వినుము, హరితోడు గలయ

ర్జును గెలువ నదీనుతునకుఁ జొప్పడునే? యా

పని నిలుపు; ములూకుని చె

ప్పినమాటల కేమియనిరి పిదపఁ గొలువునన్ ?”

౨౧౧

వ. అనిన విని యంబికానందనునకు సూతనందనుం డిట్లనియె : ౨౧౨

ఆ. “అయ్యులూకు పలుకు లన్నియు విని భవ

త్తనయుతోడ నిట్లు లనియె భీష్ముఁ :

“డేను గలుగ వెఱవ నేటికి? సేనలఁ

గాతు నీవు మెచ్చఁ; గౌరవేంద్ర.”

౨౧౩

క. నడిపింపఁగఁ బొడిపింపఁగ,

‘నడమడు వై కలఁగినప్పు డేర్పఱుపఁగ నేఁ

1. ఎడమడువై ... నేను = వ్యత్యస్తమై కలగ వడినపుడు విశదీకరింప నేనంతయు నేర్చు.

గడు నేర్తుఁ ; బేర్చునాడగు

కడిమియ నీసైన్యమునకు గాసెన గాదే!"

౨౧౪

క. అనినం, గురురా జిట్లను :

"వినుము, పితామహ, మహాస్త్రవిస్తములనఁగాఁ

జను నీవును నాచార్యుం

డును గలుగఁగ నాకు నెన్నఁడును వెఱ వెలా?"

౨౧౫

తే. ఏను గంధర్వ కిన్నర దానవాది

దివ్యభూతంబులకును భీతిల్ల ననినఁ

బొండుపుతుల మాత్రకు భయము నాకు

నెక్కడిది ? వేల్చిడిన వారియుక్కు మడఁతు."

౨౧౬

— : భీష్ముండు కారవసేనలో నశిరభమహారథాదుల నిరూపణంబు నే యుట :—

వ. అని పలికి మఱియు నిట్లనియె :

౨౧౭

క. "నీయందు వారియందుం

జేయం గలమానుసుల విశేషంబులఁ జి

త్తాయ స్తంబుగఁ జెప్పము ;

నీయెఱుంగనియవియు లేవు నిక్కపుఁ దరమున్."

౨౧౮

క. అనవుడు, "నీ విట్లడిగిన

విని యూరక యుండఁ దగదు ; విను మేర్పడ నె

ల్లను నున్నరూపు సెప్పెద

మనీవారల వారివారి మానము లధిపా."

౨౧౯

వ. అని గాంగేయుండు మఱియు నిట్లనియె :

౨౨౦

1. బేర్చు...గాసెనగాదె = రెగిన నాపరాక్రమము నీసైన్యమునకు కవచము గాదా!

2. వారివారి మానములు = .. తరతమములకొలమలు.

సీ. “నీ వతిరథుండవు; నీ తమ్ము లందఱు
 సమరథ శ్రేష్ఠులు, సమరమునకుఁ
 బరునని వీరులు, పాంచాలసేన ని
 ర్జింతురు; నను నేన చెప్పికొనఁగ
 నేర; నాయెడైన మీ రెఱుంగుదురు. భో
 జాగ్రణి కృతవర్మ యతిరథుండు,
 దృఢవేధి; యాతండు దీర్ఘ నెంతటిపని
 యైనఁ గైకొని. శల్యుఁ డతిరథుండు,

ఆ. వాసుదేవుతోడి యీసువాఁ, డల్లుర
 విడిచె నిన్నుఁ గూడి. విక్రమమునఁ
 బేరుకొనఁగఁ జాలు భూరిశృవుం డతి
 రథుల మొదలి, యనికి రక్కండు.

౨౨౦

క. విను, సైంధవుండు మహారథుఁ,
 డనిఁ బోక పెనంగు; నతని నాద్రావిడికి
 పెను పఱఁ బఱచిరి కుంతీ
 తనయులు; వారల కెదుర్పఁ దపముంజేసెన్.

౨౨౧

వ. కాంభోజరాజగు నుపక్షిఁబుండు సమరథుండు. ఇతనిపాల రథ బృం
 దంబులు మేలుగలుగుఁ; బాండవబలంబులం గలంచు. మాహిష్మతీ
 పతీయగు నీలుం డతిరథుండు. ఇతనికి సహదేవునకుఁ దెగనిపగ యై
 యుండు; దానం జేసి యాలంబున నోల మాసగొనండు. అవంతి
 దేశాధీశులగు విందానువిందు లగ్ధరథులు; పరస్పర స్నేహంబున
 సాహసీకు లై యొకల్లోకల్లం బెట్టి పోవక పోరుదురు. త్రిగర్తవతులు
 దోడంబుట్టువు లేవురును మహారథులు; గోగ్రహణంబునం బడినబన్నం
 బుఁ బాపికొనం గడంగుదురు; వీరికి భుజబలం బగ్గలం బై యుండు.

క. సమరభుండు, బిరుదు, లక్షణ

కుమారకుం డేచి మొసలఁ గోల్తల నేయున్ ;

మిము నెల్ల మిగులు భుజగ

ర్వము మదముం గలఁడు ; కొనఁ డరాతుల నధిపా. ౨౨౮

వ. బృహద్బలుండు సమరభుండు ; గోనలబలంబులతోడం గడంగి చిచ్చు

నుం గరువలియునుం గొని తాఁకు. దండధారుండు సమరభుండు,

నేనవటపు గలండు ; బెట్టిదంబుగాఁ గయ్యెంబు నేయు. ౨౨౯

తే. అతిరథో స్త్రముఁ డివ్వేటియందుమేటి

కృపుండు ; తనపెంపువాటించి గెలుచుఁ జచ్చు

గాని, నాలుగుదెఱఁగుల నేనలకును

దివియఁ డించుకయును నరదేవముఖ్య. ౨౩౦

క. శకుని, విను, సమరభుండు ; పాం

డుకుమారులతోడ నెప్పుడుం బగ గొని 'వా

రికిఁ గీడ రోయు ; భృత్యులు

ప్రకటబలులు గలరు ; నేర్పు బవరంబునకన్. ౨౩౧

మ. వివరదివ్యాస్త్రవిదుండు, బాహుఘనుఁ, డశ్వశ్రామ, గాండీవితోఁ

బురుడింపం దగువాఁడు ; వీని కెన యీభూలోకసంచారు లె

వ్వరు లే ; రీతఁడు బ్రాహ్మణుండ ననిభావం బూనఁగా నోర్వమిం

దర మూహింపఁగ లేద కాని, జముచంపం బయ్యెడుం బోరులన్.

సీ. అతిరథో స్త్రముండు దోగ్గొనాచార్యుఁ, డందలి

యిందలి విలుకాండ్రొ కెల్ల గురుండు,

హితుండు నీ కెంతయు, నేర్చినమొన లితం

డడరినఁ జమరినయల్ల మ్మందు,

1. వారికిఁ గీడ రోయు = కీడే వెదకుచుండును.

2. తా. ఈతఁడు బ్రాహ్మణుండు గాఁడను భావమానినచో సహింపకుండుటచేత, ఇతని పామగ్ధ్యముఁజూపింప శక్యముగాదు గాని పోరులందు యమునివంటి పాఁడే.

వృద్ధని యితని భావింప రా దనిలోన
 నంగవిస్ఫురణంబుభంగి నూడ;
 'నర్జనుపైఁ గూర్చి నతని నో నేయఁడు;
 సచరాచరం బైనజగము లెల్ల

తే. నొక్కమొగ మైకడంగినఁ జక్కవఱుచు
 దివ్యబాణజాలంబుల దీటుకొలిపి;
 పాణములు డాఁచఁ; డీతనిపాటిదొరలఁ
 గాన మేరాజ్యములయందుఁ గారవేంద్ర). ..౨౨౯

క. అతిరథుఁడు బాష్టికుఁడు, విను,
 మతులితబలుఁ; డీతనియట్ల యాత్మజుఁడును, వి
 శ్చుతశక్తి సోమదత్తుం;
 డీతనికి నీతనికి సమర మెన పెండిలికిఁ. ..౨౩౦

క. అసురవరుఁ డీహాలాయుధుఁ,
 డనమానబలుండు, సమరభాగిణి, విను, పాం
 డునుతులయెడ రోషము గలఁ;
 డనంఖ్యమాయాబలమున నరులఁ గలంచుఁ. ..౨౩౧

తే. వినుము, పాన్ధ్యోతిపాధీశుఁ డనుపమాన
 శక్తి, యీభగదత్తుండు సమరథుండు;
 గజము నెక్కి తా నేనికకయ్యమైన
 నేర్పు నై రావణముమీఁద యింద్రుఁబోలి. ..౨౩౨

—: భీష్ముఁడు కన్ఱని నర్ధరథుం డని చెప్పట. :—

వ. గాంధారరాజు లగువృషకుండును నచలుండును సమరథులు; మానిసి
 తనంబును మానుసులుం గలవారు. వీరి సమరోపాయం బజేయం బైన
 యుండు. ..౨౩౩

1. అర్జునుపై...నో నేయఁడు = ...నొవ్వ నేయఁడు.

2. ఇతనికి...పెండిలికిఁ = ఈయబ్బ - కొడుకులకు సమరమనఁ చెండికినమానము.

సీ. నీకుఁ బ్రేగ్గడయును నెయ్యంపుఁజెలియు నై
 కయ్యంబునకు నెప్పు గాలుద్రోవ్వఁ,
 బాండుపుత్తులతోడివగకు ని న్నెనకొల్పఁ,
 గొలువున రజ్జులు వలుకు, నట్టి
 రాధానుతుం డర్థరథుఁడు; గుండలములుఁ
 గవచంబుఁ బోవుట కారణముగ
 బీఱువాఁతినవాఁడు; వీఁటిఁడి; కృపఁ బెద్ద;
 పరశురాముండు శాపమున వీని

తే. యస్త్రవీర్యంబుఁ జెఱిచె! అ ట్లగుట, వీఁడు
 పార్థ మార్కొని మానంబుఁ బ్రాణములును
 దనకు సామ్మగఁ దక్కించుకొనఁగ లేమి
 యెల్లవారికి నెంతయుఁ దెల్ల మధిప.*

—౨౩౪

క. అనవుడు, గురుఁ డిట్లనుఁ “గ
 ధ్మనిచండము : మున్ను గడఁగు; రోయఁడు పాఱఁ;
 విను, మేమఱి యుండుం గా
 వున, నీతం డర్థరథుఁ డవుం దలపోయఁ.”

—౨౩౫

ప. అనిన విని, రాధేయుండు, గోధతామ్రాక్షుం డగుచు గాంగేయున
 కి ట్లనియె:

—౨౩౬

క. “ ఒంటమిని లేనియొంటర
 మింటరములు వలుకు టుచితమే? అర్థరథం
 డంటి నను; నేమితక్కువ
 గంటి చెఱుమ? దీన నీవు గన్నది గలదే!

—౨౩౭

తే. నొవ్వఁ బలుకుదు సభలోనఁ, జివ్వకొల్ల
 కేను గురువతిఁ జూచి సహించి పోదు:

సురనదీపుత్ర, విను, నాకుఁజూడ నర్ధర
భుండ వగు దీవు, లావు బీరంబు సరయ.”

౨౩౮

వ. అని పలికి కొలువుఁ గలయం గనుంగొని -

౨౩౯

చ. “హితుఁ డని నమ్మఁగాఁ దగునె యీతనిఁ? గార్యపుమాట లిట్టివే?
పతిదెనకూర్చి వాపుటకుఁ బట్టుగ, నెక్కువ తక్కు వంచు ను
న్నతు లగుమేదినిశులకు 'నానగఁ బల్కుట గాక! 2ఇట్టివా
రితవులు తండ్రికిఁ సుతుల, కేమన నేర్తుము పెద్దరాజులక!”

౨౪౦

వ. అని దుర్యోధనుం జూచి యిట్లనియె :

౨౪౧

ఉ. “కర్జము దప్పె, నీయెదురఁ గష్టపుమాటల కేల యోర్తు? ఈ
దుర్జనుఁ డైనశాంతనవుదోర్బల మేటిది? ఈతఁ డొక్కఁడుక
వర్జితుఁ డైన నేమి? సృపవర్గము గుందుట యెంటుఁ బాయునే?
అర్జునపక్షపాతి యితఁ, డాలము మేకొని చేయఁడుం జూమి!

౨౪౨

తే. చాలఁ గాలంబు వోవక చతురు లైన

వృద్ధజనముల బుద్ధులు విండు)గాక,

ముదియ మతి దప్పి.నోరికి నొడవినట్లు

పలుకువెడఁగుల మాటలు పాటియగునె?

౨౪౩

క. సేనమొగ మీతఁడైనం,

బూని మహీశ్వరులు నీకుఁ బొడిచెదరే? దు

ర్మాని యని కాదె యీతని

తో నడచుట కొల్ల నై తి దురమున కధిపా.”

౨౪౪

వ. అనిన, భీష్ముండు సూతసూనున కిట్లనియె :

౨౪౫

1. నానగఁ బల్కుటగాక = సిగగునట్లు పల్కుటయకొని. 2. ఇట్టివారికవులు...
సుతులను = ఇట్లు సిగ్గుగా మాటాడువారు ఈయబ్బకు కొడుకులకు హితులు!

చ. “ముదుకడ నైన నాదుబలముం జలమున్, వివిధాస్త్రశస్త్ర సం
పదయును, బోయి నీగురుఁడు భార్గవుచే విను! మాజిభూమి నా
కెదిరినవారు పెక్కెడల నేమయిరో యెఱుఁగున్ జగంబు! నా
ముదిమియు, నీకుమారుతనమున్ వరుసన్ విజయుం డెఱింగెడున్.

క. అనుమానింపక సభలో
నను నేఁ జెప్పికొన వలసె నాకిమ్మెయి! దు
ర్జనితుఁడ వగునీయెడ నీ
జున నాకిటు వలుకవలసె, సూతతనూజా!

౨౪౭

తే. కార్యమును ఖడ్గమును నింత గలుగునీవు
గలుగఁ జేటువాటిల్లె నిక్కొరవులకు!
దీని మముబోలు లెల్లను దీర్ప నెల్లు
సాలెదము? మంచిబంటవు నక్క నగుము.

౨౪౮

చ. నెవ మిడి యోహటించి యిటు నీవు దొలంగిన బోవ వచ్చునే?
కుపితమనస్కుఁడై నరుఁడు గూల్పఁ గ్రమంబున దొడ్డ లెల్లఁ జ
న్నపిదప, నెల్లు జచ్చెదు రణంబున; నప్పుడు సావ కున్న డై
న్యపుఁబరివారముం బతియు నైన నెఱింగెద రెల్ల చందముల్.” ౨౪౯

వ. అని పలికి దుర్యోధను నుపలక్షించి కర్ణుతో వెండియు: ౨౫౦

అ. “సూతపుత్ర యితఁడు నాతలఁ బెద్దమో
పెత్తి నమ్మి యున్నయిట్టిచోటఁ
గొందు సేయ నాకుఁ గాదని సై రించి
యున్న బిదికి; తింక నూర కుండు.” ౨౫౧

వ. అని యాడి, మొగంబు గంభీర వ్రేలుకొనియున్న సురనదీసూను దిక్కు
మొగంబై, సుయోధనుండు ‘నీకుం గోపింప నగునె? నన్నును,

గార్యభారంబును జూచి, నాబ్రదుకునకై సర్వంబును సహింపవలయు' నని తేర్చి, యంగరాజుం గనుంగొని 'మీ రిద్దఱు నొక్కటియై భరం పడి, యిప్పుని సక్కంజేసి కాక మీలోన నిట్టి యెరవుమాట లేల?' యని పొడివి పలికి, తదనంతరంబ పాండవపక్షంబువారల తార తమ్యంబులు వినువాఁ డై యమ్మాట పుట్టించిన నతనికి భీష్ముం డిట్లనియె : ౨౫౨

తే. "పాండు పుత్రుల యద్వైత దండిమగల
కలనిజం బేను జెప్పినఁ గర్ణమనను
నొచ్చు; నీచిత్త మెట్ల గునో యెటుంగ;
నాకు నిది యేమి పని, రిత్త నడుమఁండి!" ౨౫౩

వ. అనిన, మఱియు దుర్యోధనుండు దఱిమి యడుగుటయు ని ట్లనియె :

— భీష్ముండు పాండవవీరులం దతిరథమహారథాదుల నిరూపించి చెప్పట :—

తే. "అతిరథుండు యుధిష్ఠిరుం డగ్ని కల్పుఁ;
డాహవంబున నప్రతిహతుండు భీముఁ
డతిరథ శ్రేష్ఠుఁ; డతని మహాబలం బ
మానుషము; వికృమం బసమాన మధిప. ౨౫౪

క. సమరథులు గవలు, భుజగ
ర్విము పటావిక్రమము దుర్నివారంబులు; వా
రిమనంబులు నిర్భయములు;
దమ మొనలకు మించి బెట్టుదాఁకుదు రధిపా. ౨౫౬

సీ. వా రందఱును ధర్మవైభవంబునఁ నప
స్సంపద నెక్కుడు జనుల కెల్ల;
'ధనువు నాటంగంబులను బరిణతులు, దాఁ
కోర్తురు; పరులకు నోర్వరాని

1. ధనువు నాటంగంబులను బరిణతులు = సంధానము, ప్రయోగము, ఉపసంహరము మొదలుగా అటు అంగములతోడి ధనుఃకౌశలమున నాటికేసినవారు.

కోల్తల గలరు పెక్కులు, పరాక్రమములు
వేర్వేరు చేసిన మీరు; లొక్క
మొగ మయి తాఁకెన వెగడంద కుండునే
మన నేన ? మున్నవమానపాటు,

ఆ. దుఃఖపాటు గలిగి తొడరంగ వచ్చిన
వారు గాన నలఁతఁ బోరు; పాఠి
మానపడక యోషినంతయుఁ బెనగుదు;
రది సహించి నిలుచుట రది మనకు !

౨౭౬

మ. 'నరుఁ డీమానమువాఁ డనంగ వశమే నా? కంతవా రెందు నె
వ్వరు లే; రింకను బుట్ట; ౨రాపులికి దుర్వారోద్యముం డైనయా
హరియుం దోడటె, యేమి చెప్పదు ! నతం డాసేనలం గాచు, నొ
క్కరుఁడుం గీటడఁగించు నీబలములఁ గాండివదుర్దాంతుఁ డై." ౨౭౭

వ. అనిన విని, యక్కొలువున నున్న రాజులమనంబు తెల్లను జేవ నెడియె,
భీష్ముండు వెంజియు నిట్లనియె :

౨౭౮

సీ. "ద్రాపదేయులు మహారథు లేవురును; ౩వారి
తరమ యుత్తరుఁడును; ధరణినాథ,
యతిరథవర్మఁ డయ్యభిమన్యఁ, డర్జున
వాసుదేవుల కెన వచ్చువాఁడు;
లఘుచిత్రములు నేర్పు; లావురు దాల్చియుఁ
గలఁడు; తండులపాటు దలఁచుచుండుఁ
గావున, బెడిదంబుగాఁ బోరు. సాత్యకి
యతిరథోత్తముఁడు, శౌర్యాన్వితుండు

1. అర్జునుండు ఈపాటిసమర్థుడని నామఁ చెప్పవశమా? 2. అపులికి...యాహరియుం
దోడటె = అయ్యజ్ఞుఁడను పులికి అకృష్ణుఁడను సింహము తోడుగదా! (నరునిఁ బులిగాఁ
జెప్పి 'వారి' అనుటచే సింహముద్భవి. 3. వారితరమ యుత్తరుఁడును = ఉత్తరుఁడును
వారికి సమానుఁడే.

తే. పాండవన్నేహసక్తుఁ డై యుండుఁ గాన,
నలుక మనమీడఁ బెద్దయుఁ గలిగి పెనఁగు ;
వీర లిరువురుఁ బరుసనివారు, సమర
వరుల నొప్పింతు రీయోధవరుల నెల్ల.

౨౬౦

మ. అలఁతిం బోరు మహారథుల్ ద్రుపద మత్స్యధీశు ; లుద్యద్భుజా
బలశౌర్యాధ్యులు ; పాండురాజసుత సంబంధ ప్రియన్నేహముల్
గలిమిం జేసి, తదీయ దైన్యమునకుం గా నొచ్చియుం జచ్చియున్,
గెలిపింపు డమకించి చొత్తు రని కేకీభూతచేతన్ము లై.

౨౬౧

ఆ. వీరగుణము బలము వీరకయఁ గలఁడు మ
హారథుఁడు శిఖంశి ; యతనితమ్ముఁ
డతిరథుండు దర్పయుతుఁడు ధృష్టద్యుమ్నుఁ
డుగ్రోతేజఁ ; డనికి నుగ్రున్ల.

౨౬౨

క. అతనిసుతుఁ డర్ధ రథుఁ డా
ధృతవర్క్కుఁడు : పిన్ననాఁడు త్రిమ్మటకాఁ డై
మతిహీనత శస్త్రాస్త్ర
ప్రతిపరిశ్రమము లేక పాలనుఁ డగుటన్.

౨౬౩

ఆ. చేదిభూవిభుండు శిశుపాలతనయుండు
ధృష్ట కేతుఁ డధికధీరమతి, మ
హారథుండు. భోజుఁ డజుఁ డనురాజులు
నట్టివార , తెంపు నలవుఁ గలరు.

౨౬౪

వ. ఉత్తమాజుండును యుధామన్యుండును క్షత్త్రుదేవుండును జయంతం
డును నమితౌజుండును విరాటుండును సత్యజితుండును ననం బరఁగు
పాంచాల కులప్రదీపకులు మహారథులు ; మత్తమాతంగ బృందంబు
చండబునం బ్రతిబలంబుపయిం గవిసి కోలాహల. బహుళంబుగాఁ
గలంపంబాదురు. కేకయవతు లేవురు సహోదరులు మహారథులు,

గడిందిమగలు; గెంపురథంబుల మొత్తంబులతోఁ గార్చిచ్చు పగిదింబొదువుదురు. కాశీశుండు నీలుండు సూర్యదత్తుండు మదిరాక్షుండు శంఖుండు విరాటజ్ఞాతులు మహారథులు, వివిధాయుధ విద్యావిశారదులు; వారి పోరు భరం బై యుండు. ౨౬౫

నీ. చిత్రాయుధుండును జేకితానుండు మహారథు లిద్దఱు, నర్జునునకుఁ గూర్తురు; కయ్యాన కోర్తురు; నేర్తురా యుధముల కెల్ల : సత్యగుఱి లవ్వి ధమువార చంద్రదత్త వ్యాఘ్రదత్తులు. వినుము, నేనాబిందుఁ డనునృపాలు డతిరథోత్తముండు : మారుతపుత్రునైన యతం డొక్కరుండును. వారియుఱి దిలావు :

ఆ. పాండుఁ డతిరథుండు, బలఁగంబుగలవాఁడు. సమరథుండు గాశ్వఁ డమితఁబలుండు. కుంతిభోజుఁ డాజికోవిదుఁ, డతిరథుం; డతనియొద్ది జోదు లధికబలులు. ౨౬౬

వ. రోచమానుండు మహారథుండు; దేవసమానుండు — ౨౬౭

తే. అతిరథుల కెల్లఁ దల, దండ్రియట్టివాఁడ, యసురవిభుండు ఘటోత్కచుం డాహిడింబ కొడుకు; మాయాబలంబున నొడుచుఁ బగఁగ; నతనికడ దానవానీక మగ్గలంబు. ౨౬౮

వ. తోచినవారిం బేరుకొంటి. ఇంతియకాని రెండువీళ్ళను మంచిమగలు పెక్కండు గలరని చెప్పి గాంగేయుండు — ౨౬౯

క. “పాండవులదిక్కువీరు లఖండితబలు లైన, నాఘైగంబునఁ బడ్డి యు

ద్వండత చూపంగ లేరు ; శి. ఖండిని
నొక్కరునిఁ జంపఁ గాని, కుమారా !”

౨౭౦

క. అనవుడు దుర్యోధనుఁ ‘డా
తని మీరు వధింపమిక్కే గతం బేమి యొకో ?
వినఁ దగునేనిం జెప్పుడా’
యనుటయు, నిట్లనియె భీష్ముఁ డతనికి నెమ్మిక్.

౨౭౧

వ. “ఏ నాశిఖండిని జంపమికి మూలంబు సొలం గలదు; తత్ప్రపంచం బం
తయు వివరించెద నాకర్ణింపుము.

౨౭౨

—: భీష్ముడు దుర్యోధనున కంబోపాఖ్యానంబు నెప్పట :—

నీ. శంతనుపిమ్మట, సత్యవతీదేవి
యనుమతితోడఁ, జిత్రాంగదునకు
సామ్రాజ్యపట్టంబు సమ్మతించి యిట్టితి;
నల్పకాలంబున నతఁడు దీక్షె.
తత్సరోక్షావస్థఁ దదనుసంభవుని వి
చిత్రవీర్యుని రాజుఁ జేసి, పెండ్లి
నేయంగఁ దివిరి, కాశీవతికూతులు
కన్యలు మువ్వరు గలుగుటయును,

తే. నాతఁ డర్థి దదీయస్వయంవరమున
కళలనృపతులఁ బిలిపించె ననియు నెఱిగి,
తల్లి కెఱిగించి, యొంటిమై దత్తురమున
కాయితం బయి పోయితి నరద మెక్కి.

౨౭౩

వ. ఇవిధంబునం జని, యమ్మహోత్సవంబున నలంకృత లై యున్న
యంబయు నంబికయు నంబాలికయు ననుముద్రియల మువ్వరం బట్టి
రథంబుపయిఁ బెట్టికొని రా, నచ్చటిరాజు లెల్లను జతురంగజలంబు
లతోవచ్చి నన్నం బొదివిరి. పటువిశిఖానల శిఖాకలాపంబుప వేడిమి

సూపి, వారి నిలువరించి యరుగుదెంచి సత్యవతికి సహృదయుల నొప్పించితి. అద్దేవి, విచిత్రవీర్యునకు వారల వివాహంబునేయ నుద్యోగించె. అట్టియెడ నమ్మువ్యురయందుం బెగ్గయదియైన యంబ యనుకన్యక నాతో ని ట్లనియె : ౨౨౪

తే. 'సౌంభపురవల్లభుం డైనసాళ్ళుమీఁదఁ
దలఁపుగలదునా ; కతఁడును దగులు గలిగి
యుండు నాదెస ; నీవు ధర్మోత్తరుండ ;
వతనిపాలికిఁ దగ నన్ను ననుపవయ్య.' ౨౨౫

క. అన విని సత్యవతికిఁ జె
ప్పిన, నాయమ వనువ, నంబఁ బెంపుగ వృద్ధాం
గనలం దోడుగ నప్పుడ
పనిచి యనిచితిని జనంబు ప్రస్తుతి సేయన్. ౨౨౬

వ. ఇట్లు పనిచి తక్కినకన్నెల నిరువురం బాణిగృహంబు సేయించితి.

క. అంబయు నట సాళ్ళునికడ
కుం బోయిన, నతఁడు, 'భీష్ముకొనిపోయినదా
నిం బరచుం గైకొన ధ
ర్మంబే? కన్యాత్వ మెడలె, మగువా, నీకున్. ౨౨౭

వ. ఇంక నిన్ను భార్యఁ గా వరియింపం దగునె?' యనినఁ, గామశరవీడిత
యగుచు నక్కామిని యతని కి ట్లనియె : ౨౨౮

తే. 'తమ్మునికిఁ గాఁగ భీష్ముఁ డుదగ్రీవుత్తిఁ
గన్నియలఁ గొనిపోయెడుఁ గాన, బలిమి
నన్నుఁ గొనిపోయె ; నాచేత నిన్ను వినిన
యపుడె పుత్తెంచె, దూపింప ననఘ, తగునె? ౨౨౯

1. భీష్ము...బరచున్ = బరిచెగిపోయిన - పరుఁ డై తిక్కొనిపోయిన - దానిని.

వ. మాతండ్రి యెఱుంగక స్వయంవరాలంకారంబు నాకుం జేయించిన కతంబున నింత పుట్టె. భీష్ముండు నాచెలియండ్రొం దనతమ్మున కిచ్చి నన్న నీకడకుం దగ ననిచె; దీన సేమితప్ప? అని మఱియు ననేక ప్రకారంబులం బలికిన వినక, తన్నుం జేకొనక, సాక్ష్యండు - ౨౮౧

క. కరుణంబుగ నేడ్పుతలో

దరి 'బో పా మ్మిచట నింకఁ దడయకు' మని మం

దిరము వెడలంగ నడిచిన,

నరిగె నదియు నార్తచిత్త యై వికలగతికె.

౨౮౨

వ. చని చని యవ్వెలంది యిట్లని వితర్కించు :

౨౮౩

తే. 'సాక్ష్యనకుఁ గానియపుడ సంసారమునకుఁ

బాసితిని ! ఇంక భీష్మునిపాలి కేల

యరుగ ? ఆతండు మూల మీహానిశ్లెఱ్ఱ ;

గాన, నాతని సాధింతుఁగాక యేచు !

౨౮౪

క. గాంగేయు గెల్వ నెవ్వరి

కిం గొలఁదియె ? తపము పేర్చి గెలిచెనఁ గా' కం

చుం గాంత సనియె సంయమి

పుంగవు లొకకొండ టున్న పుణ్యస్థలికికె.

౨౮౫

వ. చని వారలకుం దనవృత్తాంతం బెఱింగించె. నారు 'ఇదిరాజులు సేసిన పని; సాధులచేతఁ జక్కంబడునే?' యనిన, నవ్వనిత 'తపశ్చరణంబు నకు వచ్చితి' ననుటయు, 'నీవు నుకుమారవు; నీ కిది సాష్పడునే? తండ్రిపాలికిం బొమ్ము. ఇదియ వరమధర్మంబు' అని పలికిప నారి కన్నారీరత్నం బిట్లనియె :

౨౮౬

క. 'ఎవ్వరు నెఱుంగక యుండఁగ

నివ్వనమునఁ దపము సేత యిది నిర్ణయ ; మే

నెఱ్ఱారికడకు నే మని

యెవ్విధిఁ బో నేర్చుదాన, నేటికి బంగుల్ ?'

౨౮౭

వ. అని చెప్పనవసరంబున నయ్యాశ్రమంబునకు హోత్రీవాహనుం డను రాజర్షి వచ్చె. అమ్మును లభ్యాగతపూజలు సేసినయనంతరంబ, యం బం గనుంగొని 'యిక్కన్నియ యెక్కడిది? దీని విషాదంబునకుం గారణం బేమి?' అని యడిగి, వారివలన దానిజన్మ ప్రకారంబును దద్యుత్తాంతంబును విని, తనకూఁతు కూఁతు రగుట యెఱింగి, యయ్యంగన వినం దపస్విజనంబులకుం జెప్పి యప్పొలంతిం దనయంక తలంబున నునిచికొని వెండియు నడుగ, సవిస్తరంబుగా నచ్చేడియ సెప్పిన విని, శోకించి యవ్విషమప్రకారంబునకు నిస్తారంబుఁ జింతించి

ఉ. 'నీ కిది యేటికిం దప, మనింద్యచరిత్రవు నీవు, నిన్ను నేఁ జేకొని కాతు; నొక్కగతిఁ జెప్పెన, భర్గవరాము నాశ్రిత శ్రీకరుఁ గాన్పు; మాపదలు సెందఁగ నీఁ డతఁ డాశ్రయించినఁ; శోకము దక్కు' మన్న, విని నుందరి యల్లన యత్తపస్వితోఁ—

ఆ. 'పరశురాముఁ గానఁ బడయుట యెక్కడఁ గలుగు? ఆతఁ డెట్లు కరుణనేయు ననఁ, దపస్వి యిట్లులను: 'మహేంద్రం బను పర్వతమునఁజేయుఁ బరమతపము.

౨౯౦

వ. నన్ను మన్నించుం గావున, మదీయదాహిత్రీ వగుట యెఱింగిన నిన్ను రక్షించు. అందు బా' మృచనమయంబునం బరశురామ శిష్యుండగు నకృతవ్రాణుం డనుమునివచ్చి, యతిధిసత్కారంబులం బూజతుం డై యున్నఁ, బ్రియపూర్వకంబుగా నా హోత్రీవాహనుండు, 'భర్గవ్రం డెయ్యెడ నున్నవాఁ' డని యడిగిన, నతం డిట్లనియె :

౨౯౧

క. 'తన ప్రియసఖుండవు నీ వని మునిజనులకుఁ జెప్ప చుండు ముదమున ; నిన్నుం గనుఁగొనఁగ నెల్లి యిచటికిఁ జనుదెంచు ; ననేక శిష్యసంఘముతోడఁ.

౨౯౨

వ. మాతండ్రి యెఱుంగక స్వయంవరాలంకారంబు నాకుం జేయించిన కతంబున నింత పుట్టె. భీష్ముండు నాచెలియండ్రొం దనతమ్మున కిచ్చి నన్న నీకడకుం దగ ననిచె; దీన సేమితప్పు?' అని యతీయు ననేక ప్రకారంబులం బలికిన వినక, తన్నుం జేకొనక, సాక్షుండు— ౨౮౦

క. కరుణంబుగ నేడ్పుతలో

దరిఁ 'బో పొ మ్మిచట నింకఁ దడయకు' మని మం

దిరము వెడలంగ నడిచిన,

నరిగె నదియు నార్తచిత్త యై వికలగతిక.

౨౮౧

వ. చని చని యవ్వెలంది యిట్లని వితర్కించు :

౨౮౨

తే. 'సాక్షునకుఁ గానియపుడ సంసారమునకుఁ

బాసితిన్ ! ఇంక భీష్మునిపాలి కేల

యరుగ ? ఆతండు మూల మీహానికెల్లఁ ;

గాన, నాతని సాధింతుఁగాక యేయ !

౨౮౩

క. గాంధేయు గెల్వ నెవ్వరి

కిం గొలఁదియె ? తపము పేర్చి గెలిచెదఁ గా' కం

చుం గాంత సనియె సంయమి

పుంగవు లొకకొండ టున్నపుణ్యస్థలికిక.

౨౮౪

వ. చని వారలకుం దనవృత్తాంతం బెఱింగించె. వారు 'ఇదిరాజులు సేసిన పని; సాధులచేతఁ జక్కంబడునే?' యనిన, నవ్వనిత 'తపశ్చరణంబు నకు వచ్చితి' ననుటయు, 'నీవు సుకుమారపు; నీ కిది సాప్పడునే? తండ్రిపాలికిం బొమ్ము. ఇదియ పరమధర్మంబు' అని పలికిన వారి కన్నారీతన్నం బిట్లనియె :

౨౮౫

క. 'ఎవ్వరు నెఱుంగక యుండఁగ

నివ్వనమునఁ దపము నేత యిని నిర్ణయ; మే

నెఞ్జారికడకు నే మని

యెవ్వరిఁ బో నేర్చుదాన, చేకొని బంధుల్ ?'

౨౮౬

వ. అని చెప్పునవనరంబున నయ్యాశ్రమంబునకు హోత్రీవాహనుం డను రాజర్షి వచ్చె. అమ్మురు లభ్యాగతపూజలు నేసినయనంతరంబ, యంబం గనుంగొని 'యిక్కన్నియ యెక్కడిది? దీని విషాదంబునకుం గారణం బేమి?' అని యడిగి, వారివలన దానిజన్మ ప్రకారంబును దద్వృత్తాంతంబును విని, తనకూఁతు కూఁతు రగుట యెఱింగి, యయ్యంగన వినం దపస్విజనంబులకుం జెప్పి యప్పులంతిం దనయంక తలంబున నునిచికొని వెండియు నడుగ, నవిస్తరంబుగా నచ్చేడియ సెప్పిన విని, శోకించి యవ్విషమప్రకారంబునకు నిస్తారంబుఁ జింతించి

ఉ. 'నీ కిది యేటికిం దప, మనింద్యచరిత్రవు నీవు, నిన్ను నేఁ జేకొని కాతు; నొక్కగతిఁ జెప్పెన, భర్గవరాము నాశ్రిత శ్రీకరుఁ గాన్పు; మాపదలు సెందఁగ నీఁ డతఁ డాశ్రయించినక; శోకము దక్కు' మన్న, విని సుందరి యల్లన యత్తపస్వితోఁ—

ఆ. 'పరశురాముఁ గానఁ బడయుట యెక్కడఁ గలుగు? ఆతఁ డెట్లు కరుణనేయు ననఁ, దపస్వి యిట్లులను: 'మహేంద్రం బను పర్వతమునఁజేయుఁ బరమతపము.

౨౯౦

వ. నన్ను మన్నించుం గావున, మదీయదౌహిత్రి వగుట యెఱింగిన నిన్ను రక్షించు. అందు బా' మృత్యుసమయంబునం బరశురామ శిష్యుండగు నకృతప్రణామం డనుమునివచ్చి, యతిథిన త్కారంబులం బూజితం డై యున్నఁ, బ్రియపూర్వకంబుగా నా హోత్రీవాహనుండు, 'భర్గవుం డెయ్యెడ నున్నవాఁ' డని యడిగిన, నతం డిట్లునియె :

౨౯౧

క. 'తన ప్రియసఖుడవు నీ వని మునిజనులకుఁ జెప్ప చుండు ముదమున ; నిన్నుం గనుఁగొనఁగ నెల్లి యిచటికిఁ జనుదెంచు ; ననేక శిష్యసంఘముతోడక.

౨౯౨

- తే. అనిన, విని యెల్లవారును సధికహర్ష
మొనఁగ నున్నంత, మఱునాఁడ యేఁగుదెంచె
భార్గవుం; డమ్ముసీంద్రులు పరమభక్తి
నర్ప లిచ్చిరి; హోత్రీవాహనుఁడుఁ గనియె. ౨౯౩
- ప. కని, పరశురాముని సంభావనంబును సంభాషణంబును బడసి, కాశీ
రాజుకన్యకం జూపి, 'యిది నాదాహిత్రీ దీనివృత్తాంతం బంతయు విను'
మని యమ్మాని నిం గానిపించిన, నదియును - ౨౯౪
- చ. కనుఁగవ నశ్రుధార లొలుకం జరణానత యైన, రాముఁ డీ
ట్లను : 'విను, హోత్రీవాహనునియట్లుల యేయని నీకు; నీమనం
బునఁ గలచింత యంతయును బుచ్చెన. నాకడఁ జేరి, తింక నీ
వనటఁ దొలంగఁ బెట్టి గరువంబుగఁ జెప్పుము దీని మూలమున్.'
- ప. అనిన విని, యమ్మహాత్మునకు నంబ తనవృత్తాంతం బంతయు సవిస్త
రంబుగాఁ జెప్పి, 'నీ వార్తశరణ్యుండవు; నాపరిభవంబుదీర్చి నన్ను
రక్షింపు' మనవుడు, నతం డీ ట్లనియె : ౨౯౫
- క. 'పరిభవము రెండుదెఱఁగులఁ,
దరుణీ, తోఁచినది. సాత్త్వికగఁ దేర్తునా? యు
ద్ధరుఁ డగుభీష్మునిఁ దేర్తునా?
కరము ప్రియం బెద్దిహృదయగతముం జెప్పుమా!.' ౨౯౬
- చ. అనవుడు, నింతి యిట్లను : 'మహాపురుషా, నను సాత్త్విక డింకఁ గై
కొనఁ; డది సాలు. భీష్ముడెనఁ గోపము నామదిఁ గల్గి యుండు. ఆ
తని వధియింపఁ బూని యిటు తాపనవృత్తికి వచ్చి యిచ్చటఁ
నినుఁ గని యీపరాభవము నీఁగఁగ నీశరణంబుఁ జొచ్చితిన్.' ౨౯౭
- తే. అనిన, 'నాచెప్పినట్ల గంగాత్మజుండు
సేయుఁ; జేయక తక్కిన శితశరముల
నతనిఁ బడవైతు; నూటడు మబల, నీకుఁ
దపము సేయంగ నేటికిఁ దమవు డయ్య?' ౨౯౮

—: పరశురాముఁ డెంబం దోడుకొని భీష్మునియొద్దకు వచ్చుట :—

క. అని పలికి, పరశురాముఁడు

ననుదెంచెను మునిజనంబు సమ్మదమునఁ దోఁ

జనుదేరఁ గురుక్షేత్రం

బున కుద్ధతిఁ గాశిరాజపుత్రిఁ గొనుచున్.

౩౦౦

వ. వచ్చి సరస్వతీ తీరంబున విడిసి, తనరాక నాకెఱింగించిన, నేను ఋత్వి
కృరోహిత పృథ్వి విశిష్టబ్రాహ్మణ సమేతంబుగాఁ బూజాద్రవ్యం
బులు గొని తత్ప్రదేశంబున కరిగిన, నహ్మహాత్ముండును, మదీయ
భక్తివినయ సంభ్రమంబులు సంప్రీతి నభినందించి యర్చనలు గైకొని,
కాశిరాజు కన్యకం జూపి నాతో నిట్లనియె :

౩౦౧

తే. ‘ఒలిమి మున్నెల తెచ్చి తిప్పడఁటి? మగుడఁ

దోచి పుచ్చంగఁ దగునయ్య? నీచవృత్తి

వచ్చె, దీనిఁ దమ్మునికి వినాహ మింక

నైనఁ జేయుము ; చెఱుచుట యనుచితంబు.’

౩౦౨

క. అనుటయు ననఘా, తెలియక

విను ; విది నాతోడ ‘సాత్వవిభునకు నేఁ గూ

ర్చినదాన. అతని పాలికి

ననపుము న’ న్ననినఁ గాదె యనిచితి మగుడన్ ?

౩౦౩

తే. ఇంక నాతమ్మునికి దీని నెట్లు పెండ్లి

నేయ నేరుతు? ననుడు, ‘నాచెప్పినట్లు

నేయ నైతేని నిన్న నీచెలులఁ జాట్ట

ములను జంపుదు’ ననియె నమ్మునివరుండు.

౩౦౪

వ. ఏను వినయంబు వదలక వినతుండ నగుచు వివిధవాక్యంబులం దెలువ
నంత కంఠకు నతనిగిఁ గోపం బగ్గలం బైన, వెండియు -

౩౦౫

అ. 'గురుఁడ వై నమగ్గి కోదండ విద్యామ
హస్త్య మిచ్చినాఁడ ; వలుగఁ దగునె
కారణంబు లేక యీరస మెత్తి యి ?'
ట్లనినఁ, బరశురాముఁ డాగ్నిహమున -

30౬

మ. 'గురుఁ డని నన్నెఱుంగు, దనఘండపు ; నావచనంబునం దనా
దరణము నేసి ; తెన్నియొ విధంబులఁ బల్కెడు భక్తితోడ ! నీ
వెరవులు దక్కు, మీయబల వేగమ పెండిలి నేయు, మంతతో
మరలు మదీయకోపశిఖి ; మానదు వేటొకవేయుఁ జేసినన్.' 30౭

వ. అనిన విని, 'ధర్మాచరణంబున కింత పట్టి పెనంగ నగునె ? పరాను
రక్త చిత్తయగు మగువ నిల్లాలిం జేయువారుం గలరె ! ఇట్టి యకృత్యం
బాచరించుటకంటె నీచేత నెట్లయిననులెస్స. తొల్లి పెద్దలు సెప్పిన
చొప్పవధరింపు' మని యిట్లంటి :

30౮

తే. 'గర్వియై కార్య మిట్టి, దకార్య మిట్టి
దని యెఱుంగక, లోకంబు చనుపథమునఁ
దిరుగ, కున్నదవృత్తి వర్తించునట్టి
వాని గురు నైన దండింపవలయు నండు.' 30౯

క. అనుమాటకుఁ గాలానల
మునుబోలెను మండి 'కయ్యమున కాయిత మై
మొన లేర్చి వేగి యిచటికిఁ
జురుదె' మ్మని భార్గవుండు సంరంభమునన్.

3౧౦

వ. పలికిన, నేచును—

3౧౧

క. 'అలుకఁదనంబున విప్పున
కలుగంగాఁ దగదు ? గురుఁడు నై యున్నాఁ డం
చలయక తలఁచితిఁ గా, కిటు
నిలువీ నీరణము నేత నిజమగునేనిన్.

3౧౨

క. క్షత్రియులఁ దొల్లియులుకకుఁ

బాత్రిము సేసితటె ! నాఁడు బలియుఁడు గంగా

పుత్రిఁడు పుట్టమఁ గా, కిది

యీత్రీయి ని కేల చెల్లు ? ఎఱుఁగవె నన్ను ?

303

క. ఏ నొకరుఁడన వచ్చెదఁ

గాని బలము దేను ? నీదు గఱపినశస్త్రా)

స్త్రానేకవిధవిలాసము

దాన వలయుసేన గాదె తథ్యం బరయన్.'

304

వ. అని పలికి యతనికిం బ్రాణమిల్లి, చనుదెంచి సత్యవతి కింతయు విన్న
 వించి, యద్దేవి యనుమతి వడసి, సర్వసన్నాహసమేతం బగురథం
 బెక్కి, విప్రాశీర్వాదంబులు సెలంగ వెడలి వచ్చి, కురుక్షేత్రంబుఁ
 దఱియం జనునెడ, భాగీరథి భామిసీరూపంబున నరుగుదెంచి తన్నెఱిం
 గించి, మదీయభక్తి నభినందించి, యే నాయితంబై పోవుటకుఁ గార
 ణం బడిగి, నాచేత నత్రైటం గెఱింగినది యై, నన్నుం గినిసి, భార్గవు
 పాలికిం జని, 'నీశిష్యుండు నిరపరాధుండు. నా కొడుకున కలుగం
 దగునే!' యనిచెప్పి, 'యతనియందుఁ బిక్కుగానక మగుడ నేతెంచి,
 నావలనను మెత్తంబాటు లే కున్నం జనియె. అప్పుడు సిద్ధవిద్యా
 ధరమునిగణంబులు శాతుకంబునం గనుంగొనుచుండ, సేను జమదగ్ని
 తనయున కనతిదూరంబునం దేరు డిగి వినతుండ నై నిలిచి, 'నీవు
 భూచారివై యున్నవాడవు. రథికుండ నై ననాకు నీతోడ నమరంబు
 సేయ నగునే!' యనిన యనంతరంబ యతండు దివ్యంబు లగురథ
 రథ్యంబులు శస్త్రాస్త్రంబులునుం గలిగి, యకృతవ్రాణండు సారథిగా
 నమరసన్నద్ధం డై తోచినం జూచి, రథారోహణంబు సేసి, శం
 ఖంబు పూరించి, గుణంబు సారించి, సూతు నగ్గించి, తనకు నమన్
 రించి కడంగిన, నప్పరశురామదేవుండు —

305

—: భీష్ముండు పరిశురామనితో యుద్ధంబు సేయుట. :—

క. శరవర్షము నామోదం

గురిసిన, నే నాకసమునఁ గుదియించితి: నా

యరదంబు పొంతకును న

చ్చెరువుగ నొకబాణ మైనఁ జేరక యుండక.

31౧౬

క. ఒక మొగి నఱువదియమ్ములఁ

బ్రకటబలుం డైనవరశురాముండు నాయం

గకములు దాఁకఁగ, నశ్వ

ప్రకరము నో నాట, సూతుపైఁ బడ నేసెక.

31౧౭

క. దానికి నవ్వుచు, వేగం

బే నొకభల్లంబు దొడిగి యేసితి నాంద్ర)

జ్యానాదభరితరోదసి యైన

తదీయోగ్రిచాప మఱిముఱిఁ దునియక.

31౧౮

ఉ. ఒండొకవిల్లు వుచ్చికొని, యుజ్జ్వలరోషమహాసలార్చు లొం

డొండ మొగంబుపై నెగయ, నుర్వి చలింప, గుణధ్వనిక సము

ద్దండతఁ దీప్తిమారణశతంబున నాయరదంబు ముంచె రా

ముండు; వియచ్చరప్రకరముల్ వెఱఁ గందుచుఁ బ్రస్తుతింపఁగక

క. ఉఱక మదీయాంగంబులు

గిఱికొన న శ్లేయుటయును, గిరక గదిరినక

మెఱుఁ గారునారసమ్ములు

దఱచుగ నించితిఁ గడంగి తద్దాత్రీమునక.

31౧౯

1. అశ్వప్రకరము నోనాట = గుఱిపుజంట నొవ్వనాటఁగా.

నాటు రూ. నాడు (దే. ఆ. క్రి.) క్రుచ్చుకొను (అం. ప్రే.) క్రుచ్చు (దే. వి.) నాటు = (గుచ్చుట) నాడు = (దే. వి.) దేశము, జనపదము. నాడు (దే. ఆ. క్రి.) నాటు.

ప్ర: 'తోడన హయ సూతుల నో' నాడఁగ నేయుటయు సతఁడునలిగి కడఁక విల్ గోడయవోలెక గొని సెయి | నాడఁగ నిగిడించె ద్విదశ నారాచంబుల్.

కర్త. అ. ౨

తే. 'ఉచ్చిపోయిన యేటుల నొలుకుశోణి
తమున సర్వాంగకంబులుఁ దడిసి యొప్పె—
జగురుఁ దటచునఁగెంజాయ మిగిలిచెలుపు
వడయుకొమ్మూవిచాడ్పున భార్గవుండు. ౩౨౧

క. నెత్తురు వడిసిన మూర్ఖు
యత్తుం డై సాగయుటయును, నాతనిఁ గని ²యు
ద్యృష్టక్షత్రియధరోక్తి
పాత్తుం బగుతేజ మొల్లంబా పై తోచెన్. ౩౨౨

వ. అప్పుడు మనంబున నన్న నేన గర్హించుకొను చుండితి. ౩౨౩

ఆ. అంతఁ దెలిసి రాముఁ డతికుపితాత్ముం డై,
యేటువాటు తెంచునెనక మెనఁగ,
నప్రమేయశరము లడరించె ; నవి సత్వ
రముగ నేను బ్రతిహతములు నేసి — ౩౨౪

క. మరుడస్త్ర మేయ, గుహ్యక
శరమున వారించె నతఁడు ; సరభసముగ ను
ద్ధరశిఖబాణం బేసిన,
గురుఁడు వరుణవిశిఖనిహతిఁ గుదియం జేసెన్. ౩౨౫

క. ఇమ్మెయి నతఁడును దివ్యా
స్త్రములు నామీఁద నేయ, రయమునఁ బ్రతిఘా
త మొనరించితి ; దివిజగ
ణ మ్మంబరపీఠిఁ గీర్తన మొనరింపన్. ౩౨౬

1. ఉచ్చిపోయిన...శోణితమున = దూషిపోయిన అలుగుపోటువలనఁగాలు నెత్తురుచే.

2. యద్యత్తు...తోచెన్ = గర్హముఁజెంచు క్షత్రియ ధర్మావలంబనము వెగపై
తోచెను. ఒల్లంబాటు = (ద్య. వి. ఒల్లమి + పాటు) అనశీతము, అనిష్టము, తెగటు.

పు: 'పాణములు సర్పములు నొల్లంబాటునేసి'—భీష్మ. ఆ. ౧.

తే. రాముఁ డంత్యకాలానలోద్దామలీల
మండి, నాయురస్థస్థలి యొక్కమార్గణమున
నేసె : సంతత నున్న మునీశ్వరులును,
గాశిరాజకన్యకయును గడంగి యార్వ. 3౨౭

క. ఆ నిశితాస్త్రం బెయ్యది
యో నాకుం దెలియ! దది మహోగ్రత నాటం
గా నొచ్చిపడితి నరదము
పై ; నప్పుడు సూతుఁ డచట వాపె రథంబున్. 3౨౮

తే. చేతనుఁడ నయి యేను మత్సూతుఁ గినిసి,
రాముఁ డున్నెడ కప్పుడు గ్రమ్మటంగ
రథముఁ దోలించి, బాణపరంపరాని
మగ్నుఁ జేసితి ; నంబనెమ్మనము దలఁక. 3౨౯

వ. ఇట్లు బహుప్రకారంబులం బోరుచు, బొగ్గిడ్డు గుంకినప్పుడు రణం
బువసంహరించుచు, రేవకడ దొడంగుచుం బెనంగ, నిరువది రెండు
దివసంబులు చెల్లిన మఱునాఁటి కయ్యంబున నేనునుం గడంగి — 33౦

క. కడుబెట్టిదముగఁ గడియం
బడి, హయములు నొవ్వ, ధనువు భగ్నంబుగఁ, జే
డ్పడి సారథి దెరలఁగఁ, దన
యొడలు సిరుగ నేసినను, మహోగ్రతి గురూడున్ — 33౧

క. ఒకశక్తి వైవ నఱికితి;
నకుటిలముగ శక్తిదశక మడరించిన, స్రు
క్కక తుగ్రించితి; బహుశక్తుల
నికరము పరఁగించినం, దునిమితిం బెలుచున్. 33౨

క. విస్మయము నొందుభార్గవు
నస్మత్కృత మపుడు లాఘవారూఢముగా

సస్మిత్తుఁ డగుచుం బట్టుదీ

ప్రీత్యై రాస్త్రముల నేసితిం బరవశుఁగాఁ.

333

వ. ఇట్లతండు మూర్ఛిల్లిన మునిజనంబులును నంబయు నధికశోకసమాకు
లత్వంబునొంది హాహాకారంబులు సెలంగఁ బొదివిరి. అంత— 333

ఆ. తెలిసి భార్గవుండు దృఢతీవ్రనారాచ

పంక్తి గురిసి, నన్నుఁ బారవశ్య

మంది నేల కొఱగునట్లుగాఁ జేసి, మ

త్సూతుమస్తకంబుఁ దునియ నేసె.

వ. అట్టియెడ నెనమండు విపులు, సమానవయోరూపంబుల నొప్పు
వారలు న న్నెత్తి సేదజేర్చి రథంబువయిం బెట్టి, గగన గమనంబునం
బోయిరి. అంతకు మున్న మందాకిని మున్న నాకన్నచందంబున
నొగలవయి నుండి మదీయరథ్యంబుల వగ్గంబులు ధరియించి యున్న
యది. ఏనునుం గనుంగొని నమస్కరించిన దీవించి చనియె. వెండియు

క. సారథ్యంబును జేయుచు,

ధీరత వాటించి రామదేవునితోడం

గూర్చరాస్త్రంబులఁ జతుర వి

హారం బొనరించితిని, సురావలి వొగడక.

332

—: భీష్మవకు వసువులు స్వప్న సాక్షాత్కారంబున మోహనాస్త్రం బిచ్చుట. :—

వ. ఇవ్విధంబునం బోరి, సూర్యాస్తమయం బగుటయు నెప్పటియట్లచని,
యే సారాత్రి యేకాంతంబున దర్భశయనంబున నుండి, సుర భూసుర
వర్గంబులం దలంచి భక్తిం బ్రణామంబులు నేసి, ‘వరశురాముని
జయింప రా దయ్యెడు దినంబులు పెక్కులు సనియె. అతని నాజి
జయించుట గలుగునేని మీరు నాకుం దోచి యూటడింపవలయు’
నని ప్రార్థించి నిద్రించు చుండ, బవలు న న్నెత్తి రథంబు కుయిం
బెట్టిన యెనమండునుం బ్రభాతసమయంబునం గలలోన వచ్చి—

తే. 'నీవు నేమును నొక్కటి; నీకు వెఱవ
నేల? గాంగేయ, రాము జయించునట్టి
శరము సుమ్మని మోహనాస్త్రంబు నాకు
నిచ్చి పోయిరి, కృష్ణులు నెక్కడేని.

33౯-

వ. ఏను మేలుకాంచి సంతోషించి, తన్మంత్ర స్వరూపంబును బ్రయో
గోపనంహార ప్రకారంబులును జిత్తంబున నిలిపికొనుచు, గాలోచిత
కృత్యంబు లాచరించి, యొక్క సారథి సంగీకరించి, యరదంబు
పూన్పించి, సన్నద్ధుడై సత్వరంబుగా సమరంబున కరిగినం,
బరశురామదేవుండు -

3౪౦

క. 'నిన్న యట సచ్చి పోయితి!
ఉన్నయటయు నేడు దీర్చి యుడిపెద నీ గ
ర్వోన్నతి! ఇంకెట వోయెదు?
నన్న నెఱుంగ వెట్టు' లనుచు నాపైఁ గవిసెన్.

3౪౧

క. కవిసినఁ గడంగి యేనును
గవించితి నంపవెల్లెఁ గడుఁ గూరత; భా
ర్గవుఁడును మద్దాత్రంబున
వివిధాస్త్రప్రతినించి, వెగఁ డొందించెన్.

3౪౨

వ. ఏనుం గోపించి -

3౪౩

తే. రయము మెఱయంగ నొక్కనారసము ఫాల
దేశమునయందు నాటించి, తీవ్రశక్తి
నరము వైచినఁ, దూఁగాడి యెఱగ, నూఁది
పట్టి యకృతప్రణుండు దేర్చె బరశురాము.

3౪౪

క. అప్పుడు దెప్పితి కన్నల
నిప్పులు రాలంగ సన్న నిశ్చలదృష్టిం

దప్పక చూచి యలఁతి న
వొప్పంగ బ్రహ్మాస్త్ర మాతఁ డుగ్రత నేసెన్.

౩౪౫

క. తెగగొని బ్రహ్మాస్త్రము యే
దగ నేసిన, నొకటి నొకటి దాల్చొని, రెండున్
గగనం బంతయుఁ దేజ
స్థగితముగాఁ జేసె, సురలు దైత్యులుఁ దలఁకన్.

౩౪౬

తే. సకలభూత సంక్షోభనంజనక మైన
యట్టియెడఁ గని, యిది దటి యని తలంచి,
మోహనాస్త్రంబు సంచితావాహనంబు
నేయుటయును, జరాచర శ్రేణి మోసె.

౩౪౭

ప. తదవసరంబున—

౩౪౮

క. 'ఉడు గుడుగు! మోహనాస్త్రము
విడువకు' మనునెలుఁగుతోడ వేగంబున న
య్యెడ కేఁగుదెంచి నారదుఁ
డెడవడు టించుకయు లేక యి ట్లను నాతోన్.

౩౪౯

క. 'గురునకు నవమానము ని
ఘరవృత్తిం జేసె దీవు! సూచితిమే యి
పురుసునఁ బరుసపునడవడిఁ
గురువంశప్రవర, యిట్లు గూడునె చేయన్ ?

౩౫౦

న. అని సువ్యక్తంబుగాఁ జెప్పి—

౩౫౧

క. 'వీరె వసువు లాకనమున
గారవమున బుద్ధి సెప్పఁగా నీకడకుం
దా కేఁగుదెంచి' రని క
న్నారంగాఁ జూపి నాకు నయ్యెనమండ్రన్.

౩౫౨

వ. ఇవ్విధంబున నెప్పటివిప్రవరులు సన్నిధి సేసి నన్నుం జూచి నగు
మొగంబులతో నెఱుంగనివారపోతె ని ట్లనిరి ; ౩౫౩

క. 'నారదముని త్రైలోక్యన
మారాధ్యుం ; డితనివలుకు లాగమవాళ్యో
దారములు ; వినుము వీనిం ;
శూరత వాటింపఁ దగదు గురువిషయమునన్.' ౩౫౪

వ. అనిన విని, యేరు సమ్మోహనాస్త్రంబేయుట యుడిగి, బ్రహ్మ
స్త్రంబు దీపింపజేసితి. అప్పుడు జామదగ్న్యుం డది యెల్ల నెఱింగి
యోటమి యెక్కించుకొని, చలంబు మిగిలి యున్నం, దజనకుండు
జమదగ్నియుఁ దదీయపితృవర్గంబును నతనికి సన్నిధిసేసి వేడికొని
శాంతపచనంబులం దేర్చి యి ట్లనిరి : ౩౫౫

క. 'వినుము, వసుమూర్తి యీతం ;
డనన్యసామాన్యతేజః ; డాహవభూమిన్
మనకు జయింప వశమె భీ
ష్ముని ? విపున కగునె రోషమును మత్సరమున్.' ౩౫౬

తే. సమర ముడుగు ! నారాయణసఖుండు నరుండు
సవ్యసాచి నా నిం కొకజన్మ మొంది
యితని వధియించుఁ గాని, తక్కితరజనము
లకు నసాధ్యుండు భీష్ముఁ డాలంబులోన. ౩౫౭

వ. అనిన, నతండు వోక పెనంగిన, వెండియు ననేక ప్రకారంబులం జెప్పి
యమ్మునులు నాకడకుం జనుదెంచి, యుపశమన వాక్యంబులు వలికి,
జామదగ్న్యుతోడం దమ యాడినమాటలు దేటవఱిచి, యప్పుడు
పొడసూపినజాహ్నువియుం దారు, బహువిధంబుల నన్ను ననున
యిధిచి, భార్గవుచాలికి నమ్మహాదేవిం దోడ్కొని యరిగియుం,
గ్రమ్మట మత్సమీశంబునకు వచ్చియు, నెట్ల కేలకుం జలం బుడిసిన,

నే మిరువురమును దివ్యాస్త్రంబు లుపసంహరించి సమంబు బుడిగితిమి.
అట్టియెడ నయ్యెనమండు) విపులుం జేరి నాతో నిట్లనిరి : ౩౫౮

అ. ‘గురుఁడు బ్రహ్మవిదుఁ డకుంత తేజుండు
పరశురాముఁ; డతనిపాలి కీవు
భక్తిమెఱయ నేగి, ప్రణమిల్లి తదనుగ)
హంబు పడయవలయు ననఘ, యిపుడు.’

౩౫౯

వ. అని చెప్పి యతనికడకుం దాకును నారద మునీశ్వరుండును జమదగ్ని
ప్రముఖులును భాగీరథియును జని, ‘నీశిష్యుండు దేవప్రతుండు. వాని
యెడ నలుగం దగునె? వాఁడు దగవు మాలినపనిఁ జేయం జాలక
పెనంగె ; నింతియ కాని విరోధిగాఁడు. వానిం గరుణింపు’ మని
తెలిపి నన్నుం బిలిచినం బోయి యే నమ్మహాత్మునకు సాష్టాంగ దండ
ప్రణామంబు సేసితి. అతండు దీవనతోగుచ్చి యెత్తి కౌగిలించి
కొని, ‘గాంగేయా, నీశక్తికి భక్తికిం బ్రీతుండ నైతి’ నని సన్నేహం
బుగా సంభావించి, యంబ నవలోకించి, ‘నన్ను భీష్ముండు గెలిచె,
నావలన నయ్యెడుపని యింతియ. నీ వింక నీకుం జూడం బోలినగతిం
బా’ మ్మనిన, నమ్మానిని, ‘దేవా, యిదియిట్టిద నీయోపినంతయుం
జేసితి. నీచేతం బో కున్న సేమి సేయుదు? సేను దపంబు పెంపున
భీష్ముని వధించెద. జన్మాంతరంబున నై ననుం జలంబు సాధ్యంబు
సేయుదు. అటు సూడు’ మని పలికిపోయె. తదనంతరంబ,
యమ్మునిజన సితృదేవతా సమూహంబును భృగునందను నన్ను నా
మంత్రాణంబు సేసి యంతర్ధానంబు సేసె. భార్గవుండును నన్ను
వీడ్కొలిపి మున్ను దనతో వచ్చిన తపోధనవర్గమున దానును
మహేంద్ర శైలంబునకుం జనియె. సేను మగిడి యెడ నెడ సుర్య
సురుల యాశీర్వాదంబులు సంభావనంబులుఁ బ్రస్తుతి వాక్యంబులుఁ
గర్జంబుల కింపు సేయ, నిట నచ్చి సత్యవతికి నమస్కార పూర్వకంబు
గా సంతయు నెఱింగించిన, నద్దేవి యభినందించి -

౩౬౦

— : నారదుడు భీష్మున కంబవృత్తాంతం బంతయుం తెప్పట :—

తే. అంబవృత్తాంత మరయంగ ననుదినంబుఁ

దగినవారలఁ బుచ్చుచుఁ దలఁకు చుండు,

నేను, నది యాదిగాఁ జింత నేపు దక్కి

సుక్కి యుండియు రాజుల నుక్కు మడఁతు.

౩౬౮

ప. ఒకనాఁడు పారాశర్య నారదులం గని యక్కార్యంబు భయంబుదోఁప

విన్నవించిన, వారలు, ‘దైవాధీనం బగుదాని మానుషంబున మాని

పింప వశంబు గాదు ; ఆచింత విడువు’ మనిరి. అందు నారదుండు,

‘అక్కాశీశ్వర కన్యక తెఱంగు విను’ మని యిట్లనియె : ౩౬౯

సీ. ‘ఆత్మన్వి యమునానదీతీరమున కేగి

యత్యుగ్ర మగుతప మాచరించి,

యందుండి కౌశికునావాస మాచిగాఁ

గలుగు సిద్ధాశ్రమంబులకు నెల్లఁ

జని చని, తత్ప్రదేశంబుల నిష్ఠుర

వృతములు సలుపంగ, వచ్చి నీదు

జనని జాహ్నువి, ‘యిట్లు వనితల కతేదుమ్మ

రము లగుబహునియమములు నీకు

తే. నడవఁ గత మేమి ?’ యనుడు, నన్నాతి పలుకుఁ ;

‘దగ్ధ యనమానపడితి శాంతనవుచేత ;

నపర జన్మంబునల దైన సతనిఁ జంప

నేను జాలుట కై యిట్టిదాన నైతి ?’

౩౭౩

ప. అనిన విని, భాగీరథి ‘కుటిల ప్రచార వగుట నీ వీతనవు విడిచి యేఱ
యి పాఱంగలదానవు. ఇంతియ కాని యెండు గానేరవు’ అనిన,

నవ్వెలంది నవ్వుచు సరకునేయక తిరిగి తొంటికంటెను దీప్తిం బగు

తపశ్చరణంబునం బ్రవర్తిల్లుచు, ముస్యదేశ వాసినియై యుండి,

యొక్కనాఁడు, నిజప్రతీఫలంబులో నరంబున నరంబు యను షేర నది

దేవు యమ్మండలంబునా బరంగి, యున్ననగంబునను దనకూపు సెడ
కుండ వహించుకొని, జాహ్నువీప్రభావంబు నాత్మీయ ప్రభావంబున
గెలిచి, వెండియు - ౩౬౪

క. పుణ్యాశ్రమదేశముల న
గణ్యం బగుతపము సేయఁ గా, రుద్రుఁడు గా
రుణ్యము వాత్సల్యము దా
క్షిణ్యము మెఱయంగ నింటికిం బొడనూపెన్. ౩౬౫

క. మును లచ్చెరు వంది కనుం
గొన, శంభుఁడు నిల్చి, 'వరముఁ గోరు' మనుడు, 'భీ
ష్ముని నాకుఁ జంపఁగా దొర
కొనునట్లుగ నొనఁగు' మనియెఁ గోమలి యెలమిన్. ౩౬౬

వ. అనవుడు, నద్దేవుఁ, 'డట్ల కాక' యని యనుగ్రహించిన నంబ,
'యెత్తెఱంగున' నది యయ్యెడు 'నని యడిగిన - ౩౬౭

సీ. 'ఈమేను విడిచి నీ వేగినయప్పుడు,
దుర్జవద భూవిభనకుఁ దొల్లి పుత్తి
వై పుట్టి, పిదపఁ బుత్తాకృతిఁ గాంచి శి
ఖండినామమున, నుద్గండబాహు
బలమునఁ గోదండ పాండిత్యమును ఒటు
శౌర్యంబు నొప్పఁ బ్రశస్తి కెక్కి
యన్నిఁ జంపఁగలదాన వాతని ; నామాట
దప్ప ; దూఱడు' మని చెప్పి హరుఁడు

తే. సనియె. నాప్రాప్తు సమిధలు సాలఁ గూడ
వైచి యనలంబు గూర్చి యవ్వనిత కోర్కె
దీప్తమూర్తియై, 'భీష్ము వధించుదాన'
ననుచు సౌదసెచ్చె ; మునులకు నద్భుతముగ. ౩౬౮

వ. అట్టియెడ, ద్రుపదుం డనపత్య యగు తన మహిషివిషాదంబు దీర్పం దిపురుటను, గాంగేయుతోడిరోషంబునను శివుని నుద్దేశించి తపంబు సేసిన, నద్దేవుండు పృత్యక్షంబయి, 'వరంబు వేడు' మనిన, 'భీష్ము వధియించునట్టివాని నొక్క పుత్రుని నొనంగ వలయు' ననుడు —

తే. 'కూతురై పుట్టి పదపడి కొడుకుడనను

గాంచి, భీష్ముని నాజరంగమునఁ జంపు

నట్టి యుజ్జ్వలాపత్యంబు పుట్టు నీకుఁ ;

దప్ప దిది' యని రుద్రుండు సెప్పి చనియె.

320

వ. ద్రుపదుండును బ్రీతుం డయి నిజప్రియకు నవ్విధం బెఱింగించె. తదంతరంబ కాశీశ్వర కన్యాచైతన్యం బుదరంబు ప్రవేశించిన — 32౧

క. పాంచాల రాజభార్య స

మంచితగర్భంబు దాల్చి, మఱువడఁ గూతుం

గాంచి, నిజపతియుఁ దానును

వంచనఁ గొడు కనిరి యెల్ల వారును వినఁగన్.

32౨

వ. ఇట్లుపుట్టిన బిడ్డకుఁ బుత్రప్రకారంబున జాతకర్మాది కృత్యంబులు నిర్వర్తించి, శిఖండి యనువేరు పెట్టి, యతిప్రచ్ఛన్నంబుగాఁ బెనిచి, రహస్యంబు తెఱం గా కన్నియకుం జెప్పి, యక్షరశితౌడు లాచరించి, ద్రోణాచార్యుకడ శస్త్రాస్త్ర పరిశ్రమంబు నేయించుచుండ, జవ్వనంబు చొరవకుం దఱియగుటయు నమ్మగువం జూచి, వగచి తల్లిదండ్రులు దమలో విచారించి, 'వేగంబ వివాహంబు నేయవలయుఁ ; బరమేశ్వరు వరంబుకొఱంత' 1దన నెఱిసినప్పుడ నెఱయుంగాక! యని నిశ్చయించి, దశార్ణ దేశాధీశుండగు హేమవర్మ యను రాజకన్యకం దగిన తెఱంగునఁ బాణిగ్రహణంబు నేయించి తెచ్చి యున్నంత —

ఆ. అక్కుమారి చతుర యగుట, శిఖండివ
ర్తనమునెడఁ బ్రమాదమున నెఱింగి,
యుగ్గడింప నొల్ల కూరక యెఱుంగని
యదియపోలె నుండె నాత్మ నొచ్చి.

32౪

వ. ఇట్లు దశార్ణ విభువులీ యెఱింగి, శిఖండి పురుషుండు గామి దనదాసి
కిం జెప్పిన, నదియు నప్పు డన్నరనాథున కెఱింగించి పుచ్చిన, నతండు
విషాదరోషంబుల నొంది దూతం బుత్తెంచె. వాఁడువచ్చి పాంచాల
పతిం గాంచి యిట్లనియె :

32౫

చ. 'కొడు కని తెచ్చి, యిట్లగునె కూతు వివాహము నేయ ; దీన నీ
పడసిన లాభ మేమి ? నగుఁబాటగు నింతియ కాక ! ఎల్ల నే
ర్పడ నెఱుంగంగ వచ్చితి ; నరాతిభయంకరు హేమవర్మ నా
గడమున గానిచేసితి ! మగంటిమి నీదెన నైనఁ జూపుమా !'

32౬

ఆ. అనిన, నగుచు వాని కను ద్రుపదుం 'దీవి
యేటిమాట ! లిట్లు లేల చేయ
వచ్చు ? ఇంతవెట్టి వారును గలరె ! ఇ
త్తెఱుగు వొసఁగ కునికి యెఱుంగరాదె !'

32౭

వ. అని వెండియు నేర్పునం దీర్పుమాట లనేకంబు లాడి, నిక్కం బరయం
జూచిన వానికిం జొరవ యీక తోపునేసి వీడ్కొలిపి పుచ్చినం,
బోయి వాఁడును నిజనాథున కవ్వధంబు విన్నవించె.

32౮

క. కోపోద్దేకంబున నతఁ
డాపాంచాలపతి మీఁద నతులితసైన్యా
టోపమున వచ్చి పురిపరి
భాపరినరతలముచుట్టుఁ గైకొని విడిసెన్.

32౯

వ. ఇట్లు విడిసిన -

3౩౦

ఆ. పట్టు వడ్డ ముచ్చప్పగిది బాంచాల భూ

నాయకుండు 1౬నకు నానచేటు

రాక కుమ్మలించి, యేకాంతమున బత్తి

యొక్కటియును గొల్వ నూరకుండె.

౩౮౧

వ. తదీయదండనాథులు సమరోత్సాహంబునం బ్రవర్తిల్లిరి. అంత

సూర్యాస్తమయ సమయం బగుటయు, రెండువీళ్లును భండనంబు

తోడి వేడుకం జేసి, వేగుటయు వేచియుండె.

౩౮౨

క. అప్పడు శిఖండి మరణము

తప్పంగ, సడి కొండు చిత్రవిధానము సేయం

జొప్పడమి దలంచి, యొరులకు

జెప్పక వెన నరిగె బురముచెంత యడవికి.

౩౮౩

—: శిఖండి యక్షునివలన బురుషత్వంబు నొందిన వృత్తాంతము. :—

వ. అవ్వినంబు స్థూలకర్ణుం డనునొక్క యక్షునికి నివాసం బై యునికిం

జేసి, నిర్జనంబై యుండు. శిఖండియు నత్రైతం గెలుంగుం గావున,

నతని నుద్దేశించి యందుఁ జొచ్చి తత్ప్రజేశంబున మహనీయసుందరం

బగుతదీయ మందిరంబున కరిగి, యచ్చటఁ బ్రాణవియోగం బగువిధం

బాచరింపం బూనిన —

౩౮౪

ఉ. యక్షుఁ డెఱింగి వచ్చి, 'యీటు లాఱడి చావఁగ నేల చెప్పు? మ

బ్బాఱి, భవన్మనోరుజకు నాషధ మే నొనరింతు' నన్న, 'ఘ

లాక్షుండు దక్క నొడ్లకును నాపని సేయఁగ రాదు; నాదుచి

త్తక్షతి పుంస్త్యమేను డగఁ దాల్పక మానదు గుహ్యోస్తమా.'

క. అని తనవృత్తాంతం బా

తని కెఱిగించుటయు, నతఁడు దన దగుచిత్తం

బునఁ గరుణ వుట్టి, 'యెంతటి
పని యిది యే నిత్తు' నమయపరిపాలనతోన్.

౨౮౬

క. నాపురుషత్వము గైకొని

నే పోయి, దశార్ణపతికి వెలయించిన, మీ
యాపదలు దొలఁగి చనఁ, బొడ

సూపుము పదినాళ్ళయంత సూన్యత మొప్పక.

౩౮౭

క. అం తవునంతకు నీ దగు

కాంతారూపంబు నేను గైకొనియెద; ని

శ్చింతమున మగుడఁ జను' మని

యింతికిఁ బురుషత్వ మిచ్చె నెంతయు వేడ్క.

౩౮౮

తే. ఇచ్చితాను భామాకృతి నెలమిఁ దాల్చి

వీడుకొల్పు, శిఖండియు వీటి కేగు

దెంచి, నిజనుందిరంబు సొత్తెంచి, తల్లి

దండులకు మొక్కి నిలిచి ముం బెలర్ప -

౩౮౯

క. తనతెఱఁ గంతయు నెఱిగి

చిన సద్భుతహర్ష మగ్నచేతను లై త

జననీ జనకులు బహువిధ

వినుతులఁ గొనియాడి; రంత వేకువ యయ్యెక.

౩౯౦

వ. తడనంతరంబ సూర్యోదయం బగుటయుఁ, గాలోచిత కరణీయంబులు
నిర్వర్తింపి పాంచాలవిభుండు సంబంధితో వలయుమాట లాడం దగు
వారలం బనిచి రావించి, సంభ్రమంబులేక వేగిరపడక నాగరిక ప్రకా
రంబున శిఖండి పురుషత్వంబు దేటపఱచి, యతనిమాట గీడ్పఱచి
సపరివారంబుగా నద్దశార్ణపతికి విందు పెట్టి, కట్నంబు లిచ్చి, యతని

యనునయాలాపంబులు గైకొని యనిచివుచ్చె. అతండు తిన్నెం దాస నిందించుకొనుచు నిజపురంబునకుం బోయె. అట్టియెడ సయ్యత్తువరు మందిరంబుచక్కటికిం గ్రీడార్థంబు గిన్నరవిభుండు విమానాసూథుం డయి చని, దాని యొప్పు గనుంగొని యగ్గించుచు నిల్చి, యొక్కింత నేపునకుం జుట్ల నున్న గుహ్యకులతో నిట్లనియె :

3౯౦

క. 'మన మిచట నిలిచి యుండఁగ

మనమున శంకింప కిట్లు మనలినవార డీ

తనిగర్వ మేల యిక్కడఁ

జనుదేరఁగ నిచ్చు? నెట్లు సైవఁగ వచ్చు?'

3౯౧

వ. అని పలికి యలుక మొగంబున ముడివడ నున్నంతఁ గిన్నరు లా గుహ్యకు నరసి తద్వృత్తాంతం బంతయు నెఱిగించి, 'దేవా సిగ్గు పెంపున రా నేర కున్నవార' డని విన్నవించిన -

3౯౨

ఆ. 'అయిన నేమి పిలువు' డని పిలిపించిన,

వచ్చి మొక్కుటయును, వనిత యైన

యతనిఁ జూచి, 'యింక నవుదాని కిట్లు

యుండుఁ గాక యని విభుండు వలికె.

3౯౩

—: స్థూలకర్మనకుఁ నుజేరునివలన శ్రీత్యము గలుగుట. :—

వ. స్థూలకర్మండును దలరి దండప్రణామంబు నేసి యుండె. అప్పుడు గొలిచియున్న దొరలు ధనదునకుం గృహ వుట్ట నల్లన తెలిపిన, న క్లేని వీడు శిఖండి యాయువు గలంతకాలంబును గాంతాకృతి యై యుండి పదంపడి నిజరూపంబు బాల్పుంగాక యని యనుగ్రహించి యరిగిరి.

3౯౪

తే. గుహ్యకుండు విషాదంబు గూరి యుండ,

నచ్చటికిఁ గొన్నిదినముల కరుగుదెంచె :

నల్లిదండ్రుల కెఱిగించి తగవు మెఱయ
సమయనిష్ఠ వాటించి పాంచాలనుతుండు.

3౯౬

క. వచ్చినఁ గనుఁగొని : 'నీదెసఁ
బొచ్చెము లే; దిట్ల మగిడి పొ; మ్మిది విధి నీ
కీచ్చినరూ' పని గుహ్యకుఁ
డచ్చువడం బలికి, యెల్ల నతనికిఁ జెప్పెన్.

3౯౭

వ. చెప్పి వీడుకొలిపిన, శిఖండి, యత్యంత ప్రమోదంబునం దండ్రుడకు
వచ్చి, యత్తైఱం గెఱిగించె. ఆతండు ప్రీతుం డయి దేవగురుద్విజ
పూజనంబు లాదరించి, ద్రోణాచార్యుపాల సవిశేషంబుగా శిష్య
భావంబు ప్రతిష్ఠించె,

3౯౮

క. అని చెప్పి నారదుండు దా
నును సత్యవతీనుతుండునుం దమయిచ్చుం
జనిరి. శిఖండిచరిత్రము
జనక స్థపరంపరం బ్రీతం బయ్యెన్.

3౯౯

వ. ఇవ్విధంబునఁ గాశీపతికన్యక సిద్ధమూర్తి యయి నెగడె. నేను సంగ
నల, సంగనాపూర్వుల, సంగనాభిధానుల, సంగనాకారులను వధి
యింప కుండ ప్రతంబు పూనినవాడం గావున, సంగనాపూర్వుం
డగుశిఖండి నాకు భండనంబునం గోదండ పాండిత్యంబు మెఱసినను
జంపను నొంపనుఁ గడంగితి నయ్యేని, నింతకంటెను దుర్యశంబు గలదె?
ఎట్లయిన నగుదుం గాని భగ్నప్రీతుండ నగుట కోర్వను. ఇది నా
తెఱంగు.*

౪౦౦

క. అని చెప్పిన దేవప్రీతు
వినుతవచనములు విభుండు విని, తనచిత్తం
బున నొక్కింత వగచి, 'యీ
తనికి మగతసంబుపూనిగ్గ నగు'నని పలికెన్.

౪౦౧

వ. తదనంతరంబ కొలువునం గలయ నమరవిషయంబు లయిననల్లాపం
బులు సెల్లుచుండఁ, గొండాకనేపు విను చుండి నుయోధనుండు
సురనదీసూనున కి ట్లనియె : రం౨

ఆ. “పాండవులకుఁ గలుగుబలము లన్నియు నమ
యింప నీకు దినము లెన్ని వట్టు?
గురుఁడు గృపుఁడు గురునికొడుకుఁ గర్తుండు ¹నెం
‘తెంతమానమున వధింతు రనఘ ?’” రం౩

వ. అనిన విని, గాంగేయుం డతని కి ట్లనియె : రం౪

క. “అనిఁ బాండవసేనలఁ జం
వను జెఱుపను నేము చాలుభంగుల, నీ కి
ట్లనుమానము వాయఁగ నడు
గన తగుఁ; గడు లెన్న; విందుగాక నరేంద్రా”. రం౫

వ. ఏను నాచాలెడుకొలంది సెప్పెద. . తక్కటివారుఁ డమతమచాలుటలు
దార చెప్పెదరు. అది యెల్లను బీదప విందు గాని, మున్న నీ
కొక్కబాస యిచ్చెద నాక ర్థింపుము. రం౬

క. ²మీఁటు గలరాజరథికుల
నాఁటికి వేపుర వధింతు; నరుశరములు నో
నాఁటి పడ వై చునంతకు
వేఁ టాడెదఁ బ్రతిబలంబువీరుల నెల్లఁ. రం౭

వ. అట్లుగా నాకయ్యంబు నేయుదివనంబులలోన — రం౮

1. ఎంతెంతమానమున వధింతురు = ఎంతెంత కాలపరిమాణమున....

2. మీఁటుగల...వధింతు = పెంపు ... ప్రసిద్ధిగల - రాజులగు రథికులను దినదినము వేయి
మంది పంతునఁ జంపుచును. మీఁటు = (దే. స. కి.) ఎగఁజిమ్ము; పొడుచు;
(తేలు) పట్టు (దే. వి.) ఉదేకము; పెంపు; అధిక్యము; ప్రసిద్ధి.

క. 'బదివేలఁ జంపఁగానో'

పుదు నే ననునెత్తికోలు పుట్టినయది ; నీ

పదునొకఁడత్తోహిణులను

జదురున నడపింతు ; నెదిరిస్తె న్యము గలఁతున్. *

రం

వ. అని పలికి వెండియి —

రగం

క. "నీ వడిగినపని యేర్పడఁ

గా విన, మే నొక్కనెలఁ దెగం జేయుదు, నా

నావిధదివ్యాప్తంబుల

లావున నప్పొండపులబలంబుల నెల్లన్.

రగం

వ. అనవుడు, గురు కృ పాశ్వత్తామ కర్ణులం గనుంగొని, గాంధారీనంద

నుండు, 'మీమీ చందంబు లె'ట్లనిన, నాచార్యుండు మందస్మితా

ననుం డగుచు ని ట్లనియె :

రగం ౨

తే. "ఏను ముదిసినవాడ ; మహీశ, యెట్టు

లయిన నోపినభంగి, ² నీ యనుఁగుఁదాత

సాలినన్నిదినంబులఁ జాల వచ్చు

నబ్బలంబుల నని నమయంగఁ జేయ.

రగం 3

క. అనినఁ, గృపాచార్యుం 'శిక్షి

యినమడిదివనములఁ దీర్చ నే నోపుదు ' నా,

1. పదివేల...పుట్టినయది = నెను...అను (ఎత్తికోలు) తలంపు — నిశ్చయము పుట్టినది.

ఎత్తికోలు = (జే. వి.) సంకల్పము ; తలంపు, పూన్కి ; జతనము

ప్ర. 'తలతరమ పృజలఁ చునిమెడు

నరునప్పటి యె 'కోలునకు...' విరాట. ఆ. ౫.

'ఎప్పడేని మీరలవమాడదు = రప్పడ శపింతు,

ఇదియ నాయెత్తికోలు' — అను, ఆ. ౨.

2. తా...అబలమును పోరున సమయజేయుటకు మీయనుఁగుఁ దాత ఓషినన్నిదినములే నాకు బట్టవచ్చును. 3. ఈ యిష్టమిది...నే నోపుదు నా విని = ఈ 'రెండంతల దినసముల్లలో నేను దీర్చగల ననఁగా విని.

విని, గురుతసూభవుఁడు, 'పది
దినములఁ గడతేర్తు' ననియె ధీరవిచారా.

రంగర

న. అందఱుపలుకు లొకరించి కర్ణుండు —

రంగి.

క. "నానాస్త్రశస్త్రచయబడ
బాసలముం గవియఁ జేసి యత్యుగ్రీత నే
నేనాశ్వన యప్పాండవ
నేనాసాగరము నివృఠఁ జేయుదు నధిపా."

రంగల

వ. అని ప్రతిపదేసినఁ గలకల నవ్వి గాంగేయుండు—

రంగ

ఉ. " పలికిన నేమి! అన్నియును బల్కు నగున్ ; మనరాజునొద్ద మా
ర్పలికెడువారు లేరు ; విను, పాండవమధ్యముగాండివంబు వీ
ప్తుల మిటుమిట్లు గొన్నకనుదోయి, గుణధ్వని వ్రయ్య లైన వీ
సులు, నయినన్ బలే, పలుకు నూల్కొన కుండుదు సూతనందనా.

వ. అనియె. ఇవ్విధంబున నీకొడుకుకడం బుట్టినవిశేషంబులు ధర్మతన
యుండు చారుల వలన, విని, తమ్ముల రాఁ బనిచి వారలతో
ని ట్లనియె :

రంగ

సీ. " మనచారు లిప్పుడు చనుడెంచి రా వీట
నుండి ; దుర్బుద్ధి నుయోధనుండు
గొలువున గాంగేయ కుంభనంభవ కృపా
శ్వత్థామ కర్ణులవలను సూచి,
'యనిఁ బాండవుల బలమంతయు నమయింపఁ
జాలుదు రెం తేసికాలమాన

1. నేనేనాశ్వన...జేయుదు = నేను ఐదునాశ్వణానే ఆపాండవ నేనాసముద్రమును
ఇంకిపోవఁ జేయుదును. 2. తా...బలేపలుకు! — బలేమాటగా! ఒప్పికొనకుండు
దువు. సూలుకొను. య. నూల్కొను = (చే. అ. క్రి.) ఒప్పికొను ; ఘదుగుకొను ;
చిక్కఁబడు ;

మున' సన్న, భీష్ముండు నన కొక్కనెలవట్టు
నని యాడె; దోమిండు సట్లపలికె;

ఆ. గృవుండు రెట్టి సెప్పె; గృపిండు కోవుడు
బదిదినముల ననియె; బాహువీర్య
ఘనుండు గాన సూతనయుఁ డేన్నాన
తీర్ప నేర్తు నని పృతిజ్ఞ నేసె." ౪౨౦

వ. అని చెప్పి, యర్జునుం గనుంగొని, “వారు నమతమ యోషిన చందం
బులు సెప్పిరి. నీచేతం గౌరవబలంబు లెంత దడవునకుం దెగు నాకుం
జెప్పము” అనిన, నతం డిట్లనియె: ౪౨౧

తే. “వార లంతకుఁ జాలనివారె? నీ బ
లముల సమయింపఁ జాలెడులావు వెరవుఁ
గలర కాక, యారాజుతోఁ బలికి బాస
దప్ప వచ్చునె వారికి ధరణినాథ!” ౪౨౨

వ. అని దరహాసోల్లాసభాసితవదనుండై - ౪౨౩

మ. “అనుమానం బది యేల నీమది? మదియన్నారబాహుబలం
బు నిరూపింపఁ దలంచితేని, విను మీవుం, జేవయుం జూపి, కృ
ష్ణునితోడ్పాటునఁ బేర్చియే గడఁగినం, జూర్జంబు గావెంతు నొ
క్కొనిమేషంబున దేవదానవులతోఁ గూడం దిల్లోకంబునన్. ౪౨౪

వ. అది యెట్లంటేని, గృతీమకిరాతుం డైనవశుపతి మెచ్చి జగత్సంహార
సమయంబునం దాను బ్రయోగించునట్టి పాశుపతమహాస్త్రంబు
నాకిచ్చె. అది నాయందు సన్నిహితం బయి యున్నయది గావున,
శత్రునిరాసిం బనాయానంబై యుండు. అప్పాశుపతంబు మహానీయ
ప్రభావంబు భీష్ముం డున్నచూ పెఱుంగఁడు. దోమి కృ పాశ్వత్థా
మలు నెఱుంగరు? కర్ణున కెఱుంగ నెంతదప్పు! అట్టి ఘోరసాధనం
బున సమ స్తంబును సమయించుట యు క్తంబుగాదు. తక్కిన యా-
యుధంబులం బోరి వైరులం బరిమార్చినం జారుషంబు దీపిండు నని
తలంచెద. అప్పటికి నలయు విధం బయ్యెను. అది యట్లుండె-

నీవా రక్కడివాడికిం దిక్కువవారె? భీమసేనుండు, గవలు, అభి-
మన్యుండు, ద్రాపదేయులు, సాత్యకి, విరాట దుర్యోధనులు, ధృష్ట్య
ద్యుముండు, శిఖండి, యుష్టనూజుండు, యుధామన్యుండు, ఘటో
త్కచుండు—జెట్టానజెట్లున్నవారు. మఱియు, సనేకులు వీరలయల్లి
వార. అండఱం జెప్పనేల? ఏనుంగువోలె నీలావు నీ వెఱుంగవు!
దివిజులకు నజేయుండవు! నీ యొక్కనికిఁ దిగ్భువనంబు నెదురె? నీవు
నిక్కం బలుగవుగాక, నీ పలిగిన నెవ్వ రెట్లయ్యెనరో యటుసూడుము.
నీపై న్యంబుల నెవ్వరికి నేమి నేయవచ్చు? మనకు విజయానందంబు
నులభంబ.” అని పలికె నని, సంజయుండు ధృతరాష్ట్రుని కెఱిం-
గించె నని, నై శంపాయనుండు జనమేజయునకుం జెప్పుటయు—౪౨గీ

చ. కమలభవాద్విదై వతముఖస్ఫుటనిర్గళిత ప్రళస్తవా
గమృతరసప్రసారకలితాంచితనేకవిధిప్రకర్ష సౌ
గమనముదీరితోల్లసనకందళితప్రహసన్త యాలతా
నుమహదుపాశ్రయప్రమదశోభితవిశ్వజగ న్మధుప్రతా. ౪౨౩

క. సమయబహుత్వారణ్య
భృమణపరిశ్రామ్యనంతరంగని తాంతో
త్తమసరళమార్గదర్శన
సమర్థపుణ్యాభిధానసక్రదుచ్చరణా. ౪౨౪

మాలిని. అవగమితరహస్యాప్తాంగసమ్యక్ప్రకారో
త్సవగురుకరుణావిస్తారగాఢప్రశాంతి
ప్రవణహృదయపద్మోద్భాసివిజ్ఞానసారా
వ్యవహితపరమానందానుభూత్యైకరూపా. ౪౨౫

గద్యము.

ఇది శ్రీమదుభయకవిమిశ్రీ కొమ్మనామాత్యపుశ్రీ బుధారాధనవిరాజి
తీర్థనసోమయాజిప్రణీతం బయిన శ్రీమహాభారతంబున
యుద్యోగపర్వంబునందు సర్వంబును జతుర్థాశ్వాసము. ౪౨౬

ఉద్యోగపర్వము సమాప్తము.

శుద్ధి పత్రిక .

ఆశ్వాసము ౧

పుట	పంక్తి.	తపస్.	బిష్ప్.
౪౮	౧౯	దృఢజైర్యులు	...జైర్యులు
౫౩	౨౬	వినుచుండెదరయ్య,	వినుచుండెద; రయ్య
౫౫	౨	యోధులె	యోధుల
౫౭	౪	నడవుఁ	నడవుఁ
	౮	ననురజచిన	...రడిచిన
౭౦	౧౩	బలవీనుల	బలవిహీనుల
౭౨	౨౦	నిర్వృతి	నిర్వృతి

ఆశ్వాసము ౨

౯౪	౮	య్యవ్యపాద్యం	య్యవ్యపాద్యం
౧౧౨	౧౫	జైర్యంబేది	జైర్యం...
౧౩౬(నోటు)౧		చక్కట	చక్కటి
౧౩౭	౨౨	దిట్టయవి సీతులు	దిట్టయవిసీతులు
౧౩౯	౧౮	నవ్యరత్న	నవ్యరత్న
	౧౯	...దోక్షిడన	దోక్షిడన

ఆశ్వాసము ౩

౧౪౦	౧౦	నిట్టలనయె:	నిట్ట లనియె:
౧౪౬	౧౬	పల్కులను	పల్కులను
౧౪౭	౫	నడుచునప్పుడు	నడుచు...
(నోటు) ౨		సంకోచింతలు	సంకోచము
౧౫౬	౮	ననుచిన	నడిచిన
౧౬౪	౨	దా కలచేత	దావలచేత
(నోటు) ౧		వల కేత	3
" ౧౧		దానమునుకొని	దానమునుకొని
" ౧౪		మహాగమనముల	...గమనముల
౧౬౬	౫	యట్టియల్క	యట్టియల్క
౧౭౨(నోటు) ౪		అకౌరవులపక్ష	అకౌరవులపక్ష
౧౭౩	" ౧	దారకుని	దారకుని
౧౭౬	౨	దుశ్శాసనుని కేతము	దుశ్శాసను నికేతము

౧౩౩(నోట్సు)-౨

౧౯౩ ౫

౧౦

౧౯౭ ౯

౨౦౦ ౧౨

౨౦౯ ౧౪

౨౨

౨౪

౨౧౦ ౩

౨౨౨ ౧౧

౨౨౩ ౧౦

౨౨౫ ౨

౧౪

ఒచ్చమైనా

పుడమియెల్ల

దొరకొని

వచ్చితి; భారతాన్వ

గాని; ధర్మని

వెలులగుడెరే!

బుణ్ణంబు సేయనెట్లు

సేయువాడె,

నొండెనియుఁ జెప్పలేదు.

చెప్పితి నాకు

చారివారికి.

చెడియె నిట్లు?

లంతరానంబు

సుఖైక

ఒచ్చె మైనా

పుడమియెల్ల

దొరకొని

వచ్చితి: భారతాన్వ

గాని, ధర్మని

...లగుదురే!

బుణ్ణంబు; సేయనెట్లు?

సేయువాడె?

నొండెనియుఁ జెప్పలేదు!

...నాకు;

చారివారికి!

.....?"

లంతరానంబు

సుఖైక

ఆశ్వాసము ర

౨౩౮ ౬

౮

౨౪౦ ౩

౨౪౧ ౯

౨౫౪ ౧౮

౨౫౬ ౩

౨౬౩ ౧౧

౨౬౫ ౧౯

౨౭౨(నోట్సు)-౨

౨౭౩ ౧౨

౨౮౪ ౨౩

౨౮౫ ౬

౨౯౫ ౨౫

౩౦౩ (నోట్సు) ర

౫

౩౦౪ ౫

౧౨

కొరవనాధుం

దగునె;

బలికితి: నె;

వెడలిపోయెం;

నిందొక్కడు,

భీష్ముడయ్యగలిక

దుస్ససేను

నూతనుతుఁ

సుతులను=

చారియుటి దిలావు

కలుగంగాఁ దగదు?

బలము చేను?

సాదనెచ్చె;

యె ట్లొనకు

లడమాడును=

యత్కృతనే

బలే, పలుకు

...నాధుం

దగునె:

బలికితి: నె:

వెడలిపోయెం:

నిందొక్కడు,

భీష్ము; డయ్యగలిక

దుస్ససేను

నూతనుతుఁ

సుతులను=

చారియుటి దిలావు.

.....దగదు!

.....చేను;

.....సాచ్చె;

యె ట్లొనకు

లడమాడును

.. '...1 నే

2బలే,...

పాఠాంతర నూచిక.

ప్రథమాశ్వాసము.

సద్య సంఖ్య.	పంక్తి.	పాఠాంతరము.
౧	౪	ర్యాగమపరిపాకరూప
౫	౪	గొలిచి
౧౨	౧	గపటంబున
౧౩	౨	ఎదిరితలం చెటుంగక
	౩	నేరనగు నే?
౨౦	౧	నిక్కొలంబునకెడ
౨౨	౩	వచ్చె నట్లగుట
౨౩	౪	జెప్తులాడ్డి... శౌరినందుఁ గాక
		జెవియొగి... శౌరి
౩౦	౧	సహాయుఁడుగా
౩౩	౧	పాటిగాదు
౩౩	౪	పిలిచివుచ్చు
౪౧	౧	కౌరవులును బాండవులును
		నారాయ నాక్కొక్కరూప
౪౨	౧	పెండ్లికిని బిల్వ
		పెండ్లికై బిల్వ
౪౬	౩-౪	నుత్యాహము నేనెక్క
౫౬	౨	కొనివ్వినతిండికొఁడు
౬౦	౪	సియాడిననూత్రిం
౬౩	౨	బటుతరగతి వి
౬౯	౩	గోరిగవత్తసాదమునకుం
౭౨	౩	సద్భావముతోడ నెంత
		యును దప్పక
౭౪	౨	సేయువలనుగలరు నే
౭౯	౪	నిభవుర...వుట్టడే యీవు
		వినక
౮౩	౨	బోరెడునెడ నెవ్వరెట్లు
౯౩	౩	బరవులై చెలువంబు

సద్య సంఖ్య.	పంక్తి.	పాఠాంతరము.
౫		బొడవునై
		బొడవునై
౧౧		భూమములును
౯౫	౨-౩	సియాహాత్త్యంబు
౯౭	౧	విభేదమున నా
౧౦౪	౨	కృత...లై
౧౦౬	౩	లై న...యాసుకృతాదుల
౧౦౯	౧	మేలునేసితి రొక్కట
		మెచ్చివారి
		...రొక్కని మెచ్చివారి
౧౧౪	౩	హృదయము...నల్లనో
	౪	యజ్ఞియును...యక్కల
౧౧౯	౧	తలకే...
౧౨౩	౧	సనిచిన...బేర్చి వాసవుం
౧౨౭	౧	ఇట్లవికలబలుండై
౧౩౧	౪	బునఁదేతువ...
౧౬౫	౧	అల్లన.....లేమి యే
౧౭౧	౨	నత్త్యంబువలనం గను దని
౧౭౩	౩	బొచ్చెము...పోతులు దాని
		కిం దగం
౧౭౬	౪	చ్చుట....చెప్పును నంతఁ
౧౮౩	౪	దానను మునియానమున
౧౮౭	౨	గాని విశంకతక
౧౯౨	౪	వాఁడిమగఁడు...వరము
		నేముక
౧౯౫	౩	స్పృహ...తన్ను నెప్పుడు
౨౦౧	౧౧	...సురగంబువై యుండు
౨౦౨	౧	స్వర్గపదభిక్షుండై
౨౦౫	౪	జేవియు...జేవి రభిష్ట

పద్య పంక్తి. సాతాంతరము.
సంఖ్య.

- ౨౧౪ ౩ భోజనంబు లొనగూర్చి
౨౧౫ ౧ ఆతని...యతిరయప్రీతి నే
౨౧౬ ౨ ...గిరాతనిచమంబునం
...యవన...
...పులింద...లం...
౨౧౭ ౩ సేనకు దొరలకు
౨౧౮ ౩ ...చటస్థానంబునవిడిదల
గిడిసి
౨౩౧ ౧౨ కొనిన యీపెద్ద
౨౩౨ ౨ జీరల్...జేయుటయు లక్ష్యం
౨౩౩ ౨ ...దలప కతని
౨౪౦ ౪ ధవుఁ దాదిక్కట...
౨౪౧ ౩ పక్షములకు...భావించి తగవు
౨౪౪ ౧ నరుఁ దామునకు
౨౪౬ ౧ మంచిద సేము
౨౪౭ ౩ వీడుకొలుపునఁ బుచ్చిన
౨౬౬ ౪ ప్థునిసారథ్యము...సం
ధిల్లదే!
౨౬౮ ౮...నరవాయి గొండె) యా
పాండు్యం
౨౭౮ ౭ వృత్తులు...యొత్తుడు నొరు
వుల...కలకలందు
౨౮౨ ౩ వివిధ ప్రకారంబుల తెరసి..
౨౮౫ ౨ చిత్రవృత్తి నైటించిన
౨౮౭ ౪ దొక్కరుఁడైన...చూడ
నెల్లడక్క.
.....యంచురెల్లడక్క.
౨౯౦ ౧ ఆనవుడు...గృహ్లాడు వీఁడె
౨౯౩ ౪ ...మనమీవలనం
...మనకీపదనం
౨౯౫ ౪ ...నన నేరు ధర్మ...

పద్య పంక్తి. సాతాంతరము.
సంఖ్య.

- ౩౦౭ ౧ ...లుచితంపుఁ బోడిమై
౩౧౫ ౩-౪నెమ్మిగఁజూచుచు..
౩౧౬ ౪యంతనతీరెక్క.
౩౨౧ ౨ ...దాను మున్నెఱుంగఁడే.
.....పోలెట్లు...
.....పొందెట్లు...
౩౨౮ ౪కొక యల్పమే!
౩౩౧ ౫ ...బహింసా...యొప్పెట్లు.
౧౦ చేతఁ బ్రువ్వంగఁబడునట్లు
౩౩౨ ౨ స్పదమగు తేజఁగునఁ
జరించి
౩౩౩ ౩ ...యెన్నంగఁ బోలు
౩౩౫ ౬ ...కర్తవ్యం బిది యని మనల
౩౩౬ ౩ ...వీరఁ నీర్వఁగా.
౩౩౭ ౪ దగఁగ నాకునప్పుడంబానఁపై
౩౩౯ ౨ చుదిసెమ్మెయిగల నెర్పు!
౩౪౦ ౪ నేరిమి...దీర నేరురె
౩౪౧ ౩ ...జగంబునపాటి
.....యంచు
౩౪౩ ౯ శస్త్రాస్త్రకర్మంబు
లిందాగ్ని
౩౪౪ ౧ నెట్లన నభిలాష వేవుర
౩౫౩ ౯ కోరడములాడుచుందురేని...
గారడము...
౩౫౯ ౩ ...కృపామాధ్యంబు
౩౬౪ ౩ ...దమభాలి
౩౬౫ ౧ ...గంభీరతవీరవృత్తి
౨ హృదయవిమలభాసా
హేయమా యావిలాసా
౩ విదితనిఖలభాతీ
...ఖలనిభూతీ

ద్వితీయాశ్వాసము.

పద్య పంక్తి. పాతాంతరము.

సంఖ్య.

౧ ౧ ఏ పాతాంతరము.

౪ ౪ మరులు... సుఖమున్న వార

౧౨ ౨-౩ సమస్తములు సే
కొనఁదలచి వాడి వాసిన
..... డీ
కొనఁగారు తగరువాసిన
..... డీ
కొనఁగరానివాసిన
..... డీ
కొనఁగం దగరానివాసిన

౧౪ ౧ అనిలమ వ్రేలి జూదమున

౨౧ ౨-౩ ముచ్చిల్లివేగు నతఁడు

౨౫ ౩ ... పిల్లలైన యీలువు!

౪ సేసి ముండ నేల చెల్లివచ్చు!

౪౫ ౪ ... యుదుగురుచచ్చు.

౫౨ ౪ ... శులమున న్నిటులారె
గూరు నే?
... నన్నిటులారె గూడు నే?
... నం దిటులారె గూరు నే?

౫౬ ౧ కమియఁబండుకుండఁగాయఁ
గోసినఁ జవి

౩ బక్కపై నఁ గోయఁఫలమిందు

౬౪ ౩ దగినయట్లతోచు

౬౬ ౪ కలిమియంద పెద్ద గాని
పించె.

౭౦ ౩ ... ఘటించిన నిక్కములేని

౭౪ ౨ ... సున్నముతమా [దేని

౮౫ ౪ ... నల్లినంబరుల

౮౯ ౬ ... తేల్చుంబు వలువవారు.
... దోక నరుముట్టి తల్ల

పద్య పంక్తి. పాతాంతరము.

సంఖ్య.

౯౧ ౩ ... వెనుకం బట్టాతాపంబు

౯౨ ౧-౨ తమలోని పాశ్చిమ సమ
రము సేసికఁగాని చావురాజునచె

౧౦౯ ౩ యెలచ్చె చెయ్యలం.

౧౧౦ ౪ ... ముచ్చుచ్చి
..... వుచ్చు

౧౧౧ ౪ బల్కుఁగూయ సాగియింపుగ
మోయఁగ.

౧౧౨ ౧ ... చురఁగించు నరుణోద
౫ ... క్కవలు చందోయి

౯ తెల్లవాటుచున్న దివియ
లల్లార్చుచు.

౧౨ ... ననల మోచు.

..... దోచు.

౧౧౩ ౨ ... గాంచి చారు భంగి

౧౧౪ ౪ వముల కటెటకుఁ బన్ను
వాసగి

౧౨౭ ౩ ... నేయకునికి.

౧౪౧ ౨ పాంచాళుండు నేపారు

౧౪౩ ౪ కున్యోగించుటకేల

౧౪౪ ౭-౮ మెదడును నెమ్మలును నెఱ
చియు నెనసి.

౧౨ ... మానఁడు రాజరాజు.
..... పాలిండు

౧౪౫ ౪ ... యందెగేమి
..... దేసితి

౧౪౯ ౧ అనిమిషజయము

౧౫౧ ౧ అయిదువు నొకతలఁపున
౩ వేయేల మనమ కా

౧౬౦ ౨ చిటుతవానినినిభోలండు

౧౬౧ ౨ యెట్లు లిందుల సైన్యంబు

పద్య సంఖ్య.	పాఠాంతరము.
౧౬౯ ౨	మొగుడం జేసలు
౧౭౪ ౨	లెక్కింపు మం
	శ్రింగించు
౧౭౮ ౩	త్యుష్ట ప్రతాపమూర్తులు
౧౭౯ ౭	శక్తియు సుండు
౧౮౫ ౨	యేమియు నీద్ర
౧౮౮ ౩	గదియంగ భీముఁ గని
౧౯౪ ౩	నొడ్డినమంట
౧౯౮ ౧౩	కొలవిపర్వయంబున
౨౦౨ ౩	గలఁడెవ్వఁడెన్నమా
౨౧౫ ౪	మయినధృతిచేట
౨౨౫ ౧	నార్పుచు మూరెడు
	యంతన
౨౨౬ ౪	గవిసియిపుడు
౨౩౪ ౨	వారమనిపూని రివ్వి
	వారని పూని పటికి రివ్వి
౨౩౫ ౪	యీకారవ నైనికులకు
౨౪౦ ౨	మమ్మ నంతయుం
౨౫౬ ౧	మొగుడం బెట్టికొని
౨౭౩ ౨	దొడరఁ దలంచెను
౨౭౫ ౨	చేతోమోదమునఁ బెరిగి
౨౭౮ ౪	మొఱుకులై చటిలోని కుటికి
యాచటి నుటికి
	మొఱుకులై చటి నుటికి

పద్య సంఖ్య.	పాఠాంతరము.
౨౮౪ ౧	బరవసముగానె
	౩ వసులఁ బట్టించునపుడు
౨౮౭ ౨	తెంపునఁ జచ్చి
	౪ పాడితలంచెద
౨౮౮ ౨	తెక్కినప్పటికి నదియట్లుండె
	నిరాకరించిన ఫలంబు
౨౯౫ ౪	లిట్టెద యసితయు
	చూడుమీ తటికా.
౨౯౭ ౧	మీదెఱుంగక.
౩౦౪ ౧౨	పూని మాన్వంగ
౩౧౦ ౨	సాగిపుగ నెచ్చినయట్టి
౩౧౧ ౩	నెనసి యేకాత్ముండె
౩౧౨ ౨	సూక్ష్మరూప వ్యాప్తిమై
౩౨౨ ౨	సర్వము గాగెనెనియుం
	...గాగెచె
	౪ ...నతని నొక్కజాము
	నకుఁగా
౩౨౩ ౧	...డీసుమానఁడు బుద్ధి
౩౩౧ ౨	నాను బెవుని మఱుపు
౩౩౨ ౩-౪	...సంపత్సమాధాన చాగ
	ల్యా వ్యావృత్తి
౩౩౩ ౪	దాహిత మాస్యా
౩౩౪ ౪	...లితవిలాసా

తృతీయాశ్వాసము.

౧ ౨	...భావమహిమ
౫ ౪	...యతండునుం దారును
	సుఖానీనులై
౯ ౫	...మేలిమాటలన
౧౭ ౧	...లక్ష్మీగారిండు
౨౧ ౪	మేలిమి లేదు

౨౫ ౧	...దగం జేయకా
	౨ ...సాధింపంగ రాదంచు
౪౮ ౧	తన పోలివోవు
	౪ ఖుటించిన యంత యొప్పునే
౬౩ ౪	...దక్క నొకంటఁగలుగనే
౬౫ ౩	...చూచెదముగా కీసారికిం

పద్య పంక్తి. పాతాంతరము.
సంఖ్య.

౬౮ ౨ ...నిన్నుఁజేపగాఁ
౮౩ ౩ ...పాటియ కల్పన
౮౭ ౪ ...నియతిఁ బూను టిదియ
౯౬ ౩ తక్కుమాట లే
౧౦౪ ౩ చోప్పట నసంగతంబులగు...
పైచి పొండవులే
౧౦౭ ౩ గాఱులు పీఠెడవ వినుము
౧౦౮ ౩ ...సహస్రమృల పోవు
గాంచితి
౧౧౦ ౪ ...గులాంగన లిట్టలొస్తరే!
౧౧౨ ౩ చెప్పర జని శోకంబుదగఁ
౧౩౨ ౧౦ పొడనూపిన
౧౩౯ ౪ ...నడపు మాదరము
౧౪౮ ౩ దనులకు నైదుమాళ్ళు
౧౫౪ ౬ ...బ్రహ్మద భరింపునైన
౧౯౧ ౨ ద్రవ్యకొన్న శోకంబుజెల్ల
దిగఁ బాటె
౧౯౭ ౪ ...జనులు పీచి యొలుకరే!
౨౦౧ ౩ క్రింద కలరాదు
౪ నాయలత యాపుము
౨౦౩ ౪ గలఁ కఁ నేటుమీ
౨౧౪ ౪ ...నేటు పడియెడు బిడవక
౨౧౬ ౪ బాంధవంబుననీతికి
బాంధవంబున కిదిసతి
౨౨౨ ౨ కృయినది హీనతం
౩ ...ననలేమి కూడెదిరి
...ననలేనికూడు దిన
౨౨౪ ౪ దగ దొడ్లకు నెప్పుడెవ్విధ
౨౨౮ ౬ ...నెరుగు చూచుచున్న
౨౩౪ ౧౬ నీమీది భక్తివిశేషంబునం
౨౪౨ ౨ ...తాను వారితో మాట
లాడి

పద్య పంక్తి. పాతాంతరము.
సంఖ్య.

నదిమి కదిమి
౩ యొన నుడువంగ
౨౪౪ ౩ బాలకడలి కడలపాటి
౨౪౯ ౩ దారకంబుల చందం
౨౬౩ ౧ నీకు వలచినఁదీర్చంగ
౨౬౮ ౩ టూరక యుండఁ బోలు
౨౭౩ ౨ శేషఁ బాలిదియొన..
...బాటనైన
౨౭౯ ౧ ...దేనునం జెప్పెద
౨౮౧ ౨ బూని...బాగులుగాఁ బెడ
౨౮౩ ౧ ...సంసంధానం బిరు దెఱఁ
గులకు
౨౯౪ ౪ ...నోగిలించి చంపుదము
౨౯౬ ౪ దామును
౨౯౮ ౪ వెమ్మెయి దూలపుచ్చి తని
౩౦౨ ౪ ...కన్యావరణ కొర్యంబు
నకు
౩౦౯ ౨ ...రిలనకల దిక్కులలో
౩౧౦ ౨-౩జే
నెటి దప్పినిలవఁ
౩౧౮ ౬ ...దొరకొన నెర వని
౩౨౩ ౩ దొర్బలమె పొండవులుగా
దొర్బల్యము వాయుశుభము
౩౨౭ ౨ ...బుణ్యంబు నేయ మెట్లు!
౩౨౮ ౪ జనపు మనువు
జన వేదియు
౩౩౪ ౧ ...దొర్బల్యములో లాఠిగా
౨ ...జొచ్చి దైన్యంబునం
౩౩౭ ౨ ...యెత్తెవాఁ డలిగిన
౪ ...బెనఁగు టడుగుధీర
౩౪౧ ౧-౨ ...నడుమ
...మాసిపోదురు

పద్య పంక్తి. పాఠాంతరము.

సంఖ్య.

౩౪౧	౧-౨	...తొడుసు మాలి
౩౪౪	౪	...వీరల పంపానరింపఁ జెంపసుకా.
౩౪౧	౨	నాకృష్ణని...ననిఁ దోఁపక
౩౪౩	౯	వారు.....బొణివి.
౩౪౪	౨	...రమణం బెనఁగం
౩౪౫	౪	...దనయిచ్చలొఁ బడియె
౩౪౬	౩	...చక్కనగ మక్కట
౩౪౭	౧౧	గనలి జూద
	౧౨	...దాన నిట్టిచేటు
౩౪౮	౩	...యెట్టివారు నెంచుఁ
	౪	దగవుమాలి నీవొకఁడవు దక్క-
౩౪౯	౪	వేఱయెంతయు...వేఱడమున
౩౫౦	౨	...దనుఁద్రోవ్వ నిట్లనంపతు లన వీరుగొంద జుతి పారువ
	౪	పతులను

పద్య పంక్తి. పాఠాంతరము.

సంఖ్య.

౩౫౧	౪	...బొందే నీచుఁడే జాతికిన్.
౩౫౦	౩	.. గడఁగి తనుఁ
౩౫౪	౪	...నిర్భయమునఁ జెప్పి.
౪౦౦	౪	...యంతటఁ బోయి
౪౦౩	౨-౩	జోఁ
		కలవనఁ
		జే
		నలవడఁ
౪౦౭	౧	...విశ్వరూపవిజృంభణంబు.
౪౧౩	౨	స క్రిమయ
	౪	వ్యక్త కృతాభిరామ
౪౧౪	౨	సువ్యక్త సుతైక దీప్త సుభగానుభవా.
	౪	సేవ్యా సాంగత్య
౪౧౫	౪	...నిగమ చర్యా వృత్తిచి ప్రసాద్యా

చతుర్థాశ్వాసము.

౩	౩	...బడు దుఃఖపాటు నీ	౪౪	౪	...వసుధ కైల
౧౩	౪	...వినఁడొకొయని	౪౭	౨	...నక్షత్రపడయుదుముగాక.
౨౦	౩	...నొల్లక పాపము నేని రిట్టిమె	౫౯	౩	...భాస్కరుని నారాధించె
		...నొల్లర పాపము	౬౫	౧	...వో వినను
౨౨	౨	...గార్వభాగముం	౭౫	౩	నెయ్యది శుభంబు
౩౧	౨	...నాటవ వరుసుకా	౭౭	౨	జేద కన్నుడి.
౩౫	౧	...నేటిగి యెరవుల			జేద కనుజెట్టి.
	౪	వాడిమిగదె నీవు వాడిగదే నీవు	౮౩	౨	జిలుత కనుజెట్టి.
		...పనుచు టుచితమె			గురుక్షేత్రంబున విడి యండని
౩౭	౪	నే తగ వేది	౮౭	౩	వెరవునఁ దొరకొనఁ దగదే .
౩౯	౪		౮౮	౧	...కౌర్యమును...

పద్య పంక్తి. పాఠాంతరము.
సంఖ్య.

౧౮ ౧ నొండొక టెయ్యదిగలఁ
జెప్పమా !

౯౦ ౩ ...నూల్కొన కున్నది.
...గూర్కొన
...గోరకయున్నది.

౯౪ ౧ ...దమ్మలకుం గొడుగులకుం
చెగువనెప్పి

౧౦౯ ౧౧ రుక్మముట్టి నటింపఁగలరు.
౧౧౨ ౩ తోయజనాళము.
౧౧౪ ౨ ...బొరలారసి యొజ్జ
చాడ్చునకొ.

౧౧౫ ౨ చితంబులారసి
౧౧౬ ౧ బిట్టెండ...వాసిన
౨ యెలసినభయమున
౧౧౮ ౨ ...దమ్మగ నుజ్జ్వల
౧౨౩ ౪ .. నాసిరులు బెరయంగకొ
౧౨౯ ౨-౩ ...వాచన వీరోత్కృష్ట
గతికొ

౧౪౩ ౨-౩ ...లందఱ కని
౧౪౬ ౨ ...నింకొక్కరు నీవ
౩ పంపుమా
౧౫౦ ౨-౩ ...రూ
పజనేయఁ జేతు లాడవు

౧౬౨ ౧ ...మనమన
౩ 'నొల్లక పయనమవీడ్కో
లెల్లను దనయిచ్చుఁ జెల్పి
యిట్లనియొక దగకొ'

౧౬౫ ౧ ...కృష్ణుని రాకయుగా
౧౬౯ ౩ జలవం
నెలవం

౧౭౬ ౩ నపుడు...యరయనైతి
౧౭౯ ౨ ...గీర్చెద రొల్ల నిన్ను

పద్య పంక్తి. పాఠాంతరము.
సంఖ్య.

౧౮౦ ౩ యాతాయాత వినఁజూం
౧౯౧ ౬ ...బన్నంబు దెన్నుకు నకు
౧౧ ...వడ జంకె పోటింక
౧౨ దప్ప...తటియఁ జొరుము
౧౯౨ ౨ చేతిబరువు
౧౯౫ ౪ దాపు...గాచె యింకఁ
౨౦౬ ౪ ...జూచెదవు గితకసుతా
౨౦౮ ౧ తనతఁగి పిట్టు
౨౨౪ ౨ ...గోలలలనెయకొ
౨౨౫ ౧-౨ ...చిచ్చునైనం విడికిలింతు
ననుచుండు దండధారుడు
౨౨౮ ౩ ...దనినభావం బూనఁగా
౨౨౯ ౩ నేచిన మొన లితం
౨౩౪ ౩-౪ ...నిన్నె సకొల్పి
౨౩౭ ౧ కొలుపున ఒంటికి లేనివి
యెంటర ఒంటును లేనివి
౨౪౬ ౪ మదియును నీకుమారతయు
మువ్వరునకొ

౨౪౭ ౪ కున నినుఁ జెడవండఁబోలి
౨౪౯ ౩ ...నెట్లు జొచ్చెదు
౨౫౨ ౩ ...గార్యభాగంబునుంజూచి
౨౫౩ ౧ పొందు...నద్దెన...చుగలఁ
గత

౨౫౬ ౪ ...బిట్టు దాచుదు రధిపా
౨౫౮ ౨ ...బుట్టరావురికి
౨౬౦ ౪ భరిణి
౨౬౧ ౩ ...నెన్నుమలకుం గా నొచ్చి
౨౬౮ ౧ ...కెల్లం దలిదండ్రొ యట్టి
వాడు

౨౭౦ ౪ ...జెప్పుఁ గానికృష్ణమారా
౨౭౬ ౩ గనలఁ దగుదోడు నప్పుడ

పద్య సంఖ్య.	పంక్తి.	పాఠాంతరము.
౨౮౯	౪	...యిట్లును న తపస్వితో
౨౯౦	౩	ననినఁ దపసి యిట్లులనియె మహేంద్ర మన్
	౪	పర్వతమున...బరమతపము
౨౯౭	౨-౩	...దగఁ గూర్చునొ: భీష్మునిఁ దీర్చునొ! జేర్చునొ భీష్మునిఁ దీర్చునొ!
౩౦౨	౩	దీనికి దీని వివాహమింక
౩౦౩	౨	...నేని తన్నియు విధంబుల ...తిన్నియు
౩౧౦	౩	మొనవేర్చి
౩౧౩	౨	...నేని తది...గా కిట ఈత్రేయి నీకేల?
౩౧౫	౮	...బహుగానక
౩౧౯	౨	...మొగంబుపై నెఱయ ...మొగంబు నం గవియ
౩౨౧	౧	...చోటుల
౩౨౨	౨	...సాగియుటయును
౩౩౧	౨	సినుగ నేసినను
౩౪౪	౩	...నొగలనూడి
౩౪౭	౧	...విక్షోభసం

పద్య సంఖ్య.	పంక్తి.	పాఠాంతరము.
౩౪౯	౪	డెడమడుగించుకయు
౩౫౫	౫	సాంత్యవచన
౩౬౦	౫	వానికిం గరుణింపు
౩౭౩	౨	యతి యత్నంబు గా
	౫	...జవ్వనంబు చేరువకుం
౩౯౧	౬	కట్టనిచ్చి యతని
౩౯౨	౪	జనుదేరక నిలుచుటెట్లు.
౩౯౩	౧	మనంబున ముడివడ
౩౯౪	౩	...వపుగదా యిది యిట్లు
౪౦౭	౧	నీటుగల మేటులగు
౪౦౯	౧	పదివేపురఁ జంపఁగ
౪౧౬	౪	...నింకఁ జేయును
౪౧౮	౪	నూల్కొన కుండుట
౪౨౧	౨	తెంతవడికిం చెగు
౪౨౪	౪	క్కుని మేషంబున...గా నీ త్రోలాకంబునున్
౪౨౫	౧౨	...జగజ్జెల్లున్నవారు
౪౨౬	౩	...వితతోల సన్నయన ...ముదితోల సన్నయన
౪౨౭	౩	తమరరాదర్శన.

సేరి

